ప్రకటన.

ఈగ్రంథము కలయువారు - చెన్నపట్టణము సరస్వతీనిలయ ముద్రాక్షరశాలాధికారియగు సరస్వతీ, తిరువేంకటాచార్యుల పేర ఉత్తరము వ్రాసి తెప్పించుకొనవచ్చును.................*

దీనిక్రయము ౧-౦ [illegible] లకు తపాలా బిళ్ళలు పంపువారలు పుస్తకము ౧కి అరణాప్రకారము అధికముగా పంపవలెను.

శ్రీరస్తు.

ప్రబోధచంద్రోదయనాటకస్థ
పాత్రప్రవేశాద్యారంభపత్రసూచికా

శ్రీరస్తు.

ప్రౌఢప్రకాశవ్యాఖ్యానపీఠికా.

నను కోఽర్థః ప్రబోధచంద్రోదయేన, భాష్యాదిభిర్బహుభిర్గ్రంథైర్గతార్థత్వాత్, నచ సంగ్రహార్థత్వేన సార్థకత్వమితి వాచ్యం, సంగ్రహగ్రంథానాం భూయసా ముపలంభాదితి చేదుచ్యతే । నాటకేతావత్ ప్రతిపాద్యమానస్సర్వోఽప్యర్థోఽభినయప్రధానః, తథాచ వేదాంతార్థస్య ప్రబోధచంద్రోదయే యావాన్ప్రాకట్యాతిశయో నతావాన్పరోక్షోపదేశపర్యవసాయిషు భాష్యాదిగ్రంథేషు । బ్రహ్మజ్ఞానసాధనాని వస్తువిచారాదీని నిదిధ్యాసనాంతాని బహూని ప్రత్యేకం చిరకాలానుష్ఠేయాని శాస్త్రేణోపలభ్యంతే। నహి తేషాం ప్రత్యక్షప్రయోగప్రదర్శనాత్మకమభినయమంతరేణ వైశద్యం భవితుమర్హతి । యథా యాజ్ఞికోదీరితకల్పసూత్రోఽపి యజ్ఞవాటేషు ప్రత్యక్షప్రయోగదర్శనాదేవ ప్రయోగకౌశలంలభతే, యథా వా యోగిగురూపదిష్టయోగశాస్త్రోఽపి స్వస్తికాద్యాసనబంధాన్ గురుణా ప్రత్యక్షం ప్రదర్శ్యమానాన్ దృష్ట్వైవ తత్ర ప్రవీణో భవతి, యథా వా తార్కికాదయోఽధీతాన్యపి శాస్త్రాణి సభాసు ప్రత్యక్షం ప్రవర్తమానా వాదజల్పవితండా బహుశో దృష్ట్వైతత్పవ తత్ర ప్రవీణా భవంతి, తథైవాధీతవేదాంతోఽపి ముముక్షుః బ్రహ్మనిష్ఠైరభినీయమానం వస్తువిచారాదికం బహుశః ప్రత్యక్షీకృత్యైవ తత్సాధనసమర్థో భవతీత్యేతదర్థః ప్రబోధచంద్రోదయః। నచాధునికేషు బ్రహ్మనిష్ఠేష్వవ్యభిచారః - అత్యంతవిరళానాం తేషాం వామదేవాదివజ్జన్మాంతరసిద్ధత్వకల్పనయా బహుశో జన్మాంతరేషు నాట్యదర్శనానామున్నేయత్వాత్। యద్వా తేషాం మహానుభావానాం మహత్తరప్రజ్ఞామేధాతిశయశాలినాం పరిపూర్ణపరమేశ్వరానుగ్రహాణాం నాట్యదర్శనానపేక్షత్వేపి మందాధికారిణాం యాజ్ఞికాదివత్ ప్రత్యక్షప్రయోగదర్శనాపేక్షత్వేన తదనుగ్రహార్థం ప్రబోధచంద్రోదయః।కించాస్యాత్ ప్రయోజనమతోఽపి వలభ్యతే । మానుషానందప్రభృత్యుత్తరోత్తరశతగుణితనిరతిశయానందరూపస్య బ్రహ్మణో నిదిధ్యాసనేయావదానందభూయస్త్వం ప్ర

థమత ఏవనబుద్ధ్యారూఢం భవతి। అతోయం కంచిత్ సజాతీయమానంద మవలంబ్య క్రమేణతదుత్తరోత్తరాతిశయసంపన్నానుసంధానసాహ్యాద రేణాభ్యాసపాటవాత్ బ్రహ్మానందః కార్త్స్న్యేన బుద్ధ్యారూఢో భవతి। సజాతీయానందశ్చనాటకేఽభివ్యజ్యమానోరసఏవ * రసోవై సఇతి శ్రుతేః రసస్యబ్రహ్మానందతుల్యత్వేనబ్రహ్మానందాభిన్నత్వేనచమతభేదేనాలం కారికైరభిహితత్వాచ్చ, తథాచధ్యానావలంబనీభూతరసాభివ్యంజకత్వేన చావశ్యకః ప్రబోధచంద్రోదయః। నచ నాటకాంతరస్థితోరసో ధ్యానావ లంబనమస్తుకిమనేనేతివాచ్యం, నాటకాంతరస్యశృంగారాదిరసప్రధాన స్యశాంతైకరసముముక్షూపాదేయత్వాయోగాత్, చిత్తశుద్ధివిరోధి నోనాటకాంతరస్యముముక్షోరత్యంతమనర్థకరత్వాచ్చ। ఏవమనధ్యాయ కాలక్షేపాదికమపిప్రయోజనాంతరమూహనీయం॥...............

అథతత్ర భవాన్పరమకారుణికః శ్రీకృష్ణమిశ్రఃబహుశోఽధ్యాపితవే దాంతసిద్ధాంతస్యాపితదవబోధపరాఙ్ముఖస్యస్వాంతేవాసినో నాటకాది రసికస్యనాటకముఖేనైవవేదాంతతత్త్వార్థస్సుబోధోభవితు మర్హతీతి నిశ్చిత్య తద్వ్యాజేనసమస్తవేదాంతార్థసంగ్రాహకం ప్రబోధచంద్రో దయంనామనాటకం జగదుపకారార్థమాదరిష్యంస్తదాదౌ నాట్యస్యనిర్వి ఘ్నపరిసమాప్తయేకుశీలవైస్సూత్రధారేణవాకర్తవ్యస్యపూర్వరంగస్య ముఖ్యాంగభూతాంనాందీమాచరతి॥మధ్యాహ్నేత్యాది ॥ నాంద్యాఃము ఖ్యాంగత్వంచ * యద్యప్యంగానిభూయాంసిపూర్వరంగస్యనాటకే। తథా ప్యవశ్యంకర్తవ్యానాందీవిఘ్నప్రశాంతయఇతిలక్షణవచనేనావగమ్యతే। నాందీస్వరూపంతల్లక్షణంచయథా ॥ నందంతికావ్యానికవీంద్రవర్గాఃకుశీ లవాఃపారిషదాశ్చసంతః । యస్మాదియంసజ్జనసాధుహంసీతస్మాదియం సాకథితేతినాందీ ॥ ఆశీర్నమస్క్రియారూపఃశ్లోకఃకావ్యార్థసూచకః । నాందీతిగద్యతేతద్వద్ద్వాదశభిస్తథేతి। నాందీస్వరూపలక్షణలక్షితమా ద్యపద్యద్వయం । తత్రప్రథమపద్యేచరణత్రయేణబ్రహ్మణః * యతోవాఇ మానీత్యాదిశ్రుతిసిద్ధంజగజ్జన్మాదికారణత్వంనామతటస్థలక్షణందర్శితంచ తుర్థచరణేన * సత్యంజ్ఞానమనంతంబ్రహ్మేతి శ్రుతిసిద్ధంసచ్చిదానందాత్మక త్వంనామస్వరూపలక్షణందర్శితమితివివేకః॥ ... ...

శ్రీరస్తు.

శ్రీహయగ్రీవాయనమః.

ప్రబోధచంద్రోదయనాటకప్రారంభః.

మూ॥ మధ్యాహ్నార్కమరీచికాస్వివ పయఃపూరోయద
జ్ఞానతఃఖంవాయుర్జ్వలనోజలంక్షితిరితిత్రైలోక్యమున్మీలతి।
యత్తత్త్వంవిదుషాంనిమీలతిపునస్స్రగ్భోగి భోగోపమంసాం
ద్రానందముపాస్మహేతదమలంస్వాత్మావబోధంమహః॥౧

వ్యా॥ నత్వాపరాత్మానమశేషదేహినా మాత్మానమస్యైవసుఖప్రబోధనం। కర్తుంప్రబోధాఖ్యనిబంధనేమయా ప్రకాశనామ్నీక్రియతేహి టీకా॥ ౧॥ వినాయకస్యతనయోదీక్షితస్యాకరోదిమాం। రామదాసోతిసరళాంటీకాంసంతోషకారిణీం॥ ౨॥ మధ్యాహ్నేతి॥ అహ్నోమధ్యో మధ్యాహ్నస్తస్మిన్నర్కస్సూర్యస్తస్యమరీచికాసుకిరణేషు-పయఃపూరః-పయసాంజలానాం పూరఃప్రవాహఇవ - మధ్యాహ్నేహిసూర్యకిరణా యదాభూమౌసమాయాంపతిత్వోచ్ఛలంతి తదాతేషుజలభ్రమోభవతి తంమృగజలమితివదంతిలోకాః - మృగాణామేవసయథామోహజనకోన తుమనుష్యాదీనాంకిరణాజ్ఞాననిబంధనోహిసభ్రమః నతుకిరణజ్ఞానవతాం ఏవంయస్యభగవతోజ్ఞానతోజ్ఞానేనఖమాకాశంవాయుఃపవనోజ్వలనోఽగ్నిర్జలముదకంక్షితిఃపృథివీ - ఇతిత్రైలోక్యం పతత్కార్యభూతంత్రైలోక్యమపిఉన్మీలతివికసితంభవత్యజ్ఞానినాం। తత్రయథాసూర్యకిరణేష్వసద్రూపోపిజలపూరస్సత్యవద్భాతి- ఏవమసద్రూపోప్యాకాశాదిప్రపంచోఽధిష్ఠానసత్తయాసద్వద్భాతీత్యర్థః । యత్తత్త్వంతు - యస్యప్రపంచస్యతత్త్వంస్వరూపంతువిదుషామధిష్ఠానజ్ఞానినాం స్రగ్భోగిభోగోపమం స్రజిమాలాయామధ్యస్తోభోగి సర్పస్తస్యభోగశ్శరీరంతత్తుల్యమిత్యర్థః । నిమీలతితిరోహితంభవతి తముపనిషత్ప్రసిద్ధంసాంద్రా

నందమఖండానందరూపం - అమలం ఆకాశాదిప్రపంచమలసంబంధరహితం స్వాత్మావబోధం ఆత్మానం స్వానుభవరూపం మహస్తేజః ఉపాస్మహే తాదాత్మ్యేన భజామః॥ మృగతృష్ణామరీచికేతి, భోగస్సుఖస్త్ర్యాదిభృతావహేశ్చ ఫణకాయయోరితి చామరః। ఆత్మాజ్ఞానవిలసితో యం సర్వోపి ప్రపంచ స్తస్యైవ జ్ఞానాన్మాలాజ్ఞానవిలసిత సర్ప ఇవ మాలాజ్ఞానాత్తిరోహితో భవతి, ప్రపంచతిరోధానే హి తదధిష్ఠానభూతమఖండానుభవరూపమాత్మాఖ్యం వస్తు స్వతస్సిద్ధమేవేతి భావః। ఏతేనాధికారివిషయసంబంధప్రయోజనాన్యస్య గ్రంథస్య సూచితాని భవంతి। యథా, జ్ఞానేచ్ఛవో ధికారిణః, ఆత్మాఖ్యం వస్తు విషయః, ప్రతిపాద్యప్రతిపాదకత్వం సంబంధః, భ్రమనివృత్తిః ప్రయోజన మిత్యలమతివిస్తరేణ॥ ...

మూ॥ అపిచ॥ ప॥ అంతర్నాడీనియమితమరుల్లంఘితబ్రహ్మ
గంధ్రం స్వాంతే శాంతిప్రణయిని సమున్మీలదానందసాంద్రం।
ప్రత్యగ్జ్యోతిర్జయతి యమినస్స్పష్టలాలాటనేత్రవ్యాజవ్యక్తీ
కృతమివ జగద్వ్యాపి చంద్రార్ధమౌళేః॥ ... ౨

వ్యా॥ అపిచేతి। ప్రాగుక్తమంగళసముచ్చయార్థోపి చశబ్దః॥ అంతరితి॥ చంద్రార్ధమౌళేశ్చంద్రశేఖరస్య ప్రత్యగ్జ్యోతిః-జడాస్మితాహంకారాదిభ్యః ప్రాంతరూపేణ సర్వజ్ఞానాం చాది రూపత్వేనాంచతి ప్రకాశతే తత్ప్రత్యక్-తచ్చ తజ్జ్యోతిశ్చ ప్రకాశరూపం జయతి-జయిస్సర్వోత్కర్షేణ వర్తనం-అన్యాని పేషయతీత్యర్థః-కీదృశం ప్రత్యగ్జ్యోతిః, అంతర్నాడ్యాం సుషుమ్నాయాం నియమితః సన్నిరుద్ధశ్చాసౌ మరుచ్చ తేన లంఘితముల్లంఘితం బ్రహ్మరంధ్రం యేన తత్। కస్మిన్ సతి, స్వాంతే అంతఃకరణే శాంతిప్రణయిని ఉపశమం గతే సతి పునః కీదృశం జ్యోతిః, సమున్మీలన్ ప్రకటీభవన్నానందసుఖం తేన సాంద్రమభిన్నం స్వప్రకాశసుఖాభిన్నమిత్యర్థః। కీదృశస్య, చంద్రార్ధమౌళేః యమినః-యమో స్యాస్తీతి యమీ తస్య-యోగాసక్తస్యేత్యర్థః-ఉత్ప్రేక్ష్యతే। కీదృశమివ జ్యోతిః, స్పష్టం ప్రకటం లలాటసంబంధి లాలాటం నేత్రం తృతీయం చక్షుః తద్వ్యాజేన తన్మిషేణ అవ్యక్తం వ్యక్తం సంపన్నం తథాభూతం వ్యక్తీకృతం ప్రకటీకృతమివ। పునః కీదృశం, జగద్వ్యాపి జగద్వ్యాప్నోతి విషయీకరోతీతి తత్ శ్రీశంకరస్య గచ్ఛ్రస్యాపి ఉత్ప్రేక్షాలవసమీచీనేతి

హృదయం ॥ అనేనాద్యపద్యద్వయేన వేదాంతసిద్ధాంతరహస్యం ప్రకటయతామిశ్రేణాభిధేయంనిరణాయి ॥ ౨

మూ॥ నాంద్యంతే సూత్రధారః ॥ స॥ అలమతివిస్తరేణ, ఆదిష్టోఽస్మి సకలసామంతచక్రచూడామణిమరీచిమంజరీనీరాజితచరణకమలేనబలవదరినివహవక్షస్తటకపాటపాటనప్రకటితనరసింహరూపేణప్రబలతరనరపతికులప్రళయమహార్ణవమగ్నమేదినీసముద్ధరణమహావరాహేణనిఖిలదిగ్విలాసినీకర్ణపూరీకృతకీర్తిలతాపల్లవేనసమస్తాశాస్తంబేరమకర్ణతాలాస్ఫాలనబహుళతరపవనసంపాతనర్తితప్రతాపానలేనశ్రీమతాగోపాలేన ॥ యథాకిలాస్యసహజసుహృదోరాజ్ఞః శ్రీకీర్తివర్మదేవస్యదిగ్విజయవ్యాపారాంతరితబ్రహ్మానందరసైరస్మాభిస్వమస్మీలితవివిధవిషయరసన్వప్నసూషితాః ఇవాతివాహితాదివసాః । ఇదానీంతుకృతకృత్యావయం ॥ ... ...

వ్యా॥ నాంద్యభినయేనకథాంప్రస్తావయతి ॥ నాంద్యంతేసూత్రధార ఇతి ॥ నాందీనాటకాదౌపద్యాదిరూపా-సూత్రధారోనాటకాచార్యః-ప్రవిశతీతి శేషః-అలమితి ॥ నాందీపాఠేనైవసమాప్యోనాతివిస్తరేణేతభావః ॥ ఆదిష్టోఽస్మీతి ॥ ఆజ్ఞప్తోఽస్మి,గోపాలేనేత్యన్వయః । కీదృశేనగోపాలేన? శ్రీమతా,గాం లక్ష్మీంపాతి-లక్ష్మీవతా-ఆజ్ఞాఅవశ్యంవిధేయేతిభావః । పునఃకీదృశేనగోపాలేన? సకలాస్సర్వేయేసామంతామండలేశ్వరాస్తేషాం చక్రం-సమూహః-తస్యచూడామణయోముకుట మణయస్తేషాం మరీచిమంజర్యః కిరణపరంపరాస్తాభిర్నీరాజితంచరణకమలంయస్యతాదృశేన । పునఃకీదృశేన గోపాలేన? బలవంతోయే అరిపుంజాశ్శత్రుసమాజాస్తేషాం వక్షస్తటమేవకపాటం తస్య పాటనేవిదారణేప్రకటితం నరసింహరూపంయేన । పునఃకీదృశేన? ప్రబలతరాణియానినరపతికులాని తేషాంప్రళయోవినాశః సఏవమహార్ణవస్తస్మిన్మగ్నాయామేదినీతస్యాస్సముద్ధరణే వరాహఇవవరాహస్తేన । పునఃకీదృశేన, నిఖిలాస్సమస్తాదిగూపావిలాసిన్యోవారాంగనాస్తాసాం ఆకర్ణపూరః-కర్ణపూరస్సంపన్నః-కర్ణపూరీకృతః-శ్రవణాలంకారీకృతః కీర్తిలతాపల్లవోయేనపతేనదిగంతవిశ్రాంతకీర్తిత్వంధ్వనితం-పునఃకీదృశేన,

సమస్తా యే ఆశాస్తంబేరమాదిగ్గజాస్తేషాం కర్ణతాలాస్ఫాలనేనబహు శతరోయః పవనసంపాతస్తేన నర్తితః ప్రతాపరూపో౽నలోయస్యతాదృశేన-అనేనదిగంతవిశ్రాంతప్రతాపఇతిధ్వనితం। ఆజ్ఞప్తోస్మీత్యుక్తం, తామాజ్ఞామేవదర్శయతి॥ యథే ॥ ఖలుప్రసిద్ధౌ - అస్యసహజసుహృదః స్వభావకోమలస్య శ్రీకీర్తివర్మదేవనామ్నోరాజ్ఞః-కీర్తిరేవకవచంయస్యస ఏవదేవస్తస్యయోదిగ్విజయస్తద్వ్యాపారేణాంతరితోవిలంబితః పరబ్రహ్మానందరసోయేషాం తాదృశైరస్మాభిస్సత్యగున్మీలితా స్సమ్యగనుభూతాఃవివిధా అనేకాకారాఃవిషయాః స్రగ్గాదయస్తేషాం రసస్సర్వేనఆనందానుభవేనదూషితా ఇవ - విషయసుఖస్యహేయత్వాత్ - దివసాఅతివాహితాఅతిక్రాంతాః॥ ... ...

యేనక్షయః సీతాః క్షయంక్షితిభుజోనృపతేర్విపక్షారక్షావతీక్షి
తిరభూత్ ప్రథితైరమాత్యైః। సామ్రాజ్యమస్యవిహితంక్షితి
పాలమౌలిమాలార్చితంభువిపయోనిధిమేఖలాయామ్॥ 3

వ్యా ॥ కృతకృత్యతాందర్శయతి॥ యేనేతి ॥ సీతా ఇతి ॥ నృపతేర్విపక్షావైరిణః క్షితిభుజో భూమిపాలాః క్షయంసీతాః ప్రాపితాః - ప్రథితైః ఖ్యాతైరమాత్యైర్మంత్రిభిః క్షితిః రక్షావతీ - అభూత్ -అస్యనృపతేర్భువి సామ్రాజ్యం విహితంకృతం- కీదృశంసామ్రాజ్యం,క్షితి పాలానాంమౌళిమాలామకుటశ్రేణయస్తాభిరర్చితంపూజితం - కీదృశ్యాంభువి, పయోనిధయఃసాగరా ఏవ మేఖలాపరిధాయస్యాంతస్యాం॥ ... 3

గ ॥ తదహంశాంతరసప్రాయప్రయోగాభినయేనాత్మానంవినోదయితుమిచ్ఛామి, యదృత్పూర్వం తత్రభవద్భిఃకృష్ణమిశ్రైః ప్రబోధచంద్రోదయంనామనాటకంనిర్మాయభవతస్సమర్పితమాసీత్ తదద్యరాజ్ఞః శ్రీకీర్తివర్మణః పురస్తాదభినేతవ్యంభవతా , అస్తిచాస్య భూపతేస్సపరిషదో౽వలోకనకుతూహలమితి తద్భవతు,గృహంగత్వాగృహిణీం సమాహూయసంగీతకమనుతిష్ఠామి॥పరిక్రమ్యనేపథ్యాభిముఖమవలోక్యఆర్యేఇతస్తావత్ ॥ 3

వ్యా॥ కృతకృత్యతాప్రయోజనమాహ॥ తదహమిత్యాది॥ శాంతర

సహాస్యరసాంతరసప్రధానో యః ప్రయోగాభినయో నాట్యానుకారస్తేనేత్యర్థః॥ ఆత్మవినోదోపాయమాహ॥ తద్యదితి ॥ తత్ర భవద్భిః పూజ్యైః- అత్ర భవత్తత్ర భవచ్ఛబ్దౌ పూజ్యార్థౌ - పరిక్రమ్యేత్యంతం సుగమం- నేపథ్యం పటీబంధః ॥ ... ...

ప్రవిశ్యనటీ ॥ ఏసామ్హి ఆణవేదు అజ్జఉత్తో కోణిఓఓఅణు చిట్ఠఅదుత్తి॥ ... ...

వ్యా॥ ప్రవిశ్యనటీతి- వదతీతి శేషః ॥ ఛా॥ ఏషాస్మి ఆజ్ఞాపయత్వార్యపుత్రః కో నియోగో నుష్ఠీయతామితి॥ ౩

సూత్రధారః ॥ ఆర్యే విదితమేవ భవత్యా ॥ ప ॥ అస్తి ప్రత్యర్థి
పృథ్వీపతివిపుల బలారణ్యమూర్చ్ఛత్ప్రతాపజ్యోతిర్జ్వాలావలీ
ఢత్రిభువనవివరో విశ్వవిభ్రాంతకీర్తిః । గోపాలో భూమిపా
లాన్ ప్రసభమసిలతామిత్రమాత్రేణ జిత్వా సామ్రాజ్యే కీ
ర్తివర్మా నరపతితిలకో యేన భూయోఽభ్యషేచి॥ ... ౪

వ్యా॥ కథం విదితమిత్యాహ॥ అస్తీతి॥ గోపాలో నామ యోజనా ॥ కీదృశో గోపాలః ప్రత్యర్థినో రిపవో యే పృథ్వీపతయః తేషాం విపులం బహులం బలం సైన్యం తదేవారణ్యం తస్మిన్ మూర్చ్ఛన్ వృద్ధిం ప్రాప్నువన్ యః ప్రతాపః స ఏవ జ్యోతిస్తస్య జ్వాలయా అవలీఢమాక్రమితం త్రిభువనవివరం యేనసః, పునః కీదృశః, విశ్వస్మిన్ విభ్రాంతా విఖ్యాతా కీర్తిర్యస్య సః, స తు యేన కీర్తివర్మా నరపతితిలకో భూయః సామ్రాజ్యే అభ్యషేచి అభిషిక్తః కిం కృత్వా, అసిలతైవ ఖడ్గవల్లీవ మిత్రం సహాయస్తన్మాత్రేణ భూపాలాన్ ప్రసభం హఠేన జిత్వా - ఇదమేవ తస్య సహాయో నాన్య ఇత్యర్థః ॥ ౪

అపిచ ॥ ప ॥ అద్యాప్యుస్మదయాతుధానతరుణీచంచత్కరా
స్ఫాలనవ్యావల్గన్నృకపాలతాలరణితైర్నృత్యత్పిశాచాంగ
నాః ।ఉద్గాయంతి యశాంసి యస్య వితతైర్నాదైః ప్రచండా
నిలప్రక్షుభ్యత్కరికుంభకూటకుహరవ్యక్తైరణక్షోణయః॥ ౫

వ్యా॥ తస్య కీర్త్యంతరమప్యాహ ॥ అపిచేతి ॥ అద్యాపీతి। రణక్షోణయః సంగ్రామభూమయః - వితతైర్విస్తీర్ణైర్నాదైః శబ్దైరద్యాపీదానీమపి యస్య యశాంసి ఉద్గాయంతి । కీదృశైర్నాదైః ప్రచండానిలేనమ

ఘో వాయునా ప్రతుభ్యంతో యే కరిణస్తేషాం కుంభా గండస్థలాని తేషాం కూటం సమూహస్తస్య కుహరాణి బిలాని తేషు వ్యక్తైః ప్రకటైః । వాయుపూర్ణాని హస్తికుంభస్థలాని శుషిరాణి ధ్వనంతీతి భావః । పునః కీదృశైర్మాన్ద్రైః ఉన్మదా ఉత్కృష్టమదయుక్తా యా యాతుధానతరుణ్యో రాక్షసస్త్రియస్తాసాం చంచంతో దీప్తిమంతో యే కరాస్తేషామాస్ఫాలనం పరస్పరాఘాతః కరతాళికారూపః తేన వ్యావల్గంతి చపలాని యాని నృకపాలాని తాన్యేవ తాలాః వాద్యవిశేషాస్తైః రణితాని శబ్దితాని యేషు । కీదృశ్యైరణత్కారిమయః, నృత్యంత్యాః పిశాచాంగనాయాసు తాళితిగానవిశేషధ్వనితః । తతం వీణాదికం వాద్యమానద్ధం మురజాదికం । వంశాదికంతు సుషిరం కాంస్యం తాలాదికం ఘనమిత్యమరః ॥ ... ...

మూ॥ తేనచ శాంతపక్షప్రస్థితేనాత్మవినోదార్థం ప్రబోధచంద్రోదయాభిధానం నాటకమభినేతుమాదిష్టోస్మి తదాదిశ్యతాం భరతావర్ణికాపరిగ్రహణాయ॥ ... ...

వ్యా॥ ఏతావతా కింస్యాత్తత్రాహ॥ తేనచేతి । అభినేతుం అభినయేన ప్రకాశయితుం । అభినయప్రకర్మనేకిసుపేత్యుతేతదాహ ॥ తదాదిశ్యతామిత్యాభరతానటాః వర్ణికాపరిగ్రహణాయ నటవేషపరిగ్రహాయ॥

మూ ॥ నటీ సవిస్మయం॥ గ॥ అజ్జఉత్త అచ్చరిఅం అచ్చరిఅం జేణ ణిఅభుఅబలవిక్కమేక్క ణిజ్జిదసఅలరాఅమండలేణ అక్కణ్ణాకిట్ఠిదకోఅండదండబహలవరిసంతసరణిఅరజజ్జరీకిదతురఅతరంగమాలం ణిరంతర ణిబడతిక్ఖ విక్ఖిత్తసచ్ఛ సహాస్సప్పల్లత్థఉత్తుంగమాఅంగమహామహీహరసహస్సం భమంతభుఅదండచండమందరాభిఘాదఘుమ్మంతసఅలపత్తిసలిలసంఘాదంకణ్ణాస్సిణ్ణసాఅరం ణిమ్మహిఅ మహామహాణేణ విఅ క్షీరసముద్దం ఆసాదిదా సమరవిఅఅలచ్ఛీ తస్స సంపదం సఅలముణిఅణసలాహిణిజ్జపీరచరిదస్స కహంపరిసో ఉవసమో సంవుత్తో

ఛా. ఆర్యపుత్ర ఆశ్చర్యమాశ్చర్యం యేన తథా నిజభుజబలవిక్రమైకనిర్వర్తితే సకలరాజమండలేన ఆకర్ణాకృష్టకరినకోదండదండ బహుళవర్షచ్ఛరనికరజర్జరీకృతతురంగతరంగమాలం నిరంతరనిపతత్తీక్ష్ణనిక్షిప్తశస్త్రన

ప్రథమోంకః

హాసశ్రీపర్యస్తోత్తుంగమాతంగ మహామహీధరసహస్రం భశ్రీమద్భుజదండ
చండమందరాభిఘాతఘూర్ణత్సకలపత్తిసలిలసంఘాతంకర్ణసైన్యసాగరం
నిర్మథ్య మధుమథనేనేవ క్షీరసముద్రమాసాదితా సమరవిజయలక్ష్మీః,
తస్యసాంప్రతం సకలమునిజనశ్లాఘనీయ వీరచరితస్యకథ మీన్నశఉపశ
మస్సంవృత్తః॥ ... ...

వ్యా ॥ నటీప్రాకృతం ॥ అయ్యేతి॥ ఆర్యపుత్ర ఆశ్చర్యమాశ్చ
ర్యం - యేనసమరవిజయలక్ష్మీః ఆసాదితా ప్రాప్తేత్యన్వయః। కింకృ
త్వా, కర్ణసైన్యసాగరంనిర్మథ్య। కేనకమివ,మధుమథనేన శ్రీకృష్ణేనక్షీరస
ముద్రమివ - యథాక్షీరసాగరంనిర్మథ్యశ్రీకృష్ణేనలక్ష్మీర్లబ్ధా ఏవం తేనరా
జ్ఞేత్యర్థః। కింభూతేన,యేనమధుమథనేనచతథా తేనో ... ప్రకారేణనిజభు
జబలవిక్రమైకేణనిర్భర్త్సితంసకలంరాజమండలంయేన। కీదృశంకర్ణసై
న్యసాగరం, ఆకర్ణాకృష్టఃకఠినోయఃకోదండదండస్తస్మాన్నిష్కాశితా యుస్వరస
రోబాణసమూహాస్తైర్జర్ఝరీకృతాస్తురంగాస్తఏవతరంగమాలాయస్మిన్।
పునఃకీదృశంనిరంతరంనిపతంతిలీనానిఃక్షిప్తానిఇతస్తతఃపతితానిశస్త్రాణి
ణాంసహస్రాణి అపరిమితాని శస్త్రాణి ... స్తుంగా యేమాతం
గాఃకరిణఃతఏవ మహామహీధరాః పర్వతాస్తేషాంసహస్రంయస్మిన్। పునః
కీదృశం, భశ్రీగర్వోభుజదండఃసఏవచండోమందరగిరిస్తస్యాభిఘాతేనఘూ
ర్ణంతఃసకలాయేపత్తయః తఏవసలిలసంఘాతోజలసమూహోయ
స్మిన్॥ తస్యేత్యాదిస్పష్టం॥ ... ...

సూత్రధారః॥ ఆర్యేనిసర్గసౌమ్యమేవ బ్రాహ్మణ్యం జ్యోతిషు
తోపికారణాత్ ప్రాప్తవికారమపిపునస్స్వభావమేవావల
మ్బతే। యతస్సకలభూపాలకులప్రళయకాలాగ్నిరుద్రేణచేది
పతినాసమున్మూలితం చంద్రాన్వయపార్థివానాం పృథివ్యా
మాధిపత్యంస్థిరీకర్తుమయమస్యసంరంభః॥ ...

వ్యా॥ నిసర్గసౌమ్యంస్వభావసౌమ్యం॥ సకలేతి॥ సకలాయేభూపాలా
స్తేషాంకులంతత్రప్రళయకాలాగ్నిరివరుద్రఃరుద్రః తేనచేదిదేశాధిపతి
నారాజ్ఞాశిశుపాలేనసమున్మూలితంసముత్పాటితంసోమవంశ్యానాంరా
జ్ఞాంకీర్తివర్మప్రభృతీనాంరక్షిత్వా ... మాధిపత్యంస్థిరీకర్తుమయమస్యసం
రంభఃకోపిధఃనైమిత్తికోనస్వాభావికః॥ ... ...

ప్రబోధచంద్రోదయే - సవ్యాఖ్యానే.

మూ॥ వశ్యేత్థా। వ॥ కల్పాంతవాతసంక్షోభలంఘితాశేష

భూభృతః। స్థైర్యప్రసాదమర్యాదాస్తా ఏవహి మహోదధేః॥

వ్యా॥ అమమర్థం ప్రకారాంతరేణాహ॥ కల్పాంతేతి॥ కల్పాంతే యో వాతస్తేన సంక్షోభః ఉచ్ఛలనం తేనలంఘితా అశేష భూభృతః పర్వతా యేన తస్య మహోదధేస్సముద్రస్య తా ఏవ ప్రకృతిభూతా ఏవ స్థైర్యప్రసాదమర్యాదాః స్థైర్యం నిశ్చలతా ప్రసాదః స్వచ్ఛతా మర్యాదా వేలానుల్లంఘనం॥ ... ...

మూ॥ అపిచ॥ గ॥ భగవన్నారాయణాంశసంభూతా భూతహితాయ తథావిధాః పౌరుషభూషణాః పురుషాః క్షితిమవతీర్య నిష్పాదితకృత్యాః పునశ్శాంతిమేవ ప్రపద్యంతే। యథా పరశురామమేవా కలయతు భవతీతావత్॥ ... ౧౧

వ్యా॥ తథావిధాస్తాదృశాః పురుషాః పునశ్శాంతిమేవ ప్రపద్యంతే ప్రాప్నువంతి। కింకృత్వా, క్షితిం ప్రత్యవతీర్య। కిమర్థం, భూతహితాయ ప్రాణినాం హితాయ - పౌరుషమేవ పురుషార్థ ఏవ భూషణం యేషాం తే॥

వ॥ యేనత్రిస్సప్తకృత్వోన్నృపబహుళవసామాంసమస్తిష్కపంకప్రాగ్భారే కారి భూరిచ్యుతరుధిరసరిద్వారిపూరేభిషేకః। యస్య స్త్రీబాలవృద్ధానధనిధనవిధౌ నిర్దయో విశ్రుతో సౌరాజన్యోచ్ఛాంతహాటక్రథనపటురటద్ఘోరధారః కుఠారః॥ ౧౨

వ॥ సోపిస్వవీర్యాకవదాన్యభారం భూమేస్సముత్థాయ కులం నృపాణాం। ప్రశాంతకోపజ్వలనస్తపోభిః శ్రీమాన్మునిశ్శామ్యతి జామదగ్న్యః॥ యుక్మం॥ ... ...

వ్యా॥ యేనేతి, సోపిస్వవీర్యాదితిచ, యుక్మం॥ సోపి శ్రీమాన్ జామదగ్న్యముని తపోభిః ప్రశాంతకోపజ్వలనస్సన్ శామ్యతి శాంతింగచ్ఛతి। కింకృత్వా, నృపాణాంకులం సముత్థాయ సముత్పాట్య భూమేర్భారం స్వవీర్యాత్ స్వసామర్థ్యాత్ అవతార్యచేతి యోజనా ద్వితీయశ్లోకస్యఅనేనకృతకృత్యతా దర్శితా। సకః, యేనత్రిస్సప్తవార మితి త్రిస్సప్తకృత్వః ఏకవింశతివారం భూరిచ్యుతం యత్ప్రనిరంతస్యయా సరిత్తస్యాః వారిపూరేలభిషేకః స్నానం తర్పణంచ అకారికృతం। కీదృశే వారిపూరే, నృపా

ప్రథమోఽంకః

ణాం రాజ్ఞాం బహులో భూయాంజ్ఞవసాశుద్ధమాంసస్నేహాశ్చ మాంసంచ మస్తిష్కం-వంకశలలాటాంతర్గతో ధాతుశ్చ వితాని పాత్రిగ్భారేతిరేయస్య తాద్భశే। పునస్సకః, యస్యాస్సాకుతారః పరశుః స్త్రియశ్చ బాలాశ్చవృద్ధాశ్చ తాన్యేవావధి స్తదవధి యన్నిధనం మారణం తద్విధౌ తస్మిన్ కర్తవ్యేనిర్దయః అతికఠినః పరశురితి విఖ్యాతః। కీదృశః కుఠారః, రాజన్యానాముఖ్యావ అంసాస్సకంధాస్తేషాం కూటం సముదాయః తస్య క్రథనే వినాశే పటిష్ఠః కుశలా రటంతీశబ్దాయమానా ఘోరా భయానకా ధారా యస్య॥

మూ॥ తథాయమపికృతకర్తవ్యస్సంప్రతిపరమాముపశమ
నిష్ఠాం ప్రాప్తః॥ ... ...

వ్యా॥ దార్ష్టాంతికమాహ॥ తథాయమితి॥ ...

మూ॥ యేనచ॥ వ॥ వివేకే నైవ నిర్జిత్యకర్ణం మోహమివోర్జితం।
శ్రీకీర్తివర్మనృపతేర్బోధస్యేవోదయః కృతః॥ ౧౦॥

వ్యా॥ వివేకమోహయోర్జయపరాజయాభినయేన నాట్యాంరచయిష్యుం సంగతిమాగచయతి॥ యేనచేతి। వివేకేనేతి॥ యేన ఊర్జితం బలవంతం కర్ణం నిర్జిత్య శ్రీకీర్తివర్మనృపతేరుదయః [illegible] వివేకేనేవ ఆత్మయాథాత్మ్యజ్ఞానేనేవ మోహం సంసారమూలకారణం [illegible] త్యబోధస్యేవ ఆత్మసాక్షాత్కారస్యేవ ఉదయః కృతః॥ ...

మూ॥ నేపథ్యే॥ గ॥ ఆః పాప శైలూషాధమ కథమస్మత్స్వామి జీవత్సు
స్వామినో మహామోహస్య వివేకసకాశాత్పరాజయముదాహ
రసి॥ సూత్రధారః॥ ససంభ్రమం విలోక్య॥ అయే। ప॥ ఉన్ముం
గ పీవరకుచద్వయ పీడితాంగమాలింగితః పులకితేన భుజేన
త్యా। శ్రీమాన్ జగంతి మదయన్నయనాభిరామః కామోఽయ
మేతి మదఘూర్ణితనేత్రపద్మః॥ ౧౧॥ గ॥ తద్వచనాద్వాయము
పజాతకోపస్సఖో నివేద్యతే తదపసరణమేవాస్మాకమితి శ్రే
య ఇతి నిష్క్రాంతౌ॥ ఇతి ప్రస్తావనా॥

వ్యా॥ నేపథ్యే॥ ఆః పాపేతి శైలూషాధమ [illegible]
యం కామః పతి సమాయాతి। కీదృశః కామః [illegible]
నకర్యా ఉత్తుంగ [illegible]

తదంగం యథాభవతి తథా ఆలింగితః। పునః కీదృశః? శ్రీమాన్ శోభావాన్ జగంతి సచేతనాని మదయన్ మత్తాని కుర్వన్ తథా నయనయోరభిరామః- తథా మదేన ఘూర్ణితే నేత్రకమలే యస్య సః ఘూర్ణితనేత్రః॥ ౧౧ ॥ ప్రస్తావనాకథాసంగతిః॥ ... ...

మూ॥ తతః ప్రవిశతి యథానిర్దిష్టః కామో రతిశ్చ॥ కామస్స
క్రోధం॥ ఆః పాప శైలూష భరతాధమ॥ ॥ ప్రభవ
తి మనసి వివేకో విదుషామపి శాస్త్రసంభవస్తావత్। నిపతంతి దృ
ష్టివిశిఖా యావన్నేందీవరాక్షీణాం॥ ... ౧౨

వ్యా॥ యథానిర్దిష్ట ఇతి॥ పూర్వశ్లోక ఇతి శేషః। ఆః పాప శైలూషాధమేతి- పూర్వపక్షే- కామిలి శేషః। భరతాధమ నటాధమేత్యర్థః॥ ప్రభవతీతి విదుషామపి పండితానామపి మనసి శాస్త్రసంభవో వివేకస్తావత్ ప్రభవతి సముత్పద్యతే, యావత్పర్యంతం ఇందీవరాక్షీణాం దృష్టివిశిఖాః కటాక్షరూపాః బాణాః పతంతి తాసాం కటాక్షప్రత్యేకపైరంధీభూతమివ సచేతనం భవతీతి భావః॥ ౧౨

మూ॥ రమ్యం హర్మ్యతలం నవాస్సునయనా గుంజద్ద్విరేఫా
లతాః ప్రోన్మీలన్నవమల్లికాసురభయో వాతాస్సచంద్రాః
క్షపాః। యద్యేతాని జయంతి హంత పరితశ్శస్త్రాణ్యమోఘాని
మే తద్భో బ్రూహి సోఽపి కేశ విభవః కీదృక్ప్రబోధోదయః॥ ౧౩॥

వ్యా॥ రమ్యమితి॥ ఏతాని మే మమ అమోఘాని సఫలాని శస్త్రాణి పరితో జయంతి యది సర్వోత్కృష్టాని యది వర్తంతే తర్హి హే శైలూషాధమ వివేకస్తస్య విభవస్సామర్థ్యం కీదృక్ అథ ప్రబోధోదయశ్చ కీదృక్ స్యాత్ న సంభవతీతి భావః। ఏతాని కాని తాన్యాహ॥ రమ్యమితి॥ రమ్యం హర్మ్యతలం హర్మ్యం? నవాః నూతనాః సునయనాః సులోచనాః గుంజంతో ద్విరేఫా భృంగా యాసు తాదృశ్యో లతాః ప్రోన్మీలంత్యో వికసనశీలాః నవాః మల్లికా మాలత్యః సురభయో వాతాస్సుగంధా వాయవః సచంద్రాః సచంద్రికాః క్షపాః రాత్రయః శస్త్రాణి॥ ... ౧౩

తవాగంభూరిచూ... ...

లేలభిషేకః పాన...

వ్యా॥ రతిరితి । వదతీతి శేషః । ఛా॥ ఆర్యపుత్ర గురుః ఖలు మహారాజ
మహామోహస్య తత్రభవన్వివేక ఇతి తర్కయామి॥

మూ॥ కామః॥ గ॥ ప్రియే కుతస్త్వేదం స్త్రీస్వభావసులభం
వివేకాద్భయముత్పన్నం పశ్య పశ్య॥ వ॥ అపియది విశిఖా శ్శరాస
నం వా కుసుమమయం ససురాసురం తథాపి। మమ జగదఖిలం వ
రోరు నాజ్ఞామిదమతిలంఘ్య ధృతిం ముహూర్తమేతి॥ ౧౪

వ్యా॥ కామ ఇతి॥ త్వం స్త్రీస్వభావసులభం భయం మాకురు, అహమతి
సమర్థోస్మీత్యాహ॥ అపియదీతి ॥ యద్యపి-విశిఖాశ్శరాః శరాసనం ధనుః
పతద్ద్వయం కుసుమమయం వర్తతే తథాపి ససురాసురం సురాసురైస్స
వర్తితే స్సహ వర్తతే తత్సురాసురం-అఖిలం సర్వమిదం జగత్ - భోవరో
రు మమాజ్ఞామతిలంఘ్య ఉల్లంఘ్య ధృతిం ధైర్యం ముహూర్తం క్షణమపి స్థి
తిన ప్రాప్నోతి॥ ౧౪

మూ॥ తథాహి॥ ప॥ అహల్యాయా జారస్సురపతిరభూదాత్మత
నయాం ప్రజానాథో యాసీదభజత గురోరిందురబలాం । ఇతి
ప్రాయః కోవా న పదమపథే కార్యతమయా శ్రమో మద్బాణా
నాం క ఇవ భువనోన్మాథవిధిషు॥ ౧౫

వ్యా॥ ఉక్తమర్థం ప్రకటయతి॥ తథాహీతి ॥ అహల్యాయా ఇతి॥ సురప
తిరింద్రః అహల్యాయాః గౌతమపత్న్యాః జారః ఉపపతిరభూత్ । ప్రజా
నాంనాథో బ్రహ్మా ఆత్మతనయాం శతరూపాం అయాసీత్ స్వపుత్రీం ప్రాగ
తః మిథునభావం ప్రాప్త ఇత్యర్థః । ఇందుశ్చంద్రః గురోర్బృహస్పతేరబ
లాం స్త్రియం అభజత సిషేవే॥ ఇత్యేవం ప్రకారేణ ప్రాయః అతిశయేన
యః కోవా పుమాన్ పురుషః అపథే అమార్గే పదం స్థానం నార్పయతి. మమ
రోప్యపి కారితపవేత్యర్థః। కిమధికం వాచ్యం భువనానాముమ్మాథ[illegible]
ద్విప్రకమూలతత్త్వ గాను నశీయామోబాణాస్తేషాం భ్రమః [illegible]
త్యర్థః॥ ... ... ౧౫।

మహా॥ రతిః॥ గ॥ అజ్జఉత్త ఏవ్వం పదం తహావి మహాసహాఅసం
పణ్ణో సంకిదవ్వో [illegible] జమణీఅవ్వ సు ముహా [illegible]
మహారాఅస [illegible] ... ...

భా॥ఆర్యపుత్ర, ఏవమేవతత్, తథాపిమహాసహాయసంపన్నశ్శంకిత వ్యోఽరాతిః యతోఽస్యయమనియమప్రముఖా అమాత్యా మహాబలా శ్శ్రూయంతే॥

కామః॥ ౧౧॥ ప్రియేయమానేతాః రాజ్ఞో వివేకస్యబలవతో యమాదీనమా త్యాస్పృత్యేతిపతే నియతమస్మాభిరభియుక్తమాత్రా ద్రాగేవ విఘటి ష్యంతే। తథాహి॥ ప॥ అహింసాశైవకోపస్య బ్రహ్మచర్యాదయోమమ। లోభస్యపురతః కేమీసత్యాస్తేయాపరిగ్రహాః॥ ౧౬

వ్యా॥ కామ ఇతి ॥ అభియుక్తమాత్రాః కృతాభియోగాఃద్రాగేవ ఝటిత్యేవ విఘటిష్యంతేపివేకాద్భేదం ప్రాప్స్యంతి॥అహింసేతి ॥ కోప స్యాహింసాకైవనకాపీత్యర్థః॥మమకామస్య బ్రహ్మచర్యాదయః కే నకే పీత్యర్థః॥ అమీసత్యాస్తేయాపరిగ్రహాలోభస్యపురతః కే- నకేపీత్యర్థః-వి లాపమైత్రేమమఘనసోఢుంశక్యా ఇతిభావః ॥ ౧౬

సూ॥ ౧౧॥ యమనియమాసనప్రాణాయామప్రత్యాహార ధ్యానధారణాసమాధయస్తుసర్వికారైః చిత్తసాధ్యత్వాదీష దవిరసముమ్మూలనాపవ॥అపిచ॥ స్త్రీయపివామీసాంకృత్యాః తేస్తైతేఽస్మద్గోచరాపవవర్తంతే, యతః॥ప॥సంతువిలోకన భాషణవిలాసపరిహాసకేళిపరిరంభాః। స్మరణమపికామినీనా మలమిహమనసోవికారాయ॥౧౭॥ ౧౧॥ విశేషతశ్చైతేమద మాత్సర్యదంభాదిభిరస్మత్స్వామివర్గైరభియుజ్యమానాన విపటిష్యంత్రిణమధ్యమేవాప్రయుష్యంతి॥

వ్యా ॥ యమాదేకం కార్యమతఆహ॥యమేతి॥ ఈషత్కరంసము న్మూలనంనాశోయేషాంతే-ఏతేషాంవిజయే ఉపాయాంతరమాహ॥ స్త్రీ యపవేః॥ అస్మద్గోచరాఅస్మదధీనాః॥అధీనత్వేహేతుమాహ॥యత ఇతి ॥ సంత్వితి విలోకనమవలోకనం-భాషణంమధురాలాపః -విలాసోవిభ్రమః పరిహాసకేళిర్నర్మకథాక్రీడా పరిరంభఆలింగనం ఇమానిసంతుతిష్ఠంతు కామినీనాం స్మరణమపిమనసోవికారాయవికారంకర్తుంఅలంసమర్థం ॥ ౧౭॥ కింబహునాఅస్మదన్యైశ్శోష్యంత్యేవేత్యాహ॥విశేషతశ్చేతి।అభియు జ్యమానాః అజ్ఞాస్వత ఘటమహామోహాస్తన్మంత్రిణం అథ

ర్మంఅధర్మమూలా మోహోదయః॥

మూ॥ రతిః॥ గ॥ సుదంమపతున్నాం ణంసమదమవివేఅపవహుదీ

ణాంచఎకర్హంతుప్పత్తిస్థానంతి॥ ... ...

వ్యా॥ సుదమితి ॥ భా॥ తు శీతంమయాయుష్మాకంశమదమవివేకప్రభృ

తీనాంచైకముత్పత్తిస్థానమితి॥ ... ...

మూ॥ కామః॥ గ॥ అః ప్రియేకిముచ్యతేఏకముత్పత్తిస్థానమితిన

నుజనకపవాస్మాకమభిన్నః । తథాహి॥ ప॥ సంభూతః ప్రథమ

మిహేశ్వరస్య సంగాన్మాయాయాంమన ఇతివిశ్రుతస్తనూ

జః । త్రైలోక్యంసకలమిదంవిసృజ్యభూయస్తేనాథోఽనితమి

దంకులద్వయంనః ॥ ౧౭ ॥ ... ...

వ్యా॥ అః ఆశ్చర్యం- ఏకమపికర్తృత్వాద్భిన్నత్వం॥ తదేవాహ ॥ తథా

హీతి॥ సంభూతఇతి॥ ఈశ్వరస్య పరిమాత్మనః - సంగాత్ సంబంధాత్ -

మాయాయాంఅవిద్యాయాం- మనఇతినమా ... -విశ్రుతోలోకప్ర

సిద్ధః- ప్రథమమాదౌ - సంభూతఉత్పన్నః - తేనమనసా ఇదంసక

లోక్యంవిసృజ్యవిశేషతః సృష్ట్వా అథో అనంతరం భూయో ... ...

వారం ఇదం ప్రసిద్ధంనోఽస్మాకంకులద్వయంజనితం॥ ౧౭॥ ... ...

మూ॥ గ॥ తస్యచప్రవృత్తినివృత్తిర్వేధర్మపత్న్యౌ తయోః

ప్రవృత్త్యాముత్పన్నంమహామోహప్రధానంకులం నివృత్త్యాం

చద్వితీయంవివేకప్రధానమితి॥ ... ...

వ్యా ॥ తస్యచేతి॥ మహామోహ ప్రధానంవివేకప్రధానంచ॥

మూ॥ రతిః॥ గ॥ అార్యపుత్ర ఇవవ్వంకిం నిస్తానంపో

రాణాంవిపరోధ్వరంఏకతిసంవైరం॥ ... ...

వ్యా ॥ అయ్యేతి ॥ భా ॥ ఆర్యపుత్రయద్యేవంతత్కిమితియుష్మాకంస

హోదరాణామపిపరస్పరమేతాదృశంవైరం॥

మూ॥ కామః॥ ప ఏకామిష ప్రభవమేవసహోదరాణాము

జ్జృంభతేజగతివైరమితిప్రసిద్ధమ్। పృథ్వీనిమిత్తమభవత్కురు

పాండవానాంక్షత్రగాహిభువనక్షయకృద్విరోధః ॥ ౧౮ ॥

వ్యా॥ సహోదరాణామపిదృష్టమస్తివైరమిత్యాహ॥ఏకామిషేతి॥

సహోదరాణాంగోత్రజానాంపికామిహ ప్రభవమేవవైరంసముజ్జ్వలం భవతేప్రకటీభవతీతిజగతిప్రసిద్ధం ॥ అత్రదృష్టాంతమాహ॥ హినిశ్చితం-కురుపాండవానాంపృథ్వీనిమిత్తంయథాస్యాత్తథా తీవ్రో దారుణఃతథాప్రసిద్ధః భువనత్రయకృత్ భువననాశకోవిరోధో ఽభవత్ ॥ ౧౮ ॥

మూ॥ గ॥ సర్వమేవైతజ్జగదస్మత్పితృపార్జితం, తచ్చాస్మాభిస్తావద్బహుతయాసర్వమేవాక్రాంతం , తేషాంతువిరళః ప్రచారః, తేనైతేపాపాస్సంప్రతం పితరమస్మాంశ్చోన్మూలయితుముద్యతాః॥ ... ...

వ్యా॥ ఏకామిహప్రభవత్వందర్శయతి॥ సర్వమేవేతి॥

మూ॥ రతిః॥ గ ॥ సంతంపాపంసంతంపాపం, అజ్జఉత్తకింపదం పావంపిక్కోసమెత్తకేణతేహింఆరద్ధం అహవాఅత్థిఉవాఓకో వి ఎదాణం ఏకో॥ ... ...

వ్యా॥ ఎరిరి॥ ఛా॥ శాంతంపాపంశాంతంపాపం, ఆర్యపుత్రకిమిదంపాపం పిశ్వాసణమాతేైనైవ వైరారబ్ధం అథవా అస్త్యుపాయః కోప్యత్రమాం ప్రతి॥ ... ...

మూ ॥ కామః॥ అస్త్యత్రకించిన్నిగూఢంబీజం॥

వ్యా॥ నిగూఢ గుప్తం - బీజంకారణం॥ ... ...

మూ ॥ రతిః॥ అజ్జఉత్తతాకిం.ణఉగ్ఘడీఅది॥ ఛా॥ ఆర్యపుత్రత త్కింనోద్ఘాట్యతే॥ కామః ॥ స్త్రీస్వభావాద్భవతీభీరురితినతద్దారుణంపాపీయసాముదాహ్రియతే ॥ రతిః సభయం॥ అజ్జఉత్తకేరిసంతం॥ ఛా॥ ఆర్యపుత్రకీదృశంతత్ ॥ ...

మూ॥ కామఃప్రియే నభేతవ్యంనభేతవ్యం॥ హతాశానామా శామాత్రమేతత్, అస్తికిలైషాకింవదంతీ, అతాస్మాకంకులే కాళరాత్రికల్పావిద్యానామరాక్షసీసముత్పత్స్యతఇతి॥

వ్యా॥ హతాశానాంనష్టాశానాం - కింవదంతీజనశ్రుతిః - లోకప్రసిద్ధిఃనయనిశ్చయః-విద్యాఅస్మత్తత్వసాక్షాత్కారః-మారకకర్మకరణాద్రాక్షసీత్యుక్తిః॥ ... ...

మూ ॥ రతిః సభయం॥ హద్ధిహద్ధి,కహమక్ఖాణంకులేరక్ఖసీతి

ప్రథమాంకః

వేతది మేఅలిం॥ ... ...

భా ॥ నాధికో వాధిక్, కథమస్మాకం కులే రాజ్ఞసీతి దేవ తే మే హృదయం ॥

మూ॥ కామః॥ ప్రియే న ఖేతవ్యం న ఖేతవ్యం కిం వదంతీమాత్రమేతత్ ॥

వ్యా॥ కిం వదంతీమాత్రమేతదితి పునరాశ్వాసనం॥ ... ...

మూ ॥ రతిః ॥ అహ తాపరక్ఖసి ఏకిం కాదవ్వం॥

భా॥ అథ తయా రాజ్ఞస్య కిం కర్తవ్యం॥ ... ...

మూ ॥ కామః॥ ప్రియే అస్తి కిల తత్ర ప్రాజాపత్యా సరస్వతీ
ప ॥ పుంసస్సంగసముజ్ఝితస్య గృహిణీ మాయేతి తే నాప్యసా
వస్పృష్టాపి సనః ప్రసూయత తనయం లోకానసూన క్రమాత్ ।
తస్మాదేవ జనిష్యతే పునరసౌ విద్యేతి కన్యాయమా గాతస్త్వేవ
సహోదరాశ్చ జననీ సర్వం చ భక్త్యాంగ సలమ్ ॥ ౨౦ ॥

వ్యా ॥ కామ ఇతి॥ ప్రాజాపత్యా హిరణ్యగర్భసంబంధినీ సరస్వతీ వాణీ॥ పుంస ఇతి ॥ పుంసః పరమేశ్వరస్య - గృహిణీ (స్త్రీ) - సూనోః రూపం తనయం పుత్రం ప్రసూయ ఉత్పాద్య, లోకాన్ భూర్భువరాదీన్, క్రమాన్ ... మేణ - అసూత జనయామాస । కీదృశస్య పుంసః, సంగేన సంబంధేన ... స్య రహితస్య - కీదృశీ మాయా, తేన పుంసా అస్పృష్టాపి అసంబద్ధాపి అసంబద్ధా జనయతీత్యయుక్తమితి నాశంకనీయః, చుంబకపాషాణేనా అబద్ధాలోహశలాకా చుంబకం యాంతమనుయాతీతి ... లోకే ... - అఘటితఘటనాపటీయస్యా మిదం సర్వమపి సంభావ్యత ఇత్యాహ॥ ... స్యానేనపి శేషణేన పునః ... అనంతరం ... ప్రసిద్ధకన్యా తస్మాదేవ మనస పవన కాశాత్ జనిష్యతే ఉత్పత్స్యతే అసౌ ..., యయా గాతః పితా తే సహోదరాః బంధవశ్చ జననీ ... సర్వం ... కులాంతః పాతి ... తాత్మా సి భక్తు శీయ ఇతి సర్వం ... భక్తు ... ॥ ౨౦॥

మూ॥ గతిః, స తా ... అజ్జఉత్తపరిత్తాహి పరిత్తాహి భత్తారమాలింగతి॥ ... ...

భా ॥ ఆర్యపుత్ర పరిత్రాహి పరిత్రాహి భర్తారమాలింగతి॥

మూ॥ కామః -స్పర్శసుఖమభినీయ స్వగతం॥ ప॥ స్ఫురదోష్ఠ ... ... తరత్తా ... వ్యశోభ మోనర్థ ం పోత్తుంగ ...

యుగళభారానతమధ్యభాగః। అధీరాక్ష్యా గుంజన్మణివలయదోర్వ
ల్లిరచితః పరీరంభో మోదం జనయతి చ సమ్మోహయతి చ॥౨౧॥

వ్యా॥ కామః ॥ స్పర్శసుఖమభినీయ-స్వగతం మనస్యేవ॥ స్ఫురదితి॥ అధీరాక్ష్యాః చపలాక్ష్యాః పరీరంభ ఆలింగనం మోదమానందం జనయతి ఉత్పాదయతి సమ్మోహయతి చ - సమ్మోహో నామ విషయాంతరవిస్మరణం తత్కరోతీత్యర్థః । కీదృశః పరీరంభః, స్ఫురద్రోమోద్భేదః రోమాంచోద్గమో యేన సః । పునః కీదృశః, భయేన ఉత్కటః కంపో యయోస్తౌ చ తౌ పుత్తుంగౌ ఉచ్చౌ స్తనౌ చ తయోర్యుగం యుగ్మం తస్య భరస్తదాసంగేన సంబంధవిశేషేణ మధ్యభాగో మనోహరః । పునః కీదృశః, గుంజద్ధ్వాయమానం మణివలయం యస్యాం తాదృశీ దోర్వల్లిర్బాహులతా తయా రచితః సంపాదితః । కీదృశ్యా అధీరాక్ష్యాః, తరళతరా అతిచపలా తారా అక్ష్ణః కనీనికా తయా ఆకులా వ్యాకులా దృగ్యస్యాః॥౨౧॥ ... ...

మూ॥ ప్రకాశం(దృష్ట్వా) పరిష్వజ్య ప్రియే న భేతవ్యం న భేతవ్యం
అస్మాభుజీవన్నుకస్తోఽపి వ్యోప్తః॥ రతిః॥ అథకిం తాపి రక్షసీప
ఉప్పత్తి సుప్తాణం పడివక్షాణం సమ్మాదా॥ ... ...

భా॥ అనంతస్యారాతుస్యా ఉత్పత్తిర్యుష్మాకం ప్రతిపక్షాణాం సమ్మతా॥

మూ। కామః ॥ బాఢం, సాక్షాదువి వేకనోపనిషద్దేవ్యాం ప్ర
బోధచంద్రోదయాభా(గా)సహం జనయితవ్యాత్ర సర్వవిశేష
మాపమానయః ప్రతిపన్నోక్ష్యోగాః।

వ్యా ॥ బాఢమితి - అవశ్యం సమ్మతేతి శేషః ॥ సాక్షాద్విత్తి॥ సా విద్యా అనావృతబ్రహ్మాకారాంతఃకరణవృత్తిః। అనావృతబ్రహ్మాకారాంతఃకరణవృత్తిసహితం చైతన్యం ప్రబోధచంద్రః॥

మూ॥ రతిః॥ అజ్జఉత్తకిహం పదేహిం అప్పణో విణాసకారిణీ
విజ్జావి ఉప్పత్తి తేహిం మహ్మిణో దేహిం సలాహిజ్జది॥

భా॥ ఆర్యపుత్ర కథమేతైరాత్మనో వినాశకారిణ్యా విద్యయా ఉత్పత్తిస్తైః పరిష్వక్తైశ్లాఘ్యతే ॥ విద్యాయా ఉత్పత్తిః కథం శ్లాఘ్యత ఇతి యోజనా॥

మూ। కామః॥ ప్రియే సహలతయా ప్రవృత్తానాం పాపకారిణాం
కుతః ప్రత్యవాయగణనా, పశ్య॥ వ॥ సహాబహుపరిసవప్రాపక్షా

ప్రథమోంకః

జాం భవతి భవః ప్రభవాత్మనాశహేతుః । జలధరపదవీమవాప్య ధూమో జ్వలనవినాశమనుప్రయాతి నాశం ॥ ౨౨ ॥ ...

వ్యా ॥ సహజేతి ॥ మలినః దుష్టం అత ఏవ వక్రం భావం దధతీతి తథా యే భజంతి సేవంతే తేషాం తేషాం భవః ఉత్పత్తిః - ప్రభవస్యోత్పత్తిస్థానస్య ఆత్మనశ్చ నాశహేతుర్భవతి ॥ ఉక్తేఽర్థేఽర్థాంతరన్యాసః ॥ జలధరేతి. ధూమో జలధరపదవీమవాప్య మేఘమార్గపర్యంతం గత్వా స్వోత్పత్తిస్థానం వహ్నిం తన్నాశమనువాశ ప్రాప్య స్వయం నాశం ప్రయాతి । ధూమోపి వలి సో వక్రశ్చేతి భావః ॥ ౨౨ ॥ ... ...

నేపథ్యే ॥ ఆః పాప దురాత్మన్ కథమస్మాస్వేవ పాపకారిణ ఇత్యా శాపసి ననురే । ప ॥ గురోరప్యవలిప్తస్య కార్యాకార్యమజానతః । ఉత్పథం ప్రతిపన్నస్య పరిత్యాగో విధీయతే ॥ ౨౩ ॥ ఇతి పౌరాణికీం గాథాం పురాణవిద ఉదాహరంతి, అనేన చాస్మాకం జనకేనాహంకారానువర్తినా జగత్పతిః పితైవ తావద్బద్ధః । మోహాదిభిశ్చ సపవబంధో దృఢతాం నీతః ॥ ...

వ్యా ॥ నేపథ్యే జవనికాయాం ॥ గురోరితి ॥ అవలిప్తస్య సగర్వస్య ఉత్పథప్రతిపన్నస్య అమార్గగామినః - శేషం సుగమమ్ ॥ ౨౩ ॥ గాథాం పద్యసందర్భరూపాం ॥ అనేనేతి ॥ జనకేన మనసా అహంకారానువర్తినా అహమాకారాధ్యాసయుక్తేన జగత్పతిః పితైవ పరమేశ్వర ఏవ ॥ ...

కామః ॥ విలోక్య, ప్రియే అయమస్మాకం కులజ్యేష్ఠో దేవ్యా మత్యా సహ వివేక ఇత ఏవాభివర్తతే । య ఏషః ॥ ప ॥ రాగాదిభిస్స్వరసచారిభిరాత్తకాంతిర్నిర్భర్త్స్యమాన ఇవ మానధనః కృశాంగః । మత్యా నితాంతకలుషీకృతయా శశాంకః కాంత్యేవ సాంద్రతుహినాంతరితో విభాతి ॥ ౨౪ ॥ తన్నాయుక్తమిహాస్మాకమవస్థాతుమితి నిష్క్రాంతౌ ॥ విష్కంభకః ॥ ...

వ్యా ॥ య ఏషః పూర్వోక్తో వివేకః ॥ రాగాదిభిరితి ॥ మత్యా బుద్ధ్యా విభాతి । కథంభూతయా మత్యా, రాగాదిభిర్నితాంతమతిశయేన కలుషీకృతయా । కీదృశైః రాగాదిభిః, స్వరసచారిభిః అవిద్యాస్వభావప్రవృత్తైః - ఆదిశబ్దేన మోహాదయః . తై రాత్తకాంతిః కృశః । ఉత్ప్రేక్ష్యతే

కర్ఘృత్తస్యమానఇవ ప్రతిక్రియమాణఇవ - మానపవ ధనంయస్య-కృశా న్యంగానియస్య । కయాకఇవ, కాంత్యాకకాంక ఇవ।కీదృశ శ్శశాంకః, సాంద్రైణనిబిడేనతుహినేనహిమేనఅంతరితఆచ్ఛాదితః॥ తన్మాయుక్తమి త్యనేనకామరత్యోఃనవృత్తిభావత్వంవివేకోదయమాత్రేణేతిప్రదర్శితం॥ విష్కంభకఇతి-ప్రాక్తననటసంక్షేపః॥ ఉత్కృష్టపాత్రప్రవేశః॥...

మూ॥ తతఃప్రవిశతి రాజామతిశ్చ॥ రాజా, విచింత్య॥ ప్రియే శ్రుతంత్వయా న్యదుర్వినీతస్యవటోర్మదవిస్ఫూర్జితంవచః, య దస్మానేవపాపకారిణఇత్యాక్షిపతి ॥ ... ...

వ్యా। రాజాపివేకః॥ ... ...

మూ ॥మతిః॥ అజ్జఉత్తకిమప్పాణోదోసంలోఓపిఆణాది॥...

ఛా।ఆర్యపుత్రకిమాత్మనోదోషంలోకోపిజానాతి ॥ ...

రాజా ॥ ప్రియేపశ్య ॥ ప॥ అసావహంకారపరైర్దురాత్మభిర్నిబ ధ్యతేః పాశశతైర్మదాదిభిః । చిరంచిదానందమయోనిరంజనో జగత్ప్రభుర్దీనదశాగనీయత ॥౨౫॥ ... ...

వ్యా ॥ అసావితి॥ తైః ప్రసిద్ధైర్మదాదిభిరసౌజగత్ప్రభుః పరమాత్మా చిరంచిరకాలందీనాయాందశాం ఆనందశూన్యాందశాం తాంఅనీయతప్రాపి తః । కీదృశైర్మదాదిభిః,అహంకారఃపరఃప్రథమోయేషాం తైః। పునఃకీదృ శైః, దురాత్మభిర్దుష్టస్వభావైః । కింకృత్వా, పాశశతైః పాశాః వా సనాః సంసారాః తదాశ్రితైఃనిబధ్యనియన్య। కీదృశోజగత్ప్రభుః, చి దానందమయఃజ్ఞానస్వరూపః। పునఃకీదృశః, నిరంజనఃనిర్గతంఅంజనం మోహావరణంయస్మాత్ ॥౨౫॥ ... ...

మూ॥ తపతేపుణ్యకారిణోవయంతన్ముక్తయేప్రవృత్తాః పాప కారిణఇతిజితందురాత్మభిః॥ ... ...

మతిః ॥ అజ్జఉత్తజదోసోమహారాణందసుందరసహావోనిచ్చ ప్పఆసోవిప్ఫురంతసఅలతిహుఅణప్పఆసోపంమేసరోసుణిఅదితా కహంపదేసింపవిజ్జీకేశిహింబంధిఅ మహామోహ సాఅరేణి ఖిత్తో॥ ... ...

ఛా॥ ఆర్యపుత్ర యతోసౌసహజానందసుందరస్వభావోనిత్యప్ర

ప్రథమోఙ్కః

కాశః విష్ఫురత్సకలత్రిభువనప్రకాశః పరమేశ్వరశ్చాన్యోఽయమితి [illegible] మైథిల్యనిత్యైర్బధ్యమానో మహామోహసాగరేనిక్షిప్తః॥

మూ॥ రాజా ॥ ప్రియే ॥ప॥ సతతధృతిరప్యుచ్చైశ్చిరకాన్తోఽప్యవాప్తమహోదయోఽప్యధిగతనయోఽప్యన్తః స్వస్థోఽప్యుదీరితధీరపి।త్యజతి సహజం ధైర్యం స్త్రీభిః ప్రతారితమానసః స్వయమపి యథా మాయాసంగాత్పుమానిహ విస్మృతః॥౨౮॥ ... ...

వ్యా॥ సతతేతి॥ పుమాన్ సహజం స్వాభావికమపి ధైర్యం త్యజతి, కో [illegible] సాధికం త్యజతీత్యత్ర కిం చిత్రం॥ ధైర్యత్యాగే హేతుమాహ ॥ స్త్రీభిరితి ॥ స్త్రీభిః ప్రతారితం వంచితం మానసం యస్య సః । ఉచ్చైరితి [illegible] సర్వత్ర సంబంధనీయం। కీదృశోఽపి, సతతం నిరంతరం ధృతిః ధైర్యం యస్య తాదృశోఽపి కాంతోఽపి జితేంద్రియోఽపి. అవాప్తః మహోదయ ఐశ్వర్యం యేన తాదృశోఽపి. అధిగతః జ్ఞాతః నయో నీతిర్యేన తాదృశోఽపి అంతస్స్వస్థోఽపి అవ్యగ్రాంతఃకరణోఽపి ఉదీరితా సముదంచితా బుద్ధిర్యస్య తాదృశోఽపి [illegible] న్నేవేదం సర్వమువలోక్య తామిత్యాహ ॥ స్వయమపీతి ॥ య[illegible] మాయాసంగాత్ అవిద్యాసంబంధాత్ పుమాన్ పరమాత్మా [illegible] త్మానమపి ఇహ ఇదానీం విస్మృతః।అపి [illegible] తద్ధర్మ్య వ్యతిరేక సముచ్చ[illegible]

మూ॥ మతిః॥ అజ్ఞఉ [illegible] అంధఆరి లేహోప సహస్సగస్సి [illegible] రోజంమాఅవి తహోఽప్ఫురంత మహోవఆసనాఅరస్సవిఅహిహావో॥

ఛా॥ ఆర్యపుత్ర నఖల్వంధకార లేఖయా సహ [illegible] రః యన్మాయయా తథా విష్ఫురన్మహోప్రకాశసాగరస్యదేవస్యాఽభిభవః॥

మూ॥ రాజా ॥ ప్రియే అవిచారసిద్ధేయం వారవిలాసినీవ మాయా అనతోఽపి భావానుపదర్శయంతీ పరమపురుషం వంచ[illegible]॥ పశ్య పశ్య ॥ ప ॥ స్ఫటికమణివద్భాస్వాన్ దేవః ప్రగాఢమనాద్యయాపి కృతిమనయా నీతః కామప్యసంగతవిక్రియః । సఖి లు[illegible] స్యవ్యపైతి రుచిర్మనాక్ ప్రభవతి తథాప్యేషా బాధ [illegible] ధాతుము[illegible] తామ్ ॥ ౨౯ ॥ ... ...

వ్యా॥ మాయాకార్యం ప్రకటయ[illegible] ।అవిచారేతి॥ అవిచార [illegible] [illegible] నీయా సత్త్వేన [illegible] త్త్వేన వా [illegible]

వేశ్యేవ అసతో భావాః అవిద్యమానాః కర్తృత్వభోక్తృత్వాదీన్ ఉపదర్శయంతీ సతీ నర్తయతి॥ యదిన ప్రత్యయః సేతిహేతి పశ్యేత్యాహ॥ పశ్యేతి॥ కిం పశ్యేత్యత ఆహ॥ స్ఫటికేతి॥ అనయా మాయయా అవార్యయా అశేషయా అనర్థకారిణ్యా భాస్వాన్ స్వయంప్రకాశో దేవః పరమాత్మా ప్రగాఢమతిశయేన కామపి అనిర్వచనీయాం వికృతిం వికారం నీతః ప్రాపితః తదిహ సాక్షాత్ దృశ్యతే ఇత్యత ఆహ॥ తదుపశ్లేషాదితి॥ తదుపశ్లేషాత్తత్సంసర్గాత్ అస్యాత్మనో మనాగీషదపి రుచిః స్వస్వరూపప్రకాశః నఖలు వ్యపైతి గచ్ఛతి। తత్ర హేతుః, అసంగతా అసంభావితా విక్రియా వికారో యత్ర। తత్ర దృష్టాంతః-స్ఫటికమణివత్-యథా స్ఫటికః జపాకుసుమసన్నిధానాత్ ప్రాప్తోపి స్వాభావికం శైత్యం నజహాతి తథోపాధిసన్నిధానాద్వికృతోపి స్వరూపం న హీయత ఇత్యర్థః। యద్యప్యేవం తథాపి బాధమతిశయేన ఏషా మాయా అనీశతాం విధాతుం స్వరూపాత్ ప్రచ్యావయితుం ప్రభవతి॥ ... ... ౨౭.

మూ॥ మతిః॥ కిం పుణ కారణం జేణ సో తహా ఉదారచరిదం దువ్విఅస్సువదీ కోఁది॥ ... ...

కిం పునః కారణం యేన స తథోదారచరితం మహీపదద్ధా ప్రతారయతి॥

రాజా॥ నఖలు ప్రయోజనం కారణం వాపేక్ష్య మాయాః ప్రవర్తంతే॥ స్వభావః ఖల్వయం స్త్రీపిశాచీనాం॥ పశ్య॥ ప॥ సమ్మోహయంతి రమయంతి విషాదయంతి నిర్భర్త్సయంతి మదయంతి విడంబయంతి। ఏతాః ప్రవిశ్య సదయం హృదయం నరాణాం కిం నామ వామనయనా న సమాచరంతి॥ ౨౮

వ్యా॥ నఖల్వితి॥ ప్రయోజనం కార్యం॥ సమ్మోహయంతీతి॥ వామనయనాః కపటవృత్తయః సదయం యథా స్యాత్తథా నరాణాం హృదయం ప్రవిశ్య కిం నామ న సమాచరంతి। విడంబయంతి అనుకుర్వంతీత్యర్థః। శేషం సుగమం॥

మూ॥ అస్తి చాపరం కారణం॥ మతిః॥ అజ్జఉత్త తం కిం॥ ఛా॥ ఆర్యపుత్ర తత్కిం॥ రాజా॥ ఏవమనయా దురాచారయా చింతితం, అహం తావద్వృద్ధయా ఏవానపత్యయాసి, అయం చ పురాణః పురుషః స్వభావాదేవ విషయనిర్ముక్తః, తత్కస్య నయమేవ పారమేశ్వరపదేని వే

శయామీతి। తమేవవమాతురఖిపాత్రియామాసాద్య నితాంతప్ర
త్యాసన్నతయాతద్రూప మివాపన్నేనమనసా నవద్వారాణిపు
రాణినిర్మాయ॥వః ఏకోపిబహుధా తేషువిభిద్యేవనివేశితః॥స్వ
చేష్టితమథోతస్మిన్విదధాతిమణావివ॥ ... ౨౯

వ్యా॥ ఏవమునమితి॥ స్వతనయంమనోరూపంపారమేశ్వరపదేఅ
ప్రత్యవ్యవహారవిషయస్థానే వేశయామిస్థాపయామి।నితాంతప్రత్యాస
న్నతయాఅభేదసంబంధేననవద్వారాణిపురాణిశరీరాణి॥ఏకఇతి॥ తేషు
శరీరేష్వేకోపిఏకఏవపరమాత్మాపిభిద్యేవపృథక్కృత్యేవబహుధా అనే
కప్రకారేణవినివేశితఇవప్రవేశితఇవ బింబప్రతిబింబన్యాయేనప్రవేశ ఇ
త్యర్థః। అథోఅనంతరం తస్మిన్స్వచేష్టితంకర్తృత్వభోక్తృత్వసుఖిత్వ
దుఃఖిత్వాదిధర్మం విదధాతిప్రక్షిపతి। తత్రదృష్టాంతః- మణావివ, య
థాజపాదిరుపాధిఃస్వధర్మరక్తత్వాదిం మణౌప్రక్షిపతితద్వదిత్యర్థః॥ ౨౯

మూ॥ మతిః॥ విచింత్య ॥ అజ్జఉత్తజాదిసీమాదాపుత్తోవి
తాదిసోఎవ్వజాదో॥
ఛా॥ఆర్యపుత్రయాదృశీమాతా పుత్రోపితాదృశఏవజాతః॥
రాజా ॥ తతోఽసావహంకారేణచిత్తస్యజ్యేష్ఠపుత్రేణ
రివ్యక్తః॥తతశ్చాసావీశ్వరః॥ ... ...

వ్యా॥ అవస్థాంతరమప్యాహ॥తతోఽసావితి ॥ అసౌ పరమాత్మాఅ
హంకారేణనప్త్రాచిత్తస్యజ్యేష్ఠపుత్రేణపరివ్యక్తః అహమితివ్యవహారవి
షయఃకృతఇతియోజనా।తతశ్చాసావీశ్వర ఇతిఅగ్రిమశ్లోకావతారకం.

మూ॥వ॥జాతోఽహంజనకో మమైషజననీక్షేత్రంకళత్రంకులం
పుత్రామిత్రమరాతయోవసుబలంవిద్యాసుహృద్బాంధవాః । చి
త్తస్పందితకల్పనామనుపతన్విద్వానవిద్యామయీంనిద్రామేత్యపి
ఘూర్ణితోబహువిధాన్స్వప్నానిమాన్పశ్యతి॥ ౩౦

వ్యా॥ తతఃకింస్యాదతఆహ॥ జాతోఽహమితి। విద్వానీశ్వరః
అవిద్యామయీంఅవిద్యాప్రధానాంనిద్రాంప్రత్యప్రాప్య బహువిధాననేకా
కారానిమాన్ స్వప్నాన్పశ్యతి।కీదృశోవిద్వాన్, విఘూర్ణితఃవిస్మృత
స్వరూపః। పునఃకీదృశః, చిత్తస్యమానసస్యస్పందితంచేష్టితం తస్యకల్పనాం

రథనాం అనుపతన్ననుగచ్ఛత। ఇమాః కాః, జాతోహం జనకోమమైవత
ఇత్యాదికాః - సుగమాః న్యాత్ ॥ ౩౦

మూ॥ మతిః ॥ అజ్జఉత్త ఏవ్వం దీహదీహతరణిద్దావిద్దావిఅప్ప
బోహే పరమేసరే కహం పబోహుప్పత్తీ భవిస్సది॥

ఛా॥ ఆర్యపుత్ర ఏవం దీర్ఘదీర్ఘతర నిద్రావిద్రావితప్రబోధే పరమేశ్వరే కథం ప్రబోధోత్పత్తిర్భవిష్యతి॥

రాజా॥ సలజ్జమధోముఖస్తిష్ఠతి॥ మతిః॥ అజ్జఉత్త కింతి గురుఅరలజ్జాభరణమిదసీసరో తుణ్హింభూదో సి॥

ఛా॥ ఆర్యపుత్ర కిమితి గురుతరలజ్జాభరనమితశేఖరస్తూష్ణీంభూతోసి ॥

రాజా ॥ ప్రియే స్త్రైణ్యం ప్రాయేణ యోషితాం భవతి హృదయం తేన సాపరాధమివాత్మానం శంకే॥ మతిః॥ అజ్జఉత్త అణ్ణా తా ఇత్థిఆ జా సరసపవుత్తస్స ధమ్మత్థవావారపత్థిఅస్స భత్తుణో హిఅ అధిఅం విహణంతి॥

ఛా ॥ ఆర్యపుత్ర అన్యాస్తాః స్త్రియః యాః స్వైరసప్రవృత్తస్య ధర్మార్థవ్యాపారప్రస్థితస్య భర్తుర్హృదయే స్థితం ఘ్నంతి ॥ ...

రాజా॥ ప్రియే॥ ప॥ మానిన్యాశ్చిరవిప్రయోగజనితాసూయాకులాయా భృశం శాంత్యాదేరనుకూలనాదుపనిషద్దేవ్యా యది సంగమః। తూష్ణీం చేద్విజయాననాస్య భవతీతి తస్మిన్మహార్తంతతః జాగ్రత్స్వప్నసుషుప్తిధామవిరహాద్వ్యాప్తః ప్రబోధోదయః॥ ౩౧

వ్యా॥ మానిన్యా ఇతి॥ యదిఉపనిషద్దేవ్యాః మాయా సహ సంగమస్స్యాత్ తదా ప్రబోధోదయః ప్రాప్త ఇత్యన్వయః । కీదృశ్యా ఉపనిషద్దేవ్యాః మానిన్యాః 'స్త్రీణామీర్ష్యాకృతః కోపో మాన ఇత్యభిధీయత' ఇతి లక్షణాత్ ఈర్ష్యాకృతకోపవత్యాః- చిరం విప్రయోగో వియోగస్తేన జనితాయా అసూయా ఈర్ష్యా తయా ఆకులాయాః వ్యాకులాయాః సంగమే హేతుః శాంత్యాదేరనుకూలనాదితి। హేత్వంతరమాహ॥ భవతీతి॥ భవతీః సయానసాస్యముపహార్తం తూష్ణీం తిష్ఠేచ్చేత్ తదా జాగ్రత్స్వప్నసుషుప్తిధామవిరహాదితి॥ ధామశబ్దో స్థానవాచకః। తథా చాయమభిప్రాయః, జాగ్రదాద్యభిమానస్థానాభావాద్వ్యాప్తం త్యాదిమతో విచార ప్రవృ

తస్యబుద్ధేర్వ్యాసంగాభావాత్ ప్రబోధోత్పత్తిరితి ॥ ౩౧॥ ...

మతిః ॥ అజ్జఉత్త జఇఏవ్వంకులప్పహుణో దిఢగంఠి నిబద్ధస్స విబంధమోక్ఖో హోదితదో తాపఁ ణిచ్చాణుబంధో జేవ్వ అజ్జఉత్తో భోదుత్తిసుహ్ము మే పిఅం॥ ... ...

ఛా ॥ ఆర్యపుత్ర యద్యేవంకులప్రభోః దృఢగ్రంథి నిబద్ధస్యాపి బంధమోక్షో భవతి తదా తయా నిత్యానుబంధ ఏవార్యపుత్రో భవిష్యతి సుష్ఠు మే ప్రియం॥ ... ...

వ్యా॥ మతిః॥ ఆర్యపుత్ర దృఢగ్రంథిరహంకారః తస్మిన్బద్ధస్యాత్యభిమానినోపి యది బంధమోక్షః సంసారనివృత్తిః-తదా తయా ఉపనిషద్దేవ్యా నిత్యానుబంధ ఏవ నిత్యసంగతిరేవ భవిష్యతి ప్రాప్తాన్వయః॥ ...

రాజా॥ యద్యేవం ప్రసన్నాసి స్థాస్యతి హి చిరమస్మాకం మనోరథాః॥ తథాహి ॥ ప॥ బద్ధ్వైవ లోకం హుధా విభజ్య జగతామాదిః ప్రభుశ్శాశ్వతః శిష్టాత్మైః పురుషః పురేషు వశమవ్యత్యోః పదం ప్రాపితః। తేషాం బ్రహ్మాభిధాం విధాయ సభవత్ ప్రాణాంతసంధ్యయా ప్రాయశ్చిత్తమిదం మయా పునరసౌ బ్రహ్మైకతాం నీయతే॥ ౩౨॥ తద్భవతు ప్రస్తుత విధానాయ ప్రబోధోత్పత్తయే శమాదీన్ రాజయామ్యసుఖినిష్క్రాంతౌ॥ ఇతి శ్రీకృష్ణమిశ్రవిరచితే ప్రబోధచంద్రోదయనామ్ని నాటకే ప్రథమోఽంకః ॥ ...

వ్యా॥ బద్ధ్వైకతి॥ మయా అసౌ ఆత్మా బ్రహ్మైకతాం చిదానందబ్రహ్మైకభావం నీయతే। కింకృత్వా, తేషాం పూర్వోక్తానాం బ్రహ్మాభిధాం బ్రహ్మాభేదకానాం విద్యయా బ్రహ్మైక్యే దైవగసాక్షాత్కారేణ ప్రాణాంతసందేహాంతం ప్రాయశ్చిత్తమిదం ప్రసిద్ధం విధాయ కృత్వా । తేషాం కుత్ర తేసా, మైంజగతామాదిః ప్రభుః స్వతంత్రశ్శాశ్వతో వినాశీ ఏవంభూతోపి పురుషః పరమేశ్వరః పురేషు నరకాయాదిషు ఏకఏవ బహుధా విభజ్య బధ్వా శిష్టా ఏవ ప్రవేశ్య వ్యత్యోః పదం జననమరణస్థానం ప్రాపితః ॥ [illegible] అనుసంధానాయ పూర్వోక్తార్థసిద్ధయే ప్రబోధోత్పత్తయే [illegible] శమాదీనాం తత్త్వం అనాఝాతారోత్పత్తయే॥ ...

ఇతి శ్రీ ప్రబోధచంద్రోదయ వ్యాఖ్యానే శ్రీ[illegible] వ్యాఖ్యాయాం [illegible]

శ్రీరస్తు.

శ్రీహయగ్రీవాయనమః.

ప్రబోధచంద్రోదయే ద్వితీయోఙ్కః

ప్రథమేఙ్కే జ్ఞానకృతో నిఖిలోపి భేదావభాసః ఆత్మాద్వైతావభాసినిరస్య ఇతి ప్రతిపాద్య వివేకోద్యోగముపక్షిప్య ఇదానీం ద్వితీయేఙ్కే మహామోహప్రేషితస్తద్ధర్మానుష్ఠానవైకల్యాయ దంభాదీన్ ప్రేషయతి తథోక్తం 'దంభం వినా యః క్రియతే స ధర్మ' ఇత్యాది । సామాత్యేన అమాత్యానుగ్రహిణః తత్సహితేన అవహితైరవధానయుక్తైః- సావధానైరి

సూ॥ తతః ప్రవిశతి దంభః॥ దంభః॥ ఆదిష్టోస్మి మహారాజమహామోహేన। యథా, వత్స దంభ ప్రతిజ్ఞాతం సామాత్యేన వివేకేన ప్రబోధోదయాయ సోపి శాస్త్రేషు తేషు తీర్థేషు శమదమాదయః ప్రహితాయ నస్మాక ముపస్థితః కులక్షయో భవద్భిరవహితైః ప్రతికర్తవ్యః। పృథ్వ్యాం పరమముక్తిక్షేత్రం వారాణసీ నామ నగరీ తస్యాం తత్ర గత్వా చతుర్ణామప్యాశ్రమాణాం నిశ్శ్రేయసవిఘ్నార్థం ప్రయతతామితి। తదిదానీం వశీకృతభూయిష్ఠా మయా వారాణసీ సంపాదితశ్చ స్వామినో మయా యథా నిర్దిష్ట ఆదేశః॥ తథాహి మదధిష్ఠితైరిదానీం॥ ప॥ వేశ్యావేశ్మసుశీ

త్యర్థః। తత్ర ప్రతికర్తవ్యః మారీకర్తవ్యః। నిశ్శ్రేయస విఘ్నార్థం మోక్ష విషయానపాస్య ప్రయతతాం అతిశయితో యత్నః క్రియతాం- అల్పయత్నే సుస్థిరధామవిరహాదిః॥ ధామశ్చ నిర్దిష్టః యథా త్వయోక్తః ఆదేశః ఆజ్ఞా। మద యః, జాగరితావస్థాభిమానస్థానేన అధిష్ఠితైస్తాభిరై రిత్యర్థః॥ వేశ్యేతి॥

ధూర్తైర్వంచకైః, దివాదీనపివ జగత్ నరనారీసముదాయాత్మకమిత్యనేక
ప్రకారేణ సర్వజ్ఞత్వాదివ్యపదేశేన వంచ్యతే ప్రతార్యతే। కింకృత్వా, వే
శ్యావేశ్మసు వారవిలాసినీమందిరేషు తు పారా తీర్త్వా పరికల్ప్య। కీదృ
శ్యః తు పాః, ఉన్నిద్రః ప్రకాశయుక్తః ప్రకటశ్చందో క్రియాసు తాః। కీదృశై
ర్ధూర్తైః, శీధుమాద్యం తద్గంధో యత్ర తాదృశే లలనావక్త్రం కామినీము
ఖం తత్ర ఆసవో మాదకద్రవ్యవిశేషః మదిరా వా తయా మోదితైస్సంతు
ష్టైః। పునః కీదృశైః నిష్ఫాః [illegible] అతిశయితో మన్మథోత్సవే [illegible] ప్రతిదీప్య
మాంతైః॥ ౧॥ యత్తైషజ్ఞత్వాత్తరాన్వయః। జ్వలన్నితి। పూర్వార్ధం సుగమం

ధుగంధిలలనావక్త్రాసవామోదితైర్నిత్యం [illegible] మన్మథోత్సా [illegible]
సైరున్నిద్రప్రచండాక్రియాపాః। సర్వజ్ఞా ఇతి దీక్షితా ఇతి చిరాత్ప్రా
ప్తాగ్నిహోత్రా ఇతి బ్రహ్మజ్ఞా ఇతి తాపసా ఇతి దివా [illegible]
గద్వంచ్యతే॥ ౧॥ విలోక్య, కౌ [illegible]
సాంప్రతమితపవాభివర్తతే। [illegible]
నేన త్రిసన్నివ జగత్త్రియమ్। [illegible]
మోహహాసన్నివ॥ ౨॥ తథాంతర [illegible]
థా ప్రదేశాదాగతో భవిష్యతి తదస్మాదాత్యహంకారస్య వృ
త్తాంతమనుసరిష్యామీతి॥ తతః ప్రవిశత్యహంకారో యథానిర్దిష్టః।
అహంకారః॥ అహో మూర్ఖబహుళం జగత్॥ తథాహి॥ ౨॥
నైవాశ్రావి గురోర్మతం న విదితం తౌతాతికం దర్శనం తత్త్వం జ్ఞాతమ
హో న శాలికగిరాం వాచస్పతేః కా కథా। సూక్తం [illegible]

వాగ్జాలైర్జగత్త్రియం భత్సర్యన్నివేత్యనుషంగః ఉపహాసన్నివహో [illegible]
తుర్వాన్నివేత్యత్ర అనుషంగో జగత్త్రియమితి శేషః। ౨॥ వృ [illegible] వృత్తా
రం అనుసరిష్యామి జ్ఞాస్యామి॥ నైవేతి [illegible] గు
రోః ప్రభాకరస్య మతం నైవాశ్రావి నైవ శ్రుతం, తౌతాతికం కుమారి
లభట్టస్య సంబంధికం నైవ జ్ఞాతమిత్యేవకారానుషంగస్సర్వత్ర। అహో
ఇత్యాశ్చర్యే। శాలికగిరాం ప్రభాకరమతావలంబినాం తత్త్వం అనా
రోపితరూపం స్వరూపం నైవ జ్ఞాతం వాచస్పతేః [illegible]
[illegible] కాపి వార్తైవ నాస్తీత్యర్థః॥ మూఢ [illegible]

స్యసూక్తంస్పష్టమపినాధిగతం మరుక్తం తు సుతరాం న మహావ్రతం పాశు
పతవ్రతంతత్సంబంధినీమహావ్రతీపాశుపతశాస్త్రసంహతిః నేక్షితా నద్య
ప్యావస్తువిచారణా సూక్ష్మావస్తుజ్ఞాపనిపదం బ్రహ్మతద్విచారణా సూక్ష్మా
మరివ్రజ్జైయేత్యర్థః । ఏవం సతిస్వస్థైః పండితానామస్మాకం నకించిద్వివే
చనీయమస్తీతిస్వస్థచిత్తైః కథంస్థీయతే॥ ౩॥ విలోక్య-శుద్ధవైదికానితి శేషః
అర్థావధారణపి ధురాః అర్థనిశ్చయరహితాః । పునరన్యతో గత్వా - విలో
క్యేతి శేషః॥ భిక్షాన్నమాత్రేతి॥ భిక్షామాత్రార్థం గృహీతం యతివ్రతం యైస్తే
భిక్షామాత్రం ప్రయోజనం నముక్తిః - గృహీతయతివ్రతాః నతుయతయ

హోమాదపేక్షరధిగతం మహావ్రతీ నేక్షితా సూక్ష్మావస్తువిచారణా
స్వపతుభిస్స్వస్థైః కథంస్థీయతే ॥ ౩॥ విలోక్య ॥ ఏతే తావదర్థావ
ధారణపధురాః స్వాధ్యాయమాత్రనిరతా వేద [illegible]ప్సావ
కాఏవ ।పునరన్యతో గత్వా ఏతే చ భిక్షామాత్రగృహీత యతివ్ర
తాః ముండితముండాః పండితమన్యా వేదాంతశాస్త్రం వ్యాకుల
యంతి । విహస్య ॥ ప॥ ప్రత్యక్షాదిప్రమాణసిద్ధవిరుద్ధార్థాభిధా
యినః । వేదాంతాయదిశాస్త్రాణి బౌద్ధైః కిమపరాధ్యతే ॥౪॥ త
దేతైర్వాక్ఛిత్రైరమునిగురుమగరకురితోదయాయ । పునరన్యతో గ
త్వా ఏతే చ [illegible] నామోమహేశ్వర[illegible] పాపమతాః పశ
వః పాపం [illegible] నరకం [illegible]
తదేతేదపి [illegible] పరిహరణీయాః । పునరన్యతో గత్వా ।
ఏతే చ ॥ప॥ గంగాతీరతరంగశీతలశిలావిన్యస్తభాస్వద్భృసీసం

ఇత్యర్థః । ముండితం ముండం యైస్తే- నతుముండితమానస ఇత్యర్థః॥ ఆత్మానం
పండితంమన్యంతే తేపండితంమన్యాః నతుపండితా ఇత్యర్థః ॥ప్రత్యక్షాదీ
తి॥ ప్రత్యక్షాదిప్రమాణసిద్ధో యోఽర్థస్తద్విరుద్ధో యోఽర్థః స్వర్గాది
రూపః తమభిదధతి తేషాంశీలాః వేదాంతాయదిశాస్త్రాణి తర్హి బౌద్ధైః
కిమపరాధ్యతే నకిమపీత్యర్థః ॥ ౪॥ తదేతైరితి॥ వాక్ఛిత్రైణం వాచాం మిత్ర
ణం సంభాషణమిత్యావత్ । మరితోదయాయ పాపోత్పత్తయే మమః ఖా
నాత్యస్తం అక్ష్యమానస్థా[illegible]కరణావశాస్త్రం యైస్తే॥గంగాతీరేతి॥అహో
ఇత్యాశ్చర్యే [illegible] ధనప్రధానాః ధనినాం విత్తాని హరంతి । కిం

శాదాంభికాః, గంగాతీరే తరంగైః శీతలా యాశ్శిలాః తాసు విన్యస్తాః ప్ర
తిష్ఠాః యా భాస్వద్వ్రతిన్యః ఋషీణామాసనాని తేషు సంవిష్టాః। పునః
కీదృశాః, కుశముష్టినా మండితః శోభితో మహాదండో బృహద్దండో
యేషాం తే। పునః కీదృశాః, కరండైః ధౌతవసనస్థాపనపాత్రైః ఉజ్జ్వ
లాః శోభమానాః। పునః కీదృశాః పర్యాయేణ వృత్త్యా గ్రథితం యత్తు
సూత్రవలయం మణిమాలారూపం తత్ర ప్రత్యేకం బీజగ్రహణే వ్య
గ్రాశ్చంచలాః అగ్రాంగుళయో యేషాం తే తథా ॥౫॥ ఏతే చేతి॥ త్రిం
డివ్యపదేశేన త్రిదండిగతేన జటినో ద్వైతాద్వైతవాగ్జాలపరిభ్రష్టాః భ్రష్ట
భాసుర రమతావలంబనా మభయభ్రష్టా ఇతి భావః॥ అహం నారో విచారయి

విష్టాః కుశముష్టిమండితమహాదండాః కరండోజ్జ్వలాః। పర్యా
యగ్రథితాక్షసూత్రవలయప్రత్యేకబీజగ్రహవ్యగ్రాగ్రాంగు
ళయో హరంతి గ్రసనానాం ప్రస్వేదమానాంభికాః॥ ౫ ॥ పునరన్య
తో గత్వా ఏతే చ త్రిదండివ్యపదేశజటినో ద్వైతాద్వైతవాగ్జా
పరిభ్రష్టాః। పునరన్యతో గత్వా విలోక్య। అయమేకస్త్వసంన్యాసో
పాంతనిఖాతతోరణ త్రిశాఖ రచిత తాండవిత నాసిత సూత్రం
బరసహస్రమిత త్రితోయ న్యస్త ప్రస్తాజిన వృషముపలదమన చసా
లోలయా ఫలము సలమాన నమి హబతో హ్యగ హద్దమానశీ వ్యపరీక్ష్యత
గగనమండలమమున్నతితో నానిమాంతతో ప్యత్యుత్త్రిసపం।
నానసమదః కిస్త్వశ్వరిహాసమేధ దీర్ఘహాంభపిమ్న్యః॥ భావమధుచ

॥ అయమేకస్త్వసమితి॥ అనేనాత్ర బోధనమహావారాత్మస్య ఫేణ। తస్య
పరిదృశ్యమానం అమరసరితో దేవగంగాయాః నాతిదూరే తీరే ఉపకస్య
శ్రమపదం విభాతి శోభతే। తస్య కీదృశస్య, ద్వారోపాంతే ద్వారనికట
భూమౌ నిఖాతమారోపితం యత్ తోరణం తత్ర రచితం తాండవితం తస్మిం
స్తాండవితం నృత్యత్ ధ్వజపటం సితం శ్వేతం సూక్ష్మం చ బహుమూ
ల్యం అంబర సహస్రం యస్మిన్ తత్। పునః ఇతస్తతో విన్యస్తాని స్థాపితాని
ప్రస్తాజినమార్ఘ్యముసలాంగానయజ్ఞపాత్రాణి యస్మిన్ తత్। పునః అసక
ం నిరంతరం హుతసర్పిర్హ్యగంధోయ యస్మిన్ తత్ నిష్ఠో ధూమాంధకారః తే
నైవ ద్విగుణితం శ్యామీకృతం గగనమండలం సంబంధా యేన మిటి॥ ఆశ్రమ

దంగృహమేధినో గృహస్థస్య॥ దంభమజానన్నాహ॥ మృద్బిందురితి॥ ఏషో దంభః మూర్తఇవ మూర్తిమానివ స్ఫురతి ప్రతిభాతి। కీదృశః, మృద్బిందుభిః మృన్నిర్మితవర్తులతిలకైః లాంఛితాని చిహ్నితాని లలాటాదీని జాన్వంతాని యస్య సః, పునః చూడాగ్రం శిఖాగ్రం కర్ణకటిపాణిషు విరాజమానా దర్భాంకురా యస్య సః ॥౬॥ భవతు ఉపసర్పామ్యేనమిత్యారభ్య యత్ర శ్రోత్రియాణామిత్యంతం సుగమమ్ ॥ అతిథీననాగతపూర్వాన్ కతిరాత్రిశ్రోత్రియాణాం గృహిణో గృహస్థాః నోపతిష్ఠంతి నసమ్ముఖమా

క్త్వా నాస్యా సముచితపవిత్రమేతద్విప్రాదిపదసన్నివాసాయ స్థానం । ఇతి ప్రవేశం నాటయతి ॥ విలోక్య॥ అయే ॥ప॥ మృద్బిందులాంఛితలలాటభుజోదరోరఃకంఠోష్ఠపృష్ఠచిబుకోరుకపోలజానుః । చూడాగ్రకర్ణకటిపాణివిరాజమానదర్భాంకురః స్ఫురతి మూర్త ఇవైష దంభః ॥౬॥ భవతు ఉపసర్పామ్యేనం ॥ ఉపసృత్య కల్యాణం భవతాం॥ దంభః॥ హుంకారేణైవైనం వారయతి ॥ప్రవిశ్య వటుః ససంభ్రమం। బ్రహ్మన్ దూరత ఏవ స్థీయతాం। యతః పాదప్రక్షాళ్యైతస్మాత్ప్రదేశం ప్రవేష్టవ్యమ్॥ అహంకారః, సక్రోధమ్॥ ఆః పాపతురుష్కదేశం ప్రాప్తాః స్మ యత్ర శ్రోత్రియానతిథీనాసనపాద్యాదిభిరపి గృహిణో నోపతిష్ఠంతి ॥ దంభః॥ హస్తసంజ్ఞయా సమాశ్వాసయతి ॥ వటుః ॥ ఏవమారాధ్యపాదా ఆజ్ఞాపయంతి దూరదేశాదాగతస్యార్యస్య కులశీలాదికం న సమ్యగస్మాకం విదితం॥ అహంకారః॥ కథమస్మాకమపి కులశీలాదికమిదానీం పరీక్షితవ్యం। శ్రూయతాం ॥ప॥ గౌడం రాష్ట్రమనుత్తమం నిరుపమా తత్రాపి రాఢాపురీ భూరిశ్రేష్ఠికనామధామ పరమం తత్రోత్తమో నః

యాంతి॥ వటుర్దంభశిష్యః- వదతీతి శేషః॥ గౌడమితి॥ గౌడం రాష్ట్రం దేశః అనుత్తమం నవిద్యతే ఉత్తమం యస్మాత్తదనుత్తమం - తత్రాపి రాఢానగరీ నిరుపమా తత్ర రాఢాపుర్యాం భూరిశ్రేష్ఠిక ఇతి నామ యస్య తస్య పరమం ధామ ఉత్కృష్టం గృహమస్తీతి శేషః। తస్మిన్నస్మాకం పితా ఉత్తమః ఉత్కృష్టః- [illegible]నస్థానమకో వా- అస్తీతి శేషః తత్పుత్రావదాతకులా [illegible] పితుః సర్వస్యైవ విదితా ఇత్యన్వయః- తేషాం పుత్రా

జ్ఞానపిపాస్యైః అహం- ప్రజ్ఞాబుద్ధిః శీలంస్వభావః వివేకః పాండిత్యం ధైర్యం ధీరతా వినయో నమ్రతా ఆచారశ్చ ఏతైర్గుణైరుత్తమః సర్వోత్కృష్ట ఇత్యర్థః ౭॥ దంభ ఇత్యారభ్య తథాపీత్యంతం సంగ దవ్యాఖ్యాతం॥ అహోబా ఇత్యుపహాసోక్తిః। అపూర్వమిదంబ్రాహ్మణ్యం ॥ అస్పృష్టేతి॥ హేనిశ్చితం. భూపాలా రాజానః అస్య దంభస్య పాదపీఠస్య అంతే అవసానే నికటే భూతలే. చూడామణిమరీచిభిః ముకుటమాణిక్యరశ్మిభిః నీరాజయంతి ఆర్తిక క్రియయోపచరంతి. కీదృశా భూపాలాః, అస్పృష్టచరణాః న స్పృష్టౌ చరణౌ యైస్తే చరణస్పర్శరహితా ఇత్యర్థః. ఏతేన రాజపూజానిబంధనమేవ బ్రాహ్మణ్యం న విద్యాతపోవృత్తైర్దాంభికానామితి భావః ॥౮॥ అహంకార ఇత్యార

పితా । తత్పుత్రాశ్చ మహాకులీనవిదితాః కస్యాత్ర తేషామపి ప్ర
జ్ఞాశీలవివేకధైర్యవినయాచారైరహం చోత్తమః ॥ ౭ ॥ దంభః వ
టుం పశ్యన్॥ వటుః ॥ [illegible] భగవన్ పాదశౌచం
విధీయతాం ॥ అహంకారః [illegible] భవతు [illegible] ఏవం క్రి
యతే। తథా కృత్వోపవిశ్య [illegible] ॥ దంభః ॥ [illegible]
[illegible] ॥
అహంకారః॥ అహో బత అపూర్వమిదం బ్రాహ్మణ్యం ॥ వటుః ॥
బ్రహ్మణ ఏవ మేతత్, [illegible] ॥ అస్పృష్ట [illegible]
మణిమరీచిభిర్నీరాజయంతి భూపాలాః [illegible] భూతలే ।
దంభః॥ బ్రహ్మా [illegible]

[illegible] తే మమ [illegible] । [illegible] ఏతేషాం మానసోపవేశనే అహంకారో [illegible] ధ్వనితం ॥ నాస్మాకమితి॥ [illegible] లానామయా పునస్సమీచీనత్వేన [illegible] తేన కా [illegible] అహంతా [illegible] పిత్రా [illegible] బంధానాచరేత్ స ఇతి స్మరణాత్ [illegible] సంబంధకృత [illegible] । ఆచారేతి [illegible] య [illegible] అస్మాకం స్యాలకః అస్మత్పత్న్యాల్లరః తస్య మిత్రం తస్య మాతులః మాతుర్భ్రాతా తస్య [illegible] మిథ్యాభిశస్తా మిథ్యా [illegible] సంబంధాత్ [illegible]

పిత్రాపి మాస్పదమపి స్వగృహిణీ పోష్ఠితా త్యక్తా॥ ౯॥ సదనమితి ॥ అహం పూర్వమంభోజయోనేర్హిరణ్యగర్భస్య సదనం గృహం ప్రత్యుపగతః బ్రహ్మణా గోమయాంభః పరిమృజితనిజోరౌ గోమయయుక్తేన అంభసా జలేన పరిసమంతాత్ మృజితః శోధితః యో నిజస్స్వీయ ఊరుః అంకః తస్మిన్ సశపథం యథాస్యాత్తథా అనునీయమానయిత్వా ఉపవేశితః। కేషు సత్సు, ఉచ్చైస్తరతరే మునిభిస్సపదిగత్రాణపవఆసనేషూజ్ఝితేషు త్యక్తేషు సత్సు। ఏతేన హిరణ్యగర్భస్యాపి వయం మాన్యాః కింపునః అన్యేషామితి వ్యజ్యతే॥ ౧౦॥ మత్తపో విజృంభితమిదమిత్యాహాహంకారః॥ అరే ఇతి॥ అరే ఇతి నీచసంబోధనే. వాసవః శతక్రతుః క ఇవ న కోపీత్యర్థః- అహల్యాగామిత్వాదితి ధ్వ

భావః॥ తథాహి॥ ప॥ సదనముపగతోహం పూర్వమంభోజయో
నేస్సపది మునిభిరుచ్చైరాసనేషూజ్ఝితేషు। సశపథమనునీయ బ్ర
హ్మణా గోమయాంభః పరిమృజితనిజోరావాశు సంవేశితోస్మి॥ ౧౦
అహంకారః, స్వగతం ॥ అహో దాంభిక బ్రాహ్మణస్యౌద్ధ
త్యం। విచింత్య। అథవా దంభస్యైవ। భవత్వేవం తావత్ ॥ సక్రోధం ప్ర
కాశం॥ అః కిమేవం గర్వాయసే॥ ప॥ అరే క ఇవ వాసవః కథయ కోత్ర
పద్మోద్భవో వ న ప్రభవభూమయో జగతి కా ఋషీణామపి। అవే
హి తపసో బలం మమ పురందరాణాం శతం శతం చ పరమేష్ఠినాం పత
తు వా మునీనాం శతం॥ ౧౧ ॥ దంభః విలోక్య సానందం॥ అయే ఆ
ర్యః పితామహో మాస్మాకమహంకారః ॥ ఆర్య దంభో లోభాత్మజో
హం భోః అభివాదయే॥ అహంకారః ॥ వత్స ఆయుష్మాన్ భవ। బాలః

నితం। అత్ర జగతి పద్మోద్భవో బ్రహ్మా క ఇతి కథయ- స్వకన్యాగామిత్వాదితి తాత్పర్యం । జగతి ఋషీణామపి మంత్రద్రష్టౄణామపి ప్రభవభూమయః ఉత్పత్తిభూమయః కాః కథయ। ధీవరకన్యాతో వ్యాసః కుంభసంభవో గస్త్యః హరిణ్యాః శృంగీప్రముఖాదీన్యుత్పత్తిస్థానానీతి ధ్వనితం । ఈదృశం మమ తపసస్సామర్థ్యమస్తీత్యాహ॥ అవేహీతి॥ మమ తపసో బలం అవేహి జానీహి। కింతత్తదాహ ॥ పురందరాణామింద్రాణాం పరమేష్ఠినాం బ్రహ్మణాం మునీనాం మననశీలానాం ప్రత్యేకం శతం పతతు- మత్తపస్సామర్థ్యాత్సర్వం ఆహంకారికమితి భావః॥ ౧౧ ॥ అహంకార ఇతి- వదతీతి శేషః - చిరకా

లవిప్రకర్షాద్బహుకాలవిళంబాత్ నసమ్యక్ ప్రత్యభిజానామిన పరిచినో
మి।అథ త్వాని ప్రసాదఃకృతఇత్యంతో గ్రంథఃస్పష్టార్థః।వత్సనను మితి।అత్యా
హితంఅత్యనిష్టంఅతిఆసమంతాత్ అహితం అత్యాహితమిత్యర్థః।తద్వృ
త్తాంతంమహామోహసమాచారం ప్రత్యేతుం జ్ఞాతుం।స్వాగతమేవను స్వ
వాగతం-రాజధానీరాజానోధీయంతేవసంత్యస్యామితి రాజధానీ రాజవ
సతిః నిరూపితావిచారితా తస్త్రైస్థానవ్యమితి భావః।వివేకస్యఉపరోధః
ప్రతిఘాతస్తావశ్యకో యతస్తస్యాంనిరంతరంనివాసమిచ్ఛతి వారాణస్యా

ఖల్వసి మయాద్వాపరాంతేదృష్టః సంప్రతిచిరకాలవిప్రకర్షా
ద్వార్ధక్యగ్రస్తతయాచ నసమ్యక్ ప్రత్యభిజానామి అథత్వత్కు
మారస్యానృతస్యకుశలం॥ దంభః॥ అథకిం।సోప్యత్రైవమహామో
హస్యాజ్ఞయావర్తతే నహితేనవినాముహూర్తమప్యహం జీవా
మి॥అహంకారః॥ అథతవమాతాపితరౌతృష్ణాలోభావపికుశలౌ॥
దంభః॥ తావప్యత్రైవవర్తేతే, తయోర్వినాక్షణమపినతిష్ఠామి।
ఆర్యమత్రైవపునఃకేనప్రయోజనేనప్రసాదఃకృతః॥అహంకా॥
వత్సమయామహామోహస్యవివేకసకాశాదత్యాహితంశ్రుతం।తే
నతద్వృత్తాంతంప్రత్యేతుమాగతోస్మి॥ దంభః॥ ననుస్వాగత
మేవార్యస్యయతోమహారాజస్యాపీంద్రలోకాదాగమనంశ్రూ
యతే। అస్తిచకింవదంతీయద్దేవేనవారాణసీనామనగరీరాజధా
నీనిరూపితేతి॥ అహంకారః॥కింపునఃకారణంవారాణస్యాంసర్వా
త్మనామహామోహస్యావస్థానే॥ దంభః॥ ఆర్యననువివేకోపరోధ
ఏవ॥తథాహి॥వ॥విద్యాప్రబోధోదయజన్మభూమిర్వారాణసీ బ్ర
హ్మపురీనిరత్యయా । అతఃకులోచ్ఛేదవిధింవిధిత్సుర్నివస్తుమత్రే

మిత్యాహ॥తథాహీతి॥వారాణసీవాసయోగ్యోవివేకఏవేత్యాహ॥విద్యే
తి॥సవివేకః-అతోహేతోః అత్రవారాణస్యాంనిత్యమేవసర్వస్త్రైవనివస్తుం
నితరాంవాసంకర్తుమిచ్ఛతి।కీదృశోవివేకః,కులోచ్ఛేదవిధింకులోచ్ఛేదక
రణవ్యాపారంవిధిత్సుశ్చికీర్షుః అతఃకుతః,యతః దురత్యయాఅవినాశాబ్రహ్మ
పురీశివనగరీబ్రహ్మశబ్దశ్శివవచనః - ఉక్తంచ 'బ్రహ్మజ్ఞానంప్రధానంచ
త్రేత్రఙ్ఞోంకారబుద్ధయః మోక్షోహిరణ్యగర్భశ్చమంత్రోవేదశ్శివ [illegible]

వారాణసీవిద్యాప్రబోధోదయజన్మభూమిఃవిద్యాచప్రబోధశ్చతయోరుద
యఃతస్యజన్మభూమిః-విద్యాబ్రహ్మాకారాంతఃకరణవృత్తిః తద్వృత్త్యుప
హితంచైతన్యంప్రబోధఃతయోర్జన్మభూమిరిత్యర్థః॥ ౧౨
యద్యేవమితి॥యద్యేవంఏవంవిధావారాణసీతిశేషః-తర్హిఅయమర్థో
ఽశక్యప్రతీకారఇతియోజనా। అశక్యప్రతీకారత్వేకారణమాహ॥యతఃప
రమమితి॥ఇహవారాణస్యాంపురవిజయీశ్రీమహాదేవఃభగవాన్‌షడ్గుణై
శ్వర్యసంపన్నఃనరాణాంజీవానాంఅంతకాలేప్రాణోత్క్రమణసమయే
భవఃసంసారఃతస్మాద్భయంతేనకాతరాఃభీతాఃతాన్‌తారయతీతితారకః
తంప్రబోధంబ్రహ్మాకారత్వలక్షణంకథయన్‌ప్రకాశయతి।కథంభూతానాం
నరాణాం,పరమంపదంమోక్షాఖ్యస్థానంఅవిదుషాంయద్వాపరమంబ్రహ్మాపశ్య

చ్యుతినిత్యమేవసః॥ ౧౨॥ అహంకారః సభయం॥యద్యప్యేవమ
శక్యప్రతీకారఏవాయమర్థః॥ యతః॥ ప॥పరమమవిదుషాంపదంన
రాణాంపురవిజయీకరుణావిధేయచేతాః।కథయతిభగవానిహాం
తకాలేభవభయకాతరతారకప్రబోధం॥ ౧౩ ॥ దంభః॥సత్యమే
తత్‌।తథాపినైతత్కామక్రోధాద్యభిభూతానాంసంభావ్యతే॥త
థాహ్యుదాహరంతితైర్థికాః ॥ ప ॥ యస్యహస్తౌచపాదౌ
చమనశ్చైవసుసంయతం। విద్యాతపశ్చకీర్తిశ్చసతీర్థఫలమ
శ్నుతే॥ ౧౪ ॥ నేపథ్యే ॥ భోభోజనాఃపథికాఃసంప్రాప్తోదేవో
మహామోహః॥ తేన॥ ప॥సత్యంచైశ్వర్యంనానాంస్ఫటికమణిశిలా

తేప్రాప్యతేతత్పరంప్రాప్తిస్థానం అవిదుషాం అజానతాం । కీదృశోమ
హాదేవః, కరుణయా విధేయం ప్రవణీకృతం చేతో యస్య సః ॥ ౧౩ ॥
సత్యమేతదితి॥యద్యపిశంకరఃసచ్చిదానందవాక్యార్థరూపంబ్రహ్మవారా
ణస్యాంప్రకాశయతీతిసత్యం।తథాపిత్వత్ప్రశ్నేనేతరయోజనీయం॥తైర్థికాఃవై
దికాః।కిముదాహరంతితదాహ॥యస్యేతి ॥ యస్యహస్తౌపాదౌసుసంయ
తౌపారమేశ్వరమేవకార్యంకుర్యాతాంనతుబ్రాహ్మణతాడనాది,మనశ్చసు
సంయతమేవకామనాసక్తమేవ. విద్యాతత్త్వార్థమహాపోహస్యజ్ఞానంత
పశ్చాంద్రాయణాదికీర్తిర్దానాదినా।ఏవంయఃకరోతిసతీర్థఫలమశ్నుతే
ప్రాప్నోతి ॥ ౧౪ ॥ రాజ్ఞామాగమనేమాన్యాపేక్షితానిలాంఛనాన్యాహ॥

నవ్యందైరితి॥ చందనానాంనివ్యందైస్సేకైః- స్ఫటికాశ్చమణయశ్చతపవ
శిలాయాసుతాదృశ్యో వేదికాః స్ఫటికరత్ననిర్మితానివత్స్వగాణిసంస్క్రి
యంతాంపరిష్క్రియంతాం। యంత్రమార్గాః జలయంత్రద్వారాణి
క్రీడార్థమాపణేషురచితానిమోచ్యంతాం ఉద్ఘాట్యంతాం అనేనాపణశ్రేం
గారోధ్వన్యతే। వారిధారాజలధారాః గృహేషుపరితః ఇతస్తతః ప్రసరం
తు-నగరాలంకారోఽనేనసూచితః॥ స్ఫురంతోదీప్యమానాః ఉరవః స్థూలాః
మణిమయాయాసు తాదృశ్య స్తోరణానాం శ్రేణయః యః సము
తాచ్ఛ్రితుష్కిరుచ్ఛ్రియంతాం ఉత్సాప్యంతాం ... జ్ఞాపకణా
మలంకరణంసూచితం। సోపానము ... అమరాణాం
దేవానాంపలిరింప్రః ... స్వరూపంలేప్సుప్రాప్తినానాయా

వేదికాస్సంస్క్రియంతాం మోహస్యాగాం యంత్రమార్గాః
ప్రసరతుపరితో వారిధారాగృహేషుచ్ఛ్రియంతాం ...
తాత స్ఫురదురుమణయః శ్రేణయస్తోరణానాం ధామ్నాం
సౌధమూర్ధ్నస్ఫురస ... తాః ... కా॥ ౧౫॥ ...
భః॥ ... మహారాగః తత్ప్రియ ... సం
భావ్యతామాగ్య అహంకారః ... ॥
ప్రవేశకః॥ తతః ప్రవిశతి మహామోహః ... పరివారశ్చ॥
మహామోహః ... యః॥ తథాహి॥ ఆత్మాస్తిదేహవ్యతిరిక్తమూర్తిర్భోక్తాసలోకాంత

పాంఫలానామయం ... ంస్యం ... నేనగరహ్వానే పరిపాలరోధ్వ
నితః। ఏతత్స్వంమహామోహప్రవృత్తిజనకమిపసూచితం। ప్రత్యాస
న్నః అతిసమీపమాగతః॥ ౧౫॥ తత్ప్రియస్యమనసేతి॥ యస్మాత్తార
ణాదతినికటవర్తీ తత్తస్మాత్కారణాత్ ప్రసాద్యస్యనేన సహప్రముఖమనేన
ర్త్యర్థః॥ తతఇతి॥ ఏభవతః స్వసావ ద్వైయనమహామోహః ప్రంశతస్యస్య
యః। చకారోభిన్నక్రమః। పరివారశ్చసేవకవర్గశ్చ ప్రవిశతీత్యన్వయ
సంగః। నిరంకుశాః జడధియః నిర్మర్యాదామూఢాః॥ నిరంకుశత్వం ప్రకట
యతిలోకాయతికమతేన॥ ఆత్మేతి॥ దేహాద్వ్యతిరిక్తమూర్తిరాత్మాస్తి,
సఆత్మాలోకాంతరితః స్వర్గలోకంగతః ఫలానాంస్వర్గాదీనాం భోక్తేతి

యత్ ఇయం ఆకాశతరోః ఆకాశవృక్షస్య ప్రసూనాత్ పుష్పాత్ స్వాదుఫలస్య మధురఫలస్య ప్రసూతౌ ఉత్పత్తౌ ప్రథీయసీ మహతీ ఆశేత్యర్థః ౧౬॥ ఉక్తార్థే ఉపపత్తిమాహ॥ ఇదం చేతి ॥ స్వకల్పనయా - నతు పరమార్థవిచారణయేత్యర్థః । అవష్టంభేన అంగీకారేణ దుర్విదగ్ధైర్దుర్బుద్ధిభిః ॥ యన్నేతి॥ బహుభిర్వాచాలైః కోలాహలరసికైః ఆస్తికైర్వైదికైః నాస్తికా వేదబాహ్యాః సత్యవచస ఏవ నింద్యాః కృతాః । కీదృశైరాస్తికైః, యద్యస్తు శరీరాద్భిన్నమాత్మస్వరూపం తన్నాస్త్యేవ-ప్రత్యక్షేణానుపలంభాత్ తద్వస్త్వస్తీతి మృషా జల్పద్భిః ఏవమేవ యం సత్యప్రమాణవాదినస్తే నాస్తికాః కృతాః స్వయమప్రమాణం వదంతః కథమాస్తికా ఇతి న విద్మ ఇతి తాత్ప

రితః ఫలానాం । ఆశేయమాకాశతరోః ప్రసూనాత్ ప్రథీయ
సీ స్వాదుఫలప్రసూతౌ ॥ ౧౬॥ ఇదం చ స్వకపోలకల్పనా వినిర్మి
తపదార్థావష్టంభేన జగద్దుర్విదగ్ధైర్వంచ్యతే॥ తథాహి॥
ప॥ యన్నాస్త్యేవ తదస్తి వస్త్వితి మృషా జల్పద్భిరేవాస్తికై
ర్వాచాలైర్బహుభిస్తు సత్యవచసో నింద్యాః కృతా నాస్తికాః।
హం హో పశ్యత తత్త్వతో యది పున శ్ఛిన్నాదతో వర్ష్మణో
దృష్టః కిం పరిణామరూపితచితిర్జీవః పృథక్కైరపి॥ ౧౭॥ అపి చ న
కేవలం జగదాత్మైవ తావదమీభిర్వంచ్యతే॥ తథాహి॥ ప॥ తుల్య
త్వే వపుషాం ముఖాద్యవయవైర్వర్ణక్రమః కీదృశః స్త్రీ చేయం వ
సువా పరస్య యదముం భోక్తుం న విద్మో వయమ్। హింసాయామథ

వ్యం॥ యుక్తిః స్వమతే దర్శయతి॥ హం హో ఇతి ఆశ్చర్యే అవ్యయం। భిన్నాచ్ఛేదితాత్ అతోఽస్మాద్వర్ష్మణః శరీరాత్ పృథక్ భిన్నో జీవః కైరపి దృష్టో యది తర్హి పునః వారం వారం తత్త్వతః సమ్యక్తయా పశ్యత విచారయత తత్కథం చైతన్యం తత్రాహ ॥ పరిణామేన రూపాంతరాపత్త్యా రూపితా ఉత్పాదితా చితిః చైతన్యం యస్య సః క్రముకాదీనాం మిలితానాం రాగజనకత్వవత్ మిలితానాం భూతానాం చైతన్యోత్పాదకత్వమితి భావః ॥ ౧౭ ॥ న కేవలమితి॥ ఏవశబ్దోఽప్యర్థః అమీభిరాస్తికైః న కేవలం స్వాత్మా వంచ్యతే అపితు జగదపీత్యర్థః॥ తుల్యత్వే వపుషామితి ॥ ముఖాద్యవయవైః హస్తపాదాద్యవయవైః వపుషాం తుల్యత్వేపి శరీరాణాం సామ్యేపి వర్ణక్రమః బ్రాహ్మ

ణతః క్రియయైశ్వర్యతాన్ క్రాః ఇజ్యాః తేషాం క్రమః ధర్మాణామనుష్ఠానః కిన్తు
శః-సయుక్తిసహా ఇత్యర్థః । కించ- ఇయంపరస్య స్త్రీ పరస్య వాధనం యద్య
స్మాద్ధితోరయం భేదః తమముం భేదం వయం నవిద్మః నజానీమః। అ స్త్రీకకల్పిత
భేదవ్యవహారోఽనర్థక ఇత్యాహ॥ హింసాయాం వైదికహింసాయాం అథ
వా అథవ స్త్రీణాం యథేష్టగమనే యథేచ్ఛం స్వపరస్త్రీణాం పర్వకాలా
దావపి సురతాభ్యాసే పరస్వగ్రహే పరధనగ్రహణే కార్యాకార్యకథాః క
ర్తవ్యాకర్తవ్యవిచారాః-యద్యపి పుంసాం స్త్రీపుంభిదా స్యాత్తథాపి
నిష్పౌరుషాః పురుషార్థహీనాః సర్వేతే అర్థకామావేవ పరమ పురుషార్థౌ న ధ
ర్మో నాపి మోక్షః తత్ర మానాభావాదితి భావః॥ మూ॥ సశ్లాఘం సగర్వం।

వాయథేష్టగమనే స్త్రీణాం పరస్వగ్రహే కార్యాకార్యకథా
స్తథాపి యదమీ నిష్పౌరుషాః సర్వే ॥ మూ॥ విదగ్ధ్య సశ్లాఘం
సర్వథా లోకాయతమేవ శాస్త్రం యత్ర ప్రత్యక్షమేవ ప్ర
మాణం॥ పృథివ్యప్తేజోవాయవస్తత్త్వాని అర్థకామౌ పురుషార్థౌ
భూతాన్యేవ చేతయన్తే నాస్తి పరలోకః మృత్యురేవాపవర్గః త
దేతదస్మదభిప్రాయానురోధినా వాచస్పతినా ప్రణీయ
చార్వాకాయ సమర్పితం తేన చ శిష్యోపశిష్యద్వారేణ
అస్మిన్ లోకే బహులీకృతం తంత్రం॥ తతః ప్రవిశతి చార్వాక
శ్శిష్యశ్చ॥ చార్వాకః వత్స జానాసి దండనీతిరేవ విద్యా। అత్రైవ
వార్తాన్తర్భవతి ధూర్తప్రలాపస్త్రయీ॥ పశ్య॥ స్వర్గః క
ర్తృక్రియాద్రవ్యవినాశే యది యజ్వనాం। తతో దావాగ్నిద

లోకాయతమేవ శాస్త్రం చార్వాకశాస్త్రమేవేత్యర్థః। తత్త్వాని సపరమా
ర్థానిభూతాన్యేవ శరీరాకారపరిణతాని చేతయంతే జ్ఞానవన్తి భవన్తి పరలోకః
స్వర్గాదిః అపవర్గో మోక్షః । అస్మదభిప్రాయానురోధినా అస్మదీయశాస్త్ర
ప్రాయానుసారేణ-దండనీతిః రాజనీతిః-అత్రైవ రాజనీత్యామేవ వార్తాంతర్భవ
తి రాజసేవా ప్రతిపాదకనీతిరంతర్భవతి॥ త్రయీ వేదత్రయీ ధూర్తప్ర
లాపః వంచకానర్థకవచనం వేదవచసామప్రామాణ్యే సమాప్తం ప్రలపిత
త్వం సమర్థయతి॥ స్వర్గ ఇతి॥ కర్తారశ్చ ఋత్విజః క్రియాశ్చ సోమాదయో
డిరూపాః ద్రవ్యం చ పురోడాశాది, ఏతద్వినాశే యజ్వనాం యజమానానాం

ధ్యాదిస్వర్గః తతః తర్హి దావాగ్నిదగ్ధానాం భూరుహాణాం వృక్షాణాం ఫలం భూరిబహుస్యాత్। అకారణత్వాదుభయోరుత్పత్తేరుభయత్రాపి తుల్యత్వాదితి భావః॥ ౧౯॥ తత్రైవయుక్త్యంతరమాహ॥ మృతానామితి॥ నిర్వాణస్య వినష్టస్య స్నేహః తైలాదిః॥ అతిరోహితార్థమన్యత్॥ ౨౦॥ ౨౧॥ శిష్య ఇత్యాది ప్రాకృతం॥ ధూర్తేతి॥ వంచకప్రణీతశాస్త్రప్రతారితానాం ఆశామోదకైర్వచనసిపరిధృతమోదకైరిత్యర్థః॥ క్వాలింగనమితి॥ ఆయతాక్ష్యాః పి

ద్ధానాం ఫలం స్యాద్భూరి భూరుహామ్॥ ౧౯॥ అపిచ॥ నిహతస్య
పశోర్యజ్ఞే స్వర్గప్రాప్తిర్యదీష్యతే। స్వపితా యజమానేన కిం
ననుతస్మాన్న హన్యతే॥ ౨౦॥ మృతానామపి జంతూనాం శ్రాద్ధం
చేత్తృప్తికారణం। నిర్వాణస్య ప్రదీపస్య స్నేహస్సంవర్ధయే
చ్ఛిఖామ్॥ ౨౧॥ శిష్యః॥ ఆచాలి అఇపసోజెవ్వ పలమచ్ఛో పులి
సస్సజంఖిజ్జపఖిజ్జఫ తాకింటిపి దేహింటిఠ పిహింసంసాలసొక్ఖంప
రిహాలిఅలి ప్పొ ఘోల ఘోలపలేహింపాలాఅసాంతఅన సట్టఆ
లవహుని ... మరక్ష సాంఖపిజ్జది॥ ఛా॥ ఆచార్య యద్యేవపవపర
మార్థః ప్రకపస్యయుక్తాద్యతేఽయ తేతత్... మిత్యైతై స్సర్థకైః
సంసారసుఖాం పరిహృత్య అత్మా ఘోరఘోరతరైః పారాక
సాంగపననష్టకాలప్రభృతిభిః ... ఖిద్యతే॥ చార్వాకః॥ ధూ
ర్తప్రణీతాగమప్రతారితానామాశామోదకైరియం తృప్తి
మగాం ... పశ్య ॥ ౨॥ క్వాలింగనం భుజనిపీడిత బాహు
మూలభగ్నోన్నతస్తనమనోహరమాయతాక్ష్యాః। భిక్షోప
వాసనియమా ... మగీచి ... దేహాపశోషణవిధిఃకుధి

ర్తృగలావనాయాః ఆలింగనం క్వ ఆలింగనజన్యం సుఖం క్వ, కుధియాం పరలోకసుఖోత్పాదనామేవ సకలలోకప్రసిద్ధదేహాపశోషణవిధిః శరీరశోషణకర్తవ్యతా క్వ- పరలోకప్రమాణాభావాదితి భావః। కీదృశమాలింగనం, భుజాభ్యాం నిపీడితం యద్బాహ్వోర్మూలం తేన భగ్నౌ ఉన్నతౌ యౌ స్తనౌ చ తాభ్యాం మనోహరం - దేహాశోషణవిధిః కైస్సాధనైః భిక్షౌ చ ఉపవాసపకాదశ్యాదిశ్చ నియమశ్చాంద్రాయణాదిశ్చ అర్కమరీచిభిస్సూర్యకిరణైః సూర్యసమ్ముఖావలోకనేన తత్పరనైర్దోషైర్దా

హః సంతాపః విశాన్యేవసాధనాని తైరిత్యర్థః ॥ ౨౨ ॥ త్యాజ్యంసుఖమితి ॥ దుఃఖేనఉపసృష్టంమిశ్రితందుఃఖసంవలితం విషయసంగమాత్ వనితాది సంబంధాత్ జన్మయస్యతాదృశంసుఖంత్యాజ్యంఇత్యేషాత్వంసాంమూర్ఖ విచారణా। మూర్ఖవిచారమేవదృష్టాంతేనప్రకటయతి ॥ భోశ్శిష్యాః పు మర్థహితార్థిహితంఇష్టంఅర్థః ప్రయోజనమస్యాస్తీతిహితార్థీ, సితా శ్వేతాఃఅతఏవఉత్తమాస్తండులాః తైరాఢ్యాఃపూర్ణాః వ్రీహయః శా

యాంకస్త్యజతి ॥ ౨౨ ॥ శిష్యః ॥ ఆచాలిఅ ఎవ్వఁడు ఖుతిత్థిఅ ఆలవం దిజందుఃఖమిస్సిదంసంసాలసుఖంపలిహాలణీఅంతి ॥ ఛా ॥ ఆచా ర్యపవంఖలుతైర్థికాఃఅలపంతియస్మాత్ దుఃఖమిశ్రితంసంసారసుఖంప రిహరణీయమితి ॥ చార్వాకః, పహస్య ఆ దుర్బుద్ధివిలసితం న రపశూనాం ॥ వ ॥ త్యాజ్యంసుఖంవిషయసంగమజన్మఫుంసాం దుఃఖోపసృష్టమితిమూర్ఖవిచారణైషా। కోవ్రీహీన్ జహాతిసితో త్తమతండులాఢ్యాన్ కోనామభోస్తుషకణోపహితాన్ హితార్థీ ॥ ౨౩ ॥ మహామోహః ॥ అయే ప్రత్యక్ష ప్రమాణ వం తివచనాని కర్ణసుఖముపజనయంతి ॥ విలోక్య, సానందం ॥ హం తప్రియసుహృన్మేచార్వాకః ॥ చార్వాకః ॥ విలోక్యపవనాహారా జమహామోహః, ఉపసృత్యజయతుజయతుమహారాజః ఏషచా ర్వాకఃప్రణమతి। మహామోహః ॥ చార్వాకస్వాగతం భోఇ హోపవిశ్యతాం ॥ చార్వాకః ఉపవిశ్యప్రకటితసాష్టాంగప్ర ణామః ॥ మహామోహః ॥ అత్ర కిం ప్రష్టవ్యమాహతం ॥ చార్వా కః ॥ దేవస్యప్రసాదాత్ సర్వత్రక్షేమం। నిర్వర్తితకర్తవ్య శేషశ్చ దేవపాదమూలంప్రాప్తుమిచ్ఛతి ॥ యతః ॥ ప ॥ అజ్ఞానవా

తీఃతుషకణోపహితాన్ తుషకణయుక్తాన్- నామేతిసర్వోయే నజహాసి హాతుమిచ్ఛతి-నకోపీత్యర్థః। యథవశ్యత్యక్తవ్యానీతి ఇత్యర్థః ॥ ౨౩ ॥ మహామోహః ॥ ఉపజనయంతి ప్రాపయంతి ॥ విలోక్యేత్యాదిప్రణామః ఇ త్యంతమతిరోహితార్థం ॥ అథకతేరితి ॥ భ ప్రష్టవ్యమాహతం- నోపప్రష్ట వ్యమిత్యర్థః ॥ నిర్వర్తితేతి ॥ నిర్వర్తితః కృతః కర్తవ్యస్యకార్యజాతస్య శే షోవశేషః। కృతకార్యస్సేవకస్త్వత్ప్రభూణాంప్రియఇతిభావః ॥ సం

పాదితకార్యస్యభృత్యస్య ప్రభుదర్శనంమహతేగుణాయేత్యాహ॥ఆజ్ఞామి తి॥యద్యప్యర్థ్యాహారః సఙ్గత్యాపి - యఃప్రభూణాంపాదాంబుజహంపా దాంబుజంనమస్యతిసధన్యః। కీదృశస్సన్,ఉచ్చైశ్చరతిశయేనప్రమోదంప్రీ కృష్టానందంయథాస్యాత్తథాఅనుమోదితంసంతోషాస్పదీకృతం దర్శనం యస్యతాదృశస్సన్ । కింకృత్వా, ప్రభూణాంమహతీంసానందామాజ్ఞా మవాప్యద్విషతాంరిపూణాం నిపాతేవినాశేకృతే సతి తామాజ్ఞాంనిర్వ ర్త్యసంపాద్య సపదితస్మిన్నేవక్షణేలబ్ధస్సుఖప్రసాదోయస్య తాదృశస్స న్నిత్యపిదుర్యోజ్యం॥ ౨౮॥ కియత్సంపన్నమితిప్రశ్నేఉత్తరమాహ॥ వ్యతీతే తి॥మహాజనోధర్మపరోలోకో బ్రాహ్మణాదిః యథేష్టచేష్టాంఅవిహితచే

ష్టామహతీంద్విషతాం నిపాతేనిర్వర్త్య తాం సపదిలబ్ధసుఖ
ప్రసాదః। ఉచ్చైః ప్రమోదమనుమోదితదర్శనస్సన్ధన్యోన
మస్యతిపదాంబురుహం ప్రభూణాం॥౨౮॥ మహామోహః॥అ
థతస్మిన్కలౌకియత్సంపన్నం॥చార్వాకః॥దేవ॥వ॥వ్యతీతవేదా
ర్థపథఃప్రథీయసీంయథేష్టచేష్టాంగమితోమహాజనః।తదత్రహే
తుర్నకలిర్నచాప్యహంప్రభోఃప్రసాదోహితనోతిపౌరుషం ॥
౨౯॥తతోత్తరపథికాఃపాశ్చాత్యాశ్చత్రయీమేవ త్యాజి
తాఃశమదమాదీనాంకైవకథా, అన్యత్రాపిప్రాయశోజీవికా
మాత్రఫలైవత్రయీ॥యదాహాచార్యః। వ॥అగ్నిహోత్రం
త్రయోవేదాస్త్రిదండంభస్మగుంఠనం।ప్రజ్ఞాపౌరుషహీనానాం
[illegible]జీవికేతిబృహస్పతిః॥౩౦॥ తేనకురుక్షేత్రాదిషు తావత్

స్వైరంపరస్త్రీగమనమద్యపానాదికంపాంగమితః ప్రాపితః। కీదృశోమహా జనః, వ్యతీతఃవేదార్థపంథాఃసంధ్యాగ్నిహోత్రాదిఃయస్మాత్సః। కీదృ శీంచేష్టాం,ప్రథీయసీంప్రచురాం। మహామోహపిఅత్రహేతురిత్యాహ॥ తదత్రేతి॥ హినిశ్చితంఅత్రధర్మత్యాగేఅహంచార్వాకః కలిర్వానహే తుఃయతఃతత్తస్మాత్కారణాత్ ప్రభుప్రసాదఃపురుషస్యేకమపౌరుషం తనోతివిస్తారయతీత్యర్థః॥ ౨౯॥ త్రయీమేవేతి॥ వేదత్రయ్యుక్తధర్మాని త్యర్థః॥ఆచార్యోబృహస్పతిః॥ అగ్నిహోత్రమితి॥ త్రిదండంత్రయోదండ ఆయస్మిన్ కర్మణీతత్ త్రిదండంసన్న్యాసమిత్యర్థః సర్వాంగేభస్మో

ర్థాళసంభస్మగుంఠనః జీవికాజీవనే హేతుః ॥ ౨౬ ॥ తేనేతి ॥ తేన కారణేన కురు
క్షేత్రాదిషు అవిపదసంగాత్ హ్యామాయాపురీకేదారబదరికాశ్రమేషు దే
వేన మహారాజేన మోహేనేత్యర్థః విద్యాచ ప్రబోధశ్చ తయోరుదయః-త
దనుగృహీతాన్వయమితి-తయా విష్ణుభక్త్యా అనుగృహీత అన్వయో వంశో
యస్య తం ఆలోకయితుం న ప్రభవామః కిముత సాధ్విష్ణుభక్తిం-అవధా
తవ్యం సావధానేన భవితవ్యం । ఆత్మగతం స్వమనస్యేవ వదతి నబహిరిత్య

దేవేనస్వప్నేపి విద్యాప్రబోధోదయో నాశంకనీయః ॥ మహా
మోహః ॥ సాధు సంపాదితం ॥ మహాన్ఖలు తత్త్వం వ్యక్తీకృతం ॥
చార్వాకః ॥ దేవాన్యదప్యాజ్ఞాప్యమస్తి ॥ మహామోహః ॥ కింతత్ ॥
చార్వాకః ॥ అస్తి విష్ణుభక్తిర్నామ మహానుభావా యోగినీ సా
తు కలినా యద్యపి విరళప్రచారీకృతా తథాపి తదనుగృహీ
తాన్వయమాలోకయితుమపి న ప్రభవామః । తదత్ర దేవేనావ
ధాతవ్యమ్ ॥ మహామోహః ॥ సభయమాత్మగతం ॥ ఆః ప్రసిద్ధమ
హాప్రభావా సా యోగినీ స్వభావాద్విద్వేషిణీ చాస్మాకం ము
రుషద్విద్యా ॥ భవతు ప్రకాశం, భద్ర కిమనయా శంకయా కా
మక్రోధాదిప్రతిపక్షేషు కిం గేహముద్రేయం ॥ చార్వాకః ॥ తథా
పి బలవయస్య పరికానానవహితేన జిగీషుణా భవితవ్యం ॥ యతః ॥
న । విపాకదారుణో రాజ్ఞాం రిపురల్పోప్యవజ్ఞాతః । ఉద్వేజ
యతి సూక్ష్మోపి చరణం కంటకాంకురః ॥ ౨౭ ॥ మహామోహః, నే
పథ్యాభిముఖమవలోక్య, కః కోత్ర భోః ॥ ప్రవిశ్య దౌవారికః ॥ దౌ
వారికః ॥ ఆజ్ఞాపయతు దేవః ॥ మహామోహః ॥ భో అసత్సంగ ఆ
దిశ్యంతాం కామక్రోధలోభమదమానమాత్సర్యాదయః, య
థా యోగినీ విష్ణుభక్తిర్భవద్భిరేవావహితైర్నిహంతవ్యేతి ॥

ర్థః ॥ ఆః పీడాయాం । ప్రతిపక్షేషు శత్రుషు అనవహితేన అసావధానేన ॥ వి
పాకేతి ॥ రాజ్ఞామల్పోపి రిపుః విపాకదారుణః పరిణామదుఃఖదః ॥ అయమనాదరం స్థా
నం తు దలత్యరుంతుదః ॥ ఉక్తమర్థం ద్రఢయతి ॥ ఉద్వేజయతీతి-ఉద్వేగం
జనయతి । శేషం సుగమం ॥ ౨౭ ॥ కః కోత్రేత్యాది మహామోహ ఇత్యంతం
స్పష్టం ॥ అసత్సంగేతి దౌవారికసంబోధనం ॥ పాక్షికేతి హైతి శబ్దః అ

స్మదః ప్రథమైకవచనం॥ నిరూప్యమాణందీయమానం॥మహామోహ ఇత్యా
దిపత్రంవాచయతీత్యంతంసుగమం ॥ పరమశ్చాపాపీశ్వరశ్చ పీతాదృశో

దౌవారికః॥యదాజ్ఞాపయతి దేవ ఇతినిష్క్రాంతః॥ తతః ప్రవి
శతిపత్రహస్తః పురుషః॥హగ్గేఉక్కలదేసాదోఆగదోమ్హి అత్థితత్థ
సాఅలతీలసణ్ణివేసే పులిసోత్తమసణ్ణిదం దేవదాఅదణంతస్సిం
మదమాణేహింభట్టకేహింమహారాజసఆసంపేసిదోమ్హి॥ఛా॥
అహముత్కలదేశాదాగతోస్మి అస్తితత్ర సాగరతీరసన్నివేశే
పురుషోత్తమసంజ్ఞితం దేవాయతనం, తస్మిన్మదమానాభ్యాం
భట్టారకాభ్యాంమహారాజసకాశంప్రేషితోస్మి॥విలోక్య॥ ఏ
సావారాణసీఏదంరాఉఉలంజావప్పవిసామి॥ప్రవిశ్య॥ఏసోభ
ట్టకేచవ్వాకేణసద్ధంకింపిమంతఅంతోచిట్ఠది తాఉపసప్పామిణం
ఛా॥ఏషావారాణసీఇదంరాజకులంయావత్ప్రవిశామి ॥ ఏష
భట్టారకశ్చార్వాకేణసార్ధం కిమపిమంత్రయంస్తిష్ఠతి తదుప
సర్పామ్యేనం॥ ఉపసృత్య॥ జేదుజేదుభట్టకే ఏదంపత్తం ణిరుప్ప
మాణంపేక్ఖదుభట్టకేహిం॥ఛా॥జయతుజయతుభట్టారకః, ఇదం
పత్రం నిరూప్యమాణం ప్రేక్ష్యతాంభట్టారకైః ॥ మహామో
హః॥పత్రంగృహీత్వా కుతోభవాన్ ॥పురుషః॥హగ్గేపులిసోత్త
మాదోఆగదోమ్హి॥ఛా॥ అహంపురుషోత్తమాదాగతోస్మి ॥మహా
మోహః ॥ స్వగతం॥ కార్యమత్యాహితంభవిష్యతి॥ప్రకాశం॥
చార్వాక గచ్ఛ కర్తవ్యేష్వవహితేన భవతా భవితవ్యం ॥ చా
ర్వాకః॥ యదాజ్ఞాపయతిదేవ ఇతినిష్క్రాంతః॥ మహామోహః
పత్రంవాచయతి॥స్వస్తిశ్రీవారాణస్యాంమహారాజాధిరాజపర
మేశ్వరమహామోహ పాదాన్ పురుషోత్తమాయతనాన్మద
మానౌ సాష్టాంగపాతం ప్రణమ్య విజ్ఞాపయతః। యథా భద్ర
మవ్యాహతం। అన్యచ్చదేవీశాంతిర్మాత్రా శ్రద్ధయాసహ
వివేకస్యదౌత్యమాపన్నా వివేకసంగమాయ దేవీముపనిషద మ

మోమహామోహః ॥ యథేతి॥ భద్రమవ్యాహతంకల్యాణంనిర్విఘ్నం ॥
దేవీత్యాదిసకార్థమిత్యంతంసుబోధం॥తదేతత్ జ్ఞాత్వా దేవోవదత్వితి శే

షః। అతిముగ్ధాః అతిశయేనమూఢాః - శాంతేః ఇంద్రియోపశమాత్ అప్యశ్శాంతేః ।ఇంద్రియోపశమాభావం ప్రకటయతి।తథాహి,ధాతేతి॥ ధాతాబ్రహ్మావిశ్వస్యవిశిష్టాయాస్సృష్టేః తస్యాత్రేనిరతః తత్పరః- దక్షాధ్వరధ్వంసనోదక్షయజ్ఞవినాశకోదేవోప్యత్రినేత్రోఽపి గౌరీభుజాభ్యామాశ్లేష ఆలింగనం తేనజనితోయః ఆనందస్సుఖం తేనవిశేషేణఘూర్ణమానాని నయనానియస్యసః - ఏతేనకామక్రోధా సక్తోమహాదేవ ఇతిసమసూచి। దైత్యారిర్విష్ణుః కమలాయాలక్ష్మ్యాః కపోలంగండస్థలంతస్మిన్ మకరీలేఖామ

హర్నిశం ప్రబోధయతి ॥అపిచ॥ కామసహచరోఽపిసమోహ వైరాగ్యాదిభిరుపజప్తఇనలక్ష్యతే- యతః- కామాద్విద్విషద్య క్వచిన్నగూఢః ప్రవదతి - తదేతదుక్తాకామసక్తాదేవః ప్రమాణమితి॥ మహామోహ [illegible] అ కిమేవమతిముగ్ధాః [illegible] - సతోస్యాస్సంభవః॥త థాహి ॥ప॥ ధా [illegible] సృష్టి [illegible] జాశ్లేషానందఘూర్ణమాననయనో [illegible] సః॥ దై త్యారిః కమలాకపోల [illegible] రేషుజన్తుషుపునః కా [illegible] ॥ [illegible]॥ జాల్మ [illegible] యతోదు [illegible] । [illegible] రుషః॥ దేవో [illegible] తే [illegible] మహామోహః॥ [illegible] కో [illegible] భ్యుపాయః, అగవా [illegible]

త్యా [illegible] కృతిః పత్ర లేఖా [illegible] యస్యసః ఏత నాయమపి కామాసక్తఇత్యభా [illegible] తేస్వపి [illegible] షుసిద్ధశాంత్యభావఇతి [illegible] శాంతేః కా [illegible] - న [illegible] థః ॥ [illegible]॥ కామనాశ [illegible] - అసమీక్ష్యకారిత్వాత్ । జా ల్మోసమీక్ష్యకారీస్యాదిత్యమరః [illegible] ఆదేశమాజ్ఞాం ప్రతిపాదయతి [illegible] దురాశయోమస్తృదయః । మహామోహః [illegible] భ్యుపాయ [illegible] -

తే॥-నిరాకరణాయేతి శేషః ॥క్రోధ ఇతి॥ మహారాజేన ప్రతిపక్షభావం కర్తు త్వం। ఆత్మనిరపేక్షితం స్వాత్మాపేక్షారహితం స్వజీవనరహితం॥ అంధీకరోమీతి॥ భువనం భూమండలం అంధీకరోమి అనంధమంధం సంపాదయామి తథాకరోమీత్యంధీకరోమి - బధిరీకరోమి శ్రోత్రేంద్రియహీనం కరోమి - ధీరం ధైర్యయుక్తం - అధీయతామితి శేషః - సచేతనం సహృదయం అచేతనతాం హృదయశూన్యతాం నయామి ప్రాపయామి। అంధీకరణాదేః ప్రయోజనమాహ ॥ యేనకృత్యం కర్తవ్యం నపశ్యతి యేనహితం నశృణోతి ధీమాన్ బుద్ధిమాన్ యోఽధీతం పరిగతం ధర్మశాస్త్రాది న ప్రతిసందధాతి న స్మరతీత్యర్థః ॥ ౨౯॥ మదుపగృహీతాః లోభవంతః న లోభిలాషరూపా

భావేన తత్ర పదం ప్రవర్తయిష్యామి కాశం కః కోఽత్ర భోః॥ ప్రవిశ్య దౌవారికః॥ దేవ॥ ఆజ్ఞాపయతు దేవః॥ మహామోహః॥ తావదాహూయతాం క్రోధో లోభశ్చ పురుషః॥ యదాదిశతి దేవ ఇతి నిష్క్రమ్య తతః ప్రవిశతః క్రోధో లోభశ్చ ॥ క్రోధః॥ శ్రుతం మయా, యథా శాంతిశ్రద్ధాదిసహాయో వివేకో మహారాజేన ప్రతిపక్షభావమానీత ఇతి॥ అహో [illegible] సామాత్య నిరపేక్షితం చేష్టితం॥ తథాహి ॥ ప॥ అంధీకరోమి భువనం బధిరీకరోమి ధీరం సచేతనమచేతనతాం నయామి। కృత్యం న పశ్యతి న యేన హితం శృణోతి ధీమానధీతమపి న ప్రతిసంధధాతి ॥ ౨౯ ॥ లోభః॥ అత్రైవ మదుపగృహీతానాం మనోరథసరిత్పరంపరా నైవ తావన్న తరిష్యంతి, కిం పునస్సంసార్యాదీంస్తే తితీర్ష్యంతి॥ పశ్య సఖే॥ ప॥ సంత్యేతే మమ దంతినో మదజలప్రస్యందగండస్థలా వాతవ్యాయతపాతినస్తురంగా భూయోపి లప్స్యే పరం। ఏతల్లబ్ధమి

యానదీపరంపరా లామే వేశ్యాగః॥ సంత్యేత ఇతి॥ ఏతే మమ దంతినో గజాస్సంతి। కీదృశా దంతినః, మదజలేన ప్రస్యందేన ప్రస్లూనాని గండస్థలాని యేషాం తే। ఏతే మమ తురంగాస్సంతి। కీదృశాస్తురంగాః, వాతవత్ వాయువత్ వ్యాయతం విశేషేణ విస్తృతం యథాస్యాత్తథా పతంతి గచ్ఛంతీతి తచ్ఛీలాః। భూయోపి పునరపి పరాన్ అన్యాన్ లప్స్యే ప్రాప్స్యామి। కించ, ఏతల్లబ్ధం ప్రాప్తం ఇదం పునర్లబ్ధే ప్రాప్స్యామి ఇదం లబ్ధాదధికం

ధ్యాయతాంచింతయతాంనృణాంచింతయాజర్జరంశిథిలంజేతోమేషాం తే తాదృశానాంప్రాణినాం- బతేతినిశ్చయే - శాంతేశ్శాంతిమార్గస్యకాక థాకావార్తా, అపితునకాపీత్యర్థః ॥ ౩౦ ॥ క్రోధః ॥ మత్వేతిభావః మ మకారికస్యత్రభావఃసామర్థ్యం ॥ త్వష్ట్రిమితి ॥ సురపతిరింద్రః త్వా ష్ట్రింత్వష్టురపత్యంవృత్రాసురంఅపాగయత్ అమారయత్ । చంద్రా ర్ధచూడఃచంద్రశేఖరో దేవః బ్రహ్మణశ్శిరః అచ్ఛినత్ చ్ఛేదయామాస। కౌ శికోవిశ్వామిత్రఃవసిష్ఠతనయాన్ అసమంతాత్పర్యాప్తనిత్యర్థః అమార యదమారయత్ । క్రోధాక్రాంతానామేతాని చరిత్రాణీతిభావః। స్వ యంసాక్షాత్పౌరుషమహో ॥ అపిచ, విద్యేతి । అహమిన్నృణాస్యపి పలా

దఁలభేపునగిడంలబ్ధాత్కంధ్యాయతాం చింతా జర్జరి చేగసాం బ [illegible]

తస్నృణాంకానామ శాంతేః కథా ॥ ౩౦ ॥ క్రో [illegible] త్ర [illegible]

యామత్వేతిభావః । స ॥ త్వాష్ట్రి [illegible] సురపతిరయమత్సురపతి .

శ్చంద్రార్ధచూడో చ్ఛి [illegible] కౌశికో [illegible] సయా [illegible]

తయతౌశికః । అపిచ । విద్యావం [illegible]

రావదాతాన్యపి [illegible]

ర్థుమీశః తృణాత్ । ౩౧ । లోభః ॥ [illegible]

తృష్ణా ॥ తృష్ణా కింతు [illegible]

పుత్రః ॥ లోభః ॥ [illegible] ప్రా

పత్తనపురద్వీపతుమా [illegible] సూత్రబద్ధ [illegible]

సాంలబ్ధాధికంధ్యాయతాం । తృష్ణే దేవియది ప్రసీద [illegible]

నితృణాత్ శీఘ్రమేవఉద్ధర్తుం ఉత్కృష్టేణహార్తుం నాశయితుమీశస్స మర్థః । కీదృశానికులాని, విద్యావంతి జ్ఞానవంత్యపి [illegible] యశస్వ్యన్యపి స దాచారేణ వేదవిహితాచారేణఅవదాతానినిర్మలాన్యపి ప్రౌఢాని పౌరు షభూషణాన్యపిఅతిశయేనపురుషార్థభూషణాని, ఏవం విధాన్యపి నాశ యితుంసమర్థః కింపునరన్యాదృశానీతిభావః ॥ ౩౧ ॥ తేజస్త్రక్ర్మేతి ॥ తేజ స్త్రాదిమండలాంతానిమాని తేషాం- యాప్రత్యాశా ప్రాప్తిస్తు అధికప్రాప్తి స్తిచ్ఛాతదేవ ఘనందృఢం సూత్రంతేనబద్ధం మనోయేషాంతే। లబ్ధాత్ ప్రాప్తాదధికంధ్యాయతాంచింతయతాంప్రాణభృతాంజీవానాంభోతృష్ణే

యదిప్రసీదసిప్రసన్నాభవసిఅంగానితుంగాసపుష్టానిచే త్తనో౽పిత స్తథా బ్రహ్మాండలక్షైరపిప్రాప్తైః కమకథాశమవాప్తాకుతః-నకుతో౽పీత్యర్థః-అధికాశాపిచ్ఛేదాభావాదితిభావః ॥౩౨॥ క్రోధఇతి ॥ సహధర్మచారిణ్యా మద్వచనకారిణ్యా- ఈషత్కరపవనుకరఏవేత్యర్థః॥ క్రోధస్యస్వరూపం దర్శయతి॥ కేయంమాతేతి ॥ బంధువర్గ ఇత్యంతంసుగమాన్వయం । కుటిలావక్రాశ్చతేవిటాః జారాశ్చతద్వద్యత్సుహృచ్చేష్టితంసౌహార్దచేష్టితం యేషాంతాదృశాఃఅమీజ్ఞాతయః -కే-నకే౽పీత్యర్థః-పిత్రాదీనామప్యపా

గానితుంగానిచేత్తదోభ్యఃప్రాణభృతాంకుశశ్మకథా బ్రహ్మ ణ్డలక్షైరపి ॥౩౨॥ తృష్ణా ॥ అజ్జఉత్త సఅం జెవ్వదావఅహంప గస్సింఅత్థేనిచ్చంఅహిజుత్తా ।సంపదంఅజ్జఉత్తస్సఅణ్ణాఏబహ్మం డకోడిహింపిణమేఉఅరంపూరఇస్సది॥ ఛా॥ ఆర్యపుత్రస్వయ మేవతావదహంఏతస్మిన్నర్థే నిత్యాభియుక్తా । సాంప్రతం ఆర్యపుత్రస్యాజ్ఞయా బ్రహ్మాండకోటిభిరపి నమే ఉదరం పూ రయిష్యతే॥ క్రోధః॥ హింసేఇతఆగమ్యతాం॥ ప్రవిశ్యహింసా॥ హిం॥ఏసమ్హి ఆణవేదుఅజ్జఉత్తో॥ ఛా. ఏషాస్మిఆజ్ఞాపయత్వార్య పుత్రః॥ క్రోధః॥ ప్రియేత్వయాసహధర్మచారిణ్యా మాతృపి తృవధో౽పిమేసుకరఏవ॥ తథాహి॥ ప॥ కేయంమాతాపిశాచీ కఇవహిజనకోభ్రాతరఃకేకృకీటావధ్యోయంబంధువర్గఃకుటి లవిటసుహృచ్చేష్టితాజ్ఞాతయో౽మీ । హత్వానిష్పద్య। ఆగర్భం యావదేషాంకులమిహసకలం నైవనిశ్శేషయామి స్ఫూర్జం తఃక్రోధవహ్నేర్నదహతివిరతింతావదంగేస్ఫులింగాః ॥౩౩॥ విలోక్య॥ఏషస్వామీ, తదుపసర్పామః ॥సర్వే ఉపసృత్య॥జయ తుజయతుదేవః॥ మహామోహః॥శ్రద్ధాయాస్తనయాశాంతిర

లంభేఅన్యేషాముపాలంభైవధన్యధి(?)యః । ఆగర్భమితి । క్రోధ వహ్నేఃస్ఫులింగాఃఅంగేశరీరేవిరతింవిరామంనదధతినోరకుర్వంతి। కుతఇ త్యాహ॥యావదేషాంబంధ్వాదీనాంఅఖిలంసమస్తంకులంఆగర్భంగర్భా వధినైవనిశ్శేషయామితావత్ స్ఫులింగానపరతాభవంతీత్యర్థః । కీదృశా స్స్ఫులింగాఃస్ఫూర్జంతఃదేదీప్యమానాఃమారణాదినైవక్రోధశ్చవ్యతీ తిహృదయం ॥౩౩॥ శ్రద్ధాయాస్తనయేతి॥ఉపత్యేపి ఉపక్రమేణహృద

యంత్రత్యాగతం। ఉపాయాంతరమాహ ॥తథాహి॥ పరతంత్రా శ్రద్ధాథ

స్తద్వేషిణీసాభవత్విర్నిగ్రాహ్యేతి॥సర్వేయదాదిశతి దేవఇతి

నిషాద్రింతా॥మహామోహః॥శ్రద్ధాయా స్తనయేత్యుపక్షేపే

ణఉపాయాంతరమపిహృదయమారూఢం ॥తథాపి॥ శాంతే

ర్మాతాశ్రద్ధానా దపరతంత్రాతత్నాప్యుపాయేనోపనవత్స

కాశాత్తావచ్ఛ్రద్ధాపకర్షణంకర్తవ్యం। తతోమాతృవియో

గదుఃఖాతినృదుః యాశాంతి రుపరతాభవిష్యతిఅవసీదంతి

ఃనశివ్యతి॥శ్రద్ధాంవ్యాకృష్టుంమిథ్యాదృష్టి రేఃవిలాసినీవరంత్ర

గత్వేతి॥తదిస్మిన్నిషయే నైఃనియోజ్యతాం॥ పార్శ్వతోవిలో

క్య॥విభ్రమావతిసత్వరగమా హూయతాంమిథ్యాదృష్టిః॥విభ్ర

మావతి॥జండదేవోఆణవేది ।భా॥యద్దేవఆజ్ఞాపయతి,ఇతినిష్క్రా

న్యమిథ్యాదృష్ట్యాసహప్రవిశతి॥మిథ్యాదృష్టిః॥సహిచిరదక్షస్స

మహారా అస్సకిహా.మహాపేక్షిస్సంణఖుమహారాఓ ఉవాల

హిస్సది॥భా॥ సహిఅగ్గ మస్సపమహారాఅస్యకథంముఖంప్రేక్షి

ష్యేసఖిలునమహారాజఃఉపాలప్స్యతి॥ విభ్రమావతి॥ సహితువ

ముహదస్సణేణ అప్పాణంజేవ్వమహారాఓణవేఇ స్సదికుదో

ఉవాలహిస్సది ।భా॥సఖితవముఖదర్శనేనఆత్మానమేవమహా

రాజోనవేత్స్యతితదుపాలప్స్యతే॥మిథ్యాదృష్టిః॥ సహికిం

మేఅలీఅంసోహగ్గం సంభావిఅవిలంబేసి ॥భా॥ సఖికింమమాలీ

కంసౌభాగ్యంసంభావ్యవిడంబయసి॥విభ్రమావతి॥సహిసంప

దంజేవ్వపేక్షిస్సంఅలిఅత్తణంసోహగ్గస్సఅణ్ణద్ధ్యాణిద్దాఘుమ్మా

ఉలంపిఅసహీపలోఅణంపేక్ఖామి తాకింఖుపిఅసహీపలోఅ

ణస్సఃణిద్దదాఎకాలణం॥భా॥సఖిసాంప్రతమేవ ప్రేక్షిష్యేఅ

లీకత్వంసౌభాగ్యస్య,అన్యచ్చ,నిద్రాఘూర్ణ్యాకులంప్రియస

ఖ్యాలోచనంప్రేక్షామితత్కింఖలుప్రియసఖ్యాలోచనస్యవిని

ద్రతాయాఃకారణం॥మిథ్యాదృష్టిః॥సహిపకవల్లహోవిజా ఇ

ఆహ్లాది తాపవినిద్దాదుల్లహో కింఉణఅమ్హాణం [illegible]ఉవ

నా। శ్రద్ధాంవ్యాకృష్టుంతిరస్కర్తుం॥ మహా [illegible] ఃఅతఉపరితదనంతరం

అస్మి౯ కాకులత్తరి । హృదయనిహితయామయాపి నేతిదూజనా॥ సఖిఅన్య

ల్లహో.౨౦॥ భా॥ సఖిఏకవల్లభాపియా స్త్రీ భవతితస్యాఅపినిద్రా
మలభా కింపునరస్మాకంసకలలోకవల్లభానాం॥విభ్రమావతీ॥
కేకేఉణపిఅసహీఎవల్లహో ।భా॥ కేకేపునః ప్రియాసఖ్యావల్ల
భాః॥మిథ్యాదృష్టిః॥మహారాఓఅహోఉవరికామో కో హూ
లో హూ అహంఆరో త్తిఅహవాఅలంపిసేసేణ, ఏత్థకులేజో
జాదోణసోవిణా బాలోఅరో జువా వాహిదఅ ణిహిదప ర
ద్దంఅహోఇంఅసిరసాది॥భా॥మహారాజః అతఉపరికామఃక్రోధో
లోభో హంకారఇతి,అథవా అలంవిశేషేణ,అస్మి౯ కులేయో
జాతోనమయాపినాబాలస్థవిరో యువావాహృదయనిహిత
యారాత్రిందినానిఅభిరమతే॥విభ్రమావతీ॥ ణంపత్థకామస్సగ
దీకోహస్సహింసాలోహస్సతిణ్హాపరసిప్పి ఆసణీఅదిత్తాసంక
హంజంపిఅదమేణిచ్ఛంరమందిఇస్సాంజణేసి ॥ భా ॥ నను
కామస్యరతిఃక్రోధస్యహింసాలోభస్యతృష్ణాపరమప్రియా
స్తాయతేతాసాంకథంయత్ ప్రియతమేనిత్యంరమంతీఈర్ష్యాం
నజనయసి ॥ మిథ్యాదృష్టిః ॥ సహిఇస్సత్తికింభణిఅదిణతా
అవివఏవిణాముహుత్తంపిచిట్ఠంది॥భా॥సఖిఈర్ష్యేతికింభ
ణ్యతేనతాఅపిమయావినాముహూర్తమపితిష్ఠంతి॥విభ్రమావ
తీ॥సహిఆదోజెవ్వభణామితువసదిసుహగాఇత్తిఅ పుహివీప
ణత్థి జాఏసోహగ్గమహగ్ధవిహురిదహిఅఆసవత్తిఓపసాదంపడి
చ్ఛంతి॥సహిఅణ్ణచ్చభణామిఎవ్వంణిద్దాఉలహిఅఆసంతుల
స్ఖలచ్చరణణేఉరఝుంకాలముహలాపగదీఎమహారాఅం సం
కేవలందీసంకిదహిఅఅంకరిస్సదిపిఆసహీత్తితర్కేమి ॥భా॥
సఖి అతఏవభణామితవసదృశీసుభగాస్త్రీ పృథివ్యాంనాస్తి
యస్యాస్సౌభాగ్యమహార్ఘవిధురితహృదయా స్సపత్న్యఃప్ర
సాదంప్రతీచ్ఛంతి,సఖిఅన్యచ్చభణామి, ఏవంనిద్రాకులహృద
యానిసంతులస్ఖలచ్చరణ నూపురఝుంకారముఖరయాగత్యా

ద్వేతి॥ విసంతులంస్వస్థావస్థానం-నూపురస్యఝుంకారశ్శబ్దఃతేనముఖ

రయా స్నిగ్ధయా ॥ స్త్రైషేతి॥ శ్రోణీభారేణ॥ యాపమా అగణితసుగ్రామా
దోలాయా ఆందోళనం చాలనం తద్వల్లోలే వంచలే యేకం కనకరభూషణె
యోరోర్విరణతాడరశ్లిష్టః సహ త్తరో గ్రవతీ యత్ర యస్యాః క్రియాయాం
యథా స్యా త్తథా సగ్వతి అగవ్ఛతి॥ కీదృశీ, శ్రోణ్యాభారః నితంబ భాగః తస్య
భరః అతిశయః తేన అలసా॥ పునః కీదృశీ, ఆదరేణ ప్రయత్నేన అథాన్ ద్విథిల
ధమ్మిల్లాత్ గళంతి చ తాని మాల్యాని చ తేషాం యా ఉపస్మృతి స్సంవరణం తస్య
ఫలం మిషం తస్మాత్ లీలయా ఉత్క్షిప్తౌ భుజౌ యయా సా॥ పునః కీదృశీ, ఉపద్ని
మహారాజం సంభావయ॥ తిలం కిత హృదయం కరిష్యతి ప్రియసఖీ
తితరర్థ యామి॥ మిథ్యాదృష్టిః॥ కిం విథ్థసం కిం పవ్వంగాణం అమ్హాణం
మహారా అణిఉత్తం జేవ్వ పసోపిణ ఓ, అపి, సహోదస్స రాము
త్తివసత్తాణం పురిసాణం కేరిసం ఫలం, వ్వా, కిం గ్రశంకిత వ్యాప, వ
స్స స్మాకం మహారాజనియుక్తానాం మైవ సోంకనయు॥ అపి ద
ర్శనమాత్ర ప్రసన్నానాం పుమహారాజ దృశంభయం॥ మహా
మోహః॥ విలోక్య॥ అయమస్మాన్ క్రాస్యేకపిరియా మిథ్యాదృష్టిః॥
సైషా॥ వ. శ్రోణీభారభరాలసా పరిగళ న్మాల్యోపకృష్టి
లీలోత్క్షిప్త భుజోపదర్శిత కుచోత్కంపకాంకా పతీః సీదంతీ
దామదీర్ఘతరయా ప్రేప్యంకయంతీ సనోదోలాందోలన లోలకం
కణఝుంకారోన్నిరంసర్వం॥ ౩౮॥ ప్రియామా పతీ॥ పసోణ హారం
ఓ ఉపసప్పదు పిఅ ఆహ ఆ పదమహారాజః ఉపసర్పతు ప్రియ
సఖీ॥ మిథ్యాదృష్టిః ఉపసృత్య॥ అదు జఅదు మహారాఓ॥ భా॥
జయతు జయతు మహారాజః॥ మహామోహః॥ ప్రియే మవలోకితకు
తనఖా కమల కరాలి యేపుయని వేల పీనోరు పీవరోరు॥ అయి

యా కుచా స్తనా తత్ర ఉత్కంపః ప్రకాశః ఖాం కాం నానఖతు తానామాప
లీః ప ఙ్క్తిర్యస్యాస్సా॥ పునః కీదృశీ, నీలా యా నీలేందీవరాణి నీలోత్పలాని
తేషాం దామ మాలా తద్వద్దీర్ఘతరయా దృష్ట్యా మనః కయంతీ ప్రియతే॥
౩౮॥ దలితేతి॥ భో పీవరోరు మా న కేయూరా యస్యా స్తత్సంబోధనే పీవ
రోరు ప్రియే, దళితాః ప్రకటాః చ యౌర్ణాంకాః నఖతు తానియా స్యాం
క్రియాయాం యథాస్యా త్తథా అంకపాలె అఙ్గనం దయా కస్మా

ముదూంకముపేశ్యభోహరిణాక్షిశంకరాంకేశంకరోత్సంగేస్థితాయాహిమ శైలసుతాదహిమవత్పర్వతపుత్రీతస్యావిలాసః తస్యలక్ష్మీంశోభాంఅను హరఅనుకురు-ఏతేనోమామహేశ్వరావివనిగ్ధమావాభ్యాం స్థాతవ్య మితిధ్వనితం ॥౩౫॥ సస్మితంసహాసంతథాకరోతిఆలింగనసుఖమనుభవతీ త్యర్థః॥పరిష్వంగాత్ ఆలింగనాత్ పరావృత్తంవ్యతీయపునరాగతం॥యః ప్రాగాసీదితి॥సకోపిఅచింత్యసామర్థ్యఃమాన్మథోమన్మథాజ్జాతః వికా రఃపరిణామఃమేమమఅంతర్వృత్తీర్మానసవృత్తీఃతిరయతి తిరస్కరోతి॥ సకః, యఃఅభినవంచతద్వయశ్చనూతనంవయః తస్యవిభ్రమోవిలాసఃత

హంగహరిణాక్షిశంకరాంకస్థితహిమశైలసుతా విలాసలక్ష్మీం॥
౩౫॥మిథ్యాదృష్టిః సస్మితంతథాకరోతి॥ మహామోహః॥ఆలిం
గనసుఖమభినీయ అహోప్రియాయాః పరిష్వంగాత్ పరా
వృత్తంనవయౌవనం॥తథాహి॥ప॥యఃప్రాగాసీదభినవవయో
విభ్రమావాప్త జన్మాచిత్తోన్మాథీ విగతవిషయోపప్లవానంద
సాంద్రః॥వృత్తీరంతస్తిరయతితవాశ్లేషజన్మాసకోపిప్రౌఢప్రే
మానవఇవపునర్మాన్మథో మేవికారః॥౩౬॥ మిథ్యాదృష్టిః॥మ
హారాఅ అహంపి సంపదం ణవజోవ్వణావిఅ సంవుత్తా
ణఖుభావాణుబద్ధం పమ్మ కాలేణవి పలిఅది ఆణవేదు మహా
రాఓకింణిమిత్తం భట్టారకేణ సుమరిదమ్హి॥ఛా॥మహారాజఅ
హమపిసాంప్రతంనవయౌవనేవ సంవృత్తా నఖలుభావానుబ
ద్ధంప్రేమకాలేనాపివిలీయతే॥ఆజ్ఞాపయతుమహారాజః కింనిమి
త్తంభట్టారకేణస్మారితాస్మి॥మహామోహః॥ప్రియే,ప॥స్మర్యతే

స్మానవాప్తంజన్మయేనతాదృశఃప్రాగాసీత్ పూర్వంబభూవ। మాన్మథోవి కారఃకీదృశః, చిత్తంమనఃఉన్మథ్నాతిఉన్మాదయుక్తంకరోతీతితచ్ఛీలః।పు నఃకీదృశః, విగతోవివిధఃవిషయోపప్లవోవిషయసంబంధోయస్మిన్- ఏతా దృశోయఆనందఃతేనసాంద్రోఘనః।పునఃకీదృశఃతవఆశ్లేషఆలింగనంతస్మా జ్జన్మయస్యసః।పునఃకీదృశః, ప్రౌఢంప్రేమఉత్కృష్టప్రీతిర్యస్మిన్సః పు నరితివితర్కే।నవఇవ-నజాతోనజనిష్యతితాదృశఇవేత్యర్థః॥౩౬॥స్మర్యత ఇతి॥హిహా మోహసుందరోరుహ్యానయాద్విత్తాస్పృహాఃస్తోభవేల్ వతే

తన హి నిశ్చితం స్మర్యతే । తదత్రస్మరణమయుక్తమిత్యాహ। భవతీ- మమ చిత్తమేవభిత్తిః తస్యాం సాంభాజికేవ చిత్రవ్యక్తవృత్తలికేం రాజతే శోభతే - సర్వదా చిత్తే సత్త్వాన్న స్మరణమితి భావః॥ (ప్రథమప్రకాశః॥) మచ్చిత్తభిత్తావితి। మహామోహస్య ప్రతిస్థా హేతుభూతా మిథ్యాదృష్టి సాపేక్షత్వాత్ప్రాగపిక్కం నిష్పిద్ధం తత్తానుధ్యానమితి నిగృహ్యతే॥ ౩౭॥ అన్యచ్చేతి। పుత్రికేత్యాభావం కాన్తం॥ శ్రద్ధా॥ ప్రతిసూలాయాలి॥ కాలింటాం నిరయామమ కూన్యాం శ్రద్ధాం పావ దేను స్ఫంసానానస్యమ - కేశేస్వాత్మవ్య సదయో జయ ప్రవేశయ । కీదృశీం కందాం, ప్రకుహాలా అస్మదనుకూలకార్యాత్రి । పునః కశ్కంభూతాం, అసజం. మిథ్యాగ్రయాతాం సంప్రామ

సహీవా మోరు రోరాభ ... యూస్తహః । ... త్తిక్తా
భవతీ సాలభ. జీవ గాజతే॥ ౩౭॥ మిథ్యాదృష్టిః॥ ... హాస్యసా
టో । గహావి అణవేసు మహారాసి॥ ... పహప్రసాదః।
తథాప్యాజ్ఞాపయతు మహారాజః ॥ మహామోహః ॥ యాత్రై
వప్రకాశితం ... ॥ ...
చ్ఛ॥ దాస్యాః పుత్రి శ్రద్ధాం ... నవం గతాగయి
తుంకృత్రికేభావహాపత్ర్యా॥ అ... ॥ ...లాం
పాతాం పాపానువర్తినీం । ... పా

నసవృత్తావను గాగోనాస్తి ... । పు... , ...వస్తుత్వాత్ప్రాహ। పునః కీదృశీం, పాపాత్మా... యుహీంసత్వాదేం తేషామపి పాపస్యాంత... ॥ ... ప్రహాలామితి మలోచ్ఛేదహేతుత్వాత్ అకులజస్వాపదేశః- లోకేపి కులానుదిగవ్యాపారం దుష్టమతిర్దృశ్యబుద్ధివంతి అయమస్మా, లోకస్వతో... భావః॥ పాపాపాపకర్మవతీం - అత్మతత్వాత్ * అత్రశ్రద్ధాయాః పాప పుణ్యాసుభాని చేత్యమతః । స్వహితమప్యశ్రద్ధాయా ఆత్మజనోహితోపదేష్టాపి నాస్తీత్యాహ ॥ పాపానవతీం నీమితి ॥ యాగాది వేదాదీనియమానువర్తితేతి తత్త్వేనాభిమతాస్తైపి పాపాత్మా... శిష్యక్షణః - అస్తిక్యరూపాయాః శ్రద్ధాయావివేకానుకూల్యస్య స్వాభావికత్వాదితిభావః । పాషండేష్వః వేశ

యేతి । శ్రద్ధా త్రివిధా - సాత్త్వికీ రాజసీ తామసీ చ - తత్ర సాత్త్వికీ వైదికేషు వర్తతే, రాజసీ తామసీ పాషండేషు తత్తద్వర్తనతః శ్రద్ధయాప్యవశ్యం భావనీయా తామసికా వర్తతే - తత్ర నాస్తి ధర్మో నాస్తి మోక్ష ఇతి పాషండోపదేశేన నాస్తికతారూపమిథ్యాదృష్టిరున్మేషితే సతి వైదికేషు విద్యమానా సాత్త్వికీ శ్రద్ధా ధర్మమోక్షానుగుణం సాత్త్వికత్వం పరిత్యజ్య రాజసత్వం చావలంబ్య పాషండాగమశ్రద్ధాభాససారూప్యం ప్రాప్నోతి, తతో వైదికా

ఖండేషు*నివేశయ॥ మూ । మిథ్యాదృష్టిః॥ ఏదావమెత్త
ఏవి విసఏ అళం భట్టిణో అహిణివేసేణ, వఅణమెత్తేణ
ఎవ్వ భట్టిణో దాసీ సద్ధా అణ్ణం కరిస్సది, సా ఖు మ
ఏ మిచ్ఛాధమ్మో మిచ్ఛామొక్ఖో మిచ్ఛావేఅమగ్గో మి
చ్ఛాసుహదుక్ఖకరాఇం సత్థపలవిదాఇం మిచ్ఛాసగ్గఫల
పిజ్జత్తి భణిజ్జమాణా ఝత్తి వేఅమగ్గంఎవ్వ పరిహరిస్సది
కింఉణ ఉవణిసదం॥ ఛా॥ ఏతావన్మాత్రకేఽపి విషయేఽలం భర్తు
రభినివేశేన, వచనమాత్రేణైవ భర్తుర్దాసీ శ్రద్ధా అజ్ఞాం కరిష్య
తి, సా ఖలు మయా మిథ్యాధర్మో మిథ్యామోక్షో మిథ్యావే
దమార్గో మిథ్యాసుఖదుఃఖకరాణి శాస్త్రప్రలపితాని మి
థ్యాస్వర్గఫలపిద్యేతి భణ్యమానా ఝడితి వేదమార్గమేవ పరి
హరిష్యతి కింపునరుపనిషదం ॥ అవి అ ॥ ఏసఆణందవిముక్కే
మొక్ఖే దోసాణం సంసఅంతీవి ఉవణిసదో ని విరత్తా క

అపి పాషండమతే ప్రవిశంతి । ఇదమేవ వైదికశ్రద్ధాయాః పాషండగత శ్రద్ధాభాససారూప్యసంపాదనం పాషండేషు నివేశనమిత్యధ్యవసీయతే । కలియుగే దుష్టోపదేశప్రతారితానాం మానవానాం మతాంతరేషు ప్రవృత్తిః ఆధిక్యేన సరంభుకపాషండప్రచారకర్తృభట్టాచార్యభగవత్పాదావతరణాత్ ప్రాగ్వ్యమాసీదితి ప్రసిద్ధిః - స ఏవ వృత్తాంతో నిబద్ధ ఇతి మంతవ్యం - తదవతారానంతరం భావిపాషండమతోత్సాదనకర్తృత్వం కథాశేషత్వేన పంచమాంకవిష్కంభే ప్రదర్శయిష్యతి॥ మూ॥ ప్ర॥ మిథ్యాదృష్టిరితి॥ వచనమాత్రేణై

* పా॥ నివేశయ- ప్రవేశయ.

దదాసి శ్రద్ధా దాస్యాజ్ఞాం కరిష్యతి - కిమర్థం కే శోకపరాయణ ఇతి భావః - అతి రోహితార్థమన్యత్ ॥ మహామోహః ఇతి ॥ వాసాగారం నివాసగృహం ॥

రిస్పతి అతిరా ముప సర్గా। భా ॥ అపిచ। విషయానందవిము క్తిమోక్షవాదోపహతాద్యుతం త్యా ఉపనిషదోపవిరక్తా రిష్యతి అచిరాన్మయా శ్రద్ధా ॥ మహామోహః ॥ యద్యేవం సుష్ఠు మే ప్రియం సంపాదితం ప్రియయేతి పునరాలింగ్య చుంబతి ॥ మి థ్యాదృష్టిః ॥ హంతవతి సేవి ఏవం పతి త్రైవ భట్టినాకష్టే మి। భా । హంత ప్రకాశే హ్యేవం ప్రవృత్తేన భర్త్రా లజ్జామి॥ మహామోహః॥ తద్భవతు వాసాగారమేవ ప్రవిశావః ॥ ఇతి నిష్క్రాంతాస్సర్వే ॥........................

ఇతి శ్రీకృష్ణమిశ్రవిరచితే శాంతరసాసారే

ప్రబోధచంద్రోదయనామ్ని నాటకే ద్వితీయోంకః ॥

ప్ర। ఇదంచ మిథ్యాదృష్టిమహామోహాభ్యాం మంత్రితం శ్రద్ధాకర్షణము త్తరాంకవస్తు హేతుత్వాత్ బిందుః ॥ ....

ఇతి శ్రీభట్టవినాయకాత్మజ దీక్షిత రామదాసవిరచితే

ప్రబోధచంద్రోదయవ్యాఖ్యానే ప్రకాశాఖ్యే

మహామోహోల్లాసో నామ

ద్వితీయోంకః

శ్రీరస్తు.

శ్రీహయగ్రీవాయనమః.

ప్రబోధచంద్రోదయే తృతీయోఙ్కః

ప్రా॥ ప్రకాశః॥ అథేదానీమంకాంతరమారభతే॥ తతఇతి। పూర్వ స్మిన్నంకే పాషండోపదేశేన నాస్తికతారూపమిథ్యాదృష్ట్యా సాత్త్వికీమాస్తికతారూపాం శ్రద్ధాం లోపయితుం మహామోహేనాధ్యవసితం, అస్మిన్నంకే తస్యైవ శ్రద్ధావిలోపనార్థం మిథ్యాదృష్టిస్త్వైషా యజగద్వంచయితుం మిథ్యావేదోముఖ్యధర్మ ఇత్యాది నిజమతసిద్ధాంతాన్ సమంతాదుద్ఘోషయంతః సర్వత్ర పాషండాశ్చ చరంతి। తత్రయేషాం దురితక్షయోనాస్తి తేసర్వే పాషండైః ప్రతారితా నాస్తికా జాతాః తేషాం పరమేశ్వరభక్త్యనుదయే జ్ఞానాంతరాయనివర్తకస్య పరమేశ్వరానుగ్రహస్యాభావాత్, యేతుక్షీణపాపాః కోటిషుజన్మసు ఉపరతా మహాత్మానః తేషాంప

తతః ప్రశశంసాంతికరుణా॥ శౌ॥ పాస్మి॥మానః॥,

రమేశ్వరముపాసీనానాం భక్తివిశేషమహిమ్నా పాషండైః ప్రతారయితుమశక్యానాం హృదయేషు విలక్షణా శ్రద్ధా నిగూఢా వర్తతే। తత్రాపి శ్రద్ధావిలోపనాయ కాపాలికేన మహాన్ ప్రయత్నః క్రియతే। తదేతదత్రవృత్తాంతం శాంతికరుణాన్వేషణవ్యాజేన ప్రపంచ్యతే। భట్టాచార్యభగవత్పాదావతరణాత్పూర్వం లోకే సర్వత్ర పాషండప్రచారః స్థితః- తదనంతరభావీ పాషండానాముచ్ఛేదః తస్మిన్నంకే కామాద్యుచ్ఛేదశ్చతుర్థాంకకథాశేషత్వేన వంచనాం పునః ప్రదర్శయిష్యతే। అత్ర శాంతేశ్శ్రద్ధావిషక్తిం భావనాబాధనాయామతః ప్రతీతేర్విధూతం నామ ప్రతిముఖసంధేరంగం॥ ప్రకాశః॥ ద్వితీయాంకే తత్త్వార్థానుష్ఠానవైఫల్యాయ దంభాదీన్ ప్రేషయామాస మహామోహః, ఇదానీం తృతీయాంకే వివేకసైన్య

శలోపనం ప్రాస్తావిక్య ఛాయాం, న్యాయాయామేవ ద్రష్టవ్యా.

త్యాథవాయం పాషండాడంబరః॥ శాంతిరితి। పాపం ప్రతిహతం॥
ప్రియదర్శనం ప్రియమిష్టం దర్శనం। ముక్తాతంకేతి। అత్రభవతీ పా
పాషండహస్తంగతా వేదబాహ్యైర్గతా సతీ. కథం జీవతి - న కథమపీ
త్యర్థః। సా కా, యస్యా అమీషు వక్ష్యమాణేషు - ప్రీతిరస్తీత్యధ్యాహా
రః। అమీకే, తానాహ॥ ముక్తాతంకేతి- ముక్త ఆతంకో భయం యైస్తైస్తా
దృశా యే కురంగా మృగాస్తే యాసు తాదృశ్యః కాననభువో వనస్థల్యః- స
వంతి వారీణి జలాని యేభ్యస్తే తాదృశాః శైలాః - తథా పుణ్యాని పవిత్రా
ణి ఆయతనాని దేవతాగృహాణి సంతి తథా నవరతం తపోనిష్ఠాః తపోనిరతా
వైఖానసా వానప్రస్థాః। కథం జీవతీత్యుక్తం, తత్ర దృష్టాంతమాహ। చం
డాలస్య వేశ్మమందిరం తస్య ఉదరం మధ్యం ప్రాప్తా కపిలా గౌరివ - యు

క్త్వాపి దేహి మే ప్రియదర్శనం॥ తతః। ప॥ ముక్తాతంకకురంగ
కాననభువశ్శైలాః స్థలద్వారయః పుణ్యాన్యాయతనాని సంతత
తపోనిష్ఠాశ్చ వైఖానసాః। యస్యాః ప్రీతిరమీషు సాత్రభవతీ చం
డాలవేశ్మోదరం ప్రాప్తా గౌః కపిలేవ జీవతి కథం పాషండ
హస్తంగతా॥ ౧॥ అథవా అలం జీవితసంభావనయా॥ యతః॥
ప॥ మామనాలోక్య న స్నాతి న భుంక్తే న పిబత్యపః। న మయా

థా కపిలా గౌః గోఘ్నానాం గృహాన్ ధ్వంసాత్ప్రాప్తా కథమపి న జీవతి తథా భ
వతీ పాషండహస్తం గతా కథమపి న జీవతీత్యర్థః। కపిలేత్యనేన గవాం మ
ధ్యే కపిలా యథోత్తమా ఏవం శ్రద్ధానాం శాంత్యాదీనాం మధ్యే ఉత్తమేతి భా
వః॥ ౧॥ ప్రౌఢప్రకాశః। మామనాలోక్యేతి॥ మనసో విషయవ్యావృత్తి
రూపశాంతేరభావే విషయభోగాభిరతౌ ప్రాప్తాయాం బ్రహ్మనిష్ఠాపాదక
శ్రద్ధాంగతిః సత్త్వాశయః పరిక్షీణ ఇత్యనుమేయం। విషయప్రవృత్త్యుపయుక్తం
రజోగుణసాంకర్యజన్యం మాలిన్యం చ ప్రజాయతే - అతశ్శాంతిసలిలా
భ్యాసేన మనసో విషయప్రవర్తకరజో మాలిన్యం ప్రక్షాళనీయం- ఇదమేవ
స్నానమిత్యధ్యవసీయతే। అనంతరథావిన్యా వేదాంతవృత్తిశ్రద్ధాయా అ
స్తి బ్రహ్మేతి ముక్తిరిత్యేవం రూపాయా విషయదార్ఢ్యసంపాదనద్వారా
పరిపోషణం కర్తవ్యం - అన్యథా తద్విషయసద్భావే ప్రమాణాభావేన నిర్వి

మయా శ్రద్ధాలుప్త్యేతి- ఇదంచ శ్రద్ధాపరిపోషణహేతుభూతం శాంతిమూలకవేదాంతవిచారేణ విషయసమర్పణం దేహపుష్టిసాధనమాహారాదానమిత్యధ్యవసీయతే- విషయదార్ఢ్యానంతరంచ శ్రద్ధాయాః శ్శాంతిలాభావేన బ్రహ్మణి విషయే స్థైర్యాపరనామ్నీ వరాఽఽస్థా సుప్తిరిత్యుచ్యతే - తదేతత్సర్వం శాంత్యధీనత్వాత్తదభావే న సంఘటతే- క్రమేణ శ్రద్ధాయాస్స్వరూపస్యైవ విలోపో భవతి స ఏవ స్వరూపవిలోపో మరణమిత్యధ్యవసీయతే శ్రద్ధాజన్యాయా శ్శాంతేః వటవృక్షజన్యానాం ప్రరోహాణామివ కారణదార్ఢ్యాపాదకత్వం బోధ్యం ॥ ప్రకాశః ॥ మామనాలోక్య అస్పృష్ట్వా స్నానభోజనజలపానాని న కురుతే । అతఏవ హేతోర్మయా రహితా శ్రద్ధా తుణ

రహితా శ్రద్ధా ముహూర్తం న హి జీవతి ॥ ౨ ॥ తద్వినా శ్రద్ధయా ముహూర్తమపి శాంతేర్జీవనం విడంబనమేవ । తత్సఖి కరుణే మదర్థం చితామారచయ యావదదిరమేవ హుతాశనప్రవేశేన తస్యాస్సహచరీభవామి ॥ (౧) కరుణా ॥ సాస్రం ॥ సహి ఏవ్వం విసమజలణజాలాఉలకణ్ణకటుదుస్సహాఇం అక్ఖరాఇం జప్పంతీ సవ్వహా విలుత్తజీవిదం మం కరేసి, తా పసీదదు ముహుత్తం జీవిదం ధారేదుం పిఅసహీ, జావ ఇదోఇదో పుణ్ణేసు అస్సమేసు మునిఅణసమాఉలేసు భాఈరహీతీరేసు ణిఉణం ణిరూవేమ్హ, అహవా మహామోహభీదా హిమంచి పబ్భారేసు ణివసది ॥ శాంతిః ॥ సఖి కిమన్యద్వ

మపి న జీవతీతి శాంతేరుక్తిః- అనేన శ్రద్ధాశాంత్యోరవ్యాప్తిర్దర్శితా ॥ ౨ ॥

(౧) కరుణా సాస్రం ॥ సహీతి ॥ ఛా ॥ సఖి ఏవం విషమజ్వలనజ్వాలాకులకర్ణకటుకదుస్సహాన్యక్షరాణి జల్పంతీ సర్వథా విలుప్తజీవితాం మాం కరోషి, తత్ప్రసీదతు ముహూర్తం జీవితం ధారయితుం ప్రియసఖీ, యావదితస్తతః పుణ్యేష్వాశ్రమేషు మునిజనసమాకులేషు భాగీరథీతీరేషు నిపుణం నిరూపయామః ॥ అథవా మహామోహభీతా హిమాద్రిప్రచ్ఛన్నా నివసతి ॥ ప్ర-వ్యా ॥ విషమా అత్యుగ్రా ప్రజ్వలనస్యాగ్నేః జ్వాలాః శిఖాస్తాసాం కులం సమూహః తద్వత్ కర్ణకటూని అతఏవ దుస్సహానీత్యేతదక్షరవిశేషణమితి ప్రాకృతతా

ఇవా॥ వ॥ నీవారేతి॥ హే సఖ-న యా-క్వచిదపి కుత్రాపి-అస్మాభిః కర్త
వ్యైః శ్రద్ధాయాః వార్తాపి నాకర్ణితా ఖలు నిశ్చయేన సంశ్రితా। క్వచిద్యా
ఽన్వేషితేత్యపి తథా యోజనా। నీవారేతి॥ నీవారాంకితసైకతాని నీవా
రై రరణ్యశాలిభిః అంకితాని చిహ్నితాని సైకతాని పులినాని యేషాం తాః.
తథా, వైఖానసైః వానప్రస్థైః ఆక్రాంతాని సరితాం నదీనాం కూలాని తీరా
ణి తాః అన్వేషితాని. పునః, యజ్వనాం యాజ్ఞికానాం గృహాః ప్రత్యేకం
సమిధశ్చ చషాలో యూపకటకః చరుస్థాలీ పాత్రవిశేషః తైః న్యస్తా
నిరూపితాః దృష్టా ఇత్యర్థః। ఏవం కాప్యర్థే-చత్వారో౽ప్యాశ్రమాః ప్ర

తి॥ వ॥ నీవారాంకితసైకతాని సరితాం కూలాని వైఖానసై రా
క్రాంతాని సరిన్నిషాలచషాలసవ్యాపృతా గృహా యజ్వనామ్। ప్ర
త్యేకం చ నిరూపితాః ప్రతిపదం చత్వార ఏవాశ్రమాః శ్రద్ధా
యాః క్వచిదప్యహో ఖలు న యా వార్తాపి నాకర్ణితా॥
౩॥(౧) కరుణా॥ సహి ఏవ్వం భణామి, జఇ సా ఏవ్వ సత్తిఈ స
ద్ధా తదా తాఏ ణ ఏదిసిం దుగ్గదిం సంభావేమి, ణ ఖు తారి
సీఓ పుణ్ణవఈఓ ఏఆరిసిం అసంభావణిజ్జాం విపదిం అణు
హవంతి ॥ శాంతిః ॥ సఖ కిమప్రతికూలే ధాతరి న సంభావ్య
తే ॥ వ ॥ దేవీ శ్రీజనకాత్మజా దశముఖస్యాసీద్గృహే రక్షసో
నీతా చైవ రసాతలం భగవతీ పూర్వం ప్రయాతా వనే॥ ౧౦

తిపదం ప్రతిష్ఠాం నిరూపితాః విలోకితాః ॥౩॥ (౧) కరుణా॥ సఖే ఇతి। ఛా॥ స
ఖే ఏవం భణామి, యది సైవ సాత్వికీ శ్రద్ధా తదా తస్యాః నేదృశీం దుర్గతిం సం
భావయామి న ఖలు తాదృశ్యః పుణ్యవత్యః ఏతాదృశీమసంభావనీయాం
విపత్తిమనుభవంతి॥ అదృష్టమనుకూలం నాస్తీత్యాహ । శాంతి॥ సఖేతి॥
ప్రతికూలే విధాతరి సర్వమపి సంభావ్యత ఏవేత్యాహ । దేవీతి ॥ హంతే
తి మః ఖేదే. దైవస్య చరిత్రయః అచరితరూపాః వామావర్తాః విషమాః
సకలలోకవిలక్షణాః। దేవీ దేవతారూపా - శ్రీః సాక్షాల్లక్ష్మీః-జనకస్య
ఆత్మజా తాదృశతరవతీ కన్యాపి రక్షసో దశగ్రీవస్య గృహే ఆసీత్ । భ
గవతీ సర్వాసుమస్థానమూలభూతా వేదత్రయ్యేవ దానవై ర్దైత్యైః రసాతలం

పాతాళంనీతాపాత్రిపితా । చేశ్వరం। గంధర్వస్య - మహాలసాంతన యాంకన్యాః-ద్వైత్యేంద్రః పాతాళకేతుసంజ్ఞః - భయాత్ మిషాత్ అ పజహారగన్వాః కటంనీగవాజా పనంశ్రిద్ధాయాః సాపుండమ స్తగమనేదైవం మూలమితిభావః॥ ౪॥(౧) కరుణా॥ భా॥ సఖిపవంభవతు॥ (౨)కరుణా॥ స త్రాసంసభయం ॥ భా ॥ సఖరాక్షసః౨॥ (౩) కరుణా॥ భా ॥ సఖాపేరి తుస్వ,యుపపగళన్మలవ కపిచ్ఛలబీభత్స దుఃప్రేక్ష్య దేహచ్ఛాయః ఉల్లుంఛిత చికురముక్తవసనదుర్దర్శనః శిఖిశిఖండపింఛికాహ స్తఇతఏవాభివర్తతే॥

ధర్వస్యమదాలసాంచతనయాం పాతాళకేతుశ్ఛలాత్ దై త్యేంద్రోపజహారహంతవిపమూవామాపిధైర్యం త్రయః॥ఇత్థ పతుపాషండాలయేష్వేవకావదను సరావః॥ ౪॥(౧) కరుణా॥ సహిఎవ్వం బాడ ॥ఇపరిత్రాసంసతిః ॥ (౨)కరుణా॥ సత్రా సం ॥ సహిరక్ఖసో౨ ॥ శాంతిః॥ కోసో రాక్షసః ॥ (౩) క రుణా ॥ సహి పేక్ఖ్,జోఏసో గళంతమళవంకపిచ్ఛల వీభ చ్ఛ దుప్పేక్ఖ దేహచ్ఛవీ ఉల్లుంచిఅ చిఉర ముక్కవసణ దుర్దంసణో సిహిసిహండపిచ్ఛిఅహత్థో ఇదో జేవ్వ అహి వట్టఇ॥ శాంతిః ॥ సఖనాయంరాక్షసః నిర్వీర్యః ఖల్వ యం॥ (౪)కరుణా॥ తా కో ఏసో భవిస్సది ॥ శాం తిః ॥ సఖిపిశాచఇతిశంకే ॥ (౫ కరుణా ॥ సహి వప్ఫు రంత మహామఊహమాలుజ్జోఇఅభువణంతరాలే జళది వచండను త్తండమండలే కహం పిసాఆణం అవఆసో॥ శాంతిః ॥

వ్యా॥గళన్మలపంకః స్రవత్కావిష్టకర్దమః తేనపిచ్ఛలాదుస్పర్శా బీభత్సా భయానకాముః ప్రేక్షాద్రష్టుమశక్యాదేహస్యచ్ఛవిః కాంతిర్యస్య. ఉల్లుం ఛితాః ఉత్పాటితాః కేశాయేన- ముక్తవసనోదిగంబరః ॥ (౪) కరు ణా ॥ భా ॥ తర్హికఏషభవిష్యతి॥ (౫) కరుణా॥ భా । సఖిప్రస్ఫుర న్మహామయూఖమాలోద్భాసితభువనాంతరాళే జ్వలతిప్రచండమార్తాం డమండలేకథం పిశాచానామవకాశః॥ వ్యా॥ ప్రస్ఫురంతః దీప్యమానాః మహాయూఖాః కిరణాస్తేషాంమాలాభిఃపరంపరాభిః ఉద్భాసితంప్రకాశి

వరాభవాయపాషండాడంబరః। శాంతిరితి। పాపిష్ఠంఅసుఖిస్సహితం।
ప్రియదర్శనంప్రియముద్దందర్శనం। ముక్తాతంకేతి। అత్రభవతీపూజ్యా
పాషండహస్తంగతా వేదబాహ్యకరాక్రాంతా. కథంజీవతి- నక్షణమపీ
త్యర్థః। సాకా, యస్యాఅమీషువత్స్యమానేషు - ప్రీతిర స్తీత్యధ్యాహా
రః। అమీకే, తానాహ।ముక్తాతంకేతి- ముక్తఆతంకోభయం యైస్తైతా
దృశాయేకురంగామృగాస్తైయాసుతాదృశ్యఃకాననభువోవనస్థల్యః - స్ర
వంతివారీణిజలానియేభ్యస్తేతాదృశాఃశైలాః - తథాపుణ్యానిపవిత్రాణి
ఆయతనానిదేవతాగృహాణి సంతతమనవరతం తపోనిష్ఠాః తపోనిరతా
వైఖానసావానప్రస్థాః। కథంజీవతీత్యత్రస్పష్టాంతమాహ॥ చం
డాలస్యవేశ్మగృహంతస్యఉదరంమధ్యంప్రాప్తాకపిలా గౌరివ - య
థాఃకపిలాగౌశ్చండాలానాంగృహమధ్యంప్రాప్తాఃక్షణమపినజీవతి తథాభ

వత్యాసి దేహిమేప్రియదర్శనం॥ గతః॥ ప॥ ముక్తాతంకకురంగ
కాననభువశ్శైలాఃస్రవద్వారయఃపుణ్యాన్యాయతనానిసంతత
తపోనిష్ఠాశ్చవైఖానసాః। యస్యాఃప్రీతిరమీషుసాగ్రభవతీచం
డాలవేశ్మోదరంప్రాప్తా గౌఃకపిలేవ జీవతికథం పాషండ
హస్తంగతా।౧। అథవాఅలంజీవితసంభావనయా। యతః॥
వ। మామనాలోక్యసప్తాతినభుంక్తే నపిబత్యపః। నమయా

వతాపాషండహస్తంగతాకథమపిజీవతీత్యర్థః। కపిలేత్యనేన గవాంమ
ధ్యేకపిలాయథోత్తమా ఏవంశ్రద్ధా శాంత్యాదీనాంమధ్యేఉత్తమేతిభా
వః॥ ౧॥ ప్రాథప్రకాశః॥ మామనాలోక్యేతి॥ మనసోవిషయవ్యావృత్తి
రూపశాంతేరభావే విషయభోగాభిరతౌప్రాప్తాయాంబ్రహ్మనిష్ఠాపాదక
శ్రద్ధాంగతఃసత్వాశ్రయఃపరిక్షీణఇత్యనుమేయంవిషయప్రవృత్త్యా వయికం
రజోగుణసాంకర్యజన్యం మాలిన్యంచ ప్రజాయతే- అత శ్శాంతిసలిలా
భ్యాసేనమనసోవిషయప్రవృత్తికరజోమాలిన్యంప్రక్షాళనీయం- ఇదమేవ
స్నానమిత్యధ్యవసీయతే। అనంతరభావిన్యావేదాంతవృత్తిశ్రద్ధాయాఅ
స్తిబ్రహ్మాస్తిముక్తిరిత్యేవంరూపాయావిషయవాథ్యా సంపాదనద్వారా
పరిపోషణంకర్తవ్యం - అన్యథాతద్విషయసద్భావేప్రమాణాభావేనసర్వ

షయా శ్రద్ధాలుప్యేత- ఇదంచ శ్రద్ధాపరిపోషణహేతుభూతంశాంతిమూ లకవేదాంతవిచారేణ విషయసమర్పణం దేహపుష్టిసాధనమాహారాదాన మిత్యధ్యవసీయతే- విషయదార్ఢ్యసంగిరించ శ్రద్ధాయాశ్శాంచల్యాభా వేనబ్రహ్మణిపదమైస్థైర్యాపగనామీన్నపరాణిష్ఠాను ప్రీరిత్యుచ్యతే - తదేత త్సర్వంశాంత్యధీనత్వాత్తదభావే నసంఘటతే- క్రమేణశ్రద్ధాయాస్స్వ రూపస్యైవవిలోపోభవతి సచస్వరూపవిలోపోమరణమిత్యధ్యవసీయతే

రహితాశ్రద్ధాముహూర్తమపిజీవతి ॥ ౨॥ తద్వినాశ్రద్ధయా ముహూర్తమపిశాంతేర్జీవనంవిడంబనమేవ। తత్సఖికరుణే న దహనం చితాం మే రచయ యావదచిరమేవ హుతాశనప్రవే శేనతస్యాస్సహచరీభవామి॥ కరుణా॥ హా సహి॥ సహిఎవ్వం విసమజలణజాలాకలకణ్ణకడుఅస్సవణేహిం అక్ఖరేహిం జ ప్పంతీ సవ్వహా విహుత్తజీవిదంమం కరేసి, తా పసీ దదు ముహుత్తం జీవిదం ధారేదుం పిఅసహీ, జావ ఇ దోదో పుణ్ణేసు అస్సమేసు ముణిజణసమాఉలేసు భా ఈరహీతీరేసుణిఉణంణిరూవేమ్హి,అహవామహామోహభీదా కహింవి పచ్ఛణ్ణా ణివసది॥ ఛా॥ సఖిఏవంవిషమజ్వలనజ్వా లాకులకర్ణకటుదుస్సహాన్యక్షరాణి జల్పంతీ సర్వథాపిలు ప్తజీవితాంమాంకరోషి, తత్ప్రసీదతుముహూర్తం జీవితం ధారయితుంప్రియసఖీ, యావదితఃపుణ్యేష్వాశ్రమేషు మునిజన సమాకులేషు భాగీరథీతీరేషు నిపుణం నిరూపయామి। అథవామహామోహభీతా కుత్రాపి ప్రచ్ఛన్నానివసతి ॥

శ్రద్ధాజన్యాయాశ్శాంతేః వటవృక్షజన్యానాం ప్రరోహాణామివ కారణ దార్ఢ్యాపాదకత్వంబోధ్యం ॥ ప్రకాశః॥మామనాలోక్యఅదృష్ట్వాస్నా నభోజనజలపానానినకురుతే। అతఏవహేతోర్మయా రహితాశ్రద్ధా క్షణ మపినజీవతీతిశాంతేరుక్తిః- అనేనశ్రద్ధాశాంత్యోరత్యంతప్రీతిర్దర్శితా ॥ ౨॥ కరుణాసాంత్వం ॥ సహీతి॥ విషమా అత్యుగ్రాప్రజ్వలనస్యాగ్నేః జ్వాలా స్తాసాంకులంసమూహాఃతద్వత్ కర్ణకటూనిఅతఏవదుస్సహానియైతైరక్షర

విశేషణమితి ప్రాకృతయోజనా॥ నీవారేతి। హే సఖి మయా- స్వదీయపి తుతోఽపి- అహో ఖాత్యేశ్చర్యే శ్రద్ధాయా వా తాలపి నాకణితా ఖలుని శ్చయేన నను ౽ తాః స్వగ్న యాఽన్యేషి తేన్య పేయా యా మామహ। నీవారేతి॥ నీవారాంకితసైకతాః నీవారైరరణ్యశాలిభిః అంకితాని చిహ్నితాని సైకతాని పులినాని యేషాం తాః. తథా - వైఖానసైః వానప్రస్థైః అకాలం తాని పరితాంసదీనాం మూలాని తైరాణిశతాని అన్వేషితాః. పునః, యజ్వానాం యాజ్ఞికానాం గృహాః ప్రత్యేకం సమిధశ్చ చషాలోఽగ్నావకటకః చమసాః

శాంతిః॥ సఖి కిమన్విష్యతి । వ। నీవారాంకితసైకతాని సరితాం మూలాని వైఖానసైః కాంతాని సరిద్వ్రషాల చమసవ్యాప్తా గృహాః యజ్వానామ్ । ప్రత్యేకంచ నిగూపితాః ప్రతిపదం చత్వారః పవాశ్రమాః శ్రద్ధాయాః స్వదిదవ్య హోమాఖలు యా వా తాలసి నాకణితా ॥ ౩ ॥ కరుణా ॥ సహిఎవ్వం భణావి, జఇ సావివ్వసత్తహ సద్దా తదా తాప ణపరిసం దుగ్గదిం సంభావేమి, ణఖు తారిసీఓ పుణ్ణమన్తీఓ పఅరిసిం అసంభావణిజ్జం పవత్తిం అణుహవంది । ఛా । సఖి ఏవం భణామి, యః సైవ సాధ్వీ శ్రద్ధా తదాత్యాః నేదృశీం దుర్గతిం సంభావయామి నఖలు తాదృశ్యః పుణ్యాగయ్యః పతాదృశీమసంభావనీయాం ప్రవృత్తిమనుభవంతి । శాంతిః ॥ సఖి కిము ప్రతికూలే విధాతరి న సంభావ్యతే । వ ॥ శ్రీరామో జనకాత్మజా దశముఖస్యాసీద్గృహే రక్షసో సా సైవ సాగలం భగ

వా ప్రవిశేషః తైర్గ్వ ప్రస్తానిరూపితాః వృష్టా ఇగ్యక్షణాః। ఏవ కారోఽప్యశేష- చత్వారోఽప్యాశ్రమాః ప్రతివదం ప్రతిష్ఠానం నిరూపితాః విలోకితాః॥ ౩॥ అదృష్టపూర్వమనుకూలం వా స్త్రీత్యాహ। శాంతిః సఖీతి॥ ప్రతికూలే విధాతరి సర్వమపి సంభావ్యత ఏవేత్యాహ॥ శ్రీరితి॥ హంతే తేమః ఖ. పిధేదైవస్య వృత్తయః ఆచరితరూపాః వామాః వక్రాః పమాః సకలలోకవిలక్షణాః। దేవీ దేవతారూపా- శ్రీః సాక్షాల్లక్ష్మీః- జనకస్యాత్మజాపాదితా తారవతః కన్యాపి రక్షసో దశగ్రీవస్య గృహే ఆసీత్। భగవతీ సర్వానుష్ఠానమూలభూతా వేద

త్రయ్యేవదానవైర్దైత్యైఃరసాతలంపాతాళంనీతాప్రాపితా। చేత్యప
రం।గంధర్వస్య-మదాలసాంతనయాంకన్యాం-దైత్యేంద్రఃపాతాళకేతు
సంజ్ఞః-ఛలాత్ మిషాత్ అపజహారస్వనికటంనీతవాన్ - ఏవంశ్రద్ధాయాః
పాషండహస్తగమనేదైవంమూలమితిభావః॥౮॥సహిపెక్ఖేతి। గళన్మలపం

వతీపూర్వంత్రయీదానవైః। గంధర్వస్య మదాలసాంచతన
యాం పాతాళకేతుశ్ఛలాత్ దైత్యేంద్రోపజహారహంతవిధ
మాహాహాపిధర్మ్యేప్రవృత్తయః। ౮॥ తద్భవతుపాషండాలయేష్వే
వశ్రావదనుసరామః ॥ కరుణా॥ సహిఏవ్వంహోదు॥ భా॥
సఖిఏవంభవతు॥ ఇతిపరిక్రామతః ॥ కరుణా ॥ సత్రాసం॥స
హిరక్ఖసో-॥ భా॥ సఖిరాక్షసః-॥ శాంతిః॥ కోసో రాక్ఖ
సః॥ కరుణా॥ సహి పెక్ఖ-, జో ఏసో గళంతమలపంకపిచ్ఛ
ళ బీభచ్ఛ దుప్పెక్ఖ దేహచ్ఛవీ ఉల్లుంఛిఅ చిఉలముక్క-
వసణదుద్దంసణో సిహిసిహండపింఛఆహత్థో ఇదో ఎవ్వ
అహివట్టఇ॥ భా॥సఖిపశ్య-, య ఏష గళన్మలపంక పిచ్ఛ
లబీభత్స దుఃప్రేక్ష్యదేహచ్ఛవిః ఉల్లుంఛిత చికురముక్తవసన
దుర్దర్శనః శిఖిశిఖండపింఛకాహస్త ఇతఏవాభివర్తతే॥
శాంతిః॥ సఖినాయంరాక్షసః నిర్వీర్యః ఖల్వయం ॥ కరు
ణా॥ తా కో ఏసో భవిస్సది ॥ భా॥ తర్హికఏషభవిష్యతి॥
శాంతిః॥ సఖిపిశాచఇతిశంకే ॥ కరుణా ॥ సహిపప్ఫురంతమ
హోమఊహమాలుబ్భాసిఅ భువణంతరాళే జళది పఅండమ
త్తండ మండలే కహం పిసాఆణం అవఆసో॥ భా॥ సఖిప్ర
స్ఫురన్మహోమయూఖమాలోద్భాసితభువనాంతరాళే జ్వలతి
ప్రచండ మార్తండ మండలే కథం పిశాచానామవకాశః॥

కఃస్వేదవిస్తారకర్దమః తేనపిచ్ఛిలామసృణాబీభత్సాభయానకాదుష్ప్రే
క్ష్యాద్రష్టుమశక్యాదేహస్యచ్ఛవిఃకాంతిర్యస్య.ఉల్లుంఛితాఃఉత్పాటితాః
కేశాయేన - ముక్తవసనో దిగంబరః ॥ ప్రస్ఫురంతః దీప్యమానాః
యేమయూఖాఃకిరణాస్తేషాంమాలాభిఃపరంపరాభిః ఉద్భాసితం ప్రకాశి

తం భువనాంతరాళం భువనమధ్యప్రదేశః యస్యేతస్మిన్ మార్తాం డమండలేసూర్యమండలే- జ్వలతిప్రకాశమానే। శాంతిః ॥ గర్హి- అనంతరమేవ ఇదానీమేవేత్యర్థః- నరకవివరాన్నరకకుండాత్ ఉత్తీర్ణోనిర్గతః । మహామోహప్రవర్తితో మహామోహప్రేషితః ॥ యథానిర్దిష్టః యపదమిత్యాదినాపూర్వముక్తః దిగంబరః ॥ భా ॥ నమోర్హద్భ్యో నమోర్హద్భ్యః ॥ అస్య భాషామాగధీ । భిక్షుక్షపణకరాక్షసాంతః

శాంతిః॥తదనంతరమేవనరకవివరాదుత్తీర్ణః కోపినారకీ భవిష్యతి॥విలోక్య, విచింత్య, ఆః జ్ఞాతంమహామోహప్రవర్తితోయందిగంబరసిద్ధాంతః తత్సర్వథాదూరే పరిహరణీయమస్యదర్శనమితిపరాఙ్ముఖీతిష్ఠతి ॥ కరుణా । సహి ముహుత్తఅం చిట్ఠ జావ ఎత్థ సద్ధం అణ్ణేసామి। భా॥సఖిముహూర్తకం తిష్ఠయావదత్రశ్రద్ధామన్వేష్యామి।ఉభే తిష్ఠతః।తతః ప్రవిశతి యథానిర్దిష్టోదిగంబరసిద్ధాంతః ॥ దిగంబరః॥ ణమో అలిహంతాణం ॥ భా ॥ నమోర్హద్భ్యో నమోర్హద్భ్యః॥

*ణవదువాలపులమజ్ఝే అప్పాదీవో వ్వ పజ్జలిదుపదీణావళ [uncertain: భాశిదపిశమత్తే మొక్ఖ దే హొదిత్తి భావిదవ్వో గృహమధ్యే] ఆత్మాదీపఇవప్రజ్వలతి । [uncertain: జిణవరభాషితః పరమాథో మోక్షసౌఖ్యదో భవతి ॥ అవిరాగసి ॥ ఆకాశే ॥ తేలేశావ] [uncertain: కాశుణాధ ॥ భా । రేరే శ్రావకాః శృణుత ॥ మలమఅపు] [uncertain: గ్గలపిండే శలీలజలేహి] [uncertain: కేలిశే శుద్ధి । అప్పా విమలే శ]

పురదాసీచేటకాదీనాం మాగధీత్యుక్తత్వాత్॥ నవేతి। అయమభిప్రాయః ఆత్మాదీపఇవేత్యుక్తం, గ్రాహ్యమాత్మావరిచ్ఛిన్నపరిమాణః, గృహమధ్య ఇత్యుక్తత్వాత్, యథాదీపోఘటగృహప్రాసాదోదరప్రకాశః పరిమితప్రకాశత్వాత్, ఏవమయమాత్మా శరీరాంతఃప్రకాశత్వాత్తతోపి స్వల్పపరిమాణఇతి । ఉక్తంచజైనైః- స్వల్పఆత్మాస్వల్పపరిమాణఇతి॥ ఝ॥ రేఇతిసంబుద్ధిః। శ్రావకాఃశిష్యాః॥ మలమయేతి- పుద్గలంశరీరం-పుద్గ

※ణవదువారపురమజ్ఝే అప్పాదీపో పదీప్పదిత్తి ॥ భా ॥ నవద్వారపురమధ్యగతఆత్మాదీపఇవ మంతవ్యః। ఇతిపాఠాంతరం

లంపకు గాత్మనశ్శుద్ధిధరణిః తస్య శ్లేష్మమూత్రాదిపూర్ణకత్వాత్ తదపి నశుద్ధిరితిభావః॥ పరిచరణైః సేవనైః॥ ప్రా॥ పుద్గలశబ్దేన దేహఉచ్యతే- గళతీతి పుద్గలఇత్యవైదికానాం వ్యుత్పత్తేః - అపభ్రంశాపవపుద్గలాదిశబ్దా ఇతి వైదికాః। అత్రేదం దిగంబరమతం। యథా ఘటోదరే నిక్షిప్తస్య దీపస్య ప్రభా ఘటతుల్యపరిమాణా ఘటాకారాకారితా ఘటోపరి మపి భాసయంతీ దేదీప్యమానా విరాజతే తథా దేహాంతర్వర్తీ జీవః దేహతుల్యపరిమాణో దేహాకారాకారితః దేహమవభాసయన్నాత్మా దేదీప్యమానో విరాజతే- సచానంతావయవః - తేచావయవాః స్తంభాదిదేహేష్వపి సంతి యథా ఘటోదరే నిక్షిప్తస్యదీపస్య

హోఓ ఇశిపరిచరణేహిం జాణవ్వే॥ ఛా॥ మలమయపుద్గలపిండే
సకలజలైరపి కీదృశీశుద్ధిః। ఆత్మావిమలస్వభావః ఋషిప
రిచరణైర్జ్ఞాతవ్యః॥ ౬॥ కింభణహ కేరిసే ఇశిపరి
చరణొత్తి తా సుణాధ॥ ఛా॥ కింభణథ కీదృశం ఋషిపరిచర
ణమితి, తచ్ఛృణుత॥ ప॥ దూరే చరణ పణామో కిదస
క్కారం చ భోఅణే మిట్ఠం। ఈశామలం ణకజ్జం ఇశిణం
దారం రమమాణాణం॥ ఛా॥ దూరేచరణప్రణామః కృతసత్కా
రంచభోజనంమృష్టం। ఈర్ష్యామలంనకార్యం ఋషీణాం
దారాన్ రమమాణానాం॥ ౭॥ నేపథ్యాభిముఖమవలోక్య

వయవాస్సంకుచంతి, ఘటకుమాలాదిషువికసంతి. తస్మాత్తస్యచావిశ్రాంతోత్పతనం స్వాభావికో ధర్మః- సచకర్మభిర్బద్ధ్వా సంసారసాగరే మజ్జితస్యజీవస్యముక్తేః పూర్వం ప్రతిబధ్యతే-ముక్తస్తు జీవంకర్మబంధశైథిల్యేసతి వేగాదుత్పతతి యథాఽలాబూఫలం కరాభ్యాం ధృత్వా జలాంతర్మజ్జితం కరబంధశైథిల్యే ఝటిత్యుత్పతతి తద్వత్ - తచ్చోత్పతనం శాశ్వతం నకదాపివిశ్రామ్యతి స్వాభావికత్వాత్ - తదేవ మోక్షఇతిశ్లోకతాత్పర్యం। నిర్మలస్వభావో జీవః నశుద్ధిముపైతు తే దేహస్తు నితాంతమలినస్వభావో నశుద్ధిమర్హతీతి గురుపరిచర్యయాజ్ఞాతవ్యఇతి॥ ౬॥ ఆకాశాత్మానం స్వయమేవోత్థాప్యాహ। కింభణహ,౭, ఉభేశాంతకరుణే॥ ప్రా॥ దిగంబరసి

ద్ధాంతస్య మహామోహాంతరంగత్వాత్ రాజకులమితివ్యవహారః - కులశ
బ్దేన కుటుంబముచ్యతే - సజాతీయసమూహవాస్యకులశబ్దస్యభృత్యాదిష్వేర
తుణాశ్రయణాత్ ॥ దిగంబరః ॥ శ్రావకాణాం కులం ముహూర్త
మేకమపి మా పరిహరిష్యతి - భవతీతి శేషః ॥ కీదృశ్యేషా॥ దురాచా
రేతి ॥ దుఃఖదః ఆచారో యస్యాస్సా । కీదృశీ మాంబాం, సగా ఆ

సద్ధే ఇదో దావ ఆ॥ ఛా॥ శ్రద్ధే ఇతస్తావత్ ఆ॥ ఉభే సభయమా
లోకయితః॥ తతః ప్రవిశతి తదనురూపవేషా శ్రద్ధా॥ శ్రద్ధా కిం అ
ణవేది రాఅఉలే॥ ఛా॥ కిమాజ్ఞాపయతి రాజకుల॥ శాంతిః॥ మూ
ర్ఛాం నాటయతి॥ దిగంబరః॥ సావకాణం కులం ముహుత్తమేక్కం వి
మా పరిహరిస్సది॥ ఛా॥ శ్రావకాణాం కులం ముహూర్తమేకమపి
మా పరిహరిష్యతి॥ శ్రద్ధా॥ జం అణవేది రాఅఉలే॥ ఛా॥ యదా
జ్ఞాపయతి రాజకులం॥ ఇతి నిష్క్రాంతా॥ కరుణా॥ సహి స్ససమ
పఅ సహీ । ణ క్ఖు ణాణ మెత్తవిణవి హిఅసహీప సవ్వం, జ
దో సుదం మప అహింసాసఆసాదో జం అత్థిపాసండాణం
ణం వి తమనప్పదా సద్ధత్తి తా పసా తామసీ సద్ధా
హవిస్సది॥ ఛా॥ సఖి నాశ్వసిహి ప్రియసఖి । నఖలు నామమా
త్రేణాపి ప్రియసఖ్యాశ్శాంతేర్వ్యం, యతశ్శ్రుతం మయా అహిం
సాసకాశాత్ యదస్తి పాషండానాం అపి తనుపన్నతా శ్రద్ధేతి
తస్మాదేషా తామసశ్రద్ధా భవిష్యతీతి॥ శాంతిః॥ సఖి ఆశ్వస్య । స
ఖి ఏవమేతత్॥ గాథాహి॥ దురాచారా సదాచారాం దుష్టశ్యాప్రి
యాఽకర్మణాం । అంబామనుకరోత్యేషా దురాశా న కథంచన॥ ౮॥ త
ద్భవతు తావత్ సౌగతేష్వపాన్వేష్యతాం॥ ఇతి శాంతికరు

చారో యస్యాస్తాం । పునః కథంభూతా, దుఃఖప్రదర్శనం యస్యా
స్సా । ప్రియే ఆత్మసదర్శనం యస్యాస్తామిత్యంబావిశేషణం । అంబేవాం
బామాతేవహితకారిణీ తాం శ్రద్ధాం - ఏషా దురాశా - కథంచనకథ
మపి నానుకరోతి - అతిమలతుణవిశేషవేషత్వాదితిభావః॥ ౮ ॥ సౌగతేషు
బౌద్ధవిశేషేషు॥ బుద్ధాగమః బుద్ధశాస్త్రోక్తమానదేవతారూపః । ఉపాస

తాః నాస్తికదర్శనవిచారనిరతాః । సాక్షాదితి॥ సైవ ధీసంతతిః విజ్ఞాన సంతతిః - అధునాఽఽదాసీం - నిర్గతః విషయోపరాగో విషయానురాగో యస్యాస్సా - నీలపీతాద్యనేకవిధవిషయానుకారోపప్లవశూన్యా - స్ఫురతి అనుపహతా ప్రకాశతే । అతఏవాహం సర్వజ్ఞోఽస్మీతిమంతవ్యం । కస్మాత్, విగళితాఖిలవాసనత్వాత్ - విశేషేణగళితానష్టాఅఖిలాస్సమస్తావాసనాస్సంస్కారా యేషాం తేషాం భావస్తత్త్వం తస్మాత్ । సంసారకారణీభూతవాసనోచ్ఛేదాద్విజ్ఞానసంతతిస్సముల్లసతీత్యర్థః। సా కా? యత్రయస్యాం ధీసంతతౌ అర్పితాః సంపాదితాః భావాః ఘటాదయో విషయాః బుద్ధ్యాకల్పితత్వాదంతర్వర్తినోఽపి బహిః బాహ్యాఇవ ప్రతిభాంతి । అభిజ్ఞాయంతే భాంతీత్యర్థః । సాక్షాన్నిస్సందిగ్ధం క్షణక్షయిణః స్వోత్తరకాలనాశినః నకేవలం క్షణికాః- నిరాత్మకాశ్చ - నిరస్తఆత్మాస్థితిర్యే

శోవరికా్రిమతః॥ గతః ప్రవిశతి భిక్షురూపః పుస్తకహస్తో బుద్ధా
గమః ॥ భిక్షుః, పంచింత్య, భోభోఉపాసకాః ॥ ప ॥ సాక్షా
త్ క్షణక్షయిణఏవనిరాత్మకాశ్చ య (త్రా) ర్పితా బహిరివప్ర
తిభాంతిభావాః । సైవాధునావిగళితాఖిలవాసనత్వాద్ధీసం

షాంతే, ఇదం విశేషణద్వయం భావానామేవ । అయమేవ ప్రామాణికో మార్గో భవద్భిరప్యనుసర్తవ్య ఇతి తాత్పర్యం॥ (ప్రా)॥ సాక్షాదితి॥ యత్రవిజ్ఞానసంతతౌ అర్పితాః కల్పితాః క్షణక్షయిణ ఏవ క్షణేన క్షయిణః వినాశిన ఏవనతు క్షణపరిణామినః- ఏవకారేణ సాంఖ్యాద్యభిమతం క్షణపరిణామిత్వం వ్యావర్త్యతే. నిరాత్మకాశ్చ నిస్స్వరూపాశ్చ మిథ్యాభూతా ఇతియావత్ - భావాః ఘటాదయః పదార్థాః బహిరివ బాహ్యాఇవ సాక్షాత్ప్రత్యక్షాః ప్రతిభాంతి- ఏవకారేణ బాహ్యత్వస్య వాస్తవత్వముచ్యతే। వస్తుతస్తుఘటాదయః అంతర చిత్కల్పితత్వాత్ అంతరా ఏవన బాహ్యా ఇతి భావః। వేదాంతిమతే విజ్ఞానస్య పరిపూర్ణత్వేనాంతరత్వాభావాత్ తత్రకల్పితప్రపంచస్యానాభ్యంతరత్వం- సైవయాపూర్వమజ్ఞానదశాయామనాదివిచిత్రవాసనావశాత్ కల్పితఘటాద్యుపరాగేణైవ స్ఫురణస్వభావా సైవధీసంతతిః విజ్ఞానసంతతిః అధునా జ్ఞానదశాయాం

విగళితాఖిలవాసనత్వాత్ అవగతముక్తే ఘటావభాస కారణభూతవిచిత్ర వాసనత్వాత్ - నిర్విషయోపరాగా ఘటాదివిషయోపరాగరహితా కేవలైవస్ఫురతి । అత్ర క్షణికసౌగతమతం - క్షణికం విజ్ఞానం - తద్వ్యాప్యభ్యంతరం పృథక్త్వేనాభ్యుపగమాత్ - పూర్వపూర్వవిజ్ఞానేనఉత్తరోత్తరాణివిజ్ఞానానిసాంతత్యేనోత్పద్యంతే - తేషాం ప్రతిస్వసంనిత్యత్వేపితత్స్వభావానాం నిత్యః తత్ర చ భ్రాంతిపరికల్పితాఘటాదయోవివిధా భావాబాహ్యాఇవప్రతిభాంతి - వస్తుతస్త్వాంతరవిజ్ఞానపరికల్పితత్వాదాంతరా ఏవ యథా స్వప్నేష్వాంతరఏవప్రపంచో బాహ్యఇవప్రతిభాతి నహిస్వప్నేషు బాహ్యః పదార్థోఽస్తి తద్వ దత్రాపి భ్రాంత్యవభాసే వాసనా కారణం సా చానాదిః విచిత్రా చ పూర్వపూర్వవాసనావశేన విజ్ఞానసంతానే వివిధవిషయాది ఘటాభాసః పూర్వపూర్వవిషయావభాసజనితా చ వాసనేతి బీజాంకురాదివత్ అనవస్థానాదినాదిత్వం విషయఘటాదిభావ విషయత్వాత్ వి

గతిస్స్ఫురతి నిర్విషయోపరాగా ॥ ౯ ॥ [illegible] ॥ పునస్స
శ్లాఘం । అపూర్వాసాధురియం సౌగతోక్తిః, యుక్తా సా
ఖ్యాంచ మోక్షస్య గతిః [illegible] ॥ ౧౦ ॥ అవాసో [illegible] సోహార

విచిత్రగత్యంచ - [illegible] ప్రవాహరూపేణైవ - । [illegible] రూపే ణక్షణికత్వాత్ - సవవాసనాసంతానో బహువి[illegible] ప్రత్యేకదేశు త స్తూరి [illegible] విజ్ఞానే [illegible] తి విజ్ఞానా[illegible] వాసనా [illegible] యాంవిషయావభాసః కారణాభావా[illegible] విజ్ఞానసంగతిస్స్ఫురతీతి । ఇయంచ [illegible] - అస్యా [illegible] యాం ప్రాప్తాయాం [illegible] విషయావభాసో వాసనా [illegible] యాం తు కేవలవిజ్ఞానపరిస్ఫురణ [illegible] యాం వాసనాయాం విషయావభాసో [illegible] ॥ ౯ ॥ సాధ్వితి ॥ వైది కానాం [illegible] ముఖ్యమితి తదీయధర్మ[illegible] యత్రయస్మిన్ [illegible] గతధర్మేః ॥

ఆవాస ఇతి। మనోహరం అత్యాదరం లయనం గృహం ఆవాసో నివాసస్థా
నం- అస్తీత్యధ్యాహారః- నతు క్లేశావహా గుహాః॥ అభిప్రాయానురూపాః
అభిలషిత వేషభూషానురూపాః వణిజ్యార్యో వారవిలాసిన్యస్సంతి - నతు
సవర్ణా వివాహితాః। వాంఛితకాలం అభిలషితసమయం- ఇష్టమశనం
భోజనమస్తి- నతు దినాంతకాల ఏవ। మృదుప్రస్తరాః కోమలాస్తరణయు
క్తాశ్శయ్యాస్సంతి, నకంథాది। విలసంతీ ప్రకాశమానా జ్యోత్స్నా చంద్ర
ప్రభా తయోజ్జ్వలాశ్శోభమానాః రాత్రయః। క్లృప్తః కృతః అంగరాగః అం
గే కుంకుమచందనాది లేపో యస్మిన్, ప్రత్యాదృశో యః ఉత్సవః కామమహో
త్సవః సురతాదిరూపః సైవ క్రీడా తస్యా ఆనందభరాః సుఖసమూహాః తై
ర్వ్రజంతి సుఖేన గచ్ఛంతీత్యర్థః। కీదృశ్యో రాత్రయః, యువతిభిః తరు
ణీభిః శ్రద్ధాపూర్వం ఆదరపూర్వం ఉపాసితాః సేవితాః। అనేనాస్మాకం

మభిప్రాయానురూపా వణిజ్యార్యో వాంఛితకాలమిష్టమశ
నం శయ్యా మృదుప్రస్తరాః। శ్రద్ధాపూర్వముపాసితా యు
వతిభిః క్లృప్తాంగరాగోత్సవ క్రీడానందభరైర్వ్రజంతి విలస
జ్జ్యోత్స్నోజ్జ్వలా రాత్రయః ॥ ౧౦ ॥ కరుణా ॥ సహిణోపి

భుక్తిముక్తిసుఖసాధ్యే అన్యేషామతల్లిసాధ్యే ఇతి భావః॥ ప్రా। ఆవాస ఇతి॥
వీయం తేస్మిన్నితి లయనం బహూనాం తల్పైశ్శోభితం బహుభాగర్భాగార సంవ
లితమితి యావత్- తాదృగ్గృహమావాసః వాసస్థానం- సేవ్యమితి శేషః-
వైదికానాంతు మహతూణాం వృక్షమూలాదిరావాస ఇతి వ్యతిరేకః। అభి
ప్రాయానుకూలా వణిజ్యార్యో వేశ్యాస్సేవ్యాః- వైదికానాంతు కామినీ
భోగాభ్యుపగమో ముక్తిప్రతిరోధీతి వ్యతిరేకః। వాంఛితకాలం ఇష్టం చాశనం
సేవ్యమితి- నతు కాలనియమో భోజ్యాభోజ్యవివేకశ్చ- వైదికానాంతు నై
వమితి వ్యతిరేకః। మృదవః ప్రస్తరాః తల్పోపర్యాస్తరణీయపటా యా
సాం తాః శయ్యాస్సేవ్యాః- వైదికానాంతు కంథాభూతలాదయ ఇతి వ్య
తిరేకః। శ్రద్ధాపూర్వమాస్థాపూర్వం॥ ౧౦ ॥ సహీతి ॥ తరుణః
ప్రగల్భశ్చాసౌ తాలతరుశ్చ తద్వత్ ప్రలంబః ఉచ్చః లంబత్ లంబమా
నం కషాయేణ పిశంగం రక్తం చీవరం వస్త్రం యస్య సః। ముండితః సహా

డః సశిఖః ముండో౽పి రూపః పిచ్ఛికాహస్తః ॥ ప్రా ॥ ముండం శిరః పిండశ్చ వేత్యుభయంగనమానః ॥ ఉపాసకాః [illegible] భిక్షులింగవినిర్ముక్తాః ఉపాసనా మాత్రకరతాః ॥ దిగ్వాసనపక్షపాతశ్చ్యుమి-నరు వైదికశాస్త్రం [illegible] నానామీతి

సో తరుణతాళ తరుప్పలంబో లంబంతకపాలపిసంగచీఅరో
ముండిదసచూడముండపిండో ఇదో ఏవ్వ ఆఅచ్ఛది ॥ ఛా॥ సఖ
కపవతరుణతాళతరుప్రలంబో లంబిత[illegible]యపిశంగచీవరో
ముండితసచూడముండపిండ ఇత ఏవాగచ్ఛతి ॥ శాంతిః ॥ సఖ
బుద్ధాగమ ఏషః ॥ భిక్షుః ॥ అకాశే ॥ భో భో ఉపాసకా భిక్షవ
శ్చ శ్రూయతాం భగవతస్సుగతస్య వాక్యామృతం ॥ పుస్తకం
వాచయతి ॥ పశ్యామ్యహం దివ్యేన చక్షుషా లోకానాం సుగతిం
దుర్గతిం చ సంస్క్రియంతే క్షణికాస్సర్వే సంస్కారాః నా
స్త్యాత్మా స్థాయీ [illegible] నేచ్ఛిత
వ్యం [illegible] నేపథ్యాభిముఖమ
వలోక్య [illegible] శ్రద్ధా ॥ తథా వేమ లాఅదు
[illegible] ॥ ఛా॥ ఆజ్ఞాపయతు [illegible] ॥ భిక్షుః ॥ ఉపాసకా భి
క్షూణాం [illegible] శ్రద్ధా ॥ జం అజ్జో [illegible] అదు
[illegible] ॥ ఛా॥ యదాజ్ఞాపయత్యార్యః [illegible] ॥ శాం
తిః ॥ సఖి [illegible] శ్రద్ధా ॥ కరుణా ॥ ఏవం [illegible] ॥ ఏవ
మేతత్ ॥ క్షపణకః ॥ భిక్షుమాలోక్య ఉచ్చైస్స్వరం ॥ అరే
రే భిక్షుక ఇతో దావ, కించి పుచ్ఛిస్సం ॥ ఛా॥ అరేరే భిక్షు
క ఇతస్తావత్, కిమపి పృచ్ఛామి ॥ భిక్షుః, సక్రోధం ॥ అః పాప
పిశాచాకృతే కిమేవం ప్రలపసి ॥ క్షపణకః ॥ అలే ముంచ క్రోధం
శస్త్రగదం పుచ్ఛామి ॥ ఛా ॥ అరే ముంచ క్రోధం, శాస్త్రగతం
పృచ్ఛామి ॥ భిక్షుః ॥ అరే క్షపణక శాస్త్రకథామపి వేత్సి భ
వ్యతిరేకః ॥ సంస్క్రియంతే విషయాః క్రియంతే సంస్కారాః - భావాశ్చగ్య
ర్థః ॥ స్థాయీ పరలోకభోక్తా ॥ నేష్టిగవ్యమితి- సర్వస్య క్షణికత్వాద్దేష్టి
ర్విషయాః పరస్పరాసంసర్గాదితి భావః ॥ క్షపణకః దిగంబరసిద్ధాంతః

భణతావత్ క్షణవినాశిన్యా కస్యకృతే వ్రతం ధార్యతే - ఫలకాలే త్వదీయస్థితేరసత్వాన్మృషా ప్రయాస ఇతి భావః। అస్మత్సంతతావితి। అస్మత్సంతతౌ అస్మద్విజ్ఞానపరంపరాయాం పతితః ప్రవిష్టః కశ్చిద్విజ్ఞానక్షణః ప్ర

వక్షుప్రతీమస్తావత్॥ ఉపసృత్య॥ కిం పృచ్ఛసి॥ క్షపణకః ॥ భణ

దావ, ఖణవిణాసిణా తుఏ కస్స కిదే వదం ధారీఅది॥ ఛా॥

భణ తావత్, క్షణవినాశినా త్వయా కస్యకృతే వ్రతం ధార్యతే।

భిక్షుః॥ అరే శ్రూయతాం॥ అస్మత్సంగతిపతితః కశ్చిద్విజ్ఞాన

క్షణః సముచ్ఛిన్నవాసనో మోక్ష్యతే ॥ క్షపణకః ॥ అరే ము

క్ఖ జఇ కస్సింపి మణ్ణంతరే కోపి ముక్కో భవిస్సది త

దో దే సంపదం పణట్ఠస్స కిదే కేరిసం ఉవఆరం కరి

స్సది ॥ ఛా॥ అరే మూర్ఖ, యది కస్మిన్నపి మన్వంతరే కోపి ము

క్తో భవిష్యతి తదిదానీం ప్రణష్టస్య కృతే కీదృశముపకారం

కరిష్యతి॥ అణ్ణవ్వ పుచ్ఛామి, కేణ ఏసో ధమ్మో ఉవదిట్ఠో॥

ఛా॥ అన్యచ్చ పృచ్ఛామి, కేనైష ధర్మ ఉపదిష్టః॥ భిక్షుః॥ స

ర్వజ్ఞేన భగవతా బుద్ధేనోక్తోఽయమేవ ధర్మః। క్షపణకః॥ అరే

శవ్వణ్ణో బుద్ధేత్తి కహం తుఏ ణాదం॥ ఛా ॥ అరే సర్వజ్ఞో

బుద్ధ ఇతి కథం త్వయా జ్ఞాతం ॥ భిక్షుః ॥ సమరే స్వతాగమా దేవ

ప్రసిద్ధో బుద్ధస్సర్వజ్ఞ ఇతి॥ క్షపణకః॥ అరే ఉచ్ఛిణ్ణబుద్ధిఆ జ

ఇ తస్స భాసిదేణ శవ్వణ్ణత్తణం పడిజ్జేసి, తా అహంపి

శవ్వం జాణామి తుమం మే పిదుపిదామహప్పహుదిహిం

సత్తపురిశేహిం దాసేత్తి॥ ఛా। అరే ఉత్పన్నబుద్ధే యది తస్య

భాషితేన సర్వజ్ఞత్వం ప్రతిపద్యసే తదాహమపి సర్వం జానామి

త్వం మే పితృపితామహప్రభృతిభిస్త్రిస్సప్తపురుషైస్సహ దాస

ఇతి॥ భిక్షుః॥ సక్రోధం॥ ఆః పాపపిశాచ మలపంకధర తవాహం

దాసః కిం॥ క్షపణకః॥ అరే విహారదాసీభుజంగ దుట్ఠప్పవ్వాజి

వృత్తి విజ్ఞానసంతానాంతఃపాతీ సంసారీ మోక్ష్యతే ముక్తో భవిష్యతి॥ ప్రా॥ విజ్ఞానక్షణః - విజ్ఞానరూపః క్షణావచ్ఛిన్న ఆత్మా సముచ్ఛిన్నవాసనస్స

క్షమ్యతే ॥ అరే విహారదాసీభుజంగేతి ॥ విహారదాసీభుజంగో వేశ్యాభ
ర్తా ॥ ప్రా ॥ విహారదాసీ వేశ్యా - విహారదాసీపరిచారదాసీ ॥ ద్వివిధా దాసీ ॥
విస్రబ్ధం సవిశ్వాసం ॥ స్వారాజ్యమితి ॥ కోనామ అనందితస్య - లోకైరితి
శేషః ॥ సాహ్రాజ్యం ప్రకృష్టం ధాతుమూలచింతాలాభబుద్ధిపరమార్థచంద్రసూ
ర్యగ్రహణసంవాదభోగాదినానావిధైర్యేన [illegible] ప్రకృష్టం ॥ స్వారా

ద దిత్యం దే [illegible] పదే [illegible], [illegible] సేవ్యో [illegible] భగవాన్ ॥
ఛా ॥ అరే విహారదాసీభుజంగ [illegible] పమ[illegible]
యాదశేనాగ, తస్మాత్ ॥ [illegible] భగవాన్ బుద్ధానుశా
సనం [illegible] అనుశ్రయంతే దహం
[illegible] బుద్ధానుశాసనం పరిహా
త్య [illegible] దిగంబర [illegible] మేవ [illegible]
భవాన్ ॥ భిక్షుః ॥ [illegible]
[illegible] ॥ [illegible]
[illegible] ॥ ౧౧ ॥
అపిచ ॥ [illegible] ॥ గహ
[illegible]
[illegible]
హంతఃస్య ॥ ప్రా ॥ గ్రహనక్షత్రచారచంద్రసూర్యోపరాగ [illegible]
రాహుపరమార్థజ్ఞానసంవాదదర్శనేన నిరూపితం భగవతస్స
ర్వజ్ఞత్వమహాగః ॥ భిక్షుః విహస్య ॥ అరే అనాదిప్రవృత్తజ్యో
తిషాతీంద్రియజ్ఞానప్రతారితేన భవతేవ మతికష్టం ప్రతమా

జ్యం ప్రాప్తం త్రయం - ఉగ్ర [illegible] - భవానపి - లోకాని - ద్యాం శాస్త్రం
విరుద్ధాం పిశాచతాం పిశాచత్వం భవాన్ భవతి అభిలషతి ॥ నకోపీత్యర్థః ॥
౧౧ ॥ అస్థానమతమసుపాదేయమిత్యాహ ॥ అస్థానమపీతి ॥ అస్థానమపిధ
మావేదనం ధర్మజ్ఞానం కః శ్రద్ధత్తే కస్స్వీకరోతి నకోపీత్యర్థః ॥ అరే అనాదీ
తి ॥ అనాదిప్రవృత్తేన అనాదిసిద్ధేన జ్యోతిషేణ జ్యోతిశ్శాస్త్రేణ ॥ గ్రహనక్షత్ర
చారచంద్రసూర్యోపరాగశాస్త్రేణ అతీంద్రియం ఇంద్రియాగోచరం య

త్ జ్ఞానం తస్య ప్రకాశకత్వేన   ష్టం అతిదుఃఖావహం ప్రకటం ఆశ్రితం
అంగీకృతమిత్యర్థః॥ దేహపరిమితత్వమాత్మనో న సర్వజ్ఞత్వమిత్యాహ॥
తథాహీత్యాదినా। జ్ఞాతుమితి॥ వపుః పరిమితః వపుషా పరిసమంతాన్మితః
శరీరమాత్రపరిమాణో విజ్ఞానరూపో జీవః త్రిలోకీం జ్ఞాతుం కథం క్షమత ఇతి
కథయ - న కథమపి సమర్థో భవతీత్యర్థః ॥ త్రైలోక్యజ్ఞానే హేతుమా
హ॥ సంగతిమంతరేణేతి- సంబంధం వినేత్యర్థః। ఉక్తమర్థం దృష్టాంతేన
ద్రఢయతి॥ శిఖోపీతి॥ అపిశబ్దాత్స్నేహోపి కుంభనిహితః కుంభాం
తః ప్రక్షిప్తో దీపో గృహస్యోదరే మధ్యే విద్యమానాన్ భావాన్ పదార్థాన్

శ్రితం ॥ తథాహి ॥ * ॥ ప ॥ జ్ఞాతుం వపుః పరిమితః క్షమతే త్రి
లోకీం జీవః కథం కథయ సంగతి మంతరేణ। శక్నోతి కుంభనిహి
తస్సశిఖోపి దీపో భావాన్ ప్రకాశయితు మప్యుదరే గృహస్య॥
౧౨ ॥ తస్మాల్లోకద్వయవిరుద్ధాదార్హతమతాద్వరం సుగతద
ర్శనమేవ సాక్షాత్సుఖావహమతిరమణీయం పశ్యామః॥ శాంతిః॥
సఖి అన్యతో గచ్ఛావః ॥ కరుణా ॥ ఎవ్వం హోదు ॥ ఏవం
భవతు ॥ ఇతి పరిక్రామతః ॥ శాంతిః। పురోవలోక్య ॥ ఏష పు
రస్తాత్సోమసిద్ధాంతః। భవత్యా ప్రతిపాదనుసరావః॥ తతః
ప్రవిశతి కాపాలికరూపధారీ సోమసిద్ధాంతః ॥ పరిక్రమ్య ॥ ప।
నరాస్థిమాలాకృతభూరిభూషణః శ్మశానవాసీ నృకపాలభోజ

ప్రకాశయితుం న శక్నోతి యథా తథాన్వయం ప్రకాశో ప్యాత్మా శరీరమధ్యే
వర్తమానః పరిచ్ఛిన్నో భువనాంతర్వర్తినో బహిస్థాన్ సూర్యాదీన్నైవ
ప్రకాశయేదిత్యర్థః। ఏవం విరుద్ధముపపాదయతా భవతో వంచితా ఇతి
భావః॥ ౧౨॥ ఆర్హతమతదూషణముపసంహరతి॥ తస్మాదితి ॥ లోకద్వ
యవిరుద్ధాదిహలోకపరలోకయోర్విరుద్ధాత్ దుఃఖాత్ ఇహలోకసుఖ
రూపష్షోడశవర్షాః స్త్రియశ్చందనం సుమనసాం మాలా అయమేవ స్వర్గః।
ఇహలోకపవనరకరూపాః ఆధయో వ్యాధయశ్చ- ఏతద్భిన్న లోకే ప్రమా
ణాభావాదితి భావః। సాక్షాత్సుఖావహం ధర్మనిరపేక్షతయా సుఖజన
కం॥ నరాస్థిమాలేతి॥ అహం జగత్పశ్యామి కీదృశం జగత్। మిథోన్యోన్యం

భిన్నం పునరీశ్వరాదభిన్నం - యథా సువర్ణకటకాదేః పరస్పరభేదేఽపి
పి సువర్ణాదభిన్నత్వాత్ తథేత్యర్థః॥ కీదృశో హరః। నరాస్థిమాలయా మహాశంఖ-
మాలయా కృతం సంపాదితం భూరిభూషణం యేన సః। శ్మశానే కాశ్యాం వస
తీతి తచ్ఛీలః। నృకపాలే భోజనం యస్య సః। యోగ ఏవాంజనం తేన శుద్ధం అ
శాంగం దర్శనం జ్ఞానం యస్య సః। ఏతేన స్వీయవ్రతధారణం దర్శితం॥
ప్రా॥ నరాస్థిమాలాభిరాకులాని సంకులాని నిబిడాని బహుసంఖ్యాని భూషణా
ని యస్య సః। తథోక్తః-వక్షః కటి మణిబంధ శిరః కంఠాదిషు సర్వత్ర నరాస్థిమా
లా ఏవ భూషణత్వేన వేష్టితా ఇత్యర్థః- యోగాంజనేన శుద్ధం సంశయవిప
ర్యాసదోషరహితం దర్శనం జ్ఞానం యస్యేత్యర్థః - పూర్వార్ధోక్తపాత్రా
సః। పశ్యామి యోగాంజనశుద్ధదర్శనో జగన్మిథో భిన్నమభిన్న
మీశ్వరాత్॥ ౧౩॥ క్షపణకః॥ అలే పశేపులిశే కావాలిఅ
వ్వదం ధాలేది, తా ణం పి పుచ్ఛిస్సం। ఛా॥ అరే ఏష పురు
షః కాపాలికవ్రతం ధారయతి, తదేనమపి పృచ్ఛామి॥ ఉపసృ
త్య॥ అలేలే కావాలిఅ ణలట్ఠిముండధాలిఅ కేలిశే తుహ్మా
ధమ్మే కేలిశే తుహ్మ మొక్ఖే॥ ఛా॥ అరేరే కాపాలిక నరాస్థిముండ
ధారక కీదృశస్తవ ధర్మః కీదృశస్తవ మోక్షః॥ కాపాలికః॥ అ
రే క్షపణక ధర్మం తావదస్మాకమవధారయ॥ వ॥ మస్తిష్కాన్త్ర
వసాభిఘారితమహామాంసాహుతీర్జుహ్వతాం వహ్నౌ బ్రహ్మ
ని నరాస్థిమాలాదీని కాపాలికవ్రతలింగాని యోగాంజనం తు జ్ఞానస్య సాధ
నం ప్రపంచభేదాభేదేన పరమేశ్వరజ్ఞానఫలం॥ [illegible] యోగాంజనేన జ్ఞానే జన
నీయే తదీయసామర్థ్యోద్బోధనే తత్ప్రతిబంధనిరాసే చ వ్రతమారాదుప
కారకం బోధ్యం॥ ఉపసృత్య సమీపం గత్వా॥ ప్రా॥ అలేలే ఇతి॥ ముండశ
బ్దేన శిరః కపాలముచ్యతే॥ ధమ్మం తావదితి॥ మోక్షప్రశ్నస్యాయుక్తత్వా
ద్ధర్మం తావదాదావవధారయ నిశ్చినుహీత్యర్థః॥ మస్తిష్కేతి॥ నః అస్మా
కం బ్రహ్మకపాలే కల్పితా సురా మద్యం తస్యాః పానం తేన పారణా పుష్టిః భ
వతీత్యధ్యాహారః। కీదృశానాం నః। వహ్నౌ అగ్నౌ మస్తిష్కేణ కపాలాం
తర్వర్తినా రసేన అన్త్రమిళితా యా వసా తయా అభిఘారితాని మహామాంసా

ని మనుష్యమాంసాని తేషాం ఆహుతీర్జుహ్వతాం హోమం కుర్వతాం।
కించాన్యదపి। నోఽస్మాకం భైరవో దేవోఽర్చ్యః పూజ్యః। కైః సాధనైస్తాన్యా
హ। పురుషా ఏవ ఉపహారాః ఉపాయనాని బలయో బలిదానరూపాః తైః।
కథంభూతైః పురుషోపహారబలిభిః। సద్యస్తత్క్షణమేవ కృత్తశ్ఛిన్నః కఠోరో
నిష్ఠురః కంఠస్తస్మాద్విశేషేణ గళంతీ కీలాలం రక్తం తస్య ధారాభిః ఉజ్జ్వ
లాః శోభమానాస్తైః। అథవా - నోఽస్మాకం భైరవ ఉమాకాంతోఽర్చ్యః-
దేవః స్వప్రకాశః। కైః। పురి శేత ఇతి పురుషోఽంతరాత్మా తదర్థముపహారాః స
మర్పణాని త ఏవ బలయస్తైః। కీదృశైః। సద్యస్తత్క్షణమేవ కృత్తః కఠోరః కం
ఠాదివ విగళదమృతధారాభిః శోభమానైః। మస్తకే భవం మస్తిష్కం ప
యః తేన అక్తా కాంతిమతీ యా వసా స్నేహః తేన అభిఘారితాః సిక్తాః
మహాంతో విషయేషు ప్రవృత్తా బుద్ధివృత్తయః తా ఏవ మాంసాని తేషామా
హుతీః అగ్నౌ శివమూర్తౌ జుహ్వతాం- శివార్పణం కుర్వతామిత్యర్థః। కిం

కపాలకల్పితసురాపానేన నః పారణా। సద్యః కృత్తకఠోరకం
ఠవిగళత్కీలాలధారోజ్జ్వలైరర్చ్యో నః పురుషోపహారబలిభిర్దే
వో మహాభైరవః ॥ ౧౪ ॥ భిక్షుః। కర్ణౌ పిధాయ, అహో దా

చ। నోఽ అస్మాకం- బ్రహ్మరంధ్రోపలక్షితః కపాలో బ్రహ్మకపాలః తత్ర క
ల్పితా విద్యమానా సురా చాంద్రీకలా తస్యాః పానేన పారణా తృప్తిః అథవ
వాయం ఉమయా సహితః సోమస్తస్య సిద్ధాంతః॥ ప్రా॥ మస్తిష్కేతి॥ మ
స్తిష్కాంత్రవసయా అభిఘారితాశ్చ యా మహామాంసాహుతయస్తాః
జుహ్వతామిత్యన్వయః। కీలాలధారోజ్జ్వలై రక్తధారాభిరాయిష్ఠైరుపప్రహి
యంతే సమీపే ధీయంత ఇత్యుపహారా నైవేద్యాని బలయస్తు నైవేద్యానంత
రం తామేవ దేవతాం తదీయగణాంశ్చోద్దిశ్య దిక్షు వికీర్యమాణాః మాంస
ఖండాః। అత్ర మహాభైరవమంత్రోపాసకః పునశ్చర్యా సహయో మంత్రజ
పాత్పూర్వముపోష్య జపిత్వా తదంగహోమం పూర్వోక్తవిశేషణవి
శిష్టమాంసైర్నిర్వర్త్య నైవేద్యస్థానే నరబలిం కృత్వా తదావరణదేవతా
భ్యోఽపి బలిం దత్వా తదంతే బ్రహ్మకపాలనిహితసురయా పారణం కుర్యాది

తి కాపాలికానాం విధిః ॥ ౧౪ ॥ అలిహంతేతి ॥ విప్రలబ్ధో ధర్మాద్వంచి
తః. పాషండాపశద పాషండాధమ. కేశానా ముల్లుంచక ఉత్పాటక॥
హరిహరేతి ॥ అహం-హరిః విష్ణుః-హరో మహాదేవః-సురజ్యేష్ఠో బ్రహ్మా-త
ఏవ శ్రేష్ఠాః ప్రముఖా యేషాం తాన్ సురాన్ ఇంద్రాదిదేవాన్ ఆహరే
ఆనయే - వియతి ఆకాశే చరతాం గచ్ఛతాం నక్షత్రాణాం గతీరపి

రుణద్ధి ధర్మచర్యా ॥ క్షపణకః ॥ అలిహంత ౨, ఘోరపావ
కాలిణా కేణవి విప్పలద్ధో వలాఓ ॥ ఛా ॥ అర్హన్ ౨, ఘోరపా
పకారిణా కేనాపి విప్రలబ్ధో వరాకః ॥ కాపాలికః ॥ సక్రోధం ॥
ఆః పాప పాషండాపశద ముండితముండ చండాలవేష కేశో
ల్లుంచక, అరే విప్రలంభకః కిల చతుర్దశభువనోత్పత్తిస్థితిప్ర
లయప్రవర్తకో వేదాంతసిద్ధాంతప్రసిద్ధవిభవో భగవాన్ భ
వానీపతిః। దర్శయామస్తర్హి ధర్మస్యాస్య మహిమానం ॥
వ ॥ హరిహరసురజ్యేష్ఠశ్రేష్ఠాన్ సురానహమాహరే వియతివహ
తాం నక్షత్రాణాం రుణధ్మి గతీరపి। సనగనగరామంభఃపూ
ర్ణాం విధాయ మహీమిమాం కలశకకరైః? యస్తోయం క్షణే
న పిబామి తత్ ॥ ౧౫ ॥ క్షపణకః ॥ అలే కావాలిఅ అదో ఎవ్వ
భణామి కేణ వి ఇందజాలిణా మాఅం దంశిఅ విప్పలద్ధోశి
త్తి ॥ ఛా ॥ అరే కాపాలిక, అత ఏవ భణామి కేనాపీంద్రజాలినా
మాయాం దర్శయిత్వా విప్రలబ్ధోసీతి। కాపాలికః। ఆః పాప పు
నరపి పరమేశ్వరమైంద్రజాలిక మిత్యాక్షిపసి। తన్న మర్షణీ
యమస్య దౌరాత్మ్యం। ఖడ్గమాకృష్య తదహమస్య॥ భవతు
తత్కరాళకరవాలనికృత్తకంఠనాళోచ్ఛలద్బహుళఫేనిలబుద్బు

రుణధ్మి నివారయే - కించ - నగాః పర్వతాః నగరాణి పత్తనాని తైః సహి
తామిమాం మహీం పృథ్వీం అంభఃపూర్ణాం ఉదకపూర్ణాం విధాయ కృ
త్వా తత్తోయం జలం కలశకరైః క్షణేన శీఘ్రమేవ పిబామి। భైరవోపా
సకానామస్మాకం సోమసిద్ధాంతినామీదృశః ప్రభావ ఇతి భావః॥ ౧౫ । ఆ
క్షిపసి నిందసి ॥ ఖడ్గమాకృష్యేత్యాద్యస్యార్థః ఏతదితి ॥ అహం భగవతస్య

గృహిణీంమహాభైరవీం దేవీండమన్నితిశబ్దోయస్తంకుర్వాణోడమరుః వాద్యవిశేషః తస్యడాంకృతిః డాంకరణశబ్దః తేన హూతః ఆహూతో యోభూతవర్గః పిశాచసమూహః తేన సార్ధంసహరుధిరైః ధినోమి ప్రీణయామి। కీదృశై రుధిరైః। ఏవంయః కరాలో భయావహః కరవాలః ఖడ్గః తేననికృత్తంఛిన్నం యత్కంఠనాళం తస్మాదుచ్ఛలంత ఉద్గచ్ఛంతోబహులాః ఫేనిలాః సఫేనాః బుద్బుదౌఘాః యేషాంతైః ॥ ౧౬ ॥ ప్రతినం

దౌఘైః। సార్ధండమడ్డమరుడాంకృతిహూతభూతవర్గేణ భర్గగృహిణీంరుధిరైర్ధినోమి॥ ౧౬॥ ఇతిఖడ్గముద్యచ్ఛతి॥ క్షుపణకః॥ సభయం॥ మహాభాఅ అహింసాపరమో ధమ్మోత్తి॥ ఛా॥ అహింసాపరమోధర్మోఽస్తి॥ ఇతిభిక్షోరంకంప్రవిశతి ॥ భిక్షుః॥ కాపాలికంవారయన్ భోభో మహాభాగ కౌతుకప్రయుక్తేనవాక్కలహేనాయుక్తమేతస్మిం స్తపస్విని ప్రహర్తుం॥ కాపాలికః ॥ ఖడ్గంప్రతిసంహరతి ॥ క్షపణకః॥ సమాశ్వస్య॥ మహాభాఅ జఇ శంహాలిదఘోలలోశావేశే శంవుత్తేతదో అహం కింవి పుచ్ఛిదు మిచ్ఛామి ॥ ఛా ॥ మహాభాగ యదిసంహృతఘోరరోషావేశస్సంవృత్తః, తతోఽహంకిమపిప్రష్టుమిచ్ఛామి॥ కాపాలికః॥ పృచ్ఛ॥ క్షపణకః॥ శుదేతుమ్హాణంపలమేధమ్మే అహా కేలిశే మొక్ఖే॥ ఛా॥ శ్రుతోయుష్మాకంపరమోధర్మః, అథకీదృశో మోక్షః ॥ కాపాలికః॥ శృణు॥ దృష్టంక్వాపిసుఖంవినానవిషయైరానందబోధోజ్ఝితా జీవస్యస్థితిరేవముక్తిరుపలావస్థాకథంప్రార్థ్యతే। పార్వత్యాః ప్రతిరూపయా

హరతి - పునఃకోశే ప్రతిక్షిపతి॥ దృష్టంక్వాపీతి॥ మృడస్య పత్నీమృడానీ ఉమాతస్యాః పతిః ఉమాపతిః సోమః- ఇత్యూచే వదతిస్మ- ఇతీతికిం - చంద్రచూడం చంద్రశేఖరంవపుర్యస్యతాదృశస్సన్ సానందంయథాస్యాత్తథా పార్వత్యాః ప్రతిరూపయాసదృశయా దయితయా కాంతయా ఆలింగితోయః సముక్తః క్రీడతీతి - సోమేశ్వరోపాసకానాంసరూపాముక్తిరితి తాత్పర్యాదస్యార్థస్సోమసిద్ధాంత ఇతిభావః। కథమీదృశంసుఖంమోక్షః

త్యతఆహ । విషయైః స్రక్చందనాదిభిస్సహ సుఖం క్వాపినదృష్టం అతః పేసుఖే తూనాభావాదితిభావః । ననుతర్హి దుఃఖనివృత్తిరేవవైశేషికాదిసమ్మతా ముక్తిరస్త్విత్యతఆహ ॥ ఆనందేతి ॥ ఆనందః సుఖంతస్య బోధోఽనుభవస్తేనోజ్ఝితా రహితా జీవస్యజంతోః స్థితిరేవముక్తిరుపలావస్థా కథం ప్రార్థ్యతే కథముభిలష్యతే - ఉపలావస్థాయా అచేతనత్వేనాపురుషార్థత్వాదితిభావః । జ్ఞానిత్వంపరిగృహ్య పాషాణపదవీ ప్రార్థనముత్యా

దయితయా స్వానందనాలింగితో ముక్తః క్రీడతి చంద్రచూడవపు
రిత్యూచే స్మృడానీపతిః ॥ ౧౭ ॥ శాంతిః ॥ శాంతం పాపం, క
థమస్యాపిదర్శనస్యభగవాన్ భవానీపతిః కర్తా అహోబాజి
తం మరాత్మభిః ॥ భిక్షుః ॥ మహాభాగ అశ్రద్ధేయ మేతదపీతరా
గస్యముక్తిరితి । క్షపణకః । అళైకావాళికజఘణకుప్పశితదో
భణామి, శలీల్లీసళాగిముక్కేత్తి వేదఃవిరుద్ధం ॥ ఛా ॥ అరే కాపాలి
కయదికశువ్యపితతో భణామి, శరీరీసరాగీముక్త ఇతి వేదవిరుద్ధం ॥
కాపాలికః ॥ స్వగతం । అయే అశ్రద్ధాక్షిప్తమనయోరంతఃకరణం
భవత్వేవంతావత్ । ప్రకాశం ॥ నేపథ్యాభిముఖమవలోక్య । శ్రద్ధే
ఇతస్తావత్ ॥ తతః ప్రవిశతి కాపాలినీరూపధారిణీ శ్రద్ధా ॥ కరు
ణా ॥ సహి పెక్ఖ, అనస్సుసంపద్ధ, జా పసా ॥ ప ॥ విణిద్దణీలుప్పళ
లోళళోఅణా ణరట్ఠిమాళాకిదచారుభూసణా । ణిఅంబపీణత్థ
ణభాళమంథళా విహాదిపుణ్ణిందుముహీవిళాసిణీ । ఛా ॥ సఖి ప్రే
క్షస్వ, రజసస్సుతాం శ్రద్ధాం । యైషా ॥ వ ॥ వినిద్రనీలోత్పల
లోలలోచనా నరాస్థిమాలాకృతచారుభూషణా । నితంబపీనస్త

త్పర్యం వైదికత్వాభిమానినాం ॥ ౧౮ ॥ భిక్షురితి ॥ అశ్రద్ధేయం అనాదరణీయం అశ్రద్ధయా ఆక్షిప్తం వ్యాక్షిప్తం ॥ సఖిప్రేక్షస్వేత్యారభ్యారండాశ్రిత్యంతం స్పష్టోర్థః ॥ రజసస్సుతేతి ॥ భిక్షుక్షపణకయోరాత్మాపరిచ్ఛిన్నః ఆవరణస్వభావా చ శ్రద్ధా అతస్తామసీ । సోమసిద్ధాంతస్యాభిలాషప్రధానత్వాద్రాజసీ ॥ ప్రా ॥ రజసస్సుతా యా శ్రద్ధా సైషా ఉగ్రత్వాతిశయేన కామినాభూయిస్త్వేనవరజోధర్మేణ లింగేన కాపాలికస్య రాజసత్వాత్ శ

దీయశ్రద్ధాయాశ్చరాజసత్త్వంబోధ్యం॥ ౧౮ ॥ జనాంతికంలోకసమక్షం॥ రండాఇతి॥ మయా చండానురాగాత్ ఉత్కృష్టప్రీతివశాత్ -గాఢంఅతిశయేన భుజయోర్ద్వంద్వేనాపీడితోమర్దితోయః పీవరయోర్మాంసలయోః స్తనయోర్భరఃభారఃసయస్యాంక్రియాయాంయథాస్యాత్తథా।పీనపయోధరాః పీనౌమాంసలౌపయోధరౌస్తనౌయాసాం తాః-రండాఃభర్తృహీనాః నిరంతరసురతహీనాఇత్యర్థః । ఏతేనసుఖవిశేషోధ్వనితః । కతికతిపయసంఖ్యాకాఃనోఆలింగితాః- కింతుబహ్వ్యఆలింగితాఏవ॥తావ

న్భారమంథరావిభాతిపూర్ణేందుముఖీవిలాసినీ॥ ౧౮ ॥ శ్రద్ధా।పరిక్రమ్య । ఏసమ్హి ఆణవేదుసామీ॥ ఛా। ఏషాస్మిఆజ్ఞాపయతుస్వామీ॥ కాపాలికః॥ప్రియేఏనందురభిమానినం భిక్షుం తావద్గృహాణ॥ శ్రద్ధాభిక్షుమాలింగతి॥ భిక్షుః।జనాంతికం॥ సానందంపరిష్వజ్యరోమాంచమభినీయ॥ అహోసుఖస్పర్శాకాపాలినీ॥తథాహి॥రండాఃపీనపయోధరాఃకతిమయాచండానురాగాద్భుజద్వంద్వాపీడితపీవరస్తనభరంనోగాఢమాలింగితాః॥ బుద్ధేభ్యశ్శతశశ్శపే యదిపునః క్వాపి కాపాలినీపీనోత్తుంగకుచోపగూహనభవః ప్రాప్తఃప్రమోదోదయః॥ ౧౯॥ అహోపుణ్యంకాపాలికచరితం। అహోశ్లాఘ్యఃసోమసిద్ధాంతః । ఆశ్చర్యోయంధర్మః। భోమహాభాగ సర్వథాస్మాభిర్బుద్ధానుశాసనముత్సృష్టం ప్రవిష్టాస్స్మః పారమేశ్వరం సిద్ధాంతం। తదాచార్యస్త్వంశిష్యోహం।ప్రవేశయమాం పారమేశ్వ

తాకింత్వాహ ॥ శతశఃశతవారం - బుద్ధేభ్యశ్శపేసురుశపథం కరోమి-కుత్రాపిక్వచిదపికాపాలిన్యాఃపీనౌమాంసలౌ ఉత్తుంగౌ ఉచ్చౌకుచౌతయోరుపగూహనం ఆలింగనంతస్మాద్భవఉత్పన్నః ప్రమోదోదయఃప్రకృష్టానందావిర్భావః- యదిపునః-ప్రాప్తఇత్యన్వయః॥ ప్రా॥రండాఇతి॥రండావేశ్యాః-కాపాలినీపీనోత్తుంగకుచోపగూహనభవఃప్రమోదోదయః కుత్రాపి ప్రాప్తోయదితదాశతశో బుద్ధేభ్యశ్శపే. తస్మాన్నకుత్రాపి ప్రాప్తఇత్యర్థః॥ ౧౯॥ ప్రవేశయదేహి-పారమేశ్వరీంపరమేశ్వరసంబంధినీం॥

ఆః పాపేతి॥ పరిరంభ ఆలింగనం స ఏవ సుహోత్సవః॥ అంకపాలిమాలింగనం ఇంద్రియవికారో నామ మోవస్థేంద్రియవికారః తద్గమకం తు ప్రధానావయవస్యోచ్ఛూనత్వం తచ్చ పింఛికయాచ్ఛాదయితుం శక్యమితి భావః । పింఛికా మయూరపింఛనిర్మితా పింఛకుచ్ఛః॥ అయీతి॥ కురంగో మృగః - భావకీశ్ర

రీందీత్తా॥ క్షపణకః॥ అరే భిక్షుఅ కావాలిణీఫలిశ దూశిదె తు
మం తా దూశం ఓశల॥ ఛా॥ అరే భిక్షుక కాపాలినీ స్పర్శదూ
షితస్త్వం తస్మాద్దూరమపసర॥ భిక్షుః॥ ఆః పాప వంచితోస్మి
కాపాలిన్యాః పరిరంభమహోత్సవేన॥ కాపాలికః॥ ప్రియే
క్షపణకం గృహాణ॥ కాపాలినీ క్షపణకమాలింగతి॥ క్షపణకః॥ స
రోమాంచం॥ అహో అలిహంత, అహో కావాలిణీఫలిశ
శుహం, శుందలి దేహి దావ పుణో వి అంకపాలిం॥ ఛా॥ అ
హో అర్హన్, అహో కాపాలినీస్పర్శసుఖం, సుందరి దే
హి తావత్పునరప్యంకపాలిం॥ స్వ॥ అలె మహంతే క్షుఇంది అవిఅ
లెఉవత్తిదే, తా అత్థి కో వి ఉవాఓ, కిం ఏత్థ జుత్తం హోదు పింఛి
ఆఏ ఢక్కఇస్సం॥ ఛా॥ అరే మహాన్ ఖల్వింద్రియవికార ఉపస్థితః
తదస్తి కోప్యుపాయః, కిమత్ర యుక్తం భవతు పింఛికయా స్థ
గయిష్యామి॥ తథా కృత్వా॥ అఇపీణఘణత్థణశోహణే పలిసంఠత్థ
కులంగలో అణే । జఇ లమశి కావాలిణి భావఇ తా కిం కలిశ్శది
శావకీ॥ ఛా॥ అయి పీనఘనస్తనశోభనే పరిసంత్రస్తకురంగలో
చనే । యది రమయసి కాపాలిని భావకీ తత్కిం కరిష్యతి శ్రా
వకీ॥ ౨౦॥ అహో కావాలిఅదంశణం ఎక్కం ఎవ్వ శోక్ఖమో
క్ఖశాహణం । భో ఆచాలిఅ - అహం తుజ్ఝ కింకలె శంవడం శం
వుత్తె, మం పి మహాభేల వాణుశాశణే దిక్ఖేహి॥ ఛా॥ అహో కా

ద్ధావతీ - శ్రావకీ క్షపణకగోష్ఠీ - అస్యార్థః - హే కాపాలిని త్వం శ్రద్ధావతీ సతీ యది రమయసే - తదా శ్రావకీ క్షపణకసముదాయః కిం కరిష్యతీతి॥ పా॥ భావకీ రసికా సతీ యది రమయసే తతః శ్రావకీ మద్వాక్యం శృణ్వతీ దాసీభూతా దిగంబరమతవిషయా తామసీ శ్రద్ధా కిం కరిష్యతీత్యర్థః॥ ౨౦॥ కింకరో దా

సః భాజనం సురాపానపాత్రం॥ అర్పణే మంత్రం పఠతి॥ ఇదమితి॥ భవస్య సంసారస్య నివృత్త్యై భేషజం ఇదం భైరవేణోదితం ప్రోక్తం పశూనాం జీవానాం పాశః సంసారః తజ్జనితాయా వాసనాస్తాసాం సముచ్ఛేదే నాశే కారణం। ఇతరత్ సుగమం॥ ౨౧॥ కిం విమృశసి కిం విచారయసి। పశుత్వంమూ

పాలికదర్శనమేకమేవ సౌఖ్యమోక్షసాధనం। భో ఆచార్య అహం తవ కింకరః సంప్రతం సంవృత్తః। మామపి మహాభైరవానుశాసనే దీక్షయ॥ కాపాలికః॥ ఉపవిశ్య తాం॥ ఉభౌ తథా కురుతః కాపాలికః॥ భాజనమాదాయ ధ్యానం నాటయతి॥ శ్రద్ధా॥ భఅవం పూరిదం సుళాఏ భాఅణం॥ ఛా॥ భగవన్ పూరితం సురయా భాజనం॥ కాపాలికః॥ విలోక్య పీత్వా శేషం భిక్షుక్షపణకయోరర్పయతి॥ వ॥ ఇదం పవిత్రమమృతం పీయతాం భవభేషజం। పశుపాశసముచ్ఛేదకారణం భైరవోదితం ॥ ౨౧॥ ఉభౌ విమృశతః॥ క్షపణకః॥ అహ్మాణం అళిహంతాణుశాశణేశు ళాపాణం ణత్థి॥ ఛా॥ అస్మాకమర్హదనుశాసనే సురాపానం నాస్తి॥ భిక్షుః॥ కథం కాపాలికోచ్ఛిష్టాం సురాం పాస్యామి॥ కాపాలికః॥ విమృశ్య॥ జనాంతికం॥ కిం విమృశసి॥ శ్రద్ధే పశుత్వమనయోరద్యాప్యపనీయతే తేనాస్మత్స్వాదనసంసర్గదోషాదపవిత్రాం సురామేతౌ మన్యేతే। తద్భవతీ స్వవక్త్రాసవపూతాం కృత్వోపనయతు। యతస్తైర్థికా అపి వదంతి స్త్రీముఖం తు సదా శుచీతి॥ శ్రద్ధా॥ జం భఅవం ఆణవేది ॥ ఛా॥ యద్భగవానాజ్ఞాపయతి॥ ఇతి పానపాత్రం గృహీత్వా పీతశేషముపనయతి॥ భిక్షుః॥ మహాప్రసాద ఇతి చషకం గృహీత్వా పిబతి॥ అహో సురాయాస్సౌరభ్యం॥ వ॥ సపీతా వేశ్యాభిస్సహ న కతి వారాన్ సువదనాముఖోచ్ఛిష్టాస్మాభిర్విచకవకుళా

మూర్ఖత్వం-అపనీయతే దూరీక్రియతే। స్వవక్త్రాసవం మద్యం తేన పూతాం పవిత్రాం కృత్వా ఉపనయతు ఉపసమీపే నయతు ప్రాపయతు॥ తైర్థికాః స్మార్తాః॥ చషకం పానపాత్రం॥ సపీతేతి॥ అస్మాభిః-వేశ్యాభిస్సహ కతిక

తిపారా వాసరా- సురేత్యర్థ్యాహ్లకః - నసపీతా- బహుధానిపీతైవే త్యర్థః | కీదృశీసు గ- సువదనానాంసుముఖీనాం ముఖైరుచ్ఛిష్టాపీతాశే షా। పునఃకీదృశీసురా - వికచం వికసితం యుద్వకుళం తస్యామోదేన పరిమ ళేన మధురాదృష్టా। తతఃకింతతా ।హ॥ సురగణఃదేవగణః ఏతాంసు రాము లబ్ధ్వాఅపా ।ప్యసుధామైఅద్భుతాయస్పృహయతి ఇవ్వతీతిజానీమఃకీదృ

మోదమధురా। కపాలిన్యావక్త్రా।సవ సురభి మేతాంతు మది రామలబ్ధ్వాజానీమః స్పృహయతిసుధామైసురగణః ॥ ౨౨॥

తుపణకః॥ అళేభిక్షుఅ మాశవ్వంపివ, కావాళిణీ వఅణోచ్ఛి ట్ఠంమదిళంమహాపిదావఅ॥ ఛా॥అరేభిక్షుక మాసర్వంపిబ, కా పాలినీవదనోచ్ఛిష్టాంమదిగంమహాపిదావయ॥భిక్షుః॥తుపణ కాయచషకముపనయతి॥ తుపణకః॥ పీత్వా ॥ అహోహోశు ళాపసుహుళత్తణం అహోహోశాదో అహోహోగంధో అ హోహోశుళహిత్తణంచిళంఖుఅళిహంతాణుశాశణేపడిదేవంచి దప్మి ఈళిశేణసుళాళశేణ అళేభిక్షుఅఘోణందిమే అంగాణి తా శువిశ్శం॥ ఛా॥అహోసురాయామధురత్వం అహో స్వాదః అహోగంధః అహోసురభిత్వంచిరంఖలు అర్హ దనుశాసనేపతితోవంచితోస్మి ఈదృశేనసురారసేన। అరేభి క్షుక ఘూర్ణంతిమేంగాని తస్స్వప్స్యామి॥భిక్షుః॥ ఏవంకు ర్వః॥ ఉభౌతథాకురుతః॥ కాపాలికః॥ ప్రియేఅమూల్యక్రీతం చాసద్వయంలబ్ధంతన్నృత్యావస్తావత్।ఉభౌనృత్యతః॥ తుప ణకః॥ అళేభిక్షు అపశేకావాళిఏఅహవాఆచాళిఏ కావాళిణీప శర్థంశోహణంణచ్ఛేది,తాపదేణశహఅహ్మైవిణచ్చహ్మ।ఛా॥అరే భిక్షుక, ఏవకాపాలికఃఅథవాఆచార్యఃకాపాలిన్యాసార్ధం శో

భినంసురాం। కపాలిన్యాఃవక్త్రా।సవేనఆననమద్యేనసురభింసుగంధిం॥ ౨౨ వదనసరసాంవదనోచ్ఛిష్టాం - ముఖరసయుక్తామిత్యర్థః। చషకంపాన పాత్రం॥ అహోఇత్యాశ్చర్యే- రసాంతరాసదృశత్వమిత్యర్థః॥పా॥ స్వాదోనామపరికరసంపాక రజనితఃకల్పనరసవైచిత్ర్యవిశేషః-సురభిత్వం

సుగంధిద్రవ్యవాసనాదిసంభవః పరిమళః ॥ మదస్ఖలితం మదేనస్ఖలనం పాత్రం యథాస్యాత్తథా నృత్యతః । అత్రపీణఘణత్థణేతి పూర్వోక్తాం గాథామిత్యర్థః ॥ యత్రేతి ॥ అక్లేశం ఘ్రాణాయనాదితపసా వినా అభిమతాః అభిలషితాః అర్థసిద్ధయః ప్రయోజనసిద్ధయ ఇత్యర్థః ॥ ఆశ్చర్యమేవాహ ॥ అత్రానుష్ఠితేతి । అత్రాస్మన్మతే అనుష్ఠితః అభ్యస్తః వాంఛితార్థేషు ఇష్టార్థేషు విషయాణాం చక్షురాదీంద్రియాణామాసంగః సంబంధః తస్మిన్ సత్యపి అష్టౌ మహాసిద్ధయః అణిమాద్యాః సిద్ధ్యంతి - ప్రాకృతాశ్చ సిద్ధయః సిద్ధ్యంతి ప్రాప్యంతే పరంతు విదుషాం జ్ఞానినాం యోగాంతరాయాః యోగవిఘ్నభూతా భవంతీత్యధ్యాహారః । కీదృశానాం విదుషాం । అత్యాసన్నేతి ॥ నికటశ్చాసౌ మహోదయశ్చ మోక్షః తస్మిన్ ప్రణయః ప్రీతిర్యేషాం తేచ్ఛీలా.

భజనం నృత్యతి, తదేతేన సహ వామపి నృత్యావః ॥ భిక్షుః ॥ ఏవం కుర్వః ॥ మదస్ఖలితం నృత్యతః ॥ క్షపణకః ॥ అత్రపీణఘణత్థణేత్యాదిగాయతి ॥ భిక్షుః । ఆచార్య మహాశ్చర్యమేతద్దర్శనం ॥ యత్రాక్లేశమభిమతార్థసిద్ధయః సంపద్యంతే ॥ కాపాలికః ॥ కియదేతదాశ్చర్యం పశ్య । ప ॥ అత్రానుష్ఠిగవాంఛితార్థవిషయాసంగేపి సిద్ధ్యంత్యమూరత్యాసన్నమహోదయప్రణయినామష్టౌ మహాసిద్ధయః ॥ వశ్యాకర్ష విమోహనప్రమథన ప్రక్షోభణోచ్చాటన ప్రాయాః ప్రాకృతసిద్ధయస్తు విదుషాం యోగాంతరాయాస్తేషాం ।

కీదృశ్యః ప్రాకృతసిద్ధయః । వశ్యం వశీకరణం ఆకర్ష ఆకర్షణం మోహనం భ్రాంత్యుత్పాదనం ప్రశమనం సకలజ్ఞానభ్రంశః ప్రక్షోభణం ప్రక్షోభః ఉచ్చాటనం స్థానభ్రంశః తత్ప్రాయాస్తత్ప్రధానా ఇత్యర్థః ॥ ప్రా ॥ అత్రేతి ॥ అనుష్ఠితః అపరిత్యక్తః వాంఛితార్థో యస్మిన్ తస్మిన్ - విషయాసంగేపి ప్రత్యాసన్నమహోదయేన సన్నిహితమోక్షేణ ప్రణయినాం ముక్తానామితి యావత్ - అష్టౌ మహాసిద్ధయః అణిమాదయః సిద్ధ్యంతి భోగేపి ముక్తిర్భవతి - సా చ శివసారూప్యం - తస్మిన్ సతి శివధర్మాః అణిమాదయోపి భవంతి - కాపాలికానాం మతే - వశ్యం వశీకరణం - ఆకర్షణం దూరస్థితానాం సమీపానయనం - మోహనం మూర్ఛాది వన్నిస్సంజ్ఞతా సం

పాపనం త్రమతకమదూరకణం త్రయోహకణం త్రయోపేతసంపాదనం- ఉ
క్యాతసంపన్నకృష్టానాం విత్రకృష్టాపాదనం -విశమాదయః త్రాకృతకే
ధ్ధయః విరుషాం యోగాంతరాయా ఏవ - యోగవిరుద్ధత్వ ఫలా- ర్యే
ను వ్యాసంగా పాదకత్వా దితిభావః ॥ ౨౩ ॥ విదూశక్క విచార్య ॥
అయమితి ॥ పాతిశయపీతయా మదిరయా అయం మనభ్యాస త్తపస్వీ
దూరంఉన్మత్తీకృత ఇతియోజనా - ఉన్మత్తీకృతః అతిభ్రాంతః సంపాదిత

తరాయామవరం ॥ ౨౩॥ తువణకః॥ అ ళ్లేకావాళిఅ, విదూశక్క
అ ళ్లెఆచారిఅ, అహ వా, ళ్లాఅఉళ। భా ॥అరే కాపాలిక(విదూ
శక్య)అరేఆచార్య,అథవా రాజకుల| ఇతిపరిక్రామతి ॥ భిక్షుః॥
అయమనభ్యాసపాసాతిశయపీతయామదిరయాదూరమున్మత్తీకృ
తస్తపస్వీ, తతి(క్రి)యతామస్యమదాపనయనం ॥ కాపాలికః॥
ఏవంభవత్వితి స్వముఖోచ్ఛిష్టతాంబూలం తువణకాయదదా
తి ॥ తువణకః ॥ స్వస్థీభూయ ॥ అచారిఅ ఏదంపుచ్ఛామిజాదిశీ
తుమ్హాణంశుళాఏఆహళణశత్తీ కింతాదిశీఇత్థిఆపులిశేసువిఅత్థి॥
భా ॥ ఆచార్యఏతత్ పృచ్ఛామియాదృశీయుష్మాకంసురాయా
మాహరణశక్తిః కింతాదృశీస్త్రీపురుషయోరప్యస్తి ॥ కాపాలి
కః॥కింవిశేషేణపృచ్ఛసి॥పశ్య॥ఓ॥విద్యాధరీంవాథమరాంగనాం
వానాగాంగనాంవాపృథయతుకన్యాం ॥ యద్యన్మమిష్టంభువ
నత్రయేపివిద్యాబలాత్తత్తదుపాహరామి ॥ ౨౪ ॥ తువణకః॥
భోఏదంమఏగణిదేణణ్ణాదం,జంతవ్వే అహ్మె మహోమాహాశ్శకిం

ఇత్యర్థః ॥ తతి(క్రి)యతామిత్యాదిపశ్యేత్యంతం సుగమం ॥ విద్యాధరీ
మితి ॥విద్యాధరీం గంధర్వకన్యాం సురాంగనాం దేవపత్నీం- కన్యా అ
కృతవివాహా- స్వయంవరాశక్యతఆనేతుం కృతవివాహాదేవపత్న్యపానే
తుంశక్యతఇతిసురాంగనేత్యనేనోక్తం|నాగాఃసర్పాఃక్రూరాస్తేషామప్యం
గనాంస్త్రియం- యతస్తతోప్యతికఠినాస్తేషామపికన్యాం- కింబహునా,
భువనత్రయేపి యద్యన్మమేష్టంతత్తదుపాహరామీతియోజనా ॥ ౨౪ ॥

ఖటికామాదాయేతి। ఖటికా అంక లేఖనసాధనం । అంబాగతం శ్రద్ధావిష యం-హతాశానాం- హతాగతా ఆశా యేషాం తేషాం - ఆలాపం సంస్థాప

కళేత్తి ॥ భి ॥ భో విరమ్య యా గణితేన జ్ఞాతం యత్సర్వే వయం మహామోహస్య కింకరా ఇతి ॥ ఉభౌ ॥ యథాజ్ఞాతమాయుష్మ తా, ఏవమేతత్ ॥ క్షపణకః ॥ తా ఓ అకజ్జం కిం విమంతిఅదు ॥ భి ॥ తస్మాద్రాజకార్యం కిమపి మంత్ర్యతాం ॥ కాపాలికః ॥ కింతత్ ॥ క్షపణకః ॥ సత్తశ్శ దాసద్ధా మహాళో అశ్శ అణ్ణావిఅ హాలిఅదు త్తి ॥ భి ॥ సత్త్వస్య సుతా శ్రద్ధా మహారాజస్యాజ్ఞయా ఆ హ్రియతామితి ॥ కాపాలికః ॥ కథయ క్వాసౌ దాస్యాః పుత్రీ, ఏష తామధునైవ విద్యాబలాదుపహరామి ॥ క్షపణకః ॥ తా హగ్గగణిఅ దేదక్ఖావఇశ్శం ॥ భి ॥ తదహం గణయిత్వా తే దర్శ యిష్యామి ॥ ఇతి ఖటికామాదాయ భూమౌ స్థానం కృత్వా గ ణయతి ॥ శాంతిః ॥ సఖి అంబాగత మివ హతాశానామాలాపం శృణోమి, తదవధానేన తావదాకర్ణయావః ॥ కరుణా ॥ సహి ఏవ్వం కరేహ్మ ॥ భి ॥ సఖ్యేవం కుర్వః ॥ ఉభే తథా కురుతః ॥ క్షపణకః ॥ ప ॥ ణత్థిజలే ణత్థిథలే ణత్థిగిరిత లే ణత్థిపాదాలే। సా విణ్హుభత్తిసహిఆ వసఇ హిఅఏ మహాప్పాణం ॥ భి ॥ నాస్తిజలే నాస్తిస్థలే నాస్తిగిరితలే నాస్తిపాతాలే। సా విష్ణుభక్తిసహితా వసతి హృదయే మహాత్మనాం ॥ ౨౫ ॥ కరుణా ॥ సానందం ॥ సహి దిట్ఠిఆ వద్ధసె। విణ్హుభత్తీఏ దేవీఏ పస్సవలివత్తిణీ సద్ధేత్తి। భి ॥ దిష్ట్యా వర్ధసే। విష్ణుభక్త్యా దేవ్యాః పార్శ్వపరివర్తినీ శ్రద్ధేతి ॥ శాంతిః ॥ సహర్షం నాటయతి ॥ భిక్షుః ॥ అథ ధర్మస్య కామా దవకాశం తస్య కుత్ర వృత్తిః ॥ క్షపణకః ॥ పునర్గణయిత్వా ॥ ణత్థిజలే ఇత్యాది పఠతి ॥ కాపాలికః ॥ సవిషాదం ॥ అహో బా

ణం॥ ణత్థీతి శ్లోకః స్పష్టార్థః॥ ౨౫॥ దిష్ట్యా భాగ్యేనేత్యర్థః॥ సహర్షం నాటయతి హర్షయుక్తం నాట్యం ప్రకాశయతి॥ ణత్థిజలే ఇతి- పూర్వోదాహృతాం

గాథాం వదతి॥ మూ... లమితి॥ విష్ణుభ... సాత్త్వికీ శ్ర... సా చ విష్ణుభక్తిం అను
ప్రధానకారణం। ... సాత్త్వికశ్రద్ధా ... ధ ...
వర్తితా అనుగతా- తత్ర ఏతయా స్వామీ ఏ. కామాన్ముక్తః కామరహితో ధర్మో
వ్యభూచ్చేత్ తదా- తద్వివేకస్య కృత్యం కార్యం సిద్ధం మన్యే జాతమిత్యేవమ
స్యఆత్మ... మార్గానుతిష్ఠతాం సాత్త్వికశ్రద్ధావతాం విష్ణుభ
క్త్యాంతః కరణశుద్ధిద్వారా వివేకేన విద్యోత్పద్యత ఇతి భావః॥ ౨౬॥ అనువ్య
యేనాపి ... నాశేనాపి వ్యవసాయం ఉద్యోగం॥ ప్రా॥ మహాభైరవీమితి॥
లోకే హి దుష్టమంత్రప్రయోగేణ సాధూనాం సద్బుద్ధిర్నశ్యతి దుర్బుద్ధిశ్చ

మహత్ ... ష్టమాపతి తం మహారాజస్య॥ తథాహి॥ ౫॥ మూలం
దేవీసిద్ధయే విష్ణుభక్తిస్తాం చ శ్రద్ధానువ్రతా సాత్త్వికన్యా। కా
మాన్ముక్తస్తత్ర ధర్మో వ్యభూచ్చే త్సిద్ధం మన్యే తద్వివేకస్య
కృత్యం॥ ౨౬॥ తథాపి తావదనువ్యయే నాపి స్వామినః ప్రయో
జనమనుష్ఠేయం॥ తన్మహాభైరవీం విద్యాం ధర్మ శ్రద్ధయోరా
హరణాయ ప్రస్థాపయావః ఇతి నిష్క్రాంతౌ॥ శాంతిః॥ సఖి
ఆవామప్యేవం హతాశానాం వ్యవసాయం దేవ్యై విష్ణుభక్త్యై ని
వేదయావ ఇతి నిష్క్రాంతే॥ ... ...

ఇతి శ్రీకృష్ణమిశ్రవిరచితే శాంతరసాపారే ప్రబోధచంద్రో
దయనామ్ని నాటకే పాషండవిడంబనో నామ
తృతీయోంకః.

వహారాయత ఇత్యాగమః - అత్ర కాపాలికేన వివేకహితస్య ఘటనాన్నిరోధ
నం॥ ఆవామప్యేవం హతాశానాం వ్యవసాయం ప్రయత్నవిశేషం దేవ్యై వి
ష్ణుభక్త్యై నివేదయావః విజ్ఞాపయావః॥

ఇతి శ్రీమద్భట్టవినాయకాత్మజ దీక్షిత రామదాస విరచితే
ప్రబోధచంద్రోదయవ్యాఖ్యానే
ప్రకాశాఖ్యే పాషండమతనిరూపణం నామ
తృతీయోంకః సమాప్తః.

ప్రబోధ చంద్రోదయనాటకే తృతీయోంకః

తృతీయేంకే పాషండరసర్వ్యాతిం విధాయేదానీం చతుర్థాంకే పాషండ పీడితమహాభైరవీతః సావధానయా విష్ణుభక్త్యా శ్రద్ధాధర్మౌ రక్షితావితి సంసూచయన్నాహ॥ తతః ప్రవిశతి మైత్రీతి॥ పా॥ అథేదానీం కాంతరమారభ్యమాణః కవిస్తదాదౌ కథాసంఘటనార్థం మిశ్రవిష్కంభమారభతే॥ తత ఇతి॥ మైత్రీ నామ చిత్తప్రసాదినీనాం చతస్ర్యాణాం భావనానామేకా - తదుక్తం యోగశాస్త్రే - మైత్రీకరుణాముదితోపేక్షాణాం సుఖ

తతః ప్రవిశతి మైత్రీ ॥ మైత్రీ ॥ సదంమపముదితాసకాశాదో,
జహామహాభైరవీగసణసంభమాదో భఅవదీఏ విణ్హుభత్తీఏ పరి
త్తాదాధమ్మసహిదాపి అసహీ సద్ధేత్తి, తా ఉక్కంఠిదేణ హిఅ
ఏణపి అసహీం కహిం పెక్ఖిస్సం॥ ఛా॥ శ్రుతం మయా ముదితా
సకాశాత్, యథా, మహాభైరవీగ్రసనసంభ్రమాద్భగవత్యా వి
ష్ణుభక్త్యా పరిత్రాతా ధర్మసహితా ప్రియసఖీ శ్రద్ధేతి, త
స్మాదుత్కంఠితేన హృదయేన ప్రియసఖీం కుత్ర ప్రేక్షిష్యే॥ ఇ
తి పరిక్రామతి ॥ తతః ప్రవిశతి శ్రద్ధా॥ శ్రద్ధా॥ చతుర్దిశమా
లోక్య సభయోత్కంపం పఠతి॥ ప॥ ఘోరాం నారకపాలకుండ
లవతీం విద్యుచ్ఛటాం దృష్టిభిర్ధ్మ్యంచంతీం వికరాళమూర్తిమసన

దుఃఖపుణ్యాపుణ్యవిషయాణామితి॥ చిత్తప్రసాదనమితి తత్ప్రపంచనమగ్రే కరిష్యామః॥ ప్ర॥ గ్రసనసంభ్రమాత్ గిళనభయాత్॥ ఉత్ ఉత్కంఠః కంపో యస్యాం క్రియాయాం యథా స్యాత్తథా॥ ఘోరామితి॥ అహో ఇత్యాశ్చర్యే- మేమనః అద్యాపి కదళీవ వేపతే కంపతే॥ కథంభూతాయా ఇవమ్, మహాభైరవీం పశ్యంత్యా ఇవ ఆలోకయంత్యా ఇవ॥ కీదృశీం మహాభైరవీం, ఘోరాం మహాభయావహాం॥ పునః కీదృశీం, నృః ఇమే నారా నారా ఏవ తే కపాలేచతే ఏవ కుండలే యస్యాస్తాం॥ పునః కీదృశీం, దృష్టిభిః విద్యుచ్ఛటాం

విద్యున్మాలానుబంధాం। దృష్టిభిరితి బహువచనం త్రినేత్రత్వేన । పునః కీ
దృశీం, కచైః కేశైః జ్వాలాకలాపావ్యాప్తైః । కైః శంఖూత్రైః,
అనలాగ్నిః తజ్జ్వాలావత్పిశంగాః పింగళాంగాః తైః । పునః కీదృశీం దంష్ట్రా
ఏవ చంద్రకళాంకురాః తదంతరే తన్మధ్యే చలంతీ ఖేలంతీ జిహ్వా యస్యాస్తాం।
తాం। ఘోరామితి॥ కచైరుపలక్షితామితి శేషః - దంష్ట్రాశ్చంద్రకళాంకు
రావివేత్యుపమితసమాసః-అంకురశబ్దేన చంద్రకలాయా నూతనత్వముచ్య
తే-తతశ్చ వక్రత్వం ప్రతీయతే ॥౧॥ తత్ప్రదర్శనాజ్జనితస్మృత్యర్థఘటితమిద

జ్వాలాపిశంగైః కచైః । దంష్ట్రాచంద్రకలాంకురాంతరచల
జ్జిహ్వాం మహాభైరవీం పశ్యంత్యా ఇవ మే మనః కదళికేవాద్యా
ప్యహో వేపతే॥ ౧॥ మైత్రీ స్వగతం॥ అవి ణామ మే పిఅసహీ స
ద్ధా భఅసంభమముహం తహిం అఆవవణాఉలిఅ కఅలీకండ తరలే
హిం అంగేహిం కిం వి అంతఅంతీ సంముహాగదం వి ణం ణ లక్ఖేఇ,
తా ఆలవిస్సం దావ॥ ఛా॥ అయే ప్రియసఖీ శ్రద్ధా భయ
సంభ్రమోద్భ్రాంతహృదయా నవనాళులితకదళీకాండతర
లైరంగైః కిమపి చింతయంతీ సమ్ముఖాగతామపి మాం న లక్ష
యతి, తస్మాదాలపిష్యామి తావత్॥ ప్రకాశం॥ పిఅసహీ సద్ధే కిం
తుమం ఉత్తావిదహిఅఅ మం విఅ విలోఅసి॥ ఛా॥ ప్రియసఖి శ్రద్ధే
కింత్వముత్తాపితహృదయా మామపి న విలోకయసి॥ శ్రద్ధా॥ విలో
క్యసోచ్ఛ్వాసం॥ అయి మే ప్రియసఖి మైత్రి॥ వ॥ కాళరాత్రికరా
ళాస్యదంతాంతగతాయమాయయా । దృష్టాసి సఖి సైవత్వం పు

కీర్ణతావస్థాపాదకో వికారవిశేషో భయం - ప్రసక్తానిష్ట పరిహారో
పాయగవేషణవ్యగ్రతయా అభిమతకార్యవ్యగ్రతయా వా చిత్తస్యత్వరా
విశేషస్సంభ్రమః - యద్యపి తయోః కారణమవగతం-తథాపి కులాల చక్ర
న్యాయేన భయసంభ్రమౌ కించిత్కాలం చిత్తమనువర్తేతే॥ శ్రద్ధా స్వదుః
ఖం ప్రవేదయతి॥ కాళరాత్రీతి॥ కాళరాత్రిరివ కరాళం భయావహం ఆస్యం
ముఖం తస్మిన్ముఖే దంతాః తదంతగతయా దంతాంతః ప్రవిష్టయాప
యా, హే సఖి యా త్వం పురా త్వం దృష్టా సైవ త్వమద్య జన్మని పునర్దృష్టా

సి॥ ౨౹ మైత్రీ ౹ తథాశ్యత్వా- పరిష్వజ్యేత్యర్థః ౹౹ ఘోరామిత్యాదీతి-పూర్వోక్తంవదద్యమితిశేషః ౹౹ మైత్రీ॥ శ్యేనావపాతమితి ౹౹ సాభైరవీశ్యేనవత్ అవఉపరిపాతఃపతనం యస్యాం క్రియాయాం యథాభవతితథా శ్యేనావపాతం - అవపత్యఅస్మదుపరిపతిత్వా పదద్వయమేమాంఆదాయచరణయోర్మధ్యేకృత్వాఅవరేణవా మెనకరేణధమణామాదాయవేగేన శీఘ్రం గగనం ఉత్పతితాఉడ్డీయగతా ౹ కేవ, గృధ్రీవ ౹ కిద్యశీగృధ్రీ, నఖాసా మనరత్రైవజన్మని॥ ౨౹ తదేహిపరిష్వజస్వమాం ౹ మైత్రీ ॥ తథాకృత్వా ౹ సహితమావిష్ణుభ క్తిశబ్దధ్వదప్పహాపాపి మహాభైరవీపకీసదేఅజ్జవి వేవందిఅంగాఇ ॥ ఛా॥ సఖితథావిష్ణుభక్తిశబ్దస్తత్రప్రభావాయాఃమహాభైరవ్యాఃకస్మాత్తేఅద్యాపి వేపంతేఅంగాని॥ శ్రద్ధా॥ ఘోరామిత్యాదిపఠతి॥ మైత్రీ॥సతాసం॥ అహోహాదాసాఘోలదంసణా౹అహా తాప ఆగవావికింకిదం॥ ఛా॥ అహోహతాశా ఘోరదర్శనా౹ అథాగతయాతయాకింకృతం॥ శ్రద్ధా॥ శృణు॥ ప॥ శ్యేనావపాతమవపత్యపదద్వయేమామాదాయధమణీమవరేణకరేణఘోరా౹ వేగేనసాగగనముత్పతితానఖాగ్రకోటిస్ఫురత్పిశితపిండయుగేవగృధ్రీ॥ ౩॥ మైత్రీ॥ హద్ధిహద్ధి౹ ఛా॥ హాధిక్ హాధిక్॥ ఇతిమూర్ఛితా పతతి ౹ శ్రద్ధా॥ సఖిసమాశ్వసిహి-౨॥ మైత్రీ సమాశ్వస్య ౹ తదోతదో॥ తత స్తతః॥శ్రద్ధా॥ తతఃపరమస్మదీయార్తనాదోపజాతదయార్ద్రహృదయయా దేవ్యావిష్ణుభక్త్యా॥ ప॥ భ్రూభంగభీమపరిపాటలదృష్టిపాత ముద్గాఢకోపక్రాంతిశేషంకోటయోరగ్రభాగాః శేషుస్ఫురత్ ప్రకాశమానం పిశితస్య మాంసస్యపిండయుగం పిండద్వయంయస్యాః ॥ ౩ ॥ తతఃపరమితి॥ అస్మదీయః ఆర్తనాదఃపీడాధ్వనిః - తస్మాదుపజాతా యాదయాతయా ఆర్ద్రియాకోమలయాదేవ్యా౹ భ్రూభంగేతి ॥ తయా దేవ్యా విష్ణుభక్త్యా-భ్రూవోర్భంగఃవక్రతాతయాభీమఃభయానకః సక్రోధోవా - పరిసమంతాత్పాటలః శ్వేతరక్తః దృష్టిపాతోయత్రయస్యాంక్రియాయాంయథా

స్యాత్తథా। ఉద్ఘాతోద్ధృతః యః కోపస్తేన కుటిలం యథా స్యాత్తథా- తే
న ప్రకారేణ వ్యలోకి అవలోకితం। తథా కథం, యథా యేన ప్రకారేణ తైర
వీభూతావిశేషేణ ఆసమంతాత్ భగ్నం జర్జరం విశీర్ణానాం శిరోస్థి శిరఃక
పాలం యస్యాం క్రియాయాం యథా స్యాత్తథా పపాత। కేవ, వజ్రావపాతే
న అశనిపాతేన హతా పాతితా శైలస్య పర్వతస్య శిలేవ॥ ప్రా॥ భ్రూభంగేతి॥
భ్రూభంగభీమపరిపాటలదృష్టిపాతమితిక్రియావిశేషణద్వయం ఉద్ఘాతో
ద్ధతా త్రః వ్యాకీర్ణాని పంజరాకారతయా సమష్టిరూపేణ ప్రాగవస్థితాని
పతనసమయే దృఢాభిఘాతేన వ్యష్టిరూపేణ విశకలితాః ఝుర్ఝరతరాణి
చ ప్రత్యేకం కణీభూతాని చాస్థీని యస్మిన్ కర్మణీతి క్రియావిశేషణం ॥ ౪॥

కుటిలం చ తథా వ్యలోకి। సావజ్రపాత హత శైలశిలేవ భూ
మౌ వ్యాభుగ్నజర్జరశిరోస్థి యథా పపాత॥ ౪॥ మైత్రీ॥ దిట్ఠి
అమి ఈవ సద్దూళముహాదో విభ్బట్టా దెవ్వేణ సంజీవిదాపి
అసహీ॥ ఛా॥ దిష్ట్యా సృగీవ శార్దూలముఖాద్విభ్రష్టా దైవేన
సంజీవితాపి ప్రియసఖీ॥ తదో తదో॥ తతస్తతః॥ శ్రద్ధా॥ తతో దే
వ్యా సముపజాతాభినివేశముక్తమేవం। అస్య దురాత్మనో మ
హామోహహతకస్య మామవజ్ఞాయ వర్తమానస్య సమూల
మున్మూలనం కరిష్యామీతి॥ ఆదిష్టా చాహం దేవ్యా। యథా, గచ్ఛ
శ్రద్ధే బ్రూహి వివేకం, కామక్రోధాదీనాం నిర్జయాయోద్యో
గః క్రియతాం, తతో వైరాగ్యం ప్రాదుర్భవిష్యతి, అహం చ య

మైత్రీ॥ దిష్ట్యా భాగధేయేన- శార్దూలముఖాత్ వ్యాఘ్రముఖాత్ * శా
ర్దూలద్వీపినౌ వ్యాఘ్రే ఇత్యమరః ॥ దేవ్యా విష్ణుభక్త్యా సముపజాతః ఉత్ప
న్నః అభినివేశః అభిమానో యస్యాం క్రియాయాం యథా స్యాత్తథా- ఏవ
ముక్తం। ఏవం కథం తత్రాహ॥ అస్య దురాత్మన ఇత్యాది॥ దురాత్మనః పాపి
ష్ఠస్య మహామోహహతకస్య మహామోహప్రేతస్య- అవజ్ఞాయ తిరస్కృ
త్య- ఉన్మూలనం ఉత్పాటనం॥ ఆదిష్టేతి - ఆజ్ఞప్తేత్యర్థః- దేవ్యా విష్ణుభ
క్త్యా॥ కిం వివేకం ప్రతి వక్తవ్యమిత్యాహ ॥ కామక్రోధాదీనామిత్యాది ॥
తతస్తేషు కామాదిషు వైరాగ్యం ఉత్పద్యతే అహం చ శ్రద్ధా యథా

నేనమయంయథోద్దిష్టకాలంప్రాణాయామాదిభిః అదితశ్రద్ధావ్యాసంకీర్తనైః అముప్రాణవేనయుష్మత్సైన్యం తత్వవిచారాదిరూపంఅనుగ్రహిష్యామి॥ ఋతంసత్యంభరతిబిభర్తీతిసా ఋతంభరాప్రజ్ఞా- పతంజలినోక్తం ॥ ప్రజ్ఞా ఋతంభరేత్యాది ॥ ఋతంభరాదయశ్చ దేవ్యః శాంత్యాదిరూపేణకాలేన సమీచీన సాధనేన భగవతఃపరమాత్మనః అనువిధాస్యంతీతి - అను అజ్ఞానజన్యావరణ నాశానంతరం విధాస్యంతికరిష్యంతి విపూర్వకోధాధాతుః కరోత్యర్థే వర్తతే ॥ అహంశ్రద్ధా-మైత్రీత్వం ॥ సంస్కృతమాశ్రిత్యేతి-మైత్రీబ్రూతేఇతి శేషః॥ మహాత్మ

ధానమయంప్రాణాయామాద్యనుష్ఠానేన యుష్మత్సైన్యమనుగ్రహిష్యామి,ఋతంభరాదయశ్చదేవ్యఃశాంత్యాదికాలేనఉపనిషద్దేవ్యాసంగతస్యభగవతఃప్రబోధోదయమనువిధాస్యంతీతి। తదహమిదానీంవివేకసన్నిధింప్రస్థితా। త్వంపునః కిమాచరంతీ దివసానతివాహయసి। మైత్రీ॥ అస్మైవివిష్ణుభక్తిప్రఅణ్ణావితస్సోభఇణీఓ వివేఅసిద్ధికాలణేణ మహప్పాణంహిఅపవసహ్మ॥ ఛా ॥ వయమపివిష్ణుభక్త్యాజ్ఞయాచతస్రోభగిన్యః వివేకసిద్ధికారణేనమహాత్మనాం హృదయేవసామహే॥ సంస్కృతమాశ్రిత్య ॥ తేహి॥ ప॥ ధ్యాయంతిమాంసుఖినిమఃఖనిచానుకంపాంపుణ్యక్రియేషు ముదితాంపమతా వుపేక్షాం। ఏవంప్రసాదముపయాతిహిరాగలోభద్వేషాదిదోషకలుషా

నాంహృదయేవసామహేఇత్యుక్తంతదాహ॥ తేహి ధ్యాయంతీతి ॥ తేమహాత్మానః సుఖినిజీవేమాంమైత్రీంధ్యాయంతిచింతయంతి - దుఃఖనిచరాగద్వేషవతిఅనుకంపాంకృపాంధ్యాయంతి- పుణ్యక్రియేషు ముదితాంసంతుష్టింధ్యాయంతి- పమతౌపబుద్ధౌఉపేక్షాంఉదాసీనతాంధ్యాయంతి। ఏవంసంపాదితేతేషాం కింకార్యం సిద్ధమితఆహ ॥ ఏవమితి ॥ ఏవంసతిఅయమంతరాత్మాప్రసాదంప్రసన్నత్వంఉపయాతి ॥ననుస్వస్యనిర్మలస్యకీదృశీప్రసన్నతానామేత్యాశంక్యాహ॥ రాగేతి॥ రాగలోభద్వేషాదిదోషైరకలుషః కలుషస్సంపాదితస్తత్కృతః ఆరోపితరాగాదిదోషైఃకలు

షః స్వభావతస్తు నిర్మల ఇతి భావః॥౫॥ తదేవమిత్యాది ఆలోకయిష్యతీత్యం తం సుబోధం॥ రాఢాఇతి అభిధానం నామయస్య తాదృశో జనపదో దేశః- పరిసరో నికట ప్రదేశః। మీమాంసానుగతా భాట్టగురుమతానురోధినీ మతిర్బుద్ధిస్తయా వ్యాపృతేనాంతరాత్మనా ఉపనిషదో విరహాదితి భావః ॥ విష్కంభకః- విష్కంభో నామ పూర్వకథాసంక్షేపః॥.....................*

రాజా వివేకః - ప్రతిహారీ దౌవారికః ॥ శాంతేఇతి॥ అయం జనః- నాస్తి మృతం మరణం యత్ర తదమృతం బ్రహ్మ, తదేవ సాగరాంభః సముద్రజ

లుపోవ్యయమంతరాత్మా॥౫॥ తదేవం చతస్రోఽపి భగిన్యో వయం తదభ్యుదయవ్యాపారే [illegible] రాజ్ఞా [illegible], యత్రేదానీం ప్రియసఖీ మహారాజనాలోకయిష్య[illegible] ॥ శ్రద్ధా ॥ దేవ్యా విష్ణుభక్త్యైవముక్తం, అస్తి రాఢాభిధానో జనపదః తత్ర భాగీరథీ పరిసరాలంకారభూతే చక్రతీర్థే- మీమాంసానుగతయా మత్యా కథంచిద్ధార్యమాణప్రాణో వ్యాపృతేనాంతరాత్మనా వివేకః ఉపనిషద్దేవ్యాస్సంగమార్థమహర్నిశం తప [illegible] ॥ తాగచ్ఛ త్వమపి అసహాయం [illegible] ॥ శ్రా ॥ తస్మాద్గచ్ఛ త్వం ప్రియసఖి, అహమపి [illegible] మనుతిష్ఠామి ॥ శ్రద్ధా॥ ఏవం భవతు। ఇతి నిష్క్రాంతే॥ విష్కంభకః॥ *

తతః ప్రవిశతి రాజా ప్రతిహారీ చ ॥ రాజా ॥ అహో మహాపాతకసర్వథా హా తస్తు యాయం మహోజనః ॥ తథాహి॥ ప॥ శాంతేనంతమహిమ్ని నిర్మలచిదానందే తరంగావలీనిర్ముక్తేఽమృతసాగరాంభసి మనాఙ్మగ్నోఽపినాచామతి । నిస్సా

లం తత్ర మగ్నః అప్లుతోఽమనాగపి స్వల్పమపి నాచామతి న పిబతి నానుభవతీత్యర్థః - అస్య సాగరజలాపేక్షయా విశేషమాహ॥ కీదృశే అమృతసాగరాంభసి, శాంతే నిరుపద్రవే- అన్యత్తు నక్రశింశుమారాద్యుపద్రవవత్। అనంతో నిస్సీమో మహిమా సామర్థ్యం యస్య తస్మిన్ - అన్యత్తు గణనీయ సామర్థ్యం।నిర్మలః దేహేంద్రియాదివిషయమలరహితః చిన్మాత్రః జ్ఞానరూపః ఆనందః సుఖం యస్మిన్। తరంగాః ఉచ్చావచవికారాస్తేషామావళిః

వితృష్ణాంతయా నిమగ్నో రమతే-అత్యస్యాన్తరంగత్వాత్ । నిష్ప్రారేణ నిస్సత్వే కార్యాసమర్థత్వాత్-మృగతృష్ణికా మరుమరీచికా, తత్ర కల్పితమర్ణవ జలం సాగరపానీయం తత్ర భ్రాంత్యా మూఢః । అజ్ఞః పిబతి ఆచామతి అవగాహతే అభిరమతి మజ్జతి ఉన్మజ్జతి- మూఢః అసంభావితమపి సంభావయతి పానాదికం । మృగతృష్ణికారూపసంసారసుఖనివతితో వందిత ఇతి భావః । మృగతృష్ణాయామిదం జలమితి మత్వా మనస్సైవ పానాచమనావగాహనాభిరమణమజ్జనోన్మజ్జనాన్యాచరతీతి । యద్వా పిబతీత్యాదౌ పానాద్యనుకూలయత్నవానిత్యర్థః- జలభ్రాంత్యా యుధిష్ఠిరాధిష్ఠిత సభాయాం దుర్యోధనస్య పానావగాహనాద్యభావేపి తదనుకూలయత్నేపి నానుపపత్తి రుత్తరార్థే ॥ ౬ ॥ పూర్వపక్షికాయాముక్తం శ్లోకేనాహ ॥ యతః, అముష్యేతి ॥ అముష్య ఇదానీముపలభ్యమానస్య సంసారతరోః సంసారవృక్షస్య అబో

రేష్వ మృగతృష్ణికార్ణవజలే భ్రాంత్యా విమూఢః పిబత్యాచామ
త్యవగాహతేభిరమతే మజ్జత్యథోన్మజ్జతి ॥ ౬ ॥ అథవా సంసారచ
క్రివాహకస్య మహామోహస్యాబోధో మూలం తస్య చ తత్వావబో
ధాదేవ నివృత్తిః ॥ యతః ॥ ౬ ॥ అముష్య సంసారతరోరబోధమూ
లస్య నోన్మూలవినాశనాయ । విశ్వేశ్వరారాధనబీజజాతా
త్తత్వావబోధాదపరోభ్యుపాయః ॥ ౭ ॥ ప్రాయశ్చ సుకృతినాం వ్య
వసితేర్థే దేవా యాంతి సహాయతామితి తత్వవిదో వ్యాహరంతి ॥

ధో భావరూపాజ్ఞానం తదేవ మూలం ఆరంభకం యస్య తాదృశస్యోన్మూలనాయ వినాశనాయ సవాసనాజ్ఞానవినాశనాయ-తత్వావబోధాత్ తత్వసాక్షాత్కారాత్ అపరోన్యః అభ్యుపాయః సాధనవిశేషః నైవాస్తి-యతః జ్ఞానమజ్ఞానస్య ఘాతకమిత్యుక్తత్వాత్ । కింభూతాత్ తత్వసాక్షాత్కారాత్, విశ్వేశ్వరస్యారాధనం సేవనం శ్రవణమననాదిరూపం తదేవ బీజం కారణం తస్మాజ్జాతస్తస్మాత్-తచ్చేశ్వర చోదనాభివ్యక్తార్థమాహ దేవేతికణాదమునినాభ్యధాయి ॥ ౭ ॥ అస్మిన్నర్థే దేవా అపి సహకారిణో భవంతీత్యాహ ॥ ప్రాయశ్చేతి ॥ వ్యవసితే నిశ్చితే ॥ (ప్రాయస్సుకృతినామర్థే దేవా యాంతి సహాయతాం । అపంథానం తు గచ్ఛంతం సోదరోపి విముంచతీతి శ్లోకార్ధోత్ర సంగృహీతః) ॥ తథా చ దేవ్యేతి ॥ విష్ణుభ

క్త్యాసందిష్టం ఆజ్ఞప్తం। అదృశ్య ... త్యై। విష్ణుభక్తిరపిత్య
ర్థః॥ తమేవవస్తువిచారమేవ-నిజయాథార్థ్యమితి-... స్యేతిశేషః॥ తావ
దాదౌనిజయాథార్థ్యమాదిశామిఆజ్ఞాపయామి॥ యావేదవతీ సైవప్రతిహా
రీ -వేదవిద్యాభిమానినీదేవతా వేదవతీ॥(వేత్రవతీతి,పా)విచారాన్నిర్గతో
నిర్విచారఃవిచారశూన్యోయస్సౌందర్యాభిమానః తేనవర్ధిష్ణునావృద్ధిశీలే
నకామహతకేనకామప్రేతేనజగత్ విశ్వంనిహతంభ్రంశితమిత్యర్థః॥ అ
థవేతి॥ అతిశుచ్యాశౌచసౌందర్యబుద్ధిర్మహామోహసాధ్యేతితాత్పర్యం॥ కాం

తథాచదేవ్యావిష్ణుభక్త్యాసందిష్టముద్యోగఃకామాదివిజయో
క్రియతామితి। అహమపిభవదర్థేగృహీతపత్రేతి। తత్రకామ
స్తావత్ప్రథమోవీరోవస్తువిచారేణైవజీయతే। తద్భవతు,త
మేవతావత్తన్నిర్జయార్థమాదిశామి। వేదవతి ఆహూయ
తాంవస్తువిచారః॥ ప్రతిహారీ॥ జందేవోఆణవేది। భా॥ య
ద్దేవఆజ్ఞాపయతి। ఇతినిష్క్రమ్యవస్తువిచారేణసహప్రవిశతి॥
వస్తువిచారః॥ అహోనిర్విచారసౌందర్యాభిమానవర్ధిష్ణు
నాకామహతకేననిహతంజగత్।అథవాదురాత్మనామహామో
హస్యైవ॥ తథాహి॥ వ॥ కాంతేత్యుత్పలలోచనేతివిపులశ్రో
ణీభరేత్యున్నమత్పీనోత్తుంగపయోధరేతిసుముఖాంభోజేతిసు
భ్రూరితి। దృష్ట్వామాద్యతిమోదతేభిరమతేప్రస్తౌతివిద్వానపి
ప్రత్యక్షాశుచిభస్త్రికాంస్త్రియమహోమోహస్యదుశ్చే

తేతి॥అహోఆశ్చర్యే- మోహస్యదుశ్చేష్టితమేతత్।ఏతత్కిం,విద్వానపి
పండితోపిప్రత్యక్షంఅశుచిఅపవిత్రంమాంసాది,తస్యయాభస్త్రికాతాం
దృష్ట్వాస్త్రియమితిసంభావ్య-ఇతి కాంతేత్యాదివిశేషణైః స్తౌతి॥ ఇతికిం॥
కాంతేత్యాది॥ కాంతామనోహరాఉత్పలలోచనాకువలయనయనాకమ
లనయనాచ।విపులఃస్థూలః శ్రోణీభరోనితంబభారోయస్యాస్సా-ఉన్నమం
తౌఉన్నతంయథాస్యాత్తథావర్ధమానౌపీనౌమాంసలౌఉత్తుంగౌ ఉచ్చౌ
పయోధరౌస్తనౌయస్యాస్సా - సుష్ఠుముఖం అంభోజమివయస్యాస్సా-సు

ష్ఠుభ్రువామ్యస్మృత్వా స్సా ... ప్రస్తౌతి కింతుమాద్యతిమత్తోభవతి-మో దతేసంతుష్యతి- అభిరమతేక్రీడతి॥ ౮॥ యథేతి ॥ వస్తుస్వరూపంయథా స్థితథావిచారయతాంఅమందమతీనాం తీక్ష్ణబుద్ధీనాం- పిశితంమాంసం తస్యపంకేన కర్దమేనపినద్ధః సంబద్ధోయోస్థిపంజరః తన్మయీతత్ప్రధా నాస్వభావేనదుర్గంధిఃబీభత్సఃకుత్సితః వేషోయస్యాస్సా - నారీతినాస్తివి రతిః వైరాగ్యం॥అన్యగుణారోపాత్తత్రిగుణబుద్ధిరిత్యాహ ॥ తదత్రేతి॥అ త్రినార్యాంఇతరగుణాధ్యాసః అన్యగుణారోపః॥ఆరోపహేతుందర్శయ తి॥ తథాహి, ముక్తాహారేతి॥ అమోహాఇతిమహావినోదే అల్పమతిభిఃస్వ ల్పబుద్ధిభిః ఏతన్నార్యాంకల్పితమితిసంబంధః॥ ఏతత్కింతదాహ॥ ముక్తా నాంహారావివలతాఃరణంత్యఃశబ్దంకుర్వంత్యః మణిమయాః రత్నప్రధా

ష్ఠితం॥ ౮॥ అపిచ॥ యథావస్తువిచారయతామమందమతీనా
మపి పిశితపంకావనద్ధాస్థిపంజరమయీ స్వభావతో దుర్గం
ధిర్బీభత్సవేషా నారీతినాస్తివిరతిః। తదత్రవిస్పష్టపరేతరగు
ణాధ్యాసః తథాహి॥ ౯॥ ముక్తాహారలతారణన్మణిమయాహై
మాస్తులాకోటయో రాగఃకుంకుమసంభవస్సురభయఃపౌష్పా
విచిత్రాఃస్రజః। వాసశ్చిత్రమహో నల్పమతిభిర్నార్యామ
మోహాత్కల్పితం బాహ్యాంతః పరిపశ్యతాంతు నిరయోనారీతి
నామ్నాకృతః॥ ౧౦॥ అకారేత్యాదిః పాపకామచాండాలకీమేవమ

నాః హేమ్నాస్సువర్ణస్యవికారాః తులాకోటయః చరణభూషణాని కుంకు మసంభవః కుంకుమోత్పన్నోరాగః అంగరాగః - సురభయః పరిమళబ హులాః పౌష్పాః పుష్పైఃవిరచితాః విచిత్రాఃనానావర్ణాఃస్రజోమా లాఃవాసః వస్త్రంచిత్రంనానావర్ణం మహాలంపట్టవస్త్రం ఏతదీయం సౌందర్యంనార్యామారోపితమిత్యర్థః।వివేకాదర్శినామయమారోపోన వివేకంపశ్యతామిత్యాహ॥ బాహ్యఇతి ॥ బాహ్యేబహిఃఅంతః అభ్యంత రేనిరయంపరిపశ్యతాంసమంతాదవలోకయతాంపురుషాణాం నారీతినా మ్నాకృతంఅలమిత్యర్థః (నామ్నాకృతఇతిపాఠాంతరం)॥౧౦॥ అఃపాప కామేత్యాది॥ అనాలంబనమేవనిరాధారమేవఆవిర్భవతా ప్రకటీభవతా॥

కామావేశవశాదతివ్యాకులో భవతీత్యాహ॥ తథాహీతి॥ అయంకామావి
ష్టః ఏవమభిమన్యతే॥ ఏవంకథంతదాహ॥ బాలేతి ॥ ఇయంబాలామామి
చ్ఛతి ఇయంఇందువదనా చంద్రవదనా సానందం యథాస్యాత్తథాత్
త్ ఊర్ధ్వంవీక్షతే అవలోకయతి ఇయంనీలేందీవరలోచనానీలకమలన
యనా - మాంపృథుకుచోత్పీడం - పృథుభ్యాంకుచాభ్యాం ఉత్పీడా ఉన్మర్ద
నం యస్యాంక్రియాయాం యథాస్యాత్తథాపరీరప్స్యతె ఆలింగితుమిచ్ఛ
తి॥ తంకామావిష్టంతిరస్కరోతి॥ అరేమూఢేతి॥అరేమూఢపశో కాత్వా

నాలంబనమేవా విర్భవతా భవతా వ్యాకులీక్రియతే జనః॥ తథా
హి॥ అయమేవమభిమన్యతే॥ వ॥ బాలామామియ మిచ్ఛతీం
దువదనాసానందముద్వీక్షతె నీలేందీవర లోచనా పృథుకుచో
త్పీడంపరిరప్స్యతే॥ అరేమూఢ ॥ కాత్వామిచ్ఛతి కాచపశ్యతి
పశో మాంసాస్థిభిర్నిర్మితా నారీ వేదనకించిదత్ర సపునః పశ్య
త్యమూర్తః పుమాన్॥ ౧౦॥ ప్రతిహారీ ॥ ఇదోఏసు మహాభా
ఓ ॥ ఛా ॥ ఇతఏతుమహాభాగః॥ ఉభౌపరిక్రామతః॥ ప్రతిహా
రీ॥ ఏసోమహారాఓఉవవిట్ఠోచిట్ఠఇ, తాఉపసప్పదుభవం॥ఛా॥
ఏషమహారాజఉపవిష్టస్తిష్ఠతి, తదుపసర్పతుభవాన్॥ వస్తువి
చారః॥ ఉపసృత్య॥ జయతుజయతు దేవః॥ ఏషవస్తువిచారః ప్ర
ణమతి॥ రాజా॥ ఇహోపవిశ్యతాం॥వస్తువిచారః॥ ఉపవిశ్య ॥
దేవ, ఏషతేకింకరస్సంప్రాప్తః, ఆజ్ఞయాఽనుగృహ్యతాం ॥
రాజా ॥ మహామోహేనసహాస్మాకంసంప్రవృత్తస్సంగ్రామః

మిచ్ఛతి కాచపశ్యతి- నకాపీత్యర్థః॥అత్రకారణమాహ॥యతోమాంసా
స్థిభిర్నిర్మితా నారీనకించిద్వేద- జడత్వాత్॥ తర్హికథం చైతన్యోప
లంభ ఇత్యాశంక్యాహ॥ అత్రఅస్యాంనార్యాంప్రసిద్ధః అమూర్తః మూర్తి
రహితః పుమాన్ సాక్షీపశ్యతి - ఇచ్ఛతిచేత్యపిబోధనీయంఇచ్ఛతిపశ్యతీ
త్యత్రేచ్ఛాదర్శనయోర్బుద్ధిధర్మత్వాత్ నారీఅప్రయోజికేతి తాత్ప
ర్యం(యద్యపిసాక్షిణాకూటస్థస్యాచైతన్యాదికం సర్వమపిసంభా
వ్యత ఇతి తాత్పర్యమితిపుస్తకాంతరే)॥ ౧౦॥సంప్రవృత్తః ఉపక్రాంతః॥ప్ర

తిపీరతయా ప్రతిస్పర్ధివీరతయా నిరూ- పణస్యానీత ఇత్యర్థః ॥ అః ఇ త్యాశ్చర్యే ॥ పంచశర ఇతి పీప్పాణివహోపాధాః అరవిందాదిపుష్పరూపాః పంచైవ శరాః బాణాః యస్య సః ॥ సమ్మోహనాస్త్రం మంత్రితాః పంచాపిశ రాస్సకలవిజయాయాలమిత్యాశంక్యాహ ॥ కుసుమేతి ॥ కుసుమగంధసర్వ స్వతాదృశస్య విజయోకయా శస్త్రవిద్యయేతి వశీకృత ఆశ్చర్య మితిభావః ॥ కామవిజయోపాయమాహ ॥ దృఢతరమితి ॥ అహం కథంచిత్ (కుసుమ మున్మూలయిష్యామి మూలశూన్యం కరిష్యామీతి యోజనా ॥ కింకృత్వా, ద్వారం జీవస్య విషయానుధ్యానమార్గం- జీవో హ్యగయత్యనేనేతి మార్గః తం మార్గం అంతఃకరణమితి యావత్ ఆరాత్ విషయానుధ్యానాత్పూర్వం క

తదత్ర కామస్తస్య ప్రథమో వీరః, తస్య చ ప్రతివీరతయాఽస్మాభిర్భవాన్నిరూపితః ॥ వస్తువిచారః ॥ ధన్యోఽస్మి యేన స్వామినాహమేవం సంభావితః ॥ రాజా ॥ అథ కయా శస్త్రవిద్యయా భవాన్ కామం జేష్యతి ॥ వస్తువిచారః ॥ అః పంచశరః ౨, కుసుమధన్వా కామో జేతవ్య ఇత్యత్రాపి శస్త్రగ్రహణాపేక్షా ॥ పశ్య ॥ ప ॥ దృఢతరమపిధాయ ద్వారమారాత్ కథంచిత్ స్మరణవిపరివృత్త్యా గర్హనేయోషితాం వా । పరిణతివిరసత్వం దేహబీభత్సతాం వా ప్రతిముహు రనుచింత్యోన్మూలయిష్యామి కామమ్ ॥ ౧౧ ॥ రాజా ॥ సాధు సాధు ॥ వస్తువిచారః ॥ అపి చ ॥ ప ॥ విపుల పులినాః కల్లోలిన్యో నితాంతపతజ్ఝరీ మసృణితశిలా శ్శైలా

థంచిత్ కేనాపి పిహితమార్గేణేత్యత్రాపి యోజనీయం- దృఢతరం పునఃపునః ప్రవృత్త్యనిమిత్తం యథాస్యాత్తథా అపిధాయ నిరుధ్య । పునః కింకృత్వా చ, యోషితాం స్త్రీణాం స్మరణమేవ విపరివృత్తిః స్వభావపరావృత్తిః తస్యాం సత్యాం- అథ వాదర్శనేఇంద్రియజన్యజ్ఞానే సతి పరిణతౌ పరిణామే విరసత్వం వా దేహస్య శరీరస్య బీభత్సతాం కుత్సితతాం వా ప్రతిముహుః ప్రతిక్షణం అనుచింత్య అనుధ్యాయ- ఏవం కామజయః సుకర ఇత్యర్థః ॥ ౧౧ ॥ ఏవం కామజయోపాయమాంతరముక్త్వా బాహ్యమాహ ॥ అపి చ, విపులేత్యాది ॥ ఇదం సర్వం యది వర్తతే తదా నార్యః క్వ, క్వ చ తదధీనో మన్మథః కందర్పః ॥

ఇదంకింతదాహ॥ విపులేతి॥ విపులపులినాః విపులాః ఉపస్థితానిపులినాని సైకతానియాసాంతాః కల్లోలిన్యః నద్యః- నితాంతదతి॥ వరతేకప్రసిద్ధానాం సాంద్రాః నిబిడాః ద్రుమాః పుష్పితాః కాః శిలాః ప్రసిద్ధాః పూర్వదిశాయాః పతాసు ఉపవిశ్యవై యాసికోఽపి కోశమగిరః శాంతిప్రతిపాదికావాచః బుద్ధైః జ్ఞాతృభిః- జ్ఞాతృచాంద్రి సురాబుధా ఇతికోశః- సమాగమః సంగతిశ్చ- యత్రేత్థం సర్వంవర్తతే తత్ర కాంతాదికం కిమపినప్రభవతీత్యర్థః । క్వాపి శివసామయ్యః మాంసవసాప్రధానాః॥ ౧౨॥ భంగం ... జయం ॥ పరిధానాభావే సహాయవైభవస్యందర్ప్రమహావనరాజయః । ... గిరో వైయాసికో

బుద్ధిశ్చ సమాగమః క్వాపి శివసామగ్యోనాట్యస్త్ర థాక్వచ

మన్మథః ॥౧౨॥ నారీతి నామ ప్రధానమస్త్రం కామస్య, తేన త

స్యాం జితాయాం తత్సహాయాస్సర్వేపదపక్షపాతిరేఖాభంగమా

పాదయిష్యంతి ॥తథాపి॥ ప ॥ చంద్రశ్చందనమిందుధామధ

వళాగుంజద్ద్విరేఫావళీఝంకారోన్ముఖరోపలాసవిపినోపాం

తావసంతోదయాః । మంద్రధ్వానఘనోదయాశ్చదివసామం

దాః కదంబానిలాః శృంగారప్రముఖాశ్చకామసుహృదో నా

ర్యాం జితాయాం జితాః ॥౧౩॥ తదలమతివిలంబేన ॥ఆదిశతు

ల్యందర్శయతి॥ చంద్రఇతి॥ చంద్రః- చందనం - ఇందుధామాన్నచంద్రికాంత్యాధవళాః రాత్రయః- గుంజంతీశబ్దాయమానాయా ద్విరేఫావళీషట్పదపఙ్క్తిః తస్యాః ఝంకారేణశబ్దేనముఖరాః సశబ్దాః పలాసవిపినస్యకిం డోపవనస్యోపాంతాః ప్రాంతప్రదేశాః- వసంతోదయాః వసంతప్రాదుర్భావాః- మంద్రధ్వానాః గంభీరశబ్దామేఘనామేఘాస్తేషాముదయో యేషుతాదృశాదివసాః- వర్షాకాలీనదివసాఇత్యర్థః- మందాః కదంబసంబంధినోఽనిలాః వాయవః - శృంగారః ప్రముఖోముఖ్యో యేషాంతే ఆసనపానభోజనాదయః కామస్యకందర్పస్యసుహృదః సహాయాః - నార్యాం జితాయాం ఏతేసర్వేజితాః॥ ౧౩॥ సోహమితి॥ సోహంప్రథమం

ప్రతిజ్ఞాతకామ్యజ ... శర ఇతి ప్రకీర్ణైర్విస్తృతై రనేకరూపైః -భరితః- శరై
రివవిచారై బాణాఃయ ... శాస్త్రానురోధేన ప్ర
వృత్తానాంశ ... రాహో జ్ఞప్తమిథా ... రాకృత్యకామమఖిలావం
హన్మినిశ్చయేన ... - అత్రదృష్టాంతః - యథా, గాండీవధన్వా
ర్జునః- శరైః కురూణాం సైన్యమున్మథ్య విద్రావ్య సింధురాజం జయద్రథం
ఘ్నివాన్ తథేత్యర్థః ॥ ౧౪ ॥ సప్రసాదమిత్యాదిస్తమేత్యంతం సుగమం
క్రోధేతి॥ ధీరాః వివేకినః - పరస్య అన్యస్య పరివాదగిరః నిందావచనా
ని సహంత ఇత్యన్వయః । కీదృశాధ్యాః, నిమగ్నంపోనిశ్చలోనిమగ్నలః వ

స్వామీ ॥ వ ॥ సోహం ప్రకీర్ణైః పరితో విచారైశ్శరైరివోన్మథ్య
బలం పరేషాం । సైన్యం కురూణామివ సింధురాజం గాండీవధన్వే
వనిహన్మి కామం ॥ ౧౪ ॥ రాజా ॥ సప్రసాదం ॥ తత్సజ్జీభవతు
భవాన్ తతు విజయాయ ॥ వస్తువిచారః ॥ యదాదిశతి దేవ ఇతి
ప్రణమ్య నిష్క్రాంతః ॥ రాజా ॥ వేదవతి కోశస్య జయాయ
తుమైవాహూయతాం ॥ ప్రతిహారీ ॥ జం దేవో ఆణవేది ॥ ఛా ॥
యద్దేవ అజ్ఞాపయతి ॥ ఇతి నిష్క్రమ్య తుమయా సహ ప్రవిశతి ॥
తుమా ॥ వ ॥ క్రోధాంధకార వికటభ్రుకుటీతరంగభీమస్య
సాంధ్యకిరణారుణఘోరదృష్టేః । నిమగ్నపనిమగ్నలవయోధి
గభీరవీరాధీరాః పరస్య పరివాదగిరస్సహంతే ॥ ౧౫ ॥ సశ్లా
ఘమాత్మానం నిర్వర్ణ్య ॥ వ॥ క్లమోనవాచాం శిరసోనశూలం

తుద్ధశ్చాసౌ పయోధిశ్చ తద్వద్గంభీరా అనవగాహనీయమనసః పశ్చాద్వ
శాః వీరా ఇవధీరాః । కీదృశస్య పరస్య, క్రోధరూపో మోంధకారః తేనవి
కటా ఉచ్చావచా యా భ్రుకుటిః క్రోధాహిత భ్రూచేష్టా సైవ తరంగస్తేన భీమ
స్య భయానకస్య । పునః కీదృశస్య, సంధ్యాయాంభవాః సాంధ్యాః యే
కిరణాః సూర్యరశ్మయః తద్వదరుణా రక్తా ఘోరా భయావహా దృష్టిర్య
స్య తాదృశస్యేత్యర్థః ॥ ౧౫ ॥ సశ్లాఘం ప్రశంసాసహితం ॥ క్లమోనవాచా
మితి ॥ వాచాం క్లమో౽వసాదో న- శిరసః శూలం పీడా న- చిత్తస్య మనసస్తా
పః సంతాపోన - తనోః శరీరస్య విమర్దః పరస్పరగాత్ర సంఘట్టనం -

హింసాదిః ప్రాణిమారణాదిరనర్థయోగోఽనర్థప్రాప్తిం వినా ॥ అతోఽహమేవైకః క్రోధజయశ్లాఘ్యః ప్రశస్యః ॥ ౧౬ ॥ ఉపసృత్యేత్యాది దేవస్యానుగ్రహాదిత్యంతం సుబోధం॥ దేవస్యానుగ్రహాదితి ॥ పర్యాప్తాసమర్థా తనాశరీరే చరతీతి తనుచరః శరీరాంతర్వర్తీ సచ స్వల్పప్రయత్నసాధ్య ఇత్యర్థః (తదనుచరమాత్రమితి బహుపుస్తకపాఠః)॥ తం పాపకారిణమితి॥ అహం తం పాపకారిణం క్రోధం-విశేషేణ నిపాతయామి । కీదృశం క్రోధం, స్వాధ్యాయః వేదాధ్యయనం దేవయజ్ఞః పితృయజ్ఞశ్చ దేవపితృయజ్ఞః జ్యోతిష్టోమశ్రాద్ధాదిరూపః తపాంసి చాంద్రాయణాదీని క్రియా నిత్యనైమిత్తి

నచిత్తతాపో న తనోర్విమర్దః। నచాపి హింసాదిరనర్థయోగః శ్లాఘ్యః పరం క్రోధజయో మమైకః॥ ౧౬॥ ఉభే పరిక్రామతః॥ స్త్రీ॥ ఏసో దేవో, తా ఉవసప్పను పిఅసహీ॥ ఛా॥ ఏష దేవః, తదుపసర్పతు ప్రియసఖీ॥ శకు॥ ఉపసృత్య జయతు జయతు దేవః। ఏషా దేవస్య దాసీ తు మా సాష్టాంగపాతం ప్రణమతి॥ రా॥ శకు మేఅరోపపశ్యతాం॥ శకు॥ ఉపవిశ్య అజ్ఞాపయతు దేవః, కిమనుష్ఠేయమాహ్వానేతో దాసీజనః॥ రా॥ శకు మే అస్మిన్ సంగ్రామే దుర్వారః క్రోధస్త్వయా జేతవ్యః॥ శకు॥ దేవస్యానుగ్రహాన్మహానపి జేతుం పర్యాప్తాస్మి, కిం పునః క్రోధం తనుచరమాత్రం, తదహమచిరాద్దేవ॥ తం పాపకారిణమకారణబాధితారం స్వాధ్యాయదేవపితృయజ్ఞతపః క్రియాణాం। క్రోధం స్ఫులింగమివ దృష్టిభిరుద్వమంతం కాత్యాయనీవ మహిషం వినిపాతయామి॥ ౧౭॥ రా

జ్ఞాః తాసాం అకారణబాధితారం కారణం ప్రయోజనం వినా బాధితారం విఘటితారం వినాశితారం। పునః కీదృశం, దృష్టిభిః దృష్టివ్యాపారైః స్ఫులింగమగ్నికణముద్వమంతమివ స్థితం। కాం కమివ, కాత్యాయనీ దుర్గా మహిషమివ మహిషాసురమివ। కీదృశం మహిషం, పాపకారిణం। పునః కీదృశం స్వాధ్యాయ దేవపితృయజ్ఞతపః క్రియాణామకారణబాధితారం- తుల్యోఽర్థః। పునః కీదృశం, దృష్టిభిః స్ఫులింగమివ క్రోధముద్వమంతమిత్యపి యోజనా సుసాధా॥ ౧౭॥ ధృద్ధే స్మేరముఖి॥ ఇతి అనేన ప్రకారేణ దశ్శైవ...స

సంతోషః॥ రసోజలం రసోహార్ద రసశ్శృంగార ఇత్యపీత్యనేకార్థధ్వ
నిమంజరీ- తేనఆర్ద్రం మనో యేషాం తేదయార్ద్రమనసః తేషాంక్ష
మాణాం- క్రోధస్యఉదయః ఉత్పత్తిః కుతః, నకుతోపి ఇత్యర్థః॥ ఇతీ
తి॥ అప్యాజితాత్మనః- నజితః ఆత్మా మనో యేనతస్య జంతోః ప్రాణినః- దై
వాత్ అదృష్టవశాత్- దుర్వారా దుఃఖేనవార్యతే దుర్వారా- అతివిప
హతిఆపత్ విపత్తిః ఉపేతా ప్రాప్తేతి॥ ఉపాయాంతరమాహ॥ ప్రబుద్ధేత్యా
స్న క్రోధజనే స్మేరం హాస్యం తద్యుక్తం ముఖం తేనావధారణం సుఖబుద్ధ్యా

జా॥ శమేశ్శృణుమస్తావత్ క్రోధజయోపాయం॥ క్షమా॥ దే
వవిజ్ఞాపయామి॥ శ్లో॥ ప్రబుద్ధే స్మేరముఖావధారణమధావిష్టే ప్ర
సాదక్రమో వ్యాక్రోశే కుశలోక్తిరాత్మదురితచ్ఛేదోత్సవస్తా
డనే । ధిక్కం తోరజితాత్మనో స్వనుమతిర్దైవాదుపేతావిపద్దు
ర్వారేతి దయార్ద్రసార్ద్రమనసాం క్రోధస్య కుత్రోదయః॥ ౧౮॥
రాజా। సాధుసాధు॥ క్షమా॥ దేవ క్రోధస్య విజయాదేవ హింసా
పారుష్యమానమాత్సర్యాదయోపి విజితా ఏవ భవిష్యంతి॥
రాజా॥ తత్ప్రతిష్ఠతాం భవతీ విజయాయ॥ క్షమా॥ యదాజ్ఞా
పయతి దేవ ఇతి నిష్క్రాంతా॥ రాజా॥ వేత్రవతి, ఆహూయ
తాం లోభస్య జేతా సంతోషః॥ ప్రతీహారీ॥ జం దేవో ఆణవేది॥
ఛా॥ యద్దేవ ఆజ్ఞాపయతి॥ ఇతి నిష్క్రమ్య సంతోషేణ సహ ప్ర
విశతి॥ సంతోషః॥ విచింత్య॥ సానుక్రోశం॥ శ్లో॥ ఫలం స్వేచ్ఛా
లభ్యం ప్రతివనమఖేదం క్షితిరుహాం పయః స్థానే స్థానే శిశిరమధు

నిరూపణం ధన్యోహం యన్మమన్యసౌకుష్యతీతి । అథ ఆవిష్టే క్రోధావిష్టే సతి
ప్రసాదక్రమః క్షమ్యతాం మహాప్రసాద ఇతి, (ద్విష్టే ప్రసాదక్రమః ఇతి పా
ఠాంతరం) వ్యాక్రోశే గాలిప్రదానే కుశలోక్తిః ఆశీర్వాదోయం, ఏవమేవ
సాధు, వయమీదృశా ఏవేత్యాది॥ తాడనే ఆత్మనో దురితస్య పాపస్యోచ్ఛేదే
నహాశేనోత్సవః సంతోషః॥ ౧౮॥ దేవక్రోధస్యేతి॥ హింసాదయః క్రోధ
మూలా ఏవేతి భావః॥ తదిత్యాది విచింత్యేత్యంతం సుగమం॥ సానుక్రోశం స
దయం॥ ఫలమితి॥ వనే వనే ప్రతివనం క్షితౌ రోహంతీతి క్షితిరుహాః వృక్షాస్తే

పాంఫలం జాతావేకవచనం- బిల్వబదరాది- అభేదం యథా స్యాత్తథా సుఖేన స్వేచ్ఛాలభ్యం ఇచ్ఛామాత్రప్రాప్యమిత్యర్థః స్థానే స్థానే ప్రతిస్థానం -శిశిరమధురం శిశిరం శీతలం చ తత్ మధురం స్వాదు చ శిశిరమధురం-పుణ్యాః పవిత్రాః గంగాయమునాదయః సరితో నద్యః తాసాం పయః పానీయం స్వేచ్ఛాలభ్యమితి యోజనీయం। మృదుః కోమలః స్పర్శో యస్యాస్తాదృశీ- సులలితాః సుందరాశ్చ తా లతాశ్చ తాసాం పల్లవాస్తత్ప్రచురా పల్లవమయా శయ్యా చ స్వేచ్ఛాలభ్యా అర్థవశాల్లింగస్య వ్యత్యాసః। ఏవం యద్యపి పదార్థప్రాప్తిసౌలభ్యమస్తి, తదపి తథాపి కృపణాదీనాః ధనినాం ద్వారి సంతాపం దుఃఖం సహంతే అనుభవంతీతి మహదాశ్చర్యం। అముమర్థం శ్రీభాగవతే శుకమహర్షిరావిశ్చకార॥ శ్లో॥ చీరాణి కిం పథి న సంతి దిశంతి భిక్షాం నైవాంఘ్రిపాః పరభృతః సరితోఽప్యశుష్యన్। రుద్ధా గుహాః... కస్మాద్భజంతి క

రం పుణ్యసరితాం॥ మృదుస్పర్శా శయ్యా సులలితలతాపల్లవమ
యీ సహంతే సంతాపం తదపి ధనినాం ద్వారి కృపణాః॥ ౧౯॥ ఆ
శాశే॥ అరే మూర్ఖా లుబ్ధ మరుచ్ఛేదః ఖల్వయం భవతో వ్యామో
హః॥ తథాహి॥ వ॥ సమారంభా భగ్నాః కతి కతి న వారాంస్తవ ప
శో పిపాసోస్తుచ్ఛేఽస్మిన్ ద్రవిణమృగతృష్ణార్ణవజలే। తథాపి ప్ర
త్యాశా విరమతి న తేద్యాపి శతధా న శీర్ణం యచ్చేతో నియతమ

వరోధనినో మదాంధానితి॥ ౧౯॥ పునరపి లుబ్ధం తిరస్కరోతి॥ అరే మూర్ఖేతి॥ భవతో లోభాసక్తస్య॥ సమారంభా ఇతి॥ హే పశో వివేకవిధుర-తవ కతి కియత్సంఖ్యాకాః సమారంభాః ఉపక్రమాః కతి వారాన్ న భగ్నాః న నష్టాః అపి తు భగ్నా ఏవ॥ పశుత్వమేవ విశదయతి। కీదృశస్య తవ, అస్మిన్ తుచ్ఛే అతిక్షుద్రే ద్రవిణరూపం ధనరూపం యత్ మృగతృష్ణా మరుమరీచికా-తదేవార్ణవజలం సాగరజలం తస్మిన్ తాదృశే సంవాదలేశశూన్యేఽపి జలే పిపాసోః పాతుమిచ్ఛోః। కించ, హే మూఢ తథాపి సమారంభ వినాశేఽపి- తే తవ ప్రత్యాశా ప్రచురతరేచ్ఛా- అద్యాపి న విరమతే నోపరమతే। ఇతి విమృశ్య క్రియమాణే ఏవం ప్రతిభాతీత్యాహ। యత్తే చేతః అంతఃకరణం అద్యాపి శతధా న విశీర్ణం న శకలీభూతం తత్ చేతః నియతం నిశ్చయేన అశనిగ్రావభిః వజ్రోప

లైః ఘటితం నిర్మితమితి ప్రతిభాతి॥ ౨౦॥ చమత్కారమాశ్చర్యం ॥ చమత్కారమేవ ప్రకటయతి ॥ లభ్యమితి॥ లుబ్ధస్య అనారతం సర్వదైవ లభ్యం లబ్ధుం శక్యం యత్ తల్లబ్ధం ప్రాప్తం - ఇదం చ అధికం లభ్యం లబ్ధుం శక్యం - తస్మాదేవ మూలధనాల్లభ్యం ప్రాప్తవ్యం కాలవృద్ధిరూపం- తతో వృద్ధిరూపధనాత్ అపరం కాలవృద్ధ్యాఖ్యం లబ్ధం ప్రాప్తం ఇత్యేవం ప్రకారేణ ధనం ధనమితి ధ్యాయసి చింతయసి - పరం తు త్వమేతన్న వేత్సి - యద్భవంతమేవేయమాశాపిశాచీ బలాత్ హఠాత్ సర్వగ్రాసం యథా స్యాత్తథా అచిరాత్ ఝటిత్యేవ గ్రసిష్యతి గిళిష్యతీతి। కీదృశం భవంతం, మహాలోభ ఏవాంధకారస్తేన ఆవృతం వ్యాప్తం॥ ౨౧॥ ధనార్జనమతిస్తే శసా

శనిగ్రావఘటితం॥ ౨౦ ॥ ఇదం తే లోభాంధకారహతస్య చేష్టి
తం చేతసి చమత్కారమాతనోతి॥ యతః ॥ ప ॥ లభ్యం లబ్ధమి
దం చ లభ్యమధికం తస్మాల్లభ్యం తతో లభ్యం చాపరమిత్యనార
తమహో లబ్ధం ధనం ధ్యాయసి । నైవం త్వం పునరున్మనా భవంతమ
రాదాశాపిశాచీబలాత్ సర్వగ్రాసమయం గ్రసిష్యతి మహా
లోభాంధకారావృతం॥ ౨౧। అపిచ॥ ప॥ ప్రాగంతావల్లబ్ధం కథ
మపి తథాప్యస్య నియతం వినాశేనాశే వా తవ సతి వియోగో
ప్యుభయథా । అనుత్పాదః శ్రేయాన్ కిము కథయ పథ్యోనపిల
యో వినాశో లబ్ధస్య వ్యథయతితరాం నత్వనుదయః॥ ౨౨॥ కించ॥

ధ్యాయసీత్యుపహాస్యత్ర పృష్టస్యాపి చమత్కారమిత్యాహ ॥ అపిచ, ధనం తావదితి॥ కథమపి మహతా కష్టేన తావత్ప్రథమతః ధనం లబ్ధం ప్రాప్తం, తథాపి అస్య ధనస్య విశ్లేషేణ నాశే యుగపత్ తు (?) నాశే వా క్రమేణ అవగమే సతి (తవ నాశే వా) ఉభయథాపి నియతం నియమేన తవ వియోగః విరహః ప్రాప్తిః। తతః కిం తత్రాహ ॥ అనుత్పాద ఇతి ॥ కిము ప్రశ్నే, అనుత్పాదః శ్రేయాన్ అనుత్పత్తిః శ్రేయస్కరీ-అథ అథవా విలయో వినాశః పథ్యః శ్రేయస్కరః పతత్ కథయ బ్రూహి॥ విచారకరణే త్వేవమస్తీత్యాహ ।లబ్ధస్య ప్రాప్తస్య వినాశః వ్యథయతితరాం అతిశయేన పీడయతీత్యర్థః-నత్వనుదయః నత్వనుత్పాదః ఉత్పత్త్యభావే లోకస్య న తథా పీడేత్యర్థః॥ ౨౨॥ ధనా

ద్విరక్తస్య కథం సుఖమిత్యాశంక్యాహ । కించ, మృత్యురితి॥ మృత్యుః శ
శ్వన్నిరంతరం మూర్ధ్ని న్యస్తకేశరస్య వస్థిత్యా వమాద్యతి హృష్యతి- ఘోరా
భయావహా జరా నార్థకంతరూపిణీ ఉరగీ సర్పిణీ ఏషా అతిప్రసిద్ధా త్వాం
గ్రసతే గిళతి। న కేవలం త్వామేవ గ్రసతే అపి తు పరిగ్రహాః స్త్రీపుత్రాద
యస్తన్మయైర్గృధ్రైః మాంసభక్షకైః పక్షిభిర్గృధ్రైర్విశ్వం గ్రస్యతే॥ ఏ
వం సతి కిం విధేయం తత్రాహ బోధజలైః జ్ఞానజలైరబోధేనాజ్ఞానేన బ
హుళం బహుతత్పూర్వోక్తం లోభేనజన్య. రజః ధుం త్వాం ప్రక్షాళ్య సం

ప॥ మృత్యుర్నృత్యతి మూర్ధ్ని శశ్వదురగీ ఘోరా జరారూపిణీ
త్వామేషా గ్రసతే పరిగ్రహమయైర్గృధ్రైర్జగద్ గ్రస్యతే।
ధూత్వా బోధజలైరబోధబహుళం తల్లోభజన్యం రజః సంతోషా
మృతసాగరాంభసి నిమజ్జ్య గ్నఃసుఖం స్థాస్యతి॥ ౨౩॥ ప్రతిహా
రీ॥ ఏసో సామీ, తా ఉపసప్పదు మహాభాఓ ॥ ఛా॥ ఏష స్వామీ, త
దుపసర్పతు మహాభాగః॥ సంతోషః॥ ఉపసృత్య॥ జయతు జ
యతు స్వామీ, ఏష సంతోషః ప్రణమతి॥ రాజా॥ ఇహోపవిశ్య
తామితి స్వసన్నిధావుపవేశయతి ॥ సంతోషః ॥ సవినయముప
విశ్య ఏష ప్రేష్యజనః ఆజ్ఞాప్యతాం దేవేన ॥ రాజా ॥ విదితప్రభావ
ఏవ భవాన్, తదలమత్ర విలంబేన లోభప్రభృతీనాం వారాణసీం ప్ర
తి ప్రతిష్ఠతాం ॥ సంతోషః ॥ యదాజ్ఞాపయతి దేవః ॥ సోహం ॥
ప ॥ నానాముఖం విజయినం జగతాం త్రయాణాం దేవద్విజాతివ

తోషపవామృతసాగరాంభస్తస్మిన్ మనాక్ క్షణమాత్రం నిమగ్నః ఆప్లుతః
తేనయుక్త ఇతి భావః- తతః- సుఖంస్థాస్యతి సుఖం జీవతీత్యర్థః ॥ ౨౩ ॥
ప్రతిహారీత్యాది ఇహేత్యంతం సుగమం॥ స్వసన్నిధౌ స్వసమీపే॥ అనేన వస్తు
విచారతుమహోరాంతరంగస్సంతోష ఇతి ధ్వనితం॥ సంతోష ఇత్యాది సో
హమిత్యంతం స్పష్టార్థం॥ రాజ్ఞో నికటే స్వసామర్థ్యం దర్శయతి॥ సోహం
నానేతి ॥ సోహం విఖ్యాతవిభవః సంతోషః తరసా బలేన ప్రసహ్య పరాభూ
య నిర్జిత్య అవశం వ్యాపారశూన్యం వికలమితి యావత్ లోభం పినష్మి
సంచూర్ణయామి॥ కఃక ఇవ, దాశరథిః శ్రీజానకీపతిః- బలేనపరిభూయ

జిత్వా అవశమజితేంద్రియం రక్షోధినాథం రావణమివ॥ కీదృశం లోభం రావణంచ॥ లోభపక్షే నానా బహూని ముఖాని ద్వారాణి యస్య తం। రావణపక్షే నానా అనేకాని ముఖాని యస్య తం- దశవదనత్వాత్। పునః కీదృశం త్రయాణాం జగతాం విజయినం జయశీలం పక్షద్వయే తుల్యం స్పష్టంచ । పునః కీదృశం, దేవాశ్చ ద్విజాతయశ్చ బ్రాహ్మణాః తేషాం వధః మారణం బంధనంచ- తేన లబ్ధా వృద్ధిర్యేన తం- అన్యాయలబ్ధధనస్య దశగ్రీవస్య యాదృశీ గతిస్తాదృశీ లోభస్యాపి గతిరితి భావః ॥౨౮॥ సంభృతాని సంపాదితాని సుసిద్ధాని విజయార్థప్రయాణాయ మంగళాని కన్యాకనకాదర్శదధ్యాదీని ప్రత్యాసన్నః నికటవర్తీ మౌహూర్తికైః వేదితః జ్యోతిర్విదాదిష్టః ప్రస్థాన

ధబంధనలబ్ధవృద్ధిం । రక్షోధినాథమివ దాశరథిః ప్రసహ్య నిర్జిత్య
లోభమవశం తరసాపి నస్మి ॥ ౨౮ ॥ ఇతి నిష్క్రాంతః ॥ తతః ప్ర
విశతి వినీతవేషః పురుషః ॥ పురుషః ॥ దేవ సంభృతాని విజయప్ర
యాణమంగళాని । ప్రత్యాసన్నశ్చ మౌహూర్తికావేదితః ప్ర
స్థానసమయః ॥ రాజా ॥ యద్యేవం సేనాప్రస్థానాయాదిశ్యం
తాం సేనాపతయః ॥ పురుషః ॥ యదాజ్ఞాపయతి దేవ ఇతి నిష్క్రాం
తః ॥ నేపథ్యే ॥ ప ॥ సజ్జ్యంతాం గండభిత్తిచ్యుతమదమదిరామత్తభృం
గాః కరీంద్రా యుజ్యంతాం స్యందనేషు ప్రసభజితమరుచ్చండ
వేగాస్తురంగాః । కుంతైర్నీలోత్పలానాం వనమివ కకుభామంత

సహురో విజయయాత్రాసమయః ॥ సజ్జ్యంతామితి ॥ కరీంద్రాః హస్తీంద్రాః సజ్జ్యంతాం సపల్యాణాః క్రియంతాం। కీదృశాః కరీంద్రాః కుంభభిత్తేర్గండఫలకాత్ చ్యుతా స్రుతా చ సా మదమదిరా చ మదద్రవశ్చ తేన మత్తాః భృంగాః యేషు తే తురంగాః అశ్వాః స్యందనేషు రథేషు యుజ్యంతాం బధ్యంతాం, కీదృశాస్తురంగాః- ప్రసభమతిశయేన జితః మరుతో వాయోశ్చండః అతిశయితః వేగో యైస్తే పాదాతా పత్తయః సంచరంతు అగ్రే గచ్ఛంతు। కీదృశాః పాదాతాః, కకుభాం దిశామంతరాలేషు ధ్యేయం తైః ప్రాసైరాయుధవిశేషైః నీలోత్పలానాం వనమివ సృజంతః కుర్వంతః అశ్వవారా అశ్వసాదినః ప్రసభమతిశయేన సంచరంతు గచ్ఛంతు। కీదృశా అశ్వవారాః, అసిభిః ఖడ్గైః ల

సంతఃశోభంతః పాణయో హస్తా యేషాం తే-ఇతి బాహ్యార్థః॥ అథా
భ్యంతరః॥ కుంభః కుంభకాఖ్యప్రాణాయామః స ఏవ భిత్తిరివ భిత్తిః ఇంద్రి
యాధారత్వాత్ తస్యాః చ్యుతో మద ఏవ మదిరా తయా మత్తాః లుప్తవిషయ
స్మృతయః। భృంగా ఇవ భృంగాః ఇంద్రియాణి విషయరసలుబ్ధత్వాద్భృంగ
సామ్యమింద్రియాణాం-సజ్జ్యంతాం స్వాయత్తాని క్రియంతాం। కరీంద్రాశ్చ
వశరీంద్రాః ప్రాణాదివాయవః సజ్జ్యంతాం ఆయత్తాః క్రియంతాం ఏతదు
క్తం భవతి-ప్రాణాదినియమనేన దోషక్షయ ఇతి-తథోక్తం॥ దహ్యంతే ధ్మా
యమానానాం ధాతూనాం తు యథా మలాః। తథేంద్రియాణాం దహ్యంతే
దోషాః ప్రాణాదినిగ్రహాదితి-తురంగైః గచ్ఛంతీతి తురంగాః శరీరాం
తర్వర్తి-ముఖ్యధమనీసంచారిణో వాయవః - స్యందనేషు దేహేషు వర్త
మానాః సంయుజ్యంతాం సమాధీయంతాం- యథేష్టసంచారవిధురాః క్రి
యంతాం। కీదృశా వాయవః, ప్రసభం హఠాజ్జితః పరాభూతాః అముఖ్యధ

రాగే సృజంతః పాదాతాః సంచరంతు ప్రసభమసిలస
త్పాణయో ధాశ్వవారాః ॥౨౫॥ రాజా॥ భవతు కృతమంగ
ళాః ప్రతిష్ఠామహే॥ పారిపార్శ్వకం ప్రతి॥ సారథిరాదిశ్యతాం
సాంగ్రామికం రథం సజ్జీకృత్యోపనయేతి॥ పారిపార్శ్వకః॥

మనీసంచారిణాం మరుతాం చండ ఉగ్రో వేగో యైస్తైః। ఏవం జితేషు వాయు
షు శరీరశుద్ధిర్భవతీతి భావః। పదం పదమతంతి సతతం గచ్ఛంతీతి పదాతయః
తేషాం సమూహాః పాదాతాః బ్రహ్మవాసనా విశేషాః సంతైః అవిద్యా
ప్రహరణైః నీలోత్పలానాం వనమివ కకుభాం దిశాం అష్టదళహృదయపుం
డరీకదళానాం మధ్యే తత్త్వం ప్రకాశయంతః సంచరంతు అథేత్యవధారణే।
అశ్వవారాః- అశ్వాః ప్రకాశరశ్మయః తాన్ వారయంతి ప్రకోష్ఠే
షు ప్రాపయంతి తే అశ్వవారాః సుషుమ్నాసంచారమార్గాన్ సంచరం
తు నియమ్యంతాం। తత్ర దృష్టాంతః। అసిలసత్పాణయ ఇవ - దృష్టం హి సా
దృశ్యం లోకే ఖడ్గహస్తా నియంతారో భవంతీతి- అనేన చిత్తస్థైర్యముక్తం॥
ఉక్తం చ సుషుమ్నాయామేకత్ర నియమనం మనసః స్థైర్యహేతురితి। ఏవమ
స్యత్రాప్యూహ్యం॥ ౨౫॥ పారిపార్శ్వకం పరిపార్శ్వచరం సేవకం-సాం

గ్రామికం సంగ్రామేజౌరాగ్ర్యం॥ పారిపార్శ్వకఇత్యాద్యాయమ్మసన్నత్యం తంసుగమం॥ ఉద్ధూతేతి।ఏతేవాహాః।వహంతీతివాహాః।అశ్వాః।గగనసీమ్ని అంతరిక్షప్రదేశేరథంవహంతినయంతి। కీదృశావాహాః, ఉద్ధూతం ఉచ్ఛలితం యత్పాంసుపటలం ధూళిసమూహః తేనఅనుమితోజ్ఞాతోయః ప్రబంధోగతిసంతానస్తేనధావతాఖురాగ్రచయేన ఖురాగ్రసముదాయేన చుంబితః ఉపస్పృష్టఃభూమిభాగోయైస్తే కీదృశంరథం, నిర్మథ్యమానోదధిర్జలనిధిస్సముద్రస్తస్యేవోద్ధ్వనిఃతద్వత్ ఘోరో భయావహో ఘోషఃశబ్దోయస్యతం॥అథరోఽర్థస్తు- ఏతేవాహాః ప్రాణాః-వహంతిధాయస్తిరరథమివశరీరం గగనసీమ్ని అంతఃప్రదేశే లఘిమ్నా- ఘోరోజీవిత

యదాజ్ఞాపయతిదేవఇతి [illegible] ॥తతఃప్రవిశతియథోక్తం
రథమారూఢాయసా [illegible] దేవీవిష్ణుభక్త్యాతో రథః, తదా
రోహత్వాయుష్మాన్ ॥ [illegible] ॥ [illegible] ధాధిరోహ
ణం నాటయతి। [illegible] యిత్వా [illegible]
[illegible] ॥ [illegible] ధావన్తు
[illegible]
ఘోర [illegible] వాహాః। [illegible] ॥
[illegible] త్రిభువనపావనీవా
రాణసీ [illegible] ॥ [illegible] ప్రస్ఖలితజ [illegible]

వారీత్యాదిలుప్తపదం [illegible] విస్తరభయాన్నేహప్రపంచ్యతే॥ [illegible] ॥ [illegible] లగ్నాదృష్టిమార్గగోచరా - త్రిభువనపావనీతి- [illegible] దేవానాంనాగానాంచమనుష్యశరీరగ్రహణేనేతిత్రిభువనస్థాన్ పునాతీతి త్రిభువనపావనీత్యుక్తం దేవానాంనాగానాంచ స్పృష్ట్వ రీరేణఫలమోక్షత్వాదకత్వాభావాత్ ॥ వారాణసీంవర్ణయతి॥ అమీధారేతి। అమీసమ్ముఖేవర్తమానాః సౌధశిఖరాగ్రభాగపరిభాగాః భూయోబాహుళ్యేనవిభావ్యంతే దృశ్యంతే।కీదృశాస్సౌధశిఖరాః, ధారాయంత్రైర్భృత్యైఃస్థలన్నిర్గచ్ఛద్యజ్జలంతస్యరోధఘుంకారఃశబ్దవిశేషః తేనముఖరాఃసశబ్దాః। పునఃకీదృశాస్సౌధశిఖరాః ,శశిక

రాః ముష్ణంతిచోరయంతి తేశశికరముచః - శశికరవత్ రుక్ దీప్తిర్యేషాం తే శశికరరుచ ఇతి వా పాఠః- సుధాధవళితా ఇత్యర్థః॥ అమీ శే, యత్రయే షు సౌధశిఖరేషు ఇయంఉపలభ్యమానా వివిధా నానావర్ణా పతాకానా మావళిః పఙ్క్తిః ఉచ్చైః అతిశయేనశరదిఅమలానిఘనాలాయే మేఘాస్తేషా మంతే మధ్యేవిలసంతీ చముత్కారమావిష్కుర్వంతీయాతటిద్విద్యుల్లతా తస్యాః లేఖా రేఖాతస్యాఃలక్ష్మీం శోభాంవితరతివిస్తారయతి। సౌధమేఘ యోస్తటిత్పతాకయోశ్చోపమానోపమేయభావః॥ ౨౭ ॥ పతాశ్చేతి॥ పతాఃనగరస్యవారాణసీనామ్నః పర్యంతేషుప్రాంతేషు ఉద్యానభూ మయః ఉపవనప్రదేశాః- నాతిదూరేఅతినికటే- దృశ్యంత ఇత్యధ్యాహా రః। కీదృశ్యఉద్యానభూమయః, ముకుళంముకుళంప్రతి ప్రతిముకుళం

రముఖరావిభావ్యంతేభూయశ్శశికరరుచస్సౌధశిఖరాః। విచి
త్రాయత్రోచ్చైశ్శరదమలమేఘాంతవిలసత్తటిల్లేఖాలక్ష్మీం
వితరతిపతాకావళిరియం॥ ౨౭ ॥ పతాశ్చప్రతిముకుళలగ్నమ
ధుపావళిరణిత ముఖరా జృంభారంభభరవిగళన్మకరంద దుర్ది
నాః కుసుమ సురభయోనాతిదూరేశ్యామాయమానఘనచ్ఛ
దచ్ఛాయతరవోనగరపర్యంతోద్యానభూమయఃయత్రైతేమ
రుతోపి గృహీతపాంశుపత్రవ్రతాస్తాపహా ఇవలక్ష్యంతే ॥ తథా
హి॥పౌతోయా ద్రాగస్సరసరితస్స్రోతఃపరాగై రఙ్గంతశ్చ

ప్రతికోశంలగ్నాయేమధుపాస్తేషామావళిఃపఙ్క్తిస్తస్యాఃరణితేనశబ్దేన ముఖరాః వాచాలాః॥ జృంభోవికాసస్తస్యారంభ ఉత్పత్తిస్తస్యాః భ రోతిశయః అర్థాత్ కుసుమవికాసాతిశయఃతస్మాద్విగళన్నిస్సరన్యో మకరందఃపుష్పరసస్తేనదుర్దినంయాసుతాః కుసుమవృష్టిమత్య ఇత్యర్థః పునఃకీదృశ్యః, కుసుమానాంసురభిః పరిమళోయాసుతాః సపరిమళా ఇ త్యర్థః- శ్యామాయమానాఃనీలవర్ణాఃఘనానాంనిబిడానాంఛదానాం పత్రాణాంఛాయాఘనచ్ఛదచ్ఛాయయాయుక్తాస్తరవోయాసుతాః-మరుతో వాయవఃగృహీతంపాంశుపత్రవ్రతంయైస్తేసర్వదాధూళిముద్ధూళయంతఃప్ర చండా ఇతిభావః॥ తదేవదర్శయతి॥ తథాహి, తోయాద్రా ఇతి॥సమీరా

వాయవః ప్రేంఖణచలాః చంచలాః లతా ఏవ భుజాః తైః నృత్యంతి నృత్యం కుర్వంతి- తాపసాః పాశుపతా అపి ఏవం నృత్యంతీతి భావః| కీదృశా వాయవ స్తాపసాశ్చ, సురసరితో గంగాయాస్తోయేన ఆర్ద్రాః శ్రుతిజాహ్నవీమజ్జనాః| పునః కీదృశాః, పరాగైః కుసుమరజోభిః సితాః యుక్తాః వాయవః- షిఞ్ బంధనే ఇత్యస్య సితా ఇతిరూపం| పరాగైః విభూతిరజోభిః సితాః ధవళాః తాపసాః చ్యుతకుసుమైః స్వయమేవపతితైః పుష్పైః ఇందుమౌళిం శంకరం అర్చంతః పూజయంత ఇవ| పునః కీదృశాః, మధుపకులైః భ్రమరశబ్దైః ప్రోద్గీతాం ఉచ్చైర్గీయమానాం స్తుతిం పఠంతో వాయవస్తాపసాశ్చ మధుపానామివరుతాని తైః ప్రేంఖణతాలస్వరతానాదరూపేణ ఉద్గీతాం గానక్రియావతీం స్తుతిం పఠంతీత్యర్థః|| నను అచాక్షుషే వాయావిదం నోపపద్యత ఇతి చేత్ , ఆరోపేణాప్యుపపత్తేరితి సమాధేయం| నరంతి మరుతో స్యామితి

నకుసుమైరివేందుమౌళిం| ప్రోద్గీతాం మధుపకులైస్స్తుతిం పఠం
తో నృత్యంతి ప్రచలలతాభుజైస్సమీరాః|| ౨౮|| రాజా|| సానం
దమాలోక్య|| ప|| సైషాంతర్దధతీ తమోవిఘటనాదానందమా
త్మప్రభం చేతః కర్షతి చంద్రచూడవసతిర్విద్యేవముక్తైః పదం|
భూమేః కంఠవిలంబినీవకుటిలా ముక్తావళీ జాహ్నవీ యత్రే

సరిత్ బ్రహ్మనాడీత్యాద్యధ్యాత్మమూహ్యం ||౨౯|| సైషాంతర్దధతీతి || సైషా చంద్రచూడస్య మహాదేవస్య వసతిః కాశీ చేతో మనః కర్షతి వశీకరోతీత్యర్థః|| కీదృశీ కాశీ, అంతస్తమోవిఘటనాత్ అజ్ఞానవినాశాత్ ఆత్మప్రభం స్వయంప్రకాశమానందం దధతీ ప్రకాశయంతీ| పునః కీదృశీ, ముక్తేః- పద్యతే ప్రాప్యతే అనేనేతి పదం కారణమిత్యర్థః| కేవ, విద్యేవ- బ్రహ్మాత్మైకత్వజ్ఞానమివ- తదపి అజ్ఞానం వినాశ్య స్వప్రకాశమానందం ప్రకటయత్ ముక్తిహేతురితి విద్యాదృష్టాంతః| సా కా, యత్ర యస్యాం కాశ్యాం ఇయం జాహ్నవీ గంగా వక్రిమైందవీం కలాం అర్ధచంద్రాకారాం చంద్రకలాం ఫేనపటలైః ఫేనసమూహైః హసతీవేత్యుత్ప్రేక్షా | కథంభూతేవ, భూమేః కంఠవిలంబినీ కంఠేలంబమానా కుటిలా స్వభావతః ముక్తావళీవ ముక్తామాలేవ- ముక్తావళీసామ్యం స్వచ్ఛతయేతి వేదితవ్యం|| ఏషా బ్రహ్మనాడీ అంత

తస్యాఽఽదయకమలేచేతోవశీకరోతీత్యాభ్యంతరమూహ్యం శేషంసుగమం ౨౯ ॥ సూతః పారథిః ॥ ఇదంతదితి ॥ సురసరితో దేవనద్యాః పరిసరస్తీరం తస్యాలంకారభూతంఆయతనంస్థానం ॥ ఏషదేవఇతి॥ ఏషదేవః ద్యోతనాత్ దేవః పరమాత్మా- పురావిద్భిః క్షేత్రమహిమజ్ఞైః వ్యాసాదిభిః - క్షేత్రస్యాత్మా క్షేత్రాధిమానిదేవతేతిగీయతేఉచ్యతే । పుణ్యమీశ్వరంభజంతి సేవంతే తే పుణ్యభాజః భక్తాః - అత్ర క్షేత్రే దేహంసముత్సృజ్య యంవిశంతిప్రవిశంతిప్రాప్నువంతీత్యర్థః॥ ౩౦ ॥ ఏతఇతి ॥ అనేనవివేకసన్నిధిమాత్రేణకామాదీనాంపరాభవో దర్శితః ॥ రథాదవతీర్యేత్యనేన

యంహాసతీవ ఫేనపటలైర్వక్త్రాంకలామైందవీం॥ ౨౯ ॥ సూతః॥పరిక్రమ్య॥ ఆయుష్మన్ పశ్యపశ్య ॥ ఇదంతత్సురసరిత్పరిసరాలంకారభూతంత్రిభువనపావనంవిశ్వేశ్వరాభిధానస్యత్రిలోకీగురోర్భగవతోమహాదేవస్యాయతనం॥ రాజా॥సహర్షం అహో॥ వ॥ ఏషదేవః పురావిద్భిః క్షేత్రస్యాత్మేతిగీయతే।అత్రదేహంసముత్సృజ్యపుణ్యభాజో విశంతియం॥ ౩౦॥ సూతః॥ఆయుష్మన్ పశ్యపశ్య ॥ ఏతే తావత్కామక్రోధలోభాదయోఽస్మద్దర్శనమాత్రాదితో దేశాద్దూరమపక్రామంతి॥ రాజా॥ఏవమేతత్॥ తద్భవతు,భవనంప్రవిశ్యస్వాభీష్టసిద్ధయేభగవంతంనమస్యామః॥రథాదవతీర్యప్రవిశ్యావలోక్య చ॥జయజయభగవన్ ప్రసీద॥ వ॥ విశుద్ధజ్ఞానదేహాయత్రివేదీదివ్యచక్షుషే।శ్రేయః

శరీరేంద్రియయోస్తావదాసీన్యంసూచితం॥తద్భవత్వితి॥ స్వాభీష్టసిద్ధయేప్రబోధోత్పత్తిరూపస్వాభీష్టసిద్ధయే ॥ భగవంతంమహాదేవంస్తౌతి ॥ విశుద్ధజ్ఞానేతి ॥ సోమశ్చంద్రస్తస్యార్ధోఽయఃఖండః సఏవమౌళౌయస్యతస్మైనమఇత్యనుషంగః॥ కీదృశాయతస్మై । విశుద్ధంస్ఫటికవన్నిర్మలం జ్ఞానమేవదేహోయస్యతస్మై- చిత్స్వరూపత్వాత్ । పునః కీదృశాయ । త్రయాణాంవేదానాంసమాహారస్త్రివేదీసైవ దివ్యానిశ్రేష్ఠాని చక్షూంషినయనానియస్యతథోక్తాయ।పునఃకీదృశాయ । శ్రేయఃఅమృతం మోక్షఇత్యర్థః- శ్రేయోనిశ్శ్రేయసామృతమిత్యమరః- తస్యప్రాప్తేః నిమిత్తా

యశ్కారణాయ - తత్ప్రదానహేతుభూతాయేత్యర్థః ఏతాదృశాయమ
హాదేవాయనమ ఇతిపూర్వేణాన్వయః॥ ౩౧॥ శ్రీభగవంతమాదికేశవంస్తౌ
తి॥ జయతుజయతుభగవానిత్యాదినా॥ భగవాన్ షడ్గుణైశ్వర్యసంపన్నః॥
ఉత్పత్తించవినాశంచభూతానామాగతింగతిం। వేత్తివిద్యామవిద్యాంచ
సవాచ్యోభగవానితి। జయతుసర్వోత్కర్షేణవర్తతాం॥ అమరచమే
త్యాది॥ సర్వాణిసంబుద్ధ్యంతాని। అసురాణాం దేవానాంచయస్సమూ
హస్తస్యచమూచక్రంసేనామండలంతస్యచూడామణిశ్రేణిభిః మకుటమ
ణిపఙ్క్తిభిః నీరాజితంఉపాంతే సమీపేపాదద్వయాంభోజం చరణయు
గ్మకమలంయస్య। రాజంతో దీప్తిమంతో యేనఖాస్తేషాంద్యోతాః ప్రకాశా
ప్రాప్తినిమిత్తాయనమస్సమర్థధారిణే॥ ౩౧॥ ఇతి నమస్కరోతి॥
సూతః॥ ఇదంత్రిభువనగురోరనాదేరాదికేశవస్యవిష్ణోరాయ
తనం॥ రాజా॥ తద్దేహీతిగత్వాభగవంతమాదికేశవంప్రదక్షిణీ
కృత్య॥ జయతుజయతుభగవాన్॥ ❖ అమరచయచమూచక్ర
చూడామణిశ్రేణినీరాజితోపాంతపాదద్వయాంభోజ। రాజన్న
ఖద్యోతఖద్యోతికిమ్మీరితస్వర్ణపీఠ। స్ఫురద్ద్వైతవిభ్రాంతి
సంతానసంతప్తవందారుసంసారనిద్రాపహారైకదక్ష। క్షమా
మండలోద్ధారసంభారసంఘట్టదంష్ట్రాగ్రకోటిస్ఫురచ్ఛైలచ
క్ర। క్రమాక్రాంతలోకత్రయ। ప్రబలభుజబలోద్ధృతగోవర్ధన
స్తఏవఖద్యోతాః తైఃకిమ్మీరితంశబలితంచిత్రవర్ణీకృతంస్వర్ణపీఠంయస్య।
స్ఫురత్ ద్వైతం ప్రకాశమానో యోభేదః తస్యయావిభ్రాంతిః తస్యాస్సం
తానేనపరంపరయాసంతప్తాః ఖిన్నాః యేవందారవో వందనశీలాభక్తాః తే
షాంసంసారరూపాయానిద్రాతస్యాః అపహారేవినాశేఏకోముఖ్యోదక్ష
శ్చతురః తస్యసంబోధనం హేదక్ష। ఏవంసంబుద్ధ్యంతేషుసర్వత్రజ్ఞేయం।
క్షమేతి॥ క్షమామండలస్యక్షోణీవలయస్యయఉద్ధారఉద్ధరణం తేనసంభా
రాణాంపర్వతాదీనాంసంఘట్టః సమ్మర్దో యస్మిన్ దంష్ట్రాగ్రకోటౌ దం
ష్ట్రాగ్రభాగేస్ఫురత్ ప్రకాశమానం శైలచక్రం పర్వతసమూహో య
స్య। క్రమేణపాదవిక్షేపేణాక్రాంతంలోకత్రయంయేన। ప్రకృష్టబలాభ్యాం

భుజాభ్యాం బలేనోద్ధృతః ఊర్ధ్వం ధృతం [illegible] నరూపం ఛత్రం తేన ని
ర్వారితం నితరాం వారితం ఆఖండలేన ఇంద్రేణ ఉద్యోజితాః ప్రేరితాః ప్రా
పితాః అకాండే అసమయే చండాః ప్రళయకాలీనా అంబువాహా మేఘాః తే
షాం వృష్టిః వర్షణం తేన త్రసద్భిః తం యద్గోకులం తస్య త్రాణం రక్షణం తేన వి
స్మాపితం ఆశ్చర్యం ప్రాపితమాశ్చర్యయుక్తమిత్యర్థః - తాదృశమ
శేషం సమస్తం విశ్వం ప్రపంచో యేన| ప్రభో అవ్యాహతైశ్వర్య| విబు
ధా దేవాస్తేషాం రిపవో దానవాస్తేషాం యో వధూవర్గః స్త్రీసమూహః
తస్య సీమంతేషు కేశవిభాగరేఖాసు యత్సిందూరం తదేవ సంధ్యామయూ
ఖచ్ఛటా సంధ్యాకాలీనా మయూఖాః కిరణాః తేషాం ఛటా సమూహః త
స్యోన్మార్జనే ప్రోంఛనే ఉద్దామం ప్రసిద్ధం యద్ధామ తేజః తస్యాధిపః అత్ర

ఛత్రనిర్వారితాఖండలోద్యోజితాకాండచండాంబువాహా
దివర్షత్రసద్గోకులత్రాణవిస్మాపితాశేషవిశ్వ| ప్రభో| విబుధరిపు
వధూవర్గసీమంతసిందూర సంధ్యామయూఖచ్ఛటోన్మార్జనో
ద్దామధామాధిప| త్రస్తదైత్యేంద్రవక్షస్తటీపాటనాకుంఠభా
స్వన్నఖశ్రేణిపాణిద్వయ స్రస్తవిస్తారిరక్తార్ణవామగ్నలోకత్ర
య | త్రిభువనరిపుకైటభోద్దండకంఠాస్థికూట స్ఫుటోన్మా
ర్జితోద్దామచక్రస్ఫురజ్జ్యోతిరుల్లాసితోద్దామరోద్దండదోర్దం

యః తస్య సంబోధనే హే అధిప| త్రస్తో భీతో యో దైత్యేంద్రో హిరణ్యకశి
పుః తస్య వక్షస్తటీ ఉరఃప్రదేశః తస్యాః పాటనే విదారణే అకుంఠా అప్రతి
హతా భాస్వతీ దీప్తిమతీ నఖానాం శ్రేణిః పఙ్క్తిర్యస్య తాదృశం యత్ పా
ణిద్వయం తస్మాత్ స్రస్తం అధః పతితం విస్తారి ప్రసరణశీలం యద్రక్తం త
స్యార్ణవః సాగరః తస్మిన్ ఆ సమంతాత్ మగ్నం లోకత్రయం యేన| త్రి
భువనస్య రిపుః కైటభో దైత్యః తస్య ఉద్దండః స్థూలో యః కంఠః తస్యాస్థికూ
టం అస్థిసంఘః తస్మిన్ స్ఫుటం స్పష్టం ఉన్మార్జితం శోధితం ఉద్దామం ఖ్యా
తం యచ్చక్రం సుదర్శనం తస్య స్ఫురద్దీప్యమానం యజ్జ్యోతిః తేన ఉల్లాసి
తాః ఉద్దీప్తాః ఉద్దామరాః ఉద్భటాః ఉద్దండాః దోర్దండా బాహవో

యస్య। ఖండేందుచూడస్య దేవస్య ప్రియః - ఖండేందుచూడః ప్రి
యో యస్యేతి వా। ప్రౌఢః అతిప్రబలో యో దోర్దండః బాహుదండః తేన
విభ్రాంతో భ్రామితో యో మంథాచలః మందరాద్రిః తేన క్షుబ్ధో యో దు
గ్ధాంబుధిః క్షీరసముద్రః తస్మాదుత్థితా ప్రాదుర్భూతా యా శ్రీః లక్ష్మీః స్త
స్యా యా భుజవల్లిః తత్సంశ్లేషణాలింగనేన సంక్రాంతా పీనస్తనయోరా
భోగే విశాలస్థలే యా పత్రావళీపత్రలేఖా తయా లాంఛితం చిహ్నితం ఉ
రస్స్థలం యస్య। స్థూలాని యాని ముక్తాఫలాని తేషాముదారశ్చాసౌ హారశ్చ

డ। ఖండేందుచూడప్రియ। ప్రౌఢదోర్దండవిభ్రాంతమంథాచ
లక్షుబ్ధదుగ్ధాంబుధిప్రోత్థితశ్రీభుజావల్లిసంశ్లేషసంక్రాంతిపీన
స్తనాభోగపత్రావళీలాంఛితోరస్స్థల। స్థూలముక్తాఫలోదా
రహారప్రభామండలప్రస్ఫురత్కంఠ। వైకుంఠ। భక్తస్య లోక
స్య సంసారమోహచ్ఛిదం దేహి బోధోదయం దేవ తుభ్యం నమో
దేవ తుభ్యం నమో దేవ తుభ్యం నమః॥ ఇతి సాష్టాంగపాతం ప్రణి
పత్య। నిర్గమం నాటయిత్వా విలోక్య చ॥ సాధురయమేవాస్మాకం
నివాసోచితో దేశః॥ తదత్రైవ స్కంధావారం నివేశయామః ఇతి
నిష్క్రాంతౌ॥ .... *

ఇతి శ్రీకృష్ణమిశ్రవిరచితే శాంతరసాసారే ప్రబోధచంద్రోద
యనామ్ని నాటకే వివేకోద్యోగో నామ చతుర్థోఽంకః.

తస్య ప్రభామండలేన ప్రస్ఫురన్ కంఠో యస్య। వైకుంఠ పరమాత్మన్। భక్త
స్య లోకస్య భక్తజనస్య యః సంసారః తదుపాదానం మోహః భావరూపమ
జ్ఞానం ఛినత్తీతి ఛిత్ తం బోధోదయం బ్రహ్మాద్వైతసాక్షాత్కారోదయం దే
హి-దేవస్వప్రకాశ తుభ్యం నమోఽస్తు॥ ❋❋ నాటయిత్వా భ్రమణవిశేష
ం దర్శయిత్వేత్యర్థః। స్కంధావారం కటకం-నివేశయామః స్థాపయామః॥
ఇతి నిష్క్రాంతౌ-వివేకసారథినావితి శేషః॥ .... *

ఇతి శ్రీభట్టవినాయకాత్మజరామదాసవిరచితే
ప్రబోధచంద్రోదయవ్యాఖ్యానే ప్రకాశాఖ్యే
వివేకోద్యోగో నామ చతుర్థోంకః.

శ్రీరస్తు

ప్రబోధచంద్రోదయే సవ్యాఖ్యానే - చతుర్థోఽంకః

ఇత్థం చతుర్థేఽంకే వివేకోద్యోగముక్త్వా వైరాగ్యోత్పత్తిం వర్ణయిష్యన్ ప్రథమం శ్రద్ధాయాః ప్రవేశం ప్రస్తౌతి॥ తతః ప్రవిశతి శ్రద్ధేతి॥ సరస్వరం ప్రతిస్పర్ధినోః సంగ్రామం సూచయంత్యాహ॥ ప్రసిద్ధ ఇతి॥ అయమిత్యనేనోక్తం పంథానం విశదయతి॥ యతః॥ నిర్దహతీతి॥ వైరాత్సంభవ ఉత్పత్తిర్యస్య తాదృశోఽయః క్రోధః సజ్ఞాతీనాం సజాతీనామశేషం సమస్తం కులం నిర్దహతి। తత్ర దృష్టాంతః। ఘనః ప్రచండోఽయః పవనో వాయుః తేనాహతా ఆందోలితా యే తరువరాః స్థూలవృక్షాః తేషాం సంఘట్టేన సంఘర్షణేన సంభవో జన్మ

తతః ప్రవిశతి శ్రద్ధా॥ శ్రద్ధా॥ ఏందిశ్య॥ ప్రసిద్ధః ఖల్వయం పంథాః॥
యతః॥ నిర్దహతి కులమశేషం జ్ఞాతీనాం వైరసంభవః క్రోధః॥ వ
నమివ ఘనపవనాహతతరువరసంఘట్టసంభవో దహనః॥౧॥ సా
స్రం॥ అహో దురన్తో దారుణః సోదరవ్యసనజన్మా శోకాన
లో మోహవివేకజలధరశతైరపి న మందీక్రియతే॥ తథాహి॥ ధ్రు
వం ధ్వంసో భావీ జలనిధిమహాశైలసరితామతోమృత్యోస్సీగ్రస్తే
ణలఘుషు కా జంతుషు కథా। తథాప్యుచ్చైర్బంధువ్యసనజనితః

యస్తాదృశో దహనోఽగ్నిః వనమివ నిర్దహతీత్యర్థః। ఉక్తం చ భారతే ధూమాయంతే వ్యపేతాని సంహతాని జ్వలంతి చ। ఉన్ముక్తానీవ భాంతి స్మ జ్ఞాతయో భరతర్షభేతి॥ ౧॥ సోదరాణాం బంధూనాం వ్యసనం మరణం తస్మాజ్జన్మ యస్య సః శోక ఏవానలోఽగ్నిః వివేకపవజలధరాః మేఘాస్తేషాం శతాని తైః॥ ఏతదేవ స్పష్టయతి। ధ్రువమితి॥ జలనిధయశ్చ సముద్రాః మహీ భూశ్చ శైలాశ్చ పర్వతాః సరితశ్చ నద్యః తాసాం స్థిరాణామపి ధ్రువం నిశ్చయేన ధ్వంసో నాశో భావీ భవిష్యతి। అతో హేతోః శీర్యత్ త్రుటితం యత్తృణం తద్వల్లఘుషు అతితుచ్ఛేషు జంతుషు ప్రాణిషు మృత్యోర్మరణస్య కా కథా కిం వక్తవ్యమిత్యర్థః। తథాపి ఏవం వివేకజాతేపి ఉచ్చైరతిశయేన కోఽప్యనిర్వచనీయః విషమోఽసత్యః వివేకం ప్రకర్షేణాన్యథా నాశయతీతి

తాదృశః బంధూనాం వ్యసనేనవిధనేనజనితఃశోకఏవదహనోగ్నిః హృదయంచేతోదహతి ॥ ౨ ॥ కామాదివధస్యనాట్యే ప్రత్యక్షతఃకర్తుమశక్యత్వాత్‌శ్రద్ధాముఖేనతంసూచయతి॥ యేనతథేతి॥ కథావార్తాసైవశేషావశిష్టాయేషాంతేషుపాత్రేష్వర్థః ॥ నికృంతతీవేతి॥కూరః అసహ్యః శోకాగ్నిఃఉత్‌ఊర్ధ్వాశ్శిఖాయస్యఉదరపూరకత్వాదుచ్ఛిఖః మే మమమర్మాణినికృంతతీవభినత్తీవ- దేహంశరీరంశోషయతీవ- అంతరాత్మానంమనోదహతీవ॥ ౩ ॥ కామాదివధంపూర్వసూచితంప్రకటయి

కోపివిమనోవివేకపోత్రస్మాభిర్దహతిహృదయంశోకదహనః॥ ౨॥
యేనతథాకూరప్రకృతికేష్వపిభ్రాతృషు కామక్రోధాదిషు
కథాశేషతాంగతేషు ॥ స్మి॥నికృంతతీవమర్మాణిదేహంశోషయ
తీవమే। దహతీవాంతరాత్మానం కూరశ్శోకాగ్నిరుచ్ఛిఖః॥ ౩॥
విచింత్య॥ ఆ-స్తాస్మిదేవ్యాః ష్ణుభక్త్యాః యథా,వత్సేశ్రద్ధేఅహ
మత్ర హింసాపాత్రీసమరదర్శనవరాఙ్ముఖీతేనవారాణసీ
ముత్సృజ్యశాలగ్రామాభిధానేభగవతశ్చక్రతీర్థేకంచిత్కాలమతి
వాహయామి,త్వంతుయథావృత్తమాగత్య(వృత్తాంతం) మేనివే
దయిష్యసీతి॥తదహంచేవ్యాస్సకాశంగత్వాసర్వమేతస్యాత్సమర
వృత్తాంతమావేదయిష్యామి॥ పరిక్రమ్యావలోక్యచ॥ ఇదంత
చ్చక్రతీర్థం,యత్రాముంసంసారసాగరోత్తారతరణికర్ణధారో
భగవాన్‌హరిఃస్వయంప్రతివసతి॥ప్రణమ్య॥ ఇయంచమహా

తుంవిష్ణుభక్తేరాదేశంసూచయతిఃఅద్యేత్యాదినా॥విష్ణుభక్తిర్నామజడాన్పతాహంకారాదిరహితాజ్ఞానసత్యానందాద్యాకారాచప్రత్యక్చైతోవృత్తిః హింసాపాత్రీయః వధప్రధానోయస్సమరఃసంగ్రామః తద్దర్శనేవరాఙ్ముఖీ ఉదాసీనా॥సాళగ్రామాభిధానేచక్రతీర్థేభగవతోవిష్ణోః క్షేత్రేఅతివాహయామిఅతిక్రమామి॥యథావృత్తంయేనప్రకారేణజాతంవృత్తాంతమితిశేషః-ఆవేదయిష్యామినివేదయిష్యామి॥ యత్రేతి॥యత్రచక్రతీర్థేసంసారసాగరస్యసంసారసముద్రస్యఉత్తారేపారగమనేతరణిర్నౌకా-స్త్రియాంనౌస్తరణిస్తరిరిత్యమరఃజ్ఞానరూపా తస్యాఃకర్ణధారోనియామకః ॥ మహా

మునిభిః నారదశుకసనకాదిభిః ఉపాస్యమానా సేవ్యమానా। ఉపాస్య
మానేత్యనేనేదముక్తం భవతి- యన్నాన్యా భక్తేరేవపరమార్థసాధనం
ఉపాయాంతరం నాస్త్యేవకలౌవిశిష్యతమునయో౽ప్యేకతోతరాం। భక్త్యైవానేకే
సంతీర్ణాః-తథోక్తం ॥ విష్ణోస్తుశ్రవణేపరీక్షిదభవద్వైయాసకిః కీర్తనేప్ర
హ్లాదఃస్మరణేతదంఘ్రిభజనేలక్ష్మీఃపృథుఃపూజనే। అక్రూరస్త్వభివందనే౽థ
హనుమాన్దాస్యే౽థసఖ్యే౽ర్జునఃసర్వస్వాత్మనివేదనేబలిరభూత్కైవల్య

మునిభిరుపాస్యమానాభగవతీవిష్ణుభక్తిశ్శాంత్యాసహకిమపి
మంత్రయతే,యావదుపసర్పామీతిపరిక్రామతి॥ తతఃప్రవిశతి
విష్ణుభక్తిఃశాంతిశ్చ ॥ శాంతిః ॥ దేవిప్రబలచింతాకులహృద
యామివభగవతీమవలోకయామి ॥ విష్ణుభక్తిః ॥ వత్సేపతస్మి
న్నతిమహతివీరవరక్షయే సాంపరాయే నజానామి, బలవతా
మోహేనాభియుక్తస్య వత్సవివేకస్యకీదృశోవృత్తాంతఇతి,దు
ష్ఠ్వసితమివమేహృదయం॥ శాంతిః॥ కిమత్రాపిచింత్యం ననుభగవతీ
చేత్కృతానుగ్రహాతన్నియతమేవ రాజ్ఞోవివేకస్యవిజయఇతి
జానామి॥ విష్ణుభక్తిః॥ వత్సే॥ ప॥ యద్యప్యభ్యుదయఃప్రియఃప్ర
మాణాదవధార్యతే । కామంతథాపిసుహృదామనిష్టాశంకిమా
నసం ॥౮॥ విశేషతశ్చశ్రద్ధాయాశ్చిరమనాగమనంమనసిసం
దేహమారోపయతి ॥ శ్రద్ధా ॥ ఉపసృత్య ॥ భగవతిప్రణమామి ॥
విష్ణుభక్తిః॥ శ్రద్ధేస్వాగతం॥ శ్రద్ధా॥ దేవ్యాఃప్రసాదేన॥ శాం
తిః॥ అంబప్రణమామి॥ శ్రద్ధా॥ పుత్రిమాంపరిష్వజస్వ॥ శాంతిః
తథాకరోతి॥ శ్రద్ధా॥ వత్సేదేవ్యావిష్ణుభక్తేఃప్రసాదాన్నిజ

మేషాంపదమితి॥ దేవిప్రబలచింతేతి॥ సాంపరాయేసంగ్రామే - అభియు
క్తస్యపురస్కృతస్య- దుష్ఠ్వసితమివఅస్వస్థమివ- మేమమ- హృదయంమాన
సం॥ నియతమేవనిశ్చితమేవ॥ యద్యపీతి॥ యద్యపిప్రియో బాహుల్యే
నాభ్యుదయోభాగ్యోత్కర్షః ప్రమాణాద్ధర్మపక్షపాతిత్వా దవధార్య
తేనిర్ణీయతే, తథాపికామమత్యర్థం సుహృదాంమానసం అనిష్టాశంకి
అనర్థాశంకీత్యర్థః॥౮॥ విశేషతఇత్యాదివిష్ణుభక్తేరిత్యంతంసుగమం॥ చే

తఃపదం అంతఃకరణరూపదర్శనస్య॥ మోహావివేకయోఃసంగ్రామముపవర్ణ యిష్యన్విష్కంభకర్త్రీశ్రద్ధాప్రోక్తే తత్రేవావతారయతి ॥ అథతత్రేతి॥ దేవ్యాం విష్ణుభక్త్యా- ఆదికేశవాయతనాత్ గంగావరుణాసంగమాత్ అప క్రాంతాయాంచక్రతీర్థసమీపగతాయామేవ- భగవతిభాస్వతి అతిస మర్థేచ్ఛినూర్తే । కీదృశే భాస్వతి, కించిదుత్సృష్టఃత్యక్తః పాటలిమాశ్వే తరక్తిమాయేనతస్మిన్ సతి|విజయేత్యాదితేషామిత్యంతం|పదపునః- తేషాం మహామోహపక్షవర్తమానానాం అస్మాకం వివేకపక్షీయాణాం సైన్యసా గరే సైన్యసముద్రే సన్నద్ధసన్నాహయాత్రే సతి- మహారాజేన వివేకేన- మహారాజమహామోహస్యేతికర్మణిషష్ఠీ-గంపత్రినై యాయికందర్శ

నచేతఃపదంప్రాప్నుహి॥ విష్కంభకః॥ అథతత్రకింవృత్తం॥
శ్రద్ధా॥ యద్దేవ్యాః ప్రతికూలమాచరతాముచితం॥ విష్కంభ
క్తిః॥ తద్విస్తరేణావేదయ॥ శ్రద్ధా॥ ఆకలయతుభగవతీ॥ దేవ్యా
మాదికేశవాయతనాదపక్రాంతాయామేవ కించిదుత్సృష్ట
పాటలిమ్ని భగవతిభాస్వతి, విజయఘోషణాహూయమా
నానేకవరవీరబహుళసింహనాదబధిరితదిగంతే, సతతరథతు
రగఖరతరఖురఖండితభూమండలోచ్చలద్విపులరజఃపటలాంత
రిత కిరణమాలిని, ప్రబలతరకర్ణ,తాళాస్ఫాలనోచ్చలన్మ
దకరికుంభసిందూరసంధ్యాయమానదశదిశి, ప్రళయజలధర

నందాత్యైనదూతస్యకర్ణదౌత్యం తేనప్రహితం ప్రేషితమితిసంబంధః(మ హామోహంప్రతీతిపాఠాంతరం) కీదృశే సైన్యసాగరే- విజయఘోషేణ విజయవాద్యశబ్దేనాహూయమానాఅనేకేబహవోవరాః శ్రేష్ఠాః వీరాః యోధాః తేషాంబహుళోయస్సింహనాదః తేనబధిరితాః బధిరాస్సంపా దితాదిశామంతాయస్యతస్మిన్|పునఃకీదృశే, సతతంనిరంతరంరథాశ్చతు రగాణాం ఖరతరాః ఖురాశ్చతైఃఖండితంచూర్ణితం యద్భూమండ లంతస్మాదుచ్చలదూర్ధ్వంపతత్ యద్విపులంరజఃపటలంధూళిసమూహః తేనాంతరితఆచ్ఛాదితఃకిరణమాలీతరణిర్యస్యతస్మిన్|పునఃకీదృశే,ప్రబలత రంయత్కర్ణతాళాస్ఫాలనం తేనోచ్చలదుద్గచ్ఛద్యత్ మదేన సహితా

పంచమః

మేకరిణస్తేషాంకుంభసిందూరధూళిర్వ్యాప్తా బిభ్రా
దశదిశో యేనతస్మిన్। పునఃకీదృశే తస్మిన్ ॥ నా
మామివధ్వానఃశబ్దః తేనభీషణేభయదేవ బాణాః బాణపాణ్యసైనికా
న్నోరితి॥ హే మహామోహేత్యధ్యాబోధనమాగస్త్య
క్రోధాదిభిస్సహమ్లేచ్ఛాః మ్లేచ్ఛధర్మాఏవ ఇందుస్తదహం
విష్ణోరాయతనానిస్థానాని పాళ మయా రితా
కూలానితీరాణి-పుణ్యాః పావనాః నైమిశారణ్యా
న్యాకృతాంయాజ్ఞికానాంమనాంసి స్వపరిత్యజ్యేతి స
ర్వత్రసంబధ్యతే నోచేన్నగచ్ఛసిచేత్ - ఘేత్కారిణః ఘేత్కారశబ్దయు

క్తాః నభీషణే తేషామస్మాకంచసన్నద్ధసైన్యసాగరే। మహారా
జవివేకేనమహారాజమహామోహస్యనైయాయికదర్శనందౌ
త్యేనప్రహితం। గత్వాచతేనోక్తో మహామోహః॥ ప ॥ విష్ణో
రాయతనాన్యపాస్యసరితాంకూలాన్యరణ్యానిచ పుణ్యాః పుణ్య
కృతాంమనాంసిచభవాన్ మ్లేచ్ఛాన్ వ్రజేత్స్వామగః । నోచే
త్సంతుకృపాణదారిత భవత్ప్రత్యంగధారాతుర ద్రక్తాస్వాద
విదీర్ణవక్త్రవివరాః ఫేత్కారిణః ఫేరవాః॥౫॥ విష్ణుభక్తిః॥
తతస్తతః॥ శ్రద్ధా॥ తతోదేవివికటలలాటతటతాండవితభ్రుకుటి
నాక్రుద్ధేనమహామోహేనాభిహితం ॥ అనుభవత్వస్యదుర్న
యపరిపాకస్యవివేకహతకఃఫలమిత్యభిధాయస్వయంపావం

క్తాః ఫేరవాఃసృగాలాః కృపాణేనఖడ్గేనదారితంఛిన్నం భవతోయత్ప్ర
త్యంగంతస్మాద్ధారయాతురత్ నిర్గచ్ఛద్యద్రక్తం తస్యాస్వాదాయ విదీ
ర్ణానివ్యావృతానివక్త్రాణాంవివరాణిఛిద్రాణియేషాంతాదృశాః సంతు
భవంత్విత్యర్థః(రక్తస్ఫీతవిదీర్ణేతిపాఠాంతరం)॥౫॥ తతస్తతః-పునఃపు
నరిత్యర్థః॥ తత ఇతి॥ వికటావిషమాలలాటతటే ఫాలఫలకే తాండవితాన
ర్తితా భ్రుకుటిఃభ్రూవిటంకంయేనతాదృశేన- మహామోహేనఅభిహితము
క్తం ॥కిముక్తంతదాహ ॥అనుభవత్వితి ॥ దుర్నయోదుర్నీతిఃతస్యాఃపరి
పాకఃతస్యఫలంవివేకహతకఃవివేకప్రేతః-పాషండాగమాన్సంగతచార్వా

ఖ్యయోగాః
శాస్త్రాణితై
గవంతః కృతాః
సైన్యమస్తకే ।
బభౌ। కీదృశీ సం

-పాషండతర్క-ప్రతిపాదకాని
గాయ సముద్యోతితాః సముద్యో
తేప తస్మిన్ సమయే - సైన్యశిరసి
-అకస్మాత్ ఆవిరాసీత్ ప్రకటీబ
: ఉపవేదా ఆయుర్వేదధనుర్వేద

గాంధర్వార్థశాస్త్ర అంగాని- .. శిక్షాకల్పోవ్యాకరణం నిరుక్తం ఛం
దోజ్యోతిషమితిషట్- పురాణాని అష్టాదశ మాత్స్య మార్కండేయపాద్మ
వారాహకౌర్మాదీని- ధర్మశాస్త్రాణి మన్వాదయోష్టాదశ స్మృతయః
తావంత్య ఉపస్మృతయః- ఇతిహాసా మహాభారతాదయః- ఆదిగ్రహణాత్
పురాణ బహిర్భూతాః ఆగమాః నారద పాంచరాత్ర రుద్రయామ

లాగమాః పాషండ తర్కశాస్త్రైస్సమం సమవాయప్రథమం
సముద్యోతితా॥ అత్రాంతరే చాస్మాకమపి సైన్యశిరసి॥వ॥ వే
దోపవేదాంగ పురాణధర్మశాస్త్రేతిహాసాదిభిరుద్భాసిత శ్రీః॥
సరస్వతీపద్మకరా శశాంకసంకాశ కాంతిస్సహసావిరాసీత్॥
౬॥విష్ణుభక్తిః॥తత్రస్థితః॥శ్రద్ధా॥తతోదేవి వైష్ణవ శైవసౌరాద
యో దేవ్యాస్సకాశమాగతాస్సర్వేపి వాగమాః ॥విష్ణుభక్తిః॥
త తస్థితః ॥ శ్రద్ధా । తదనంతరంచ । వ ॥ సాంఖ్య
న్యాయ కణాద భాషిత మహా భాష్యాది శాస్త్రైర్వృతా

శకప్రోత్రకవచాదయః- తైరుద్భాసితా అతిశయితా శ్రీశ్శోభా యస్యాస్సా। పు
నః కథంభూతా సరస్వతీ, పద్మం కరేయస్యాస్సా- పాతాంతరే పద్మంధారయ
తీతి పద్మధరా। పునః కథంభూతా సరస్వతీ। శశాంకేన చంద్రమసా సంకా
శాతుల్యా కాంతిర్దీప్తిర్యస్యాస్సా॥౬॥ వైష్ణవం అణ్వాత్మవాదినాం మతం
శైవం పాశుపతం శాస్త్రం- సౌరం సౌరాగమః॥ సాంఖ్యన్యాయేతి॥ వాగ్దే
వ్యాః సరస్వత్యాః పురతః అగ్రే-సమవాయ ఉత్సుకా ఉత్కంఠితా మీ
మాంసా పూర్వోత్తరమీమాంసా విచార ప్రధానా భాట్ట ప్రాభాకర
శాస్త్రరూపా - ఆవిరభవత్ ప్రకటీబభూవ।కీదృశీమీమాంసా। సాంఖ్యం
ప్రసిద్ధం- న్యాయో గౌతమప్రణీతంశాస్త్రం - కణాదేనభాషితం వైశే

షికందర్శనం- మహాభాష్యాదీనివ్యాఖ్యానాని బ్రహ్మ . . . స్వ్యాతా యు
క్తిత్యర్థః ।పునఃకీదృశీమీమాంసా . . . నా . . . న్యాయా
అధికరణానితేషాంసహస్రంతదేవబాహవోపస్యకాదికానికరైః సమూ
హైర్దిశః వైదిక కర్మ బ్రహ్మబోధనమార్గస్థాః ఉద్ద్యోతయంతీ ప్రి
కటయంతీ।పునఃకీదృశీమీమాంసా,ధర్మఏవ ఇందు స్తద్వత్కాంతంమనో
హరంఆననంముఖంయస్యాస్సా।పునః కీదృశీమీమాంసా । త్రయీ వేదత్రి
యాసైవత్రీణినయనానినేత్రాణియస్యాస్సా ।తత్రోత్పేక్ష్యతే।అపరా
ద్వితీయాకాత్యాయనీవ- తత్ర త్యేతానివిశేషణానియోజ్యాని ॥౭॥పర
స్పరవిరోధినాం కథంసమవాయఇతిశాంతిరాశంకతి॥ అయేకథమితి॥ స్వ
భావప్రతిద్వంద్వినాం స్వారసికవిరోధినాం తర్కాణాంశాస్త్రాణాం ఆగ

స్ఫూర్జన్న్యాయసహస్రబాహునివహైరుద్ద్యోతయంతీదిశః ।
మీమాంసా సమరోత్సుకా విలభవద్ధర్మేందుకాంతాననా వా
గ్దేవ్యాః పురతస్త్రయీత్రినయనాకాత్యాయనీవాపరా ।౭ ॥
శాంతిః ॥ అయేకథంపునః స్వభావప్రతిద్వంద్వినా మాగమా
నాంపతర్కాణాంసమవాయస్సంపన్నః॥శ్రద్ధా॥ పుత్రి॥ స ॥
సమానాన్వయజాతానాంపరస్పరవిరోధినాం। పరైః ప్రత్యభి
భూతానాంప్రసూతేసంగతిస్త్రియం॥ ౮ ॥యేనవేదప్రసూతా
నాంతేషామవాంతరవిరోధేపి వేదసంరక్షణాయనాస్తికపక్షప్ర

మాణాం వేదానాం చేతి- ద్వైతాద్వైతే బ్రహ్మణివేదితవ్యే - ఏకమే
వాద్వితీయం బ్రహ్మేత్యాదివిరుద్ధార్థకత్వాత్ - సమవాయో మేళనం
కథంసంపన్నోజాతః ॥ సమాధత్తే।పుత్రి, సమానాన్వయేతి ॥ సమానా
న్వయజాతానాం సమానఏకఃఅన్వయోవంశో వేదః తస్మాజ్జాతానాంప్ర
సూతానాం-పరస్పరవిరోధినాం-పరైఃసాధారణశత్రుభిః ప్రత్యభిభూతా
నాంపరాభూతానాంసంగతిర్మేళనంస్త్రియంశోభాంప్రసూతే-అనేనస్వ
పక్షరక్షణాయపరపక్షబాధిత్వేవ ఇతిలక్ష్యతె పరిత్యభియుక్తానామితివాపా
ఠః॥ ౮॥ నమస్వతంత్రఋషిప్రణీతానాంభిన్నమతావలంబినాందర్శనా
నాంకథమేకవంశప్రసూతత్వమిత్యాశంక్యాహ॥ యేనేతి॥వేదమూలత్వం

ఏకవంశ ప్రమాణత్వేష్టం సాహిత్యమేవఅవిరోధపద॥సమస్త
తంత్రఋషిప్రణీతానా అపౌరుషేయత్వాద్విరుద్ధార్థాభిధా
యకత్వేఽన్యతరస్య ప్రామాణ్యప్రసంగాత్ విరోధేచోభయస్యాశాస్త్రీ
త్వాత్, ఉపపద్యతేశాస్త్రీష్విదంప్రమాణమిదమప్రమాణమితి విచార
ణా।అపౌరుషేయాణామపనిషత్సద్వేవాత్రి బ్రహ్మణీ వేదితవ్యా-ద్వాసుపర్ణా
సయుజాసఖాయా- ఏకమేవాద్వితీయం-ఐతదాత్మ్యమిదంసర్వమిత్యాదివి
రుద్ధార్థకత్వంకథంసోఢుంశక్యం భ్రమప్రమాదవిప్రలిప్సాకరణాపాటవా
దిపురుషదోషాణామనిరూపణాదిత్యాశంక్య తత్రివిరుద్ధార్థకత్వమేవనా
స్తీత్యాహ॥ ఆగమానామితి॥ తత్త్వంవిచారయతాం తత్త్వమద్వితీయ
బ్రహ్మఖండవాక్యార్థరూపంతద్విచారయతాంతత్ప్రతిపాదకానాం త
థాపదార్థానాంవిరోధేపివాక్యార్థస్యైకత్వాన్నతత్రవిరోధశంకా

ఇత్యుపాయవశాస్త్రాణాంసాహిత్యమేవ । ఆగమానాంతు త
త్త్వంవిచారయతామవిరోధఏవ॥ తథాహి॥ప॥జ్యోతిశ్శాంతమ
నంతమద్వయమజం తత్తద్గుణోన్మీలనాద్బ్రహ్మేత్యచ్యుతఇ
త్యుమాపతిరితిప్రస్తూయతేనేకధా। తైస్తైరేవసదాగమైఃశ్రు

శూకవఃపీతిభావః॥ ఉక్తమర్థమావిష్కరోతి॥ తథాహి, జ్యోతిరితి॥ తై
స్తైఃప్రసిద్ధైః సదాగమైఃసమీచీనైఃవైదికైకపరిగృహీతైరాగమైః నారద
పాంచరాత్రాదిభిఃజ్యోతిఃబ్రహ్మైవఅనేకధాఅనేకప్రకారంప్రస్తూయతే
ఉపాస్యతే। తేకేప్రకారాఇత్యపేక్షాయామాహ॥బ్రహ్మేత్యాది। బ్రహ్మై
వతత్త్వమితి హైరణ్యగర్భాః-అచ్యుతఇతివైష్ణవాః - ఉమాపతిరితి శై
వాః॥ నన్వేతాన్యేవపారమార్థికానినానాతత్త్వానిసంతు అతోవిరోధ
ఇత్యాశంక్యాహ ॥ తేతేమిగుణాఃరజస్సత్త్వతమోరూపాః తేషామున్మీల
నాదాధిక్యాత్ బ్రహ్మేత్యాదిసంజ్ఞాః- రజసఆధిక్యాత్ బ్రహ్మేతి సత్త్వ
స్యాధిక్యాద్విష్ణురితి - తమసఆధిక్యాదుమాపతిరితిపకస్యైవగుణోపాధి
కాన్సంజ్ఞాఃనతువాస్తవోభేదఇతిభావః,కీదృశంజ్యోతిః। శాంతం రాగద్వే
షాభినివేశశూన్యం।పునఃకీదృశం।అనంతంవస్తుతఃకాలతోదేశతశ్చేతి త్రివి
ధపరిచ్ఛేదశూన్యం।పునఃకీదృశం। అద్వయంవికారశూన్యంఅజంజన్మరహి

తం॥ యద్యప్యేవం తథాపి నానాశ్రుతి[illegible] ప్రతిపాదకాభి
ర్నానాత్వమేవ సత్యేకత్వమిత్యాశఙ్క్య [illegible] ॥ నానే[illegible]నాపథప్రస్థితైః
నానామార్గప్రవృత్తైః శ్రుతిముఖైరుపనిషత్ప్రథానైః అసౌ అపరోక్షో
జగదీశ్వరః యస్మాదాపరోక్ష్యాదిశ్రుతేర్గమ్యః లక్షణయా బోధ్యః॥ అ
భేదే దృష్టాంతమాహ॥ వారాంజలానాం ప్రవాహైర్జలనిధిరివ - యథా న
ద్యస్స్యందమానాస్సముద్రాయణాస్సముద్రం ప్రాప్యాస్తం గచ్ఛంతి నభి
ద్యంతే తాసాం నామరూపే సముద్ర ఇత్యేవం ప్రోచ్యతే- ఏవమేవాస్య పరి
ద్రష్టురిమాష్షోడశకలాః పురుషాయణాః పురుషం ప్రాప్యాస్తం గచ్ఛంతి నభి
ద్యంతే తాసాం నామరూపే పురుష ఇత్యేవం ప్రోచ్యత ఇతి- పాతాంత
రే-యథానద్యస్స్యందమానాస్సముద్రమస్తం యాంతి నామరూపే విహాయే
త్యాదిశ్రుతేః ॥ తథా చ గీతాయాం ॥ యేప్యన్యదేవతాభక్తా యజంతే శ్ర

తిముఖైర్నానాపథప్రస్థితైర్గమ్యోఽసౌ జగదీశ్వరో జలనిధిర్వా
రాం ప్రవాహైరివ॥ ౯ ॥ విష్ణుభక్తిః॥ తతస్తతః॥ శ్రద్ధా॥ తతో దే
వ పరస్పరం కరితురగరథపదాతీనాం నిరంతరశరనికరధారాసం
పాతోపదర్శితదుర్దినానాం తేషామస్మాకం చ యోధానాం తు
ములస్సంప్రహారః ప్రావర్తత॥ తథాహి॥ వ ॥ బహుళరుధిరతో
యాస్తత్ర స్రవంత్యో నిబిడపిశితపంకాః కంకరంకావకీ
ర్ణాః। శరదళితవిశీర్ణోత్తుంగమాతంగశైలస్ఖలితరయవికీర్ణ చ్ఛ
ద్ధయాన్వితాః। తేపిమామేవ కౌంతేయ యజంత్యవిధిపూర్వకమితి॥ ౯॥

తతో దేవేతి॥ తేషామస్మాకం చ కరితురగరథపదాతీనాం యోధానాం
చ వీరాణాం తుములస్సంకులః సంప్రహారః సంగ్రామః ప్రావర్తత అజాయ
త॥ కీదృశానాం తేషామస్మాకం చ, నిరంతరం నిబిడం శరనికరాణాం బాణస
ముదాయానాం యో ధారాసంపాత ఇవ సంపాతో వృష్టిః తేన ఉపదర్శితం
దుర్దినం మేఘచ్ఛన్నమహో యైస్తేషాం॥ బహులేతి॥ తత్ర సంగ్రామే స్ర
వంత్యో నద్యః సస్రుః అస్రవన్ । కీదృశ్యః స్రవంత్యః, బహుళం రుధిరమే
వ తోయం యాసు తాః । పునః కీదృశ్యః స్రవంత్యః! నిబిడం ఘనం పిశితమేవ
పంకః కర్దమో యాసు తాః । పునః కీదృశ్యః స్రవంత్యః, కంకాః పక్షిణః త ఏవ
రంకాదీనాః ప్రాణినః తైరవకీర్ణాః వ్యాప్తాః। పునః కీదృశ్యః। శరైర్దళితాః ఘు

ఘూర్ణీకృతాః అగపవి[illegible]ఉత్తుంగాః ఉద్దామాతంగాః కరిణః నపవ శైలాః పర్వతాః తేభ్యః స్ఖలితరయాః శూన్యవేగాశ్చ తే వికీర్ణాశ్చ ఛత్రాణ్యేవహంసాస్తఏవఅవతంసాః భూషణాని యాసు తాః॥ ౧౦ ॥అథపాషండన్యాకారమావిష్కరోతి॥ తస్మింశ్చేతి॥ తస్మిన్ పూర్వనిరూపితే అతిమహతి దారుణే సంగ్రామే లోకాయతికం తంత్రం శరీరాత్మవాదిశాస్త్రం అన్యోన్యం పరస్పరం సైన్యానాం విమర్దనాని సంఘట్టనాని తైరేవ వినష్టం-సర్వధా యుక్తిశూన్యమితి భావః॥ తస్య ప్రథమతో వినాశే హేతుమాహ॥ కీదృశం తంత్రం । పాషండాగమైః సౌగతసౌత్రాంతికమాధ్యమికాదిభిః అగ్రేసరీకృతం పురస్కృతం॥ అన్యోన్యవిమర్దనే కారణమాహ॥ పరాపరేతి॥ పరః ప్రకృష్టః సదాగమరూపస్తర్కః - అపరోపకృష్టః పాషండాగమరూప

త్రహంసావతంసాః॥౧౦॥తస్మింశ్చాతిమహతి దారుణే సంగ్రామే
పరాపరవస్తువిరోధితయా పాషండాగమైరగ్రేసరీకృతం లోకా
యతికం తంత్రమన్యోన్యసైన్యవిమర్దనైర్వినష్టం। అనంతరం పా
షండాగమా నిర్మూలతయా సదాగమార్ణవప్రవాహేణ పర్య
స్తాః। సౌగతాస్తావత్సింధుగాంధారమగధాంగపారశీకవంగక
లింగాదీన్ మ్లేచ్ఛప్రాయాన్ జనపదాన్ ప్రవిష్టాః। పాషండది

స్తర్కః తయోర్విరోధితయా - లోకాయతికాభిహితపరిణామరూపశరీరమేవాత్మానమూరీకుర్వంతి తచ్చాస్తికానాం సర్వేషాం నాస్తికానాం చానభిమతమతో విరోధ ఇతి భావః॥ అన్యదితి॥ అన్యదప్యస్తి శ్రోతవ్యమితి శేషః॥ పాషండేతి॥ సదాగమాః సమీచీనాః ఆగమాః వేదమూలాః త ఏవాతివిస్తృతత్వాదర్ణవాః తత్ప్రవాహేణ ప్రమాణ పరంపరారూపేణ పాషండాస్తద్విద్యావృద్ధాచారానుష్ఠాతారః తేషామాగమాః పర్యస్తాః దూరే ప్రక్షిప్తాః- యతో నిర్మూలా ఇత్యర్థః॥ తదేవాహ॥ సౌగతాః సుగతప్రణీతా ఆగమాః- మ్లేచ్ఛధర్మాన్ కాంతాన్ జనపదాన్ దేశాన్ ప్రవిష్టాః - తే దేశాః కే, సింధుగాంధారాదయః॥ పాషండేతి॥ పాషండః అహింసామాత్రనిరతః అగ్నిషోమీయాదిహింసామపి తిరస్కుర్వన్ శ్వేతపటసిద్ధాంతోదిగం

బరః సత్త్వాసత్త్వవాదీతువణకసిద్ధాన్త- కాపాలికో భైరవసిద్ధాంతోయ
థేష్టవాదీ । పామరా అతినీచాః తద్బహులేషు తత్ప్రచురేషు। నాస్తికా
నాం వేదబాహ్యానాం తర్కాః శాస్త్రాణి- అనువర్త్యా త్రైషామేవాగమా
నాం పాషండాగమానాం పదంస్థానం ప్రాప్తాః ప్రాప్తా ఇత్యర్థః॥ త
తో వస్తువిచారేణేత్యాది అథమహామోహస్యేత్యంతం సుబోధం॥ యోగ
భ్రంశం మోహస్య దృష్ట్వా యోగిభిస్సమాహితమనస్కతయా స్థాతవ్యమి
తి జ్ఞాపయంతీ విష్ణుభక్తిర్మోహవృత్తాంతం పృచ్ఛతి ॥ అథేతి ॥ వృత్తాం

గంబరకాపాలికాదయస్తు పామరబహులేషు పాంచాలమాళ
వాభీరావర్తసాగరానూపేషు నిగూఢం సంచరంతి । న్యాయా
ద్యనుగతయా చ మీమాంసయా గాఢప్రహారజర్జరీకృతాః నాస్తి
కతర్కాస్తేషామేవాగమానామనుపదం ప్రయాతాః ॥ విష్ణుభ
క్తిః॥ తతస్తతః॥ శ్రద్ధా ॥ తతో వస్తువిచారేణ కామోహతః। క్షమ
యా క్రోధపారుష్యహింసాదయో నిపాతితాః। సంతోషేణ
లోభతృష్ణాదైన్యానృతవాదపైశున్యస్తేయపరిగ్రహా నిగృ
హీతాః। అనసూయయా మాత్సర్యం జితం । పరోత్కర్షసం
భావనయా మదో నిషూదితః। పరగుణాధిక్యేన మానః ఖండితః॥
విష్ణుభక్తిః ॥ సహాశ్చర్యం ॥ సాధుసంపన్నం ॥ అథ మహామోహస్య
కో వృత్తాంతః ॥ శ్రద్ధా ॥ దేవి మహామోహోపి యోగోపస
ర్గైస్సహ నజ్ఞాయతే క్వాపి నిలీనస్తిష్ఠతీతి॥ విష్ణుభక్తిః॥ అస్తి
తర్హి మహాననర్థశేషః, పరిహరణీయశ్చాసౌ । యతః ॥ ప ॥
అత్యాదరపరో విద్వాన్ ఈహమానః స్థిరాం శ్రియం । అగ్నేశ్శేష

తః సమాచారః- యోగోపసర్గైః యోగవిఘ్నైస్సహ నిలీనో గుప్తస్తి
ష్ఠతి ఇతి హేతోర్నజ్ఞాయతే॥ ఉక్తార్థే నయముపదిశతి॥ యతః, అత్యాదరప
ర ఇతి॥ విద్వాన్ పండితః- అత్యాదరపరః అతిశయితాదరయుక్తః- స్థిరాం
నిశ్చలాం శ్రియం సంపత్తిం ఈహమానః ఇచ్ఛన్ అగ్నేః శేషం ఋణాచ్ఛే
షం శత్రోశ్శేషం న శేషయేత్ నస్థాపయేత్- అనాదరపర ఇతి పాఠే అ
గ్న్యాదిశేషస్థాపనే అనాదరవతా న భావ్యం, కింతు తత్పరిహారే యత్నవ

తాభావ్యమితిభావః॥౧౧॥ వై... ః ప్రవేశమాహ॥ అథమనస
ఇతి॥ పుత్రపౌత్రాదేర్వ్యసనంమరణం తేనజనితశోకస్తస్యావేశః ప్రవేశో
యస్మిన్ తేన-మనసాజీవోత్సర్గాయప్రాణత్యాగాయవ్యవసితంనిశ్చితం।
స్మితంహాస్యం- యద్యేవంస్యాత్ విషయనిర్ముక్తంస్యాత్ -మ్రియేతేత్య
ర్థః- కృతకృత్యాః సంపన్నప్రయోజనాః - పురుషోజీవః పరాం నిర్వృ
తిం పరమానందం-దురాత్మనోదుష్టస్వభావస్య దేవ్యాముపనిషద్రూపా

మృణాచ్ఛేషంశత్రోశ్శేషంనశేషయేత్ ॥౧౧॥ అథమనసః
కోవృత్తాంతః ॥శ్రద్ధా॥ దేవితేనాపిపుత్రపౌత్రవ్యసనజని
తశోకావేగేనజీవోత్సర్గాయవ్యవసితం ॥విష్ణుభక్తిః॥ స్మితం
కృత్వా, యద్యేవంస్యాత్సర్వేపవవయంకృతకృత్యాభవామః।
పురుషశ్చపరాంనిర్వృతిమాపద్యతే, కింతుకుతస్తస్యదురాత్మ
నోజీవత్యాగః॥శ్రద్ధా। ఏవందేవ్యాఃప్రబోధోదయాయాగృహీ
తసంకల్పాయామచిరచ్ఛరీరేణైవసహానభవిష్యతి॥విష్ణుభక్తిః॥
తద్భవతుతస్యవైరాగ్యోత్పత్తిర్వైయాసికీంసరస్వతీంప్రేష
యామఇతినిష్క్రాంతాః॥ ప్రవేశకః ॥ తతఃప్రవిశతిమనస్సంక
ల్పశ్చ॥ మనః॥ సాస్రం॥ హాపుత్రకాఃక్వగతాస్థ। దత్తమేప్ర
తివచనం। భోభోకుమారకాః రాగద్వేషమదమానమాత్సర్యా
దయఃపరిష్వజధ్వంమాం, సీదంతిమమాంగాని।హానకశ్చిన్మాం
వృద్ధమనాథంసంభావయతి।క్వగతాఅసూయాదయఃకన్యకాః।
ఆశాహింసాతృష్ణాదయోవాస్నుషాః। కథంతా అపిమందభా
గ్యస్యమే సమకాలమేవదైవహతకేనాపహృతాః ॥ సవైక్ల
బ్యం ॥ ౫ ॥ విసర్పతివిషాగ్నివద్దహతివర్ష్మమర్మాణిమేత

యాం- శరీరేణలింగశరీరేణసహానభవిష్యతి విరక్తంభవిష్యతి ॥ ప్రవేశ
ముపసంహరతి॥ తద్భవత్వితి॥నిష్క్రాంతాః-విష్ణుభక్తిశ్రద్ధాశాంతయః॥
తతఃప్రవిశతీతి॥సంకల్పోమనోవ్యాపారః॥దత్త- ప్రయచ్ఛత - ప్రియ
మిష్టందర్శనం- ప్రతివచనమితిపాఠేప్రతివచనం ప్రత్యుత్తరం ॥ భోభోకు
మారకాఇత్యాదిసవైక్లబ్యమిత్యంతంసుగమం॥ విసర్పతీతి ॥ విషశోకజః

రః- విషాగ్నివత్ విషరూపోఽగ్నిస్తద్వద్విసర్పన్ సర్వశరీరం వ్యాప్నోతి।
మేఘుమశరణాసుఖంమర్మాణిచవిషాగ్నివత్ దహతిజ్వాలయతి।భృశమ
తిశయెనవేదనాఽతనోఽవిస్తారయతిసర్వకాషంసర్వచ్ఛేదం యథాస్యాత్త
థావపుఃశరీరంభినత్తి। వివేకితాం వివేకం విలుంపతి వినాశయతి। హృ
దిమనసిమోహం బుద్ధిభ్రంశం ఉన్మీలయతి ప్రకటయతి। అకాణ్డఇతి
చిరాత్-ప్రసభంహఠేన జీవితం గ్రసతిగిళతి శోకజ్వరఇతిసర్వత్రానుషం
జనీయం ॥ ౧౨ ॥ప్రవృత్తిః ప్రవర్తనా వేదవిద్యా-పవమవష్టంభముపా
ష్టణం ॥ యతఇతి ॥ యతో హేతోః - శ్రుతమాకర్ణితం కుటుంబకా
నాం కామాదీనాం వ్యసనం నిధనం తేన సంజాతో యః శోకానలః త

నోతభృశ వేదనాః ఖనతి సర్వకాషంవపుః॥ విలుంపతివివేకితాం
హృదిచమోహమున్మీలయత్యకాణ్డేగ్రసతిజీవితంప్రసభమే
వశోకజ్వరః॥ ౧౨ ॥ఇతిమూర్ఛతి॥సంకల్పః॥ రాజన్ సమాశ్వ
సిహి ౨॥ మునః॥ సమాశ్వస్య॥కథందేవీప్రవృత్తిరపినమామేవ
మావష్టంసమాశ్వాసయతి॥ సంకల్పః॥ పాప్రం॥దేవహతోద్యా
పితేదేవీప్రవృత్తిః॥ యతఃశ్రుతంకుటుంబకవ్యసనసంజాతశో
కానలదగ్ధహృదయాహృదయాస్ఫోటంవినష్టా॥ మునః॥ హాప్రి
యెక్వాసిదేహిమేప్రియంప్రతివచనం॥ నను॥ ప॥స్వప్నేపిదే
విరమసినమయావినాశ్యం స్వాప్నేప్యయావిరహితోమృతవ
ద్భవామి। దూరీకృతాసివిధిదుర్లలితైస్తథాపిజీవత్యవేహిమ

స్యాదగ్ధం హృదయం యస్యాస్సా - హృదయా స్ఫోటం - పరిక్లిశ్య
మానేచేతి ణముల్ - హృదయ మాస్ఫోట్య విదార్య - వినష్టా మృ
తేత్యర్థః । వైరాగ్యే ఉత్పన్నే ప్రవృత్తిర్నశ్యతీతి తాత్పర్యం - అ
న్యోన్యాత్యర్థకుణః॥స్వప్నేపీతి॥ స్ఫుటంపూర్వార్ధం। హే దేవి-విధేః దై
వస్యదుర్లలితైర్దుష్టవిలసితైర్యద్యపిదూరీకృతాసిదూరంనీతాసి - తథాపి
మనోజీవతీత్యలంఅసంభావనీయమేతత్। తహి జీవనే కో హేతుస్తత్రా
హ॥ హియతః అసవః ప్రాణాః దురంతాః సహసానశ్యంతి । జీవత్య
వేహిమనఇతిపాఠే - తథాపిమనోజీవతి- కుతః అసవోదురంతాః స్వప్ర

యత్నేన నాశయితుమశక్యా భగవత్యా వేహి జానీహి॥ ౧౩॥ పునరిత్యాది
యావదిత్యంతం సుగమం॥ సరస్వత్యాః ప్రవేశం ప్రస్తౌతి॥ తతః ప్రవిశతీతి॥
సఖి సరస్వతీతి సంబోధనేన యథా విష్ణుభక్తిస్తథా వైయాసికీ సరస్వతీతి
సూచితం॥ జాతస్వ-ప్రయత్నవతీ భవ-భవతా విదితపూర్వైవ పూర్వం విది
తాజ్ఞాతా విదితపూర్వా- భావానామిత్యత్ర పదార్థానాముత్పత్తిమత్తా
మితి శేషః- తథా చ పదార్థాః ధ్వంసవంతః ఉత్పన్నత్వాదిత్యనుమానం॥
నను చాతుర్మాస్యఫలస్యాక్షయ్యత్వమితి శ్రుతేరసిద్ధో హేతురితి చేన్న। అ
క్షయ్యత్వశ్రుతేర్గుణార్థవాదత్వాదతత్పరత్వం తస్యాః - తద్యథేహ
కర్మజితో లోకః క్షీయతే ఇతి శ్రుత్యంతర విరోధాచ్చ ప్రవణవిధివైయ

నశ్యత్యవనో మరంతాః॥ ౧౩ ॥ పునర్మూర్ఛతి॥ సంకల్పః॥ రాజా
సమాశ్వసిహి॥ మనః సమాశ్వస్య॥ అలమస్మాకమతః పరం జీ
వితేన సంకల్ప చితాం పూరయ, యావదనలప్రవేశేన శోకాన
లం నిర్వాపయామి॥ ఇతి సన్నహ్యతి॥ తతః ప్రవిశతి సరస్వతీ వై
యాసికీ॥ సరస్వతీ॥ ప్రేషితాస్మి భగవత్యా విష్ణుభక్త్యా। య
థా, సఖి సరస్వతి గచ్ఛ వత్సస్య సఖిన్నస్య మనసః ప్రబోధనా
య। యథా చ తస్య వైరాగ్యోత్పత్తిర్భవతి తథా యతస్వేతి॥ త
ద్భవతు తత్సన్నిధిమేవోపసర్పామి॥ ఉపసృత్య॥ వత్స కిమేవమతి
విక్లబోసి। నను విదితపూర్వైవ భవతా భావానామనిత్యతా। అ
ధీతాని త్వయైతిహాసికాన్యుపాఖ్యానాని॥ తథాహి॥ ప॥ భూతాః
కల్పశతాయుషోంబుజభువస్సేంద్రాశ్చ దేవాసురా మన్వాద్యా
మునయో మహీజలధయో నష్టాః పరంకోటయః। మోహః కోయ

థ్యాచ్ఛ హేతోరసిద్ధతాఽసిద్ధేతి భావః। విదితపూర్వైవానిత్యతేత్యత్ర
బీజమాహ॥ అధీతానీతి॥ ఇతిహాసేభవాని ఐతిహాసికాని॥ భూతేతి ॥ అం
బుజభువో హిరణ్యగర్భాః సేంద్రా ఇంద్రైః సహితా దేవా అసురాశ్చ మ
న్వాద్యా భూపాలాః మునయో ఋషయః మహీ ధరిత్రీ జలధయః సాగ
రాః పరంకోటయః కోటిభ్యోఽధికాః అసంఖ్యాతాః భూత్వా ఉత్పద్య నష్టా
నాశం ప్రాప్తాః॥ అల్పాయుషః నాశే కా పరిదేవనేత్యాశంక్యాహ॥ కల్పశతా
యుష ఇతి। కల్పానాం శతాని ఆయుర్యేషాం తే తథా - కల్పో యుగచతుష్ట

యం శతశబ్దోఽసంఖ్యాతవచనః - ఏవం చ సతి సింధోః నద్యాః ఫేనవమేబు
ద్బుదసమజీవితే పంచాత్మకే పాంచభౌతికే వపుషి దేహే పంచత్వాం గతే మ
రణం ప్రాప్తే సతి- యదుదయతే ఉత్పద్యతే ఇత్యయం లోకస్య శోకావ
హః శోకజనకః మహాన్ అనివారణీయః కో మోహః- అమోహా ఇత్యాశ్చర్యే
నకోఽపీత్యర్థః। (బంధోరితి పాఠే బంధోః పుత్రాదేః వపుషీతి యోజనీయం
౧౪ ॥ శ్రుతమర్థం స్థిరీకర్తుం పునః పునరనుసంధేహీత్యుపదిశతి॥ తదితి॥
భావయ చింతయ। భావనాయాః ఫలమాహ॥ నిత్యేతి॥ నిత్యం బ్రహ్మైవ, అ
న్యత్ సర్వమనిత్యం ఏతద్వస్తుదర్శనం। యద్వా నిత్యం నిరంతరమనిత్యస్య న
శ్వరస్య ప్రపంచస్య యద్వస్తు అధిష్ఠానం బ్రహ్మ తద్యః పశ్యతి సః శోకావే
గం సంసారం న పశ్యతీత్యర్థః॥ యతోఽన్యదన్యదివ పశ్యన్ స్మృత్యాతి ఏకత్వమ
నుపశ్యతాం కో మోహః కః శోక ఇత్యాది శ్రుతిభి రప్యుదీరితం, ఉక్తమర్థ

మమోహానుపోనుక్తయతే లోకస్య శోకావహస్సింధోః ఫేనస
మే గతే వపుషి యత్పంచాత్మకే పంచతాం । ౧౪ ॥ తద్భావ
య భావానామనిత్యతాం- నిత్యానిత్యవస్తుదర్శనం హి నస్పృశ
తి శోకావేగః॥ యతః॥ ప॥ ఏకమేవ యదా బ్రహ్మ సత్యమన్యద్వి
కల్పితం। కో మోహః కస్తదా శోక ఏకత్వమనుపశ్యతః॥ ౧౫॥ పునః॥

ముపదేశదార్ఢ్యం విశదీకరోతి ॥ ఏకమేవేతి॥ యదా యదిఏకం నిరస్తద్వితీ
యం బ్రహ్మైవ సత్యం ఇతరత్ బ్రహ్మణోఽన్యత్ వికల్పితం అనిర్వచనీయం -
సద్భిన్నత్వమేవానిర్వచనీయతాయా లక్షణం - తథా చ బ్రహ్మణోఽన్యస్య మి
థ్యాభూతస్య ప్రాతీతికస్య నశ్వరత్వాదేకత్వమేవ పారమార్థికమనుపశ్య
తః సమ్యక్తయా జానతః తవ కో మోహః న కోఽపీత్యర్థః । మోహాభావా
త్ శోకః న కోఽపీత్యర్థః। ఏవం చ సతి అంతే బ్రహ్మభావనయా బ్రహ్మైవ భవ
తి సంసార్యాదిభావనయా తు సంసార్యేవ భవతి ॥ ఉక్తం చ గీతాయాం ॥
యం యం వాపి స్మరన్ భావం త్యజత్యంతే కళేబరం । తం తమేవైతి కౌంతేయ
సదా తద్భావభావిత ఇతి । అతో హేతోః శోకావేశే స్వీయం మనో నార్పణీ
యం అర్పయతే చేత్ సదా సంసార్యేవ శోకాద నిర్ముక్త ఏవ స్యాదితి భావః ॥
౧౫॥ భగవతీతి సరస్వతీం సంబోధయతి॥ హే భగవతి సరస్వతి శోకావేగదూ

షి. తే మే కుమనసి వివేకావకాశం నలభత ఏ వేతి యోజనా॥...॥ స్నేహ
స్యానర్థ హేతుత్వం ప్రకటయతి॥ గాథాహి, ఉప్యంత ఇతి॥ నరై స్తైరనుప్తైః
ప్రియాఖ్యైః ప్రియ ఇత్యాఖ్యా యేషాం పుత్రాద్యఖిలానాం తే ప్రియాఖ్యాః
నామ్నైవ ప్రియత్వం న స్వరూపతః - త ఏవ వస్తుతః క్లేశా ఆయుష్యాత్తే గాఢతర
మతిక్లేశజనకత్వాత్సంసార హేతుత్వాచ్చ ఉప్యంతే ఆరోప్యంతే। కీదృశాః
క్లేశాః, విషవల్లి బీజం విషలతాకందః తద్వద్విషమాః దుస్సహాః- తేభ్యః అఖి
లాషేభ్యః నచిరాత్ ఝటితి స్నేహమయాః స్నేహరూపాః వజ్రాగ్నిగ
ర్భాః వజ్రాగ్నిర్గర్భో యేషాం తే చ తే అంకురాః దాహచ్ఛేదపాతాది స
మర్థాః భవంతి। యేభ్యః స్నేహాంకురేభ్యః - అమీ స్వయి దృశ్యమానాః శ
తశః అనంతాః శోకరూపాః ద్రుమాః వృక్షాః రోహంతి ఉద్భవంతీత్యర్థః॥ కీదృ

భగవతి శోకావేశదూషితే మనసి వివేక ఏవ మే నావకాశం లభ
తే॥ సరస్వతీ॥ వత్స స్నేహదోష ఏవ, యతః ప్రసిద్ధ ఏవాయ
మర్థః, స్నేహస్యానర్థప్రభవ ఇతి॥ గాథాహి ॥ స ॥ ఉ
ప్యంతే విషవల్లి బీజవిషమాః క్లేశాః ప్రియాఖ్యా నరై స్తేభ్య
స్స్నేహమయా భవంతి నచిరాద్వజ్రాగ్నిగర్భాంకురాః। యే
భ్యో మీ శతశః కుకూలహుతభుగ్దాహం దహంతశ్శనైర్దేహం
దీపశిఖా సహస్రశిఖరా రోహంతి శోకద్రుమాః ॥ ౧౬॥ మనః॥
దేవి యద్యప్యేవం తథాపి న శక్నోమి శోకానలదగ్ధః ప్రాణాన్
ధారయితుం। సాధు సంపన్నం యదంగ కాలే త్వం తావదృ

శాః శోకద్రుమాః, కుకూలహుతభుగ్దాహం - కుకూలం తుషమేవ హుతం
హోమద్రవ్యం భునక్తీతి కుకూలహుతభుక్ తుషాగ్నిస్తదగ్నిదాహవద్దో
దాహస్తం తద్వత్ - ఉపమానేకర్మణి చేతి ణముల్ । శనైర్మందం దేహం
శరీరం దహంతః॥ కుకూలం శంకుభిః కీర్ణే శ్వభ్రే నా తు తుషానల ఇతి కుముదా
కరః॥ తుషాగ్నిదృష్టాంతో దుఃఖస్య చిరపాచకత్వసూచనాయేతి భావః । పు
నః కీదృశాః శోకద్రుమాః, దీప్తాయా శిఖాః దుఃఖాంతరస్మృతయః తాసాం స
హస్రం శిఖరాః అగ్రభాగాః ఉద్బోధరూపా యేషాం తే॥ ౧౬॥ సాధుసంప
న్నం సమ్యగ్జాతమిత్యర్థః॥ ఇదం చేతి॥ వరం స్థూలం అకార్యం అకృత్యం॥ కింత

త్యాహ॥ యదితి॥వ్యవసాయః ఉద్యోగః॥స్వశరీరత్యాగేనాపిదధీచివత్పా
రోపకర్తృత్వమిత్యాశంక్యనేత్యాహ॥అపిచేత్యాది॥అపకారిణాంనిరంత
దుఃఖదానాం భవతో మనసః కోయమత్యావేగఆత్మత్యాగేఆదర ఇత్యే
నాన్వయోజనా॥...॥క్వచిదితి॥ఏతేపరిగ్రహాఃపుత్రకళత్రాదయఃశివసుఖాయ
భవంతి।మమసుఖాయమాభవంతు,అన్యేషాంపుంసాంపుత్ర కళత్రాదయ
శ్శివసుఖదాయకాభవిష్యంతీత్యాశంక్యఅన్యేషామపిపుంసాంనైభ్యఃకోప్యు
పకారఇత్యాహ॥అమీభిఃపుత్రాదిభిఃక్వచిత్కుత్రాపిపుంసాంఉపకృతిరుప
కారఃకర్తుంకరిష్యతే-కృతావా-అథక్రియతే-నక్వాపికాలత్రయేపిఉపకుర్వం
తీతిసుఖహేతవోపినభవంతీతిభావః॥ ననుపుత్రాదీనాంలాలనాదౌబ్రహ్మా
నందోనుభూయతఇతివదంతిపుత్రిణః,కథంపుత్రాదీనాంనసుఖజనకత్వ
మిత్యాశంక్యాహ॥ దధతీతి॥ విరహే వియోగే మర్మచ్ఛేదం దధతి పుష్ణంతి

ప్లాసి॥ సరస్వతీ॥ ఇదంచపరముకృత్యం యదాత్మహత్యావ్య
వసాయఇతి। అపిచామీషామపకారిణామర్థే కోయమత్యావే
గో భవతః। పశ్యతావత్ ॥ ప॥ క్వచిదుపకృతిః కర్తుమీభిః కృ
తా క్రియతేథవా నచనచభవంత్యేతే పుంసాంసుఖాయ పరి
గ్రహాః। దధతివిరహేమర్మచ్ఛేదం తదర్థమపార్థకంతదపివి
పులాయాసాస్సంత్యజ్యంతేబతజంతవః ॥ ౧౭॥ అపిచ ॥ తీ
ర్ణాఃపూర్ణాః కతిన సరితోలంఘితాఃకే న శైలానాక్రాం

యస్యేవం- నగపితథాపి-అహోఅత్యర్థే .జంతవఃప్రాణినఃవిపులాః
బహవఃఆయాసాః శ్రమాయేషాంతేతదర్థంతత్ప్రయోజనాయఅపార్థకం
వ్యర్థం-బతేతిఖేదే- సీదంతిదుఃఖితాభవంతి ౧౭॥ ఏతేశోకయోగ్యాఏవ
నభవంతి, అపకారిత్వాదిత్యాహ॥అపిచ,తీర్ణా ఇతి ॥ ఏతైఃపాపైఃకిమపదురి
తంకష్టంకారితోనాసికింతుసర్వందురితంకష్టంకారితోసి।కష్టమేవాహ।త్వ
యాఉపయాదితంస్మృత్వాపూర్ణాః జలసంపూర్ణాఃవర్షాకాలీనాఇత్య
ర్థః- కాద్యశ్చకాస్సరితోనద్యఃకతికియత్సంఖ్యాఃనతీర్ణాః- అపితుబహ్వ్య
స్తీర్ణాఏవేత్యర్థః । కేశైలాః నలంఘితాఃనాక్రాంతాః అపితుసర్వేఆ
క్రాంతాఏవ।సూరాణాంవ్యాఘ్రాణాంసంచారేణఘోరాఃభయానకాః

వనభువః అరణ్యస్థల్యః కతికియంత్యో నాక్రాంతాః- అపితు సర్వా ఏవాక్రాం
తా ఏవ॥ కారితే ప్యేతావత్యనర్థే। యద్యస్మాత్కారణాద్ధనమదః లక్ష్మీగర్వః
సఏవ మషీ తద్వ్యక్తాని అతఏవ మ్లానాని శుష్కాణి వక్త్రాణి యేషాం తే దురీశాః
దుష్ప్రభవః- కష్టం యథా స్యాత్తథా దృష్టాః। ఏవం చ కామాదిభ్యో విరజిత
వ్యమితి భావః॥ ౧౮॥ ఏవం వైరాగ్యహేతౌ సత్యపి వైరాగ్యం నోత్పద్యత ఇ
త్యాహ॥ లాలితానామితి। స్వస్మాత్ స్వశరీరాజ్జాతానాం ఉత్పన్నానాం
బాలకానాం చుంబనాలింగనైర్లాలితానాం- అతఏవ చిరం హృది సంచరతాం వి
చ్ఛేదో వియోగః మర్మచ్ఛేదాదపి అరుంతుదో వ్యథాతిశయకారీ। తత్ర దృ
ష్టాంతః। ప్రాణానాం విచ్ఛేదో వియోగః స యథా మర్మచ్ఛేదాదతి పీడాక

తా వా కతి వనభువః క్రూరసంచారఘోరాః । పాపైరేతైః
కిమివ దురితం కారితో నాసి కష్టం యద్దృష్టాస్తే ధనమదమషీ
మ్లానవక్త్రా దురీశాః॥ ౧౮ ॥ మనః॥ దేవ॥ ఏవమేతత్, తథా
పి। లాలితానాం స్వజాతానాం హృది సంచరతాం చిరం। ప్రా
ణానామివ విచ్ఛేదో మర్మచ్ఛేదాదరుంతుదః ౧౯ ॥ సర॥ వత్స
మమతా వాసనానిబంధనోయం వ్యామోహః॥ ఉక్తం చ॥ వ ॥
మార్జారభక్షితే దుఃఖం యాదృశం గృహకుక్కుటే । న తా
దృఙ్మమతాశూన్యే కలవింకేథ మూషకే ॥ ౨౦ ॥ తత్సర్వథాస
ర్వానర్థబీజస్య మమత్వస్యోచ్ఛేదే యత్నః కర్తవ్యః ॥ ఏశ్య॥

రః తద్వదయమపీత్యర్థః॥ ౧౯॥ వత్స మమ తేతి॥ మమతా మదీయత్వాభి
మానః- తస్య వాసనా సర్వకాలమనువృత్తిః సైవ నిబంధనం కారణం యస్య
సః॥...॥ మమతా సంబంధాదేవ దుఃఖమిత్యస్మిన్నర్థే సమ్మతిమాహ॥ ఉక్తం
చ, మార్జారేతి॥ మార్జారభక్షితే గృహకుక్కుటే స్వగృహపోషితకుక్కుటే
యాదృశం దుఃఖం తాదృక్ తాదృశం కలవింకే చటకే మమతాశూన్యే మూ
షికే చ మార్జారభక్షితే న దుఃఖం మమతాశూన్యత్వాత్ - తస్మాన్మమతైవ
దుఃఖహేతురితి భావః॥ ౨౦॥ ఏవం సతి మమతోచ్ఛేద ఏవ యత్నః కార్య ఇత్యా
హ॥ తత్సర్వథేతి॥ సర్వే అనర్థా యస్మాదసౌ సర్వానర్థః స్నేహః తస్య బీ
జం రక్షణం తాదృశస్య మమత్వస్యోచ్ఛేదే యత్నః కార్య ఇతి తాత్పర్యం॥ వి

వారాధీనో మమత్వచ్ఛేద ఇతి దర్శయతి॥ పశ్య, ప్రాదుర్భవంతీతి॥ వపుషః శ
రీరాత్ కతి కియంతో వా కీటాః యూకాదయః - న ప్రాదుర్భవంతి నోత్పద్యం
తే - అపితూత్పద్యంత ఏవ। యూకా కీటాః తనోః శరీరాత్ - ఖలు నిశ్చయేన -
యత్నతః యత్నపూర్వకమపసారయంతి నిష్కాసయంతి ఏవః జగతో విశ్వస్య
మోహః కః యత్తేషాం శరీరోత్పన్నానాం అపత్యసంజ్ఞాం విధాయ కృత్వా దే
హం పరిసమంతాచ్ఛోషయతి। యూకాదౌ స్వదేహోత్పన్నేపి మమతా
భావాన్న దేహశోషః పుత్రే మమతాభిమానస్య సత్త్వాద్దేహశోష ఇత్యేవ కో
మోహ ఇతి భావః॥ ౨౧॥ మమత్వగ్రంథిః మమతాభిమానః॥ మమత్వగ్రంథే
ర్దురుచ్ఛేదత్వం ప్రకటయతి॥ తథాహీతి॥ అవధారయతు సావధానా భూత్వా

వ॥ ప్రాదుర్భవంతి వపుషః కతి వా న కీటా యాన్ యత్నతః ఖలు
తనోరపసారయంతి। మోహః క ఏవ జగతో యదపత్యసంజ్ఞాం తే
షాం విధాయ పరిశోషయతి స్వదేహం॥ ౨౧॥ మనః॥ దేవి భవ
త్వేవం, తథాపి దురుచ్ఛేదస్తు మమత్వగ్రంథిః॥ తథాహి, తావ
దవధారయతు భగవతీ॥ ప॥ నిరంతరాభ్యాసదృఢీకృతస్యాస్నే
హసూత్రగ్రథితస్య జంతోః। జానాసి కంచిద్భగవత్యుపాయం
మమత్వపాశస్య యతోపి మోక్షః॥ ౨౨॥ సరస్వతీ॥ వత్స భావా
నామనిత్యతా భావనమేవ తావన్మమత్వచ్ఛేదస్య ప్రథమోభ్యు
పాయః॥ తథాహి॥ వ॥ నకతి పితరో దారాః పుత్రాః పితృవ్యపి

మనసి ధారయతు - విస్మరణం మా భూదిత్యర్థః॥ ... ॥ నిరంతరేతి॥ జంతోర్జీవస్య
మమత్వరూపో యః పాశస్తస్య యతః ఉపాయాద్వి మోక్షః త్యాగః - తము
పాయం హే భగవతి త్వం కంచిజ్జానాసి కిం వా నేతి శేషః। కీదృశస్య మమ
త్వపాశస్య, నిరంతరమనవరతం యోభ్యాసస్తేన దృఢీకృతస్య। పునః కీదృశస్య
మమత్వపాశస్య, స్నేహేన సహ వర్తంత ఇతి సస్నేహాః అంతఃకరణవృత్త
యస్తా ఏవ సూత్రాణి తైర్గ్రథితస్య గుంభితస్య॥ ౨౨॥ అనిత్యతాభావనమే
వ అనిత్యతావధారణమేవ - ప్రథమోభ్యుపాయః ముఖ్యో హేతుః॥ తథాహి
నకతీతి॥ యద్యస్మాద్ధేతోః తవ అస్మిన్మహతి వితతే విస్తీర్ణే సంసారే కతికోట
యః కతికోటిసంఖ్యాకాః పిత్రాదయో న సంగతాః - కింతు గతా ఏవ దారాః స్త్రీ

యాః పుత్రాః సుతాః పితృవ్యాః పితృభ్రాతరః పితామహాశ్చ తేపి కిం న గతాః కింతు గతా ఏవేతి సంబంధః । తత్తస్మాద్ధేతోః ఇహ జగతి సుహృదాం బంధూనాం విద్యుత్ప్రతివత్ ఉజ్జ్వలానాం దారుణతయా ప్రకాశమానానాం క్షణం క్షణమాత్రమేవ సంగమో హ్యస్తేన హృదయే అంతఃకరణే భూయో భూయః పునః పునః నివేశ్య అవధార్య నిశ్చిత్య సవదిత క్షణమేవ సుఖీభవేత్యర్థః। మందబుద్ధయః పితృప్రభృతిషు వ్యర్థముదరతాపనమనుభవంతి- విదుషాం పునరేవమసారే సంసారే అత్యంతం తు పరిణతౌ జ్ఞాతే వైరాగ్యమేవావిర్భవతీతి భావః॥ ౨౨॥ కథమస్యాపి సంసారచక్రక్రీడాసంభ్రమాత్ భ్రమామీతి ఆశ్చర్యమివ మే భాతీత్యాశంక్యాహ॥ భగవతీతి॥ మోహశేషో మహానద్యాపి

తామహో మహాతిపితతే సంసారేస్మిన్ గతాస్తవకోటయః॥ ఇహ
హ సుహృదాం విద్యుత్పాతోజ్జ్వలాః క్షణసంగమాః సపది హృ
దయే భూయో భూయో నివేశ్య సుఖీభవ॥ ౨౩॥ పునః భగవతి
తవ ప్రసాదాదస్తు ఏవ వ్యామోహః॥ కింతు॥ ప॥ తవ ముఖశ
శధరదీధితిగళితైర్విమలోపదేశపీయూషైః । క్షాళితమపి మే
హృదయం మలినం శోకోర్మిభిః క్రియతే॥ ౨౪॥ తదస్యార్ద్రస్య
శోకప్రహారస్య భేషజమాజ్ఞాపయతు భగవతీ॥ సరస్వతీ॥ వత్స స
ముపదిష్టమేవాస్తి మునిభిః॥ పద్యం॥ అకాండపాతజాతానామార్ద్రా
ణాం మర్మభేదినాం । గాఢశోకప్రహారాణామచింతైవ మహౌ[illegible]

న ముంచతీత్యాహ॥ కింత్వితి॥ హే భగవతి- తవ ముఖమేవ శశధరశ్చంద్రః తస్య దీధితయః కిరణాస్తేభ్యో గళితాని నిస్సృతాని తైః - విమలా నిర్మలా ఉపదేశా ఏవ పీయూషాణి అమృతాని తైః మే మమ హృదయం మనః క్షాళితమపి ఆత్మావబోధయోగ్యం సంపాదితమపి శోకోర్మిభిః శోకలహరీభిః మలినం క్రియతే ఆవ్రియతే - అహో అసంభావనా విపరీతభావనా సంస్కారా బలవత్తరా ఇత్యర్థః॥ ౨౪॥ తదస్యేతి॥ ఆర్ద్రస్య నూతనస్య శోక ఏవ ప్రహారః తస్య॥ మునిభిరుపదిష్టం మార్గముపదిశామీత్యాహ॥ అకాండేతి॥ న కాండపాతో బాణప్రహారో యత్ర తథా- జాతానాముత్పన్నానాం ఆర్ద్రాణాం అభినవానాం మర్మభేదినాం అతివ్యథాకారిణాం ఏతాదృశా

నాంగాఘాః దృఢాః పునఃపునః స్మారకా యే శోకాః త ఏవ ప్రహారాః తాడనాని తేషాం అచింతైవ అసంకల్ప ఏవ మహౌషధిః - నాన్యేత్యర్థః॥ ౨౫ ॥ అప్యేతదితి॥ ఏతచ్చేతో మనః వారింవారం నివారితమపి చింతాసంతానైః చింతాపరంపరాభిః అభిభూయతే స[illegible]భూయతే। అత్ర దృష్టాంతః॥ అభ్రిచ్ఛిద్రైః మేఘఖండైః ఇందోరిదమైందవం శాంద్రమసం బింబమివ। కీదృశైరభ్రిచ్ఛిద్రైః ముహుర్వారంవారం - వా తేన ఆసమంతాత్ హతైర్గూఢైః తైశ్చలితైరిత్యర్థః॥ ౨౬॥ శాంతే శోకమోహాకరహితే విపదమని వేశయా గుహ్యం గుప్తం ఆర్తానాం మోహశోకపీడితానాం॥ ... ॥ఉపదిశ॥ నిత్యమితి॥ హేఽమున స్త్వమిత్యధ్యాహారః అస్తః సర్వదా కాలత్రయే పి శోకః సంసారకారణీభూతం దుః

> మధిః॥ ౨౫॥ మునిః॥ భగవన్ సర్వమేతత్ । మర్యాదంతు చేతః॥ య
> తః॥ వ॥ అప్యేతద్వారితం చింతాసంతానైరభిభూయతే। ముహు
> ర్వాతాహతైశ్ఛింబమివాభ్రిచ్ఛిద్రైరిత్యైందవం॥ ౨౬ ॥ సరస్వతీ॥
> వత్సమూర్ఛితాం॥ చేతసోయం వికారః తతః క్వచిచ్ఛాంతే వి
> పదమే చేతో నివేశ్యతాం॥ మునిః॥ తత్ప్రసీదతు భగవతీ॥ కో సౌ
> శాంతో పదయః॥ సరస్వతీ॥ నిస్సహ్యమేతత్. తథావ్యా
> ర్తానాముపదేశేన దోషః॥ స॥ నిత్యం స్మరకాజలదనీలముదారహా
> రకేయూరకుండలకిరీటధరం హరిం వా। గ్రీష్మేసుశీతలమివహ్ర

ఖం యస్మిన్ తాదృశం బ్రహ్మ నా - వా ఏవాగ్రే - బ్రహ్మైవ ప్రవిశ్య అద్వితీయత్వేనజ్ఞాత్వా - ద్వితీయాద్వై భయం భవతీతి శ్రుతేః భయం ద్వితీయాభినివేశతస్స్యాదితి మహాభాగపతాచ్చ। అస్మనే హితా అస్మనీనా తాం నిర్వృతిం పరమసుఖం భజహి। పృష్ఠే హి। తత్ర దృష్టాంతః గ్రీష్మే సుశీతలం హ్రదమివ - యథా చండాంశుకర సంతప్తః శీతం తటినీ హ్రదం ప్రవిశ్య సుఖమనుభవతి తథా సంసారతప్తో బ్రహ్మ ప్రవిశ్య సుఖమనుభవతీత్యర్థః॥ నిర్గుణేన గాకారేణ నిర్విషయే కథం మనసః ప్రవృత్తిరిత్యాశంక్య ఆహ సాకారే ప్రవృత్తిస్సుకరేత్యాహ॥ కిం కుర్వన్ సన్, జలదనీలం ఘనశ్యామం - ఉదారః అమూల్యో యో హారః కేయూరం బాహ్వాభూషణం, కుండలే కర్ణభూషణే కిరీటం ఏతాని ధరతీతి తథోక్తః తం హరిం హరతి సంసారం అజ్ఞానం తత్కార్యం చాసౌ హరిస్తం వి

ష్ణుంనిత్యంస్మరన్- సాకారస్మరణానంతరంనిరాకారేమనసఃసుఖప్రవేశఇతిభావః| యథానూతనోధనుధరః స్థూలమపిలక్ష్యంలక్షీకర్తుమశక్నువానోభ్యాసపరిపాకవశాత్క్రమేణాంతరప్రోతవరాటికాంలక్షీకరోతి, తద్వదిత్యర్థః ॥పాఠాంతరవ్యాఖ్యా ॥ కింకుర్వన్-జలదనీలాఘనశ్యామాతనుశ్శరీరంయస్యతం | హరతిసంసారమజ్ఞానంతత్కార్యంచాపాపమితిహరి స్తంవిష్ణుం | పక్షాంతరే-శార్దూలస్యవ్యాఘ్రస్యయచ్చర్మఅజినంతచ్ఛశినఃచంద్రస్యఖండంచధరతీతితాదృశంహరంశివంవానిత్యంస్మరన్| శేమంసమానః॥ ౨౭॥ సర్వథాసర్వప్రకారేణ॥వైరాగ్యప్రవేశముపక్షిపతి॥ వత్సేతి ॥ఉపదేశసహిష్ణుఉపదేశగ్రాహి ॥అపగండఉక్తాదన్యత్ ॥...॥వశమితి॥

దమ స్తశోకంబ్రహ్మప్రవిశ్యభజనిర్వృతిమాత్మనీనాం॥ పాఠాంతరం॥నిత్యంస్మరన్జలదనీలతనుంహరింవాశార్దూలచర్మశశిఖండధరంహరంవా॥ఇతి॥౨౭ ॥మనః॥విచింత్యసోచ్ఛ్వాసం,సర్వథాత్రాతోస్మిభగవత్యా| ఇతిపాదయోఃపతతి॥ సంస్కృతి॥ వత్ససంప్రత్యుపదేశసహిష్ణుతేహృదయంజాతం| అతఏతదప్యపరముపదిశ్యతే॥ ప ॥ వశంప్రాప్తేమృత్యోఃపితరితనయేవాసుహృదివాశుచాసంతప్యంతేభృశముదరతాడంజడధియః|అసారే సంసారేవిరసపరిణామేతువిదుషాం వియోగోవైరాగ్యంద్రఢయతివితన్వన్శమసుఖం॥ ౨౮॥ తతఃప్రవిశతివైరాగ్యం॥వైరాగ్యం॥విచింత్య॥ వ ॥అపాక్షీన్నవనీలనీరజదళోపాంతాతిసూ

పితరిజనకే౽నయేపుత్రేసుహృదిసంబంధినివామృత్యోర్మరణస్య వశంఅధీనత్వంప్రాప్తేసతిమృతేసతీత్యర్థః-జడధియోమందమతయః | ఉదరతాడంఉదరంసంతాడ్యఅలంఅత్యర్థంశుచాశోకేనఅతిశయితశోకేనేత్యర్థః-భృశంఅత్యర్థంతప్యంతే| శుచాసంతప్యంతఇతిపాఠస్సుగమః | తుపునః వియోగః - పుత్రాదిభిస్సహేత్యర్థాత్ - విదుషాంజ్ఞానినాం శమసుఖం వితన్వన్ విస్తారయన్ అసారేనిస్సారేవిరసఃకటుః పరిణామః ఫలం యస్యతాదృశే సంసారేవైరాగ్యంద్రఢయతిదృఢంకరోతి ॥ ౨౮॥అపాక్షీదితి ॥ ప్రజానాంపతిః ధాతాపతద్వపుః శరీరంత్వజ్ఞాతేనత్వచామా

త్రిణాంతరితమాచ్ఛాదితం ఆమిషంమాంసంయస్యఏవంభూతం యదివపు
ర్నాస్రాక్షీత్ నోత్పాదయేత్- తదావపుషినిపతతోగృధ్రాన్ మాంసా
శినః పక్షిణః ధ్వాంక్షాన్ కాకాన్ వృకాన్ వృద్ధసృగాలాన్ శునః కుక్కు-
రాన్ క్రౌంచాన్ చక్రాహ్వాన్ ప్రత్యగ్రం నవంతురత్ యదస్రం రక్తం
తేన మిశ్రం మిళితంయత్ పిశితంమాంసంతస్యయోగ్రాసః తస్యగ్రహః
ఆదానం యత్రియస్యాంక్రియాయాం యథాస్యాత్తథాగృధ్నతః కాంక్ష
తః కథంవారయేత్ నకథమపీత్యర్థః- త్వజ్మాత్రాచ్ఛాదనమేవ గృధ్రా
దినివారణే హేతురిత్యర్థః। కీదృశంవపుః।నవంనీలంయన్నీరజంనీలోత్పలం
తస్యదళంఛదః తస్యోపాంతోగ్రభాగస్తద్వతి సూక్ష్మం అతికోమలం ॥
౭౯॥వైరాగ్యకారణీభూతంశరీరందోషంప్రదర్శ్యశరీరోపకారకేషు దో
షం ప్రదర్శయతి ॥ శ్రియఇతి ॥ శ్రియః సంపదః డోళా ఆందోళికా తద్వ

త్సూక్ష్మంపునస్త్వఙ్మాత్రాంతరితామిషం యదివపుర్నైతత్ప్రజా
నాంపతిః। ప్రత్యగ్రక్షురదస్రమిశ్రపిశితగ్రాసగ్రహంగృధ్నతో
గృధ్రాన్ధ్వాంక్షవృకాంస్తనౌనిపతతః కోవాకథంవారయేత్ ॥
౭౯॥అపిచనదా॥ప॥ శ్రియోడోలాలోలావిషయజరసాఃప్రాం
తవిరసావిపద్గేహందేహం మహాదపిధనంభూరినిధనం। బృహ
చ్ఛోకోలోకః సతతమబలానర్థ బహులా తథాప్యస్మిన్ ఘో

ల్లోలాశ్చంచలాః- విషయేభ్యోజాతాఃస్రక్చందనాదిభ్యఉత్పన్నాః యేర
సాఃసుఖవిశేషాః తేప్రాంతేసమాప్తౌవిరసాఃవిషాదజనకాః-దేహంశరీరం
విపదాంవిపత్తీనాంగేహంగృహంమహాదపిధనంభూరిబహుప్రకారంనిధనం
మరణం - ఉక్తంచచాణక్యనీతౌ॥ అర్థానామార్జనేదుఃఖమార్జితా
నాంచరక్షణే। నాశేదుఃఖంవ్యయేదుఃఖంకథమర్థాస్సుఖావహాఇతి॥ లో
కోజనః- బృహచ్ఛోకః బహుశోకః- అబలాస్త్రీ- సతతమనారతం అనర్థః
స్వరూపనిందారూపః బహులోయస్యాంసా- తథోక్తం శ్రీవిష్ణుపురాణే
అమేధ్యపూర్ణేకృమిరాశిసంకులేస్వభావగంధేప్యశుచౌచసద్రవే। కళే
బరేమూత్రపురీషభాజనే రమంతిమూఢావిరమంతి పండితాఇతి ॥ తథా
ప్యేవం సత్యపి ఘోరేభయావహే పథిసంసారేరతాఇతిబతమహత్కష్ట

మిత్యర్థః॥ పరంతుఆత్మనిరతాః ఆత్మవిచారపరానభవంతి॥ తథోక్తంహ
రివంశే । అధస్తాద్దాలితంచర్మ దుర్గంధిపరిపూరితం। మూత్రక్లిన్న
స్య స్యార్థేమారాజ్ఞాబ్రాహ్మణావధీరితి॥ ౩౦॥ సంభావయ మాన
య॥ మనఇత్యాది పరివ్రజస్వమామిత్యంతంసుగమం ॥ తథాకరోతి పరి
వ్రజతీత్యర్థః॥ తాత-పితః॥...॥పంథానామితి॥ పితాచమాతాచ బంధు
శ్చ తనయశ్చ భ్రాతాచప్రియాచ ఏతేషాంయస్సంయోగః నసదా స
ర్వదా దూరవియోగఏవ- దూరేబహువిచారణాయాం వియోగఏవసిద్ధః
ఉత్పన్నః- వియోగోపాదానకత్వసంయోగేపి కార్యకారణయోరభేదా

దేవదీర్ఘతరతా నాత్మనిరతాః॥ ౩౦ ॥సరస్వతీ॥వత్సైతద్వైరా
గ్యంత్వాముపస్థితం తదేతత్సంభావయ॥మనః॥క్వాసిపుత్రివై
రాగ్య॥ వైరాగ్యం॥ ఉపసృత్య॥ అహంభోఃఅభివాదయే॥మ
నః॥ వత్సజాతమాత్రేణత్వయాత్యక్తోస్మి। పరివ్రజస్వమాం॥
వైరాగ్యం॥తథాకరోతి॥ మనః॥వత్సత్వద్దర్శనాదేవప్రశాంతో
మేశోకావేగః॥ వైరాగ్యం॥ తాతనాత్రశోకావేగావకాశః॥
యతః॥ప॥పాంథానామివవర్త్మనిక్షితిరుహాంనద్యామివభ్రశ్య
తాంమేఘానామివపుష్కరే జలనిధౌసాంయాత్రికాణామివ।
సంయోగః పితృమాతృబంధుతనయభ్రాతృప్రియాణాంయ
దాసిద్ధోదూరవియోగఏవవిదుషాంశోకోదయఃకస్తదా॥ ౩౧॥
మనః॥ సానందం॥ దేవఏవమేతత్,యదాహవత్సః॥ సంప్రతి
హి॥ప॥ నార్యస్తానవయౌవనామధుకరవ్యాహారిణస్తేద్రుమాః

ద్వియోగఏవేత్యుక్తం॥ఇతియదా సః వియోగఏవ-తదా విదుషాం జ్ఞానినాం
కః శోకోదయః। వియోగజన్యసంయోగేదృష్టాంతానాహ।వర్త్మని మార్గే
ప్రాక్ప్రత్యక్సంచరతాంపాంథానామివ-నద్యాంసరిత్పూరేభ్రశ్యతాం
భగ్నానాంక్షితిరుహాంతరూణామివ - పుష్కరేఆకాశే విరుద్ధక్రియయా
వాయుప్రేరితానాంమేఘానామివ।భ్రామ్యతామితిపాఠేమేఘవిశేషణం
జలనిధౌ సాగరే సాంయాత్రికాణాం పోతవణిజామివ ॥ ౩౧ ॥ నార్య
స్తా ఇతి॥మనః అద్యోదాసీంతానేతాః-మృగతృష్ణికాయాం మరుమరీచికా

యాం కల్పితో యోఽర్ణవః తస్య పయో జలం తత్ప్రియాః తన్మయాః కామి థ్యారూపాః తాః పూర్వదృష్టాః పునః పశ్యతి॥ ఏతాః కా ఇత్యాహ॥ తాః పూర్వపరిచితాః నవయౌవనాస్తరుణ్యో నార్యః - మధుకరాణాం భ్రమ రాణాం వ్యాహారః సంచారో యత్ర తాదృశాస్తే పూర్వపరిచితాః ద్రుమాః వృక్షాః - త ఏవ మందా అనిలాః వాయవః॥ కీదృశా వాయవః। ప్రకర్షేణ ఉన్మీలంత్యో వికసంత్యో నవా నూతనాః మల్లికాస్తాభిః సురభయో బహుళపరిమళాః। కీదృశం మనః। ఉదాత్తః స్వేచ్ఛాప్రవృత్తో యో వివేకస్తేన మార్జితం ప్రోంఛితం తమఃస్తోమః అజ్ఞానసమూహ ఏవ వ్యళీకమింద్రజాలం యస్య తాదృశమిత్యర్థః॥ పూర్వం యథార్థతయానుభూతా వనితాదయోఽనురా

ప్రోన్మీలన్నవమల్లికాసురభయో మందాస్త ఏవానిలాః। అద్యో
దాత్తవివేకమార్జితతమస్తోమవ్యళీకం పునస్తానేతాన్ జగ
త్సృష్టికార్ణవపయః ప్రాయాన్మనః పశ్యతి॥ ౩౦॥ సరస్వతీ॥ వ
త్స యద్యప్యేవం తథాపి న గృహిణా సహాస్త్రాశ్యనాశ్రమి
ణా భవితవ్యం। తదద్యప్రభృతి నిర్వృతిరేవ తే సహధర్మచారిణీ
భవిష్యతి॥ పురుషః॥ సలజ్జం యదాదిశతి దేవీ॥ సరస్వతీ॥ శమద
మసంతోషాదయశ్చ పుత్రాస్త్వాముపచరంతు, యమనియమా
దయశ్చామాత్యాః। వివేకోఽపి త్వదనుగ్రహాద్దేవోపనిషద్దేవ్యా
సహ యౌవరాజ్యసుఖమనుభవతు॥ ఏతాశ్చ మైత్ర్యాదయశ్చ

గముత్పాదయంతి స్మ త ఏవేదానీం మిథ్యాత్వేన పరిజ్ఞాతా వైరాగ్యహేతవ ఇతి ధ్వనితం॥ ౩౦॥ ఉత్పన్నవివేకస్యాప్యాశ్రమగ్రహణమావశ్యకమిత్యాహ॥ వత్స యద్యపీతి॥ గృహిణా గృహస్థేన। అద్యప్రభృతి అద్యారభ్య నిర్వృతిః సుఖాకారా చిత్తవృత్తిః - సహధర్మచారిణీ సహధర్మం చరతీతి సహధర్మచారిణీ ధర్మపత్నీత్యర్థః॥ (నివృత్తిరితి పాఠే నిర్వికారా వృత్తిః) నివృత్తిమతో విరక్తస్య శమదమాదయ ఆవశ్యకా ఇత్యభిప్రేత్యాహ॥ శమదమేతి॥ ఉపచరంతు సేవంతాం। అమాత్యాః ప్రధానాః। యువరాజస్య కర్మ యౌవరాజ్యం॥ మైత్రీ ప్రీతిః కరుణా ముదితా చ సన్నిహితాః ప్రేషితాః॥

ఆయుష్మతాభవతా। ఆయుష్మాన్ భవాన్। స్వాస్థ్యం విషయసంబంధ రాహిత్యం అపన్నేప్రాప్తే సతి-క్షేత్రజ్ఞఃతదాత్మాజీవఃస్వాంఆత్మీయాం ప్రకృతింపరమాత్మభావంఆపత్స్యతే ప్రాప్స్యతే- అతఃపరంజీవన్ముక్తిర్భవిష్యతి।...॥ ప్రకృతిమాపత్స్యత ఇత్యుక్తంతదేవోపపాదయతి॥ త్వత్సంగాదితి॥ దీవ్యతి అన్యనిరపేక్షతయా ప్రకాశత ఇత్యసౌదేవః- ఏకఏవ ఏకమేవాద్వితీయంబ్రహ్మేతిశ్రుతేః॥ సుఖదుఃఖాద్యవస్థాతో నానాత్వప్రతీతేః - కథమేక ఉక్తస్తత్రాహ।కీదృశో దేవః శాశ్వతోపి షడ్భావ వికారశూన్యోపి-త్వత్సంగాత్ త్వదుపక్లప్తవిషయయోగాత్ ప్రభవలయౌజన్మమృ

తపోభిర్భగిన్యో భగవత్యా విష్ణుభక్త్యా తవపరిపాదనాయ ప్రహి
తాః, తాన్ప్రసాదమనుమోదయ॥ సనః॥ యదాదిశతి దేవీ।మూ
ర్ధ్నినివేశితాన్యస్యాపవాజ్ఞా ఇతిసహర్షంపాదయోఃపరి
పతతి॥ సరస్వతీ॥ ఏతేయమనియమాసన ప్రాణాయామాద
యశ్చసాదరమాయుష్మతా గ్రహీతవ్యాః।ఏతైరేవసహాయుష్మాన్
సామ్రాజ్యమధితిష్ఠతు। త్వయిచస్వాస్థ్యమాపన్నే క్షేత్రజ్ఞో
పిస్వాంప్రకృతిమాపత్స్యతే॥ యతః ॥ వ ॥ త్వత్సంగాచ్ఛాశ్వ
తోపిప్రభవలయజరోపప్లుతో బుద్ధివృత్తిష్వేకో నానేవదేవోర
విరివజలధేర్వీచిషువ్యస్తమూర్తిః॥ తూష్ణీమాలంబసే చేత్క
థమపివితతావత్ససంహృత్యవృత్తీర్భాగత్యాదర్శప్రసన్నే రవి

త్యూతావేవజరాతయా ఉపప్లుతః పృథక్కృతఃబుద్ధివృత్తిషు నానేవబహుధేవ। తత్ర దృష్టాంతః। జలధేఃసముద్రస్యవీచిషులహరీషుపవనాస్ఫాలితాసువ్యస్తాభిన్నామూర్తిర్యస్య తాదృశఃరవిరివ - యథారవిరేకఏవలహరీషుప్రతిఫలనాన్నానేవభాతి- ఏవమాత్మాబుద్ధివృత్తిప్రతిబింబితత్వాన్నానేత్యర్థః॥ ఉక్తంచ ॥ ఏకఏవహిభూతాత్మాభూతేభూతేవ్యవస్థితః। ఏకధాబహుధాచైవదృశ్యతేజలచంద్రవదితి॥ కించ హేవత్సకథమపి కేనాపిప్రకారేణవితతాః విస్తృతాః విషయేషువర్తమానాః వృత్తీః సంహృత్యసంక్షిప్య తూష్ణీంనివృత్తిమాలంబసే చేత్- అంగీకరోషి చేత్- తదా

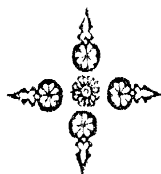
సహజానందసాంద్రః స్వాభావికవిజ్ఞానఘన ఆత్మా భాతి ప్రకాశతే । క
స్మిన్కఇవ । ప్రసన్నే నిర్మలే ఆదర్శే ఆసమంతాత్ దృశ్యతేస్మిన్నిత్యా
దర్శః జలాదిః తస్మిన్నిత్యర్థః- నిర్మలజలతైలాదౌ యథా రవిభా తి త
థా నిర్మలాసు బుద్ధివృత్తిష్వాత్మేత్యర్థః॥ ౩౩ ॥ ఉపసంహరతి ॥ తద్భవ

రివ సహజానందసాంద్రస్తదాత్మా॥ ౩౩॥ తద్భవతు జ్ఞాతీనా
ముదకదానాయ నదీమవతరామః॥ మనః॥ యదాజ్ఞాపయతి దే
వీ ॥ ఇతి నిష్క్రాంతాః సర్వే ॥..... ....*

ఇతి శ్రీకృష్ణమిశ్రకృతౌ శాంతరసాసారే ప్రబోధచంద్రోదయ
నామ్ని నాటకే వైరాగ్యప్రాదుర్భావో నామ
పంచమోఽంకః

త్యాతి। జ్ఞాతీనాం కామాదీనాం ఉదకదానాయ జలాంజలిదానాయ - తిలాం
జలిదానేనైవ తేషాం నిరన్వయవినాశో భవిష్యతీతి భావః- అవతరామో గచ్ఛామః॥

ఇతి భట్టవినాయకాత్మజరామదాసవిరచితే ప్రబోధచంద్రోదయ
వ్యాఖ్యానే ప్రకాశాఖ్యే వైరాగ్యప్రాదుర్భావో నామ
పంచమోఽంకః,

శ్రీరస్తు.

ప్రబోధచంద్రోదయే సవ్యాఖ్యానే.

షష్ఠాంకప్రారంభః.

పంచమేఽంకే వైరాగ్యోత్పత్తిరభిహితా ఇదానీం షష్ఠాంకే ప్రబోధో త్పత్తిమభిధాతు జీవన్ముక్తి [illegible] వ్యాఖ్యాన [illegible] ప్రవేశం ప్రస్తావయతి॥ తతః ప్రవిశతీత్యాది [illegible] బాహ్యేష్వపి స్వాం తిః [illegible] పరతః । అనిష్టాప్త్యాఇష్టప్రాప్త్యా [illegible] మేవ॥ ...॥ ప్రకృ తిమావస్యత [illegible] ంపూర్వా [illegible] పాదయుక్తః అ [illegible] ంగ [illegible] తి॥ తనయేషు [illegible] యజ్ఞా తంత దైవ్ వైరాగ్య [illegible] రాగ [illegible] విశేషిణి

([illegible])

తతః ప్రవిశతి శాంతి [illegible] రాజ వివేకేన।

యుధా [illegible] తేషు

తనయేషు [illegible]

[illegible] సమీహా [illegible] ప్రబోధ [illegible]

[illegible] ॥ ౧॥ [illegible]

నో [illegible] శమం [illegible] పా [illegible] మిథ్యాజ్ఞాన [illegible] రాగః- సనాధ [illegible] సమం సమకాలం సమీహాం [illegible] సాక్షాత్కారరూపతాం ప్రాప్తే మసత్సు పురుషః క్షేత్రజ్ఞః- అభితః సర్వత్ర [illegible] తత్త్వావబో ధం స్వస్వరూపావబోధం [illegible] నో [illegible] విస్తారయతి। తదుక్తం భగవతా । యో న హృష్యతి న ద్వేష్టి న శోచతి న కాంక్షతీతి॥ ౧॥ [illegible] అ

సునీయస్త్రీమతోనునయిత్వా ॥ మంత్రయంతీ విచారయంతీ ॥ రాజకు
లం రాజగృహం పీయూషేణేవ అభ్యుతేనేవ ॥ ... ॥ వస్తుతత్వముపదిశ
తి ॥ అసతామితి ॥ యత్రయస్మిన్ రాజకులే అసతాం మోహాదీనాంప్ర
చారోదండః - యత్రయమాదయః స్వతః వివేకానుగామిత్వాత్ ప్రా
జ్ఞాః - యత్రజగత్స్వామినా రాయతః - సత్త్వైః అప్రమాదిభిః రక్షైః -
దేవం ఈశ్వరం అనుజీవంతతి దేవానుజీవినో జీవాః తైః కృత్యభిః ఆగా
ధ్యతే ప్రాజ్ఞాతై (వస్త్యై ర్దైవో సంజీవిభిః ఇతిపాఠాంతరం)॥ ౨ ॥ అయేఅద్యే
తి - అయేఅద్యఖలు రాజకుల మిత్యాది ॥ కింనికింన్రికారాం - స్వామినః పు
త్రస్య కారణాత్ ... ॥ అసావిషాం ... సహాసజం
కిము ... వివాహోభిరక్ష్యతి॥ తతః ప్రవిశతి శ్రద్ధా॥ శ్ర
ద్ధా ॥ అయేఅద్యఖలు రాజకుమారో ... లోక్యబిరేణ మేపీ
యూషేణేవ ... తథా ... ॥ అసతాం ... హా
యత్ర ... ప్రాజ్ఞా ... యః ॥ ... స్వామీవ
శ్యైర్దేవానుజీవిభిః॥ ౨॥ శాంతిః॥ ఉపసృత్య ... ॥ అయి ... యం
... ॥ శ్రద్ధా ॥ ... సహాసప్రాభం
పఠతి॥ శాంతిః॥ అథ ... స్వామి ... ॥
శ్రద్ధా॥ యాద్య ... ॥ శాంతిః॥
తి ... స్వామ్యేవ ... ॥ శ్రద్ధా ఏవమేతత్
యథాత్మానమనుసంధత్తే తతో దేవ ... సమాప్తి
రుపస్య - మనసినిగ్రహోథ - ... ॥ స్వామ్యేవ ఆత్మైకసా
మ్రాజ్యం ఆత్మారామత్వం అంగీకరిష్యతి అంగీకరిష్యతి ॥ యథేతి ॥ య
థాయతః ఆత్మానం పరమాత్మానం అనుసంధత్తే పునఃపునః ప్రాణిమాత్యే
నపరమాత్మత్వేనావధారయతి (యథాత్మానమితిపాఠాంతరం) తతః దే
వపవస్వారాట్ స్వస్మిన్ ఆ సమంతాత్ రాజతఇతిస్వారాట్ ఆత్మారా
మః - సమ్యక్ చిదానందాభేదేనరాజతఇతిసమ్రాట్ జ్ఞానానందాభిన్నఇ
త్యర్థః॥ తథాచఛాందోగ్యే * సచఏషఏవం విజానన్ ఆత్మరతిరాత్మక్రీడః ఆ
త్మమిథున ఆత్మానందః సస్వరాడ్భవతీతి॥ అథేతి॥ మాయయా మోం మా

లావిద్యాయాం- కీదృశః కథమనుగ్రహః - నకథమపీత్యర్థః॥ నకథమపి
త్యుక్తం తదేవశంకతే॥ నన్వితి॥ సర్వానర్థబీజం సర్వేషామనర్థా
నాం బీజంమూలకారణం అతఏవనిగ్రాహ్యేత్యర్థః॥ స్థితిర్వ్యవస్థా॥...
మాయానిగ్రహే హేతుమాహ॥ నిత్యానిత్యేతి॥ నిత్యఆత్మా అనిత్యంతతో
న్యత్ -ఏషావిచారణా- ప్రణయినీ ప్రణయః ప్రీతిః యస్యాస్సా ప్రియపి
యా-వైరాగ్యం వీతరాగతా- ఏకంముఖ్యం సుహృత్ హితాహిత ప్రా
ప్తిపరిహారజనకం - సమీచీనానిమిత్రాణియమనియమాసన ప్రాణాయా
మప్రత్యాహారధ్యానధారణసమాధయః। శమోమనసోనిగ్రహః దమ ఇంద్రి

భవిష్యతి॥ శాంతిః॥అథదేవస్యమాయాయాంకీదృశోనుగ్రహః॥
శ్రద్ధా ॥ నను నిగ్రహ ఇతివక్తవ్యే కథమనుగ్రహశ్శక్యతేవ
క్తుం । దేవోహిసర్వానర్థబీజమియంమాయాసర్వథానిగ్రా
హ్యేతిమన్యతే॥ శాంతిః॥యద్యేవంకాతర్హీదానీంరాజకులస్య
స్థితిః॥ శ్రద్ధా॥ శృణు॥వ॥నిత్యానిత్యవిచారణా ప్రణయినీ వైరా
గ్యమేకంసుహృత్సన్మిత్రాణి యమాదయ శ్శమదమప్రాయా
స్సహాయామతాః। మైత్ర్యాద్యాః పరిచారికాస్సహచరీనిత్యం
ముముక్షా బలాదుచ్ఛేద్యారిపవశ్చ మోహమమతాసంకల్ప
సంగాదయః॥ ౩ ॥శాంతిః॥ అథధర్మస్యస్వామినఃకీదృశః ప్రణ
యః॥ శ్రద్ధా॥ పుత్రి వైరాగ్యసన్నికర్షాత్ప్రభృతినితాంతమి

యనిగ్రహః-ప్రియోగ్రహణాత్ సంతోషః - ఏతేసహాయాః సహకా
రిణోమతాః॥ మైత్రీపరానుద్వేగజనికావృత్తిః సాఆదిర్యాసాంతాః పరి
చరంతి ఉక్తంకుర్వంతీతి పరిచారికాః ఉక్తకారిణ్య ఇత్యర్థః - ముము
క్షామోక్షేచ్ఛా సహచరీసఖీత్యర్థః । అతస్మింస్తద్బుద్ధిర్మోహః - మ
మతాస్వకీయత్వాభిమానః - సంకల్పోమనసోభినివేశః - సంగో విషయ
సామ్ముఖ్యం- ఏతేరిపవః బలాత్ ఆత్మజిజ్ఞాసాబలాన్నిత్యం అవశ్యంఉచ్ఛే
ద్యాః నాశనీయా ఇత్యర్థః॥ ౩॥ ఇదానీంధర్మస్యానురాగంపృచ్ఛతి॥ అ
థధర్మస్యేతి ॥ ప్రణయః ప్రీతిః- స్వామినోధర్మస్యేతి సమానాధికరణే
షష్ఠ్యౌ(ధర్మేస్వామినఇతిపాఠాంతరం)ఉత్తరయతి॥పుత్రీతి॥ హేపుత్రి వై

రాగ్యసన్నికర్షాత్ప్రభృతి వైరాగ్యసంబంధమారభ్యనితాంతమతిశయే
న- ఇహ అస్మిన్‌లోకే అముత్రపరలోకే ఫలభోగః పుత్రస్వర్గాదిసాక్షా
త్కారః - తత్రవిరసఏవవిముఖఏవేతి॥...॥తత్రహేతుమాహ ॥ తేనహీ
నఇతి॥ సస్వామీ తేనహేతునాపాపఫలాన్నరకాదేవపుణ్యఫలాదపి స్వర్గా
న్నాశినోనశ్వరాద్భయం భజతిప్రాప్నోతి* తద్యథేహ కర్మచితో లో
కః క్షీయత ఏవమేవాముత్రపుణ్యచితో లోకః క్షీయత ఇతి శ్రుతేః॥ కర్మ
ఫలానిత్యత్వాద్గతేః సముజ్ఝితః త్యక్తః కామసమన్వయః ఫలసంబంధో
యస్మిన్- ఏతాదృశం సుకృతకర్మకథంచ కేనాపి ప్రకారేణ నమన్యతే
నాంగీకరోతి॥ ౪॥ కార్యం నకరోతిచేన్నాక్రియతాం నిత్యకర్మాకరణేప్ర
త్యవాయస్స్యాదిత్యాశంక్యనేత్యాహ॥ కింత్వితి॥ స్వామినః స్వాత్మనః ప్ర
త్యక్ప్రవణతామాత్మైకనిష్ఠతాంవిచింత్యదృష్ట్వా- అసౌధర్మః - కృతం
కృత్యం మనోవైరాగ్యరూపం కార్యంయేనతాదృశమాత్మానంమత్వా స్వ

హాముత్రఫలభోగవిరసఏవస్వామీ॥ తేనహి॥ ఏ ॥సనరకాది
వపాపఫలాద్భయంభజతిపుణ్యఫలాదపినాశినః। ఇతిసముజ్ఝి
తకామసమన్వయస్సుకృతకర్మకథంచనమన్యతే ॥ ౪॥కింత్వసౌ
ప్రత్యక్ప్రవణతాం స్వామినోవిదిత్వాకృతకర్తవ్యమివాత్మా
నంమత్వాస్వయమేవధర్మః శ్లథవ్యాపారోభూత్ ॥శాంతిః॥ అ

యమేవ శూన్యవ్యాపారోభూత్ - వ్యాపారరహితోభూదిత్యర్థః। ఏ
వముక్తంభవతి, కర్మాణ్యనేనత్యజంతఇతినకింతుకర్మభిరేవాయంత్యజ్య
తఇతి ననిత్యాకరణేప్రత్యవాయః- తథోక్తం * నకర్మాణి త్యజేద్యోగీ
త్యజ్యతేకర్మభిస్స్వయం। యతోమోహఫలంకర్మేతి॥ననుకర్మణాం
స్వతంత్రఫలసాధనానాంకథంమనోవైరాగ్యఫలహేతుత్వం - అన్యహే
తోరన్యత్రాహేతుత్వాదితిచేత్ - ఉచ్యతే- సంయోగపృథక్త్వన్యాయే
నేత్యవేహి। ధర్మేణపాపమపనుదతి, యోగినఃకర్మకుర్వంతి సంగంత్య
క్త్వాత్మశుద్ధయఇతిశ్రుతిస్మృత్యోస్సత్త్వాత్ ॥ఉక్తంచాస్మద్గురుభిః నిత్యా
దిభి రారాధితారాధ్యపాదభగవదనుగ్రహాదతివిమల మనసః స్వయమే
వేత్థంజగత్తత్త్వమాలోచయంతీతి॥ అపరేత్వేవం వర్ణయంతి *తమేతం
వేదానువచనేనబ్రాహ్మణావివిదిషంతి యజ్ఞేనదానేన తపసా నాశకేనేతి

వాక్యేనాగ్నిహోత్రాదీనజ్ఞానాయవిధీయంతే।నచవాచ్యంసధికారాంతరసంబద్ధస్యనజ్ఞానాధికారసంబంధోవినియుక్తవినియోగవిరోధాదితి। తత్రవఝప్రకరణపఠితాత్ * ఖాదిరోయూపోభవతీతివాక్యాత్ ఖాదిరత్వం క్రత్వర్థమపితస్మిన్నేవప్రకరణే పఠితేన * ఖాదిరంవీర్యకామస్య యూపం కుర్వీతేతి వాక్యాంతరేణవీర్యశేషతయావిధీయతే- తద్వన్నవినియుక్తవినియోగవిరోధఇత్యలం విస్తరేణ ॥ సోపసర్గస్య మహామోహవృత్తాంతశేషస్య శాంతిద్వారాప్రశ్నమవతారయతి॥ శాంతిః, అథేతి॥ నిర్యయాచ్యాఖ్య-తేషాంఉపసర్గాణాం।ప్రరోచనాయప్రతారణాయ-మధు

థయాని యోగోపసర్గాన్ కృత్వా మహామోహానిర్యస్థితస్తేషాంకోవృత్తాంతః ॥ శ్రద్ధా॥ పుత్రి తథాపివస్థాంగతేనాపిమహామోహహతకేన స్వామినఃప్రరోచనాయ మధుమత్యావిద్యయా సహోపసర్గాః ప్రేషితాః । తస్యాయం చాభిప్రాయః యద్యేతేభ్యఃసక్తఃస్వామీవివేకఉపనిషచ్చింతామపినకరిష్యతీతి॥ శాంతిః। తతః॥ తతస్తతఃశ్రద్ధా॥తతస్తైర్గత్వాస్వామినేకామ్యైంద్రజాలికీవిద్యోపదర్శితా।(తతశ్చకశ్చిదత్యాశ్చర్యకరాకృతి స్వసంభ్రమానుపేత్యపురుష ఇత్యబ్రవీత్-భోభోస్వామిన్)తథాహి॥ప॥శబ్దానేషశృణోతియోజనశతాదావిర్భవంత్యశ్రుతాస్తాస్తా వేదపురాణ భారతకథాగా

మత్యాకయావిద్ధ్యోపసర్గాఅంగాయాః పాపఖాదయః॥ ప్రతిభఃశ్రావణోదేవోభ్రమావర్తాతథాపరా।పంచైతేయోగినాంయోగవిఘ్నంకుర్వతిసర్వదేతిదత్తాత్రేయేణోక్తాః ॥ ఏతేషుఉపసర్గేషు।శావ్యకథనీయరూపా ఐంద్రజాలికీఅవిద్యమానార్థప్రకాశరూపా ...॥శబ్దానితి॥ ఏషపురుషోయోజనానాంశతం- క్రోశచతుష్టయమేకం యోజనం ఏవం యోజనశతంతస్మాత్-శబ్దాన్శృణోతిఆకర్ణయతి-తాస్తాఃఅప్రసిద్ధాః అశ్రుతాః వేదపురాణభారతకథాః ఆవిర్భవంతిప్రకటీభవంతి। వాఙ్మయాః వాగ్వికారాస్తరాదయః ఆవిర్భవంతిస్ఫురంతి । రుచిభిఃవ్యా

కరణశుద్ధైః పదైః శాస్త్రీణి కావ్యాని వా ఇచ్ఛయా స్వయం గ్రథ్నాతి రచ
యతి. లోకాన్ భూరాదీన్ ధాత్రీమ్యతిగచ్ఛతి - మేరోరిమా మైరవ్యః తా
రత్నస్థలీః రత్నఖచితాన్ ఉపరితనభూభాగాన్ స్ఫుటరుచో దేదీప్యమా
నాన్ పశ్యతి। ౫॥ మధుమత్యాంచేతి॥ మధుమత్యాః సిద్ధ్యా కల్పితాయా భూ
మిప్రాప్తామాపన్నః ప్రాప్తః సన్నిత్యధ్యాహారః - స్థానాభిమానినీభిః దే
వతాభిరుపచ్ఛంద్యతే ప్రలోభ్యతే॥ ప్రలోభనమేవ దర్శయతి। భో ఇహేతి
అనుపాధిరమణీయః సహజసుందరః। ఏవం త్వామితి॥ విద్యాధరీజనః త్వాం
ఉపస్థితః ప్రాప్తః। కీదృశో విద్యాధరీజనః। వివిధా నానాప్రకారాశ్చ తే వి
లాసా విభ్రమాశ్చ నేత్రకరచరణాంగహావభావలలిత చేష్టాభేదాః లావ

ణ్యాదయో వాఙ్మయాః। గ్రథ్నాతి స్వయమిచ్ఛయా శుచిపదైః
శ్శాస్త్రీణి కావ్యాని వా లోకానత్యేతి పశ్యతి స్ఫుటరుచో ర
త్నస్థలీర్మేరవీః॥ ౫ ॥ మధుమత్యాం చ భూమిమాపన్నః స్థానాభి
మానినీభిర్దేవతాభిరుపచ్ఛంద్యతే॥ యథా భో ఇహోపవిశ్య
తాం, నాత్ర జన్మమృత్యూ, అనుపాధిరమణీయోఽయం దేశః, ఏవ
త్వాముపస్థితశ్చ వివిధవిలాసవేషలావణ్యైః పుణ్యమయోఽమంగ
ళార్ఘ్యవ్యగ్రపాణిః ప్రణయపేశలో విద్యాధరీజనః॥ తదేహి॥ య
తో(త్ర)॥ ౭ ॥ కనకశిలాస్థలాః స్రవంతీః పృథుజఘనాః కమలాన
నా వరోరూః। మరకతదళకోమలా వనాలీర్భజ నిజపుణ్యజితాం

త్యాంచ వస్త్రకనకమౌక్తికాద్యాభరణానులేపనప్రభృతిరచనారూపంత
దేవపుణ్యం- కార్యేకారణోపచారః - తస్యయస్త్రగ్విధానః । పునఃకీదృ
శో విద్యాధరీజనః । దత్త్వార్ఘ్యాదిమంగళార్ఘ్యేణ వ్యగ్రాః పాణయో
యస్య సః । పునః కీదృశో విద్యాధరీజనః । ప్రణయప్రీతౌ కర్తవ్యాంశే
పేశలః చతురః।...॥ కనకేతి॥ కనకస్య సువర్ణస్య శిలాః వాలుకాః తద్వ్యా
ప్తాని స్థలాని యాసు తాః - స్రవంతీః నదీః భజ సేవయ। పృథుజఘనాః స్థూల
కటిపురోభాగాః కమలాననాః పద్మవదనాః- ఘనాః నిబిడాః ఊరవో యా
సాం తాః అంగనాః భజ ప్రాప్నుహి। మరకతం గారుత్మతరత్నం తస్య ద
ళాని శకలాని తద్వత్ కోమలాః వనాలీః వనపఙ్క్తీః భజ। నిజేన స్వేన పుణ్యే

నజితాః అజితాః సర్వభోగాః విషయానందాంశ్చ భజ॥౬॥ శ్లాఘ్యం అతిసమీచీనం। అనుమోదితం ఏవమేవేదం నాన్యథేత్యుక్తం । ప్రోత్సాహితం సోద్యోగం కృతం । భవతు కో విరోధ ఇత్యంగీకారస్సమ్మతిః సన్మతిపథమంగీకరణమార్గం। వాగురాం మృగబంధినీం-స్థూలరజ్జునిర్మితం జాలమిత్యర్థః ॥నఖలు నఖలు- నహి నహీత్యర్థః॥పార్శ్వవర్తినా నికటవర్తినా- తర్కేణ సదసద్విచారణేన సర్వాన్ మాయామనస్సంకల్పాదీన్ - క్రోధావేశేన కోపావిర్భావేన కషాయితే అతిరక్తీకృతే నేత్రే యస్యాం క్రియాయాం యథాస్యాత్తథా॥ ఆలోక్యాభిహితః ఉక్తః స్వామీ ।కిముక్త ఇత్య

శ్చ సర్వభోగాః॥ ౬॥శాంతిః॥ తత స్తతః॥ శ్రద్ధా॥పుత్రి తదాకర్ణ్యమాయయా శ్లాఘ్యమేతదిత్యుక్తం మనసా చానుమోదితం సంకల్పేన చ ప్రోత్సాహితం స్వామీ సన్మతిపథమివాపన్నః॥శాంతిః॥ సఖేదం ॥ హా ధిక్, పునరపి తామేవ సంసారవాగురామభిపతతి స్వామీ॥ శ్రద్ధా॥ నఖలు నఖలు॥ శాంతిః॥ తతః కిమ్॥ శ్రద్ధా ॥ తతః పార్శ్వవర్తినా తర్కేణ తాన్ సర్వాన్ క్రోధావేశకషాయితనయనమవలోక్యాభిహితస్స్వామీ। స్వామిన్ కిమేవమేభిర్విషయామిషగ్రాసగృధ్నుభి రాస్థానీభూతబకైః పునరపి తేష్వేవ తథైవ విషమవిషయాంగారేషు నిపాత్యమానమాత్మానం నావబుధ్యసే ॥ ననుభోః॥ వ ॥భవసాగరతారణాయ యా సా నచిరాద్యోగతరిస్త్వయాశ్రితా। అధునాపరిముచ్య

తాం హా॥ స్వామిన్నితి॥ విషయా ఏవామిషం మాంసం తస్య గ్రాసం సంగృధ్నంతి అభిలషంతి తే గృధ్నవః తైః ఆస్థానీభూతబకైః సభాపరిచారణాయ గృహీతబకవ్రతై రిత్యర్థః । తేష్వేవ పూర్వపరిచితేష్వేవ తథైవ ఉక్తప్రకారేణ విషమా దుస్సహాః విషయా ఏవాంగారాస్తేషు నావబుధ్యసే నజానాసి... భవేతి। భవస్సంసార ఏవ సాగరః సముద్రః తస్మాత్తారణాయ పారగమనాయ యోగ ఏవ తరిః నౌకా త్వయా ఆశ్రితా ప్రాప్తా అధునా ఇదానీం తాం నౌకాం నచిరాత్ శీఘ్రమేవ మదాత్ యోగవిఘ్నభూతాహంకారాత్ పరిముచ్య త్యక్త్వా అంగారనదీం విషమవిషయప్రవాహాం కథం విగా

హాసే ఆలోడయసి ॥ ౪ ॥ తద్వచనమాకర్ణ్య తత్కృపావచనం శ్రుత్వా అవధీరితా తిరస్కృతా॥ స్వామినా పురుషేణ॥ శాంతిరిత్యాది తద్భవతి త్యంతం స్పష్టార్థః॥ స్వామిసంయోగం స్వామినోఽపి వివేకస్య నియోగమాజ్ఞాం- సంపాదయావః కుర్వః॥ ఇతి నిష్క్రాంతే శాంతిశ్రద్ధే ఇతి శేషః ॥ తతః ప్రవిశతీత్యాది యదిత్యంతం సుగమం॥ ❋ తీర్ణా ఇతి॥ సంసార ఏవ వారాం జలానాం నిధిః సముద్రః తస్య పారం తీరం పరతీరం మయా అధునా ఇదానీం అనాప్తకల్పం ప్రాప్తప్రాయం। మనోఽతః సర్వత్ర యోజనీయం। అనే

తాం మదాత్కథమంగారనదీం విగాహసే ॥ ౭ ॥ శాంతిః॥ తత
స్తతః॥ శ్రద్ధా॥ తతస్తద్వచనమాకర్ణ్య స్నిపియోభ్యుత్థి
భిధాయావధీరితా నాథ ఇతి॥ శాంతిః॥ సాధు సాధు॥ అథ క్వ
ప్రస్థితాసి భవతీ॥ శ్రద్ధా॥ ఆదిష్టాస్మి స్వామినా। యథా వి
వేకం ద్రష్టుమిచ్ఛామి త్వరితాం భవతీతి। తదహం మహారాజస
న్నిధిం ప్రస్థితా॥ శాంతిః॥ అహమపి మహారాజేనోపనిషదమా
నేతుమాదిష్టాస్మి। తద్భవతు స్వామినియోగం సంపాదయావః॥
ఇతి నిష్క్రాంతే॥ ప్రవేశకః॥ తతః ప్రవిశతి పురుషః॥ పు॥ విచింత్య స
హర్షం। అహో మహాభాగ్యం దేవ్యా విష్ణుభక్త్యాః। యత్ప్రసా
దాన్మయా॥ తీర్ణాః క్లేశమహోర్మయః పరిహృతా భీమా
మమత్వభ్రమాః శాంతా మిత్రకళత్రబంధుమకరగ్రాహగ్రహ
గ్రస్తయః। క్రోధౌర్వాగ్నిరపాకృతోఽపి ఘటితాస్తృష్ణాలతా

కానర్థవ్యాప్తస్య సంసారనీరధేః కథం పారప్రాప్తిరిత్యత ఆహ॥ తీర్ణాః క్లేశమహోర్మయ ఇత్యాది॥ క్లేశాః అవిద్యాఽస్మితా రాగద్వేషాదయః పంచ త ఏవ మహాంత్య ఊర్మయో లహర్యస్తీర్ణాః॥ భీమాస్త్రాసహేతవః మమత్వమేవ భ్రమాః ఆవర్తాః పరిహృతాః వంచితాః। మిత్రం సఖా చ కళత్రం స్త్రీ చ బంధవశ్చ సుహృదః త ఏవ మకరాః నక్రాః గ్రాహాః శింశుమారాః తేషాం గ్రహః గ్రహణం తత్పూర్వికాః గ్రస్తయో గ్రాసాః శాంతాః ప్రశమితాః। క్రోధ ఏవ ఔర్వాగ్నిర్వడబానలః అపాకృతః నిరాకృతః తృష్ణైవ లతా గ్రంథయః విఘటితాః వియోజితాః। తృష్ణాలతా వేష్టనా ఇతి పా

ధాంతరం) శ్రీమద్భగవద్భక్తేరన్యేషామపి దుర్లభ ఇతి భావః ॥ ౮ ॥ ఉపనిషత్ ॥ సఖి కథమితి ॥ నిరనుక్రోశస్య నిర్గతోఽనుక్రోశో దయా యస్మాత్తస్య నిర్దయస్యేత్యర్థః ॥ ముఖమాలోకయిష్యామీత్యనేన మాననీయత్వం దర్శితం । దేవీతి సంబోధనేన త్వమతిసాధ్వీ త్వయా ఆదరమస్మిన్ సమయే అనుచితమితి భావః ॥ కించిత్సోపహాసం పరిహాసయువదతి ॥ సఖి న ద్రష్టాస్యేమేతి ॥ తాం దశామేవ శ్రావయతి ॥ శృణు, బాహ్యైరితి ॥ అహం తైః తైర్దురితైః పాపైః దుర్విదగ్ధైః దుష్టబుద్ధిభిః-హతం నష్టం యద్విధిబలం దైవబలం తస్మాన్నిర్భాగ్యత్వాత్ సపది తత్కాలమేవ దాసీకర్తుం స్వాధీనాం సంపాదయితుం నేహితా న తర్కితా-అపితు సర్వైరపీత్యర్థః ॥ నిర్భాగ్యత్వే హేతుః-

గ్రంథయః పారంతీగమవాప్తకల్పమధునా సంసారవారాంనిధేః ॥ ౮ ॥ తతః ప్రవిశతి ఉపనిషచ్ఛాంతిశ్చ । ఉపనిషత్ ॥ సఖి కథం తథా నిరనుక్రోశస్య స్వామినో ముఖమాలోకయిష్యామి ॥ యేనాహమితరజనయోషేవ సుచిరమేకాకినీ పరిత్యక్తా ॥ శాంతిః ॥ దేవి కథం తథావిధవిపత్పతితో దేవ్యా దేవ ఉపాలభ్యతే ॥ ఉపనిషత్ ॥ సఖి న ద్రష్టాస్యామేతాదృశీం దశామ్ । యేనైవం బ్రవీషి ; శృణు ॥ యః ॥ బాహ్యైర్భగ్నా దళితమణయః శ్రేణయః కంకణానాం చూడారత్నగ్రహనికృతిభిర్దూషితః కేశపాశః । తైః తైర్నాహం హతవిధిబలాదీహితా దుర్విదగ్ధైర్దాసీకర్తుం సపది మరిత్రైర్ద్వారసంస్థే వివేకే ॥ ౯ ॥ శాంతిః ॥ సఖి సర్వమేతన్న

వివేకే నారసంస్థే దూరంగతే సతి ॥ దాసిత్వసంపాదకవాహ ॥ బాహ్యైర్హాస్త్రయోః- దళితాః చూర్ణితాః మణయో యాసాం తాః కంకణానాం హస్తభూషణానాం శ్రేణయః పంక్తయః భగ్నాః । చూడారత్నస్య మస్తకమణేర్గ్రహః గ్రహణం తేన యాః నికృతయో న్యక్కారాః కేశగ్రహణకర్షణరూపాస్తిరస్కారా ఇతి యావత్ - తాభిర్దూషితః త్రోటితః కేశపాశో ధమ్మిల్లః । ఏవం సతీదం ఫలితం - వివేకం వినా న్యాయమాత్రవిదగ్ధచిత్తైః ఉపక్రమోపసంహారాభ్యాం శ్రుతితాత్పర్యానభిజ్ఞైరుపనిషద ఉపస్థాప్యం తపవేత్తి ॥ ౯ ॥ దుర్విలసితం దుశ్చేష్టితం । అపరా

ధాభావంవ్యనక్తి ॥ తేనహీతి॥ తేన-హీత్యవధారణే। మహామోహేనైవ కామాదిద్వారేణ మనః ప్రలోభయతావివేకోదూరీకృతఇతి యోజనా॥ నైసర్గికం నిరుపాధికం- స్వాభావికమితియావత్ ॥ సమయప్రతీక్షణం అభ్యుదయకాలావేక్షణం ॥ కుటాస్త్వస్యమాశ్రయం తేస్వామినోవిపద మాలోక్యనసమయంప్రతీక్షంత ఇతిభావః॥ సంభావయసంమార్గయ। అవహా

హామోహస్యదుర్విలసితం, నాత్రదేవస్యాపరాధః। తేనహి తథా మనఃకామాదిద్వారేణప్రలోభయతాత్వత్తోదూరీకృతోవివేకః। ఏతదేవకులస్త్రీణాంనైసర్గికంశీలం, యద్విపన్నస్వస్వామినఃసమయప్రతీక్షణమితి । తదేహిదర్శనేనప్రియాలాపేనచసంభావయదేవం । సంప్రత్యపహతావిద్యః సంపూర్ణాస్తేమనోరథాః॥ ఉపనిషత్ ॥సఖిసంప్రత్యాగచ్ఛంతీవత్సయాగీతయాహంరహస్యేవముక్తా॥ యథా,భర్తాస్వామీచపురుషస్త్వయాయథాప్రశ్నముత్తరేణసంభావయితవ్యః, తథాప్రబోధోత్పత్తిర్భవిష్యతీతి। సాహంకథంగురూణాం మధ్యతుంధార్ష్ట్యంకరిష్యామి॥ శాంతిః ॥ దేవిఅవిచారణీయమేతద్వాక్యంభగవత్యాగీతాయాః। అయమేవచార్థోభగవత్యావిష్ణుభక్త్యావివేకస్వామినోనిరుక్తః । తదేహి సంభావయదర్శనేనభర్తారమాదిపురుషంచ॥ ఉపనిషత్ ॥యథావదతిప్రియసఖీ ఇతిపరిక్రామతి॥ తతఃప్రవిశతిరాజాశ్రద్ధాచ ॥ రాజా ॥ అయి వత్సే శ్రద్ధే అపి ద్రక్ష్యతి శాంతిః ప్రియాముపనిషదం । శ్రద్ధా ॥ దేవగృహీతాదేశైవశాంతిర్గతాకథంన తాంద్రక్ష్యతి॥ రాజా॥కథమివ॥శ్రద్ధా॥ దేవప్రాగేవకథితమే

తామారితాః॥ ఉపనిషదర్థప్రతిపాదకయాగీతాంవిశినష్టి।వత్సయేతి। రహసినిర్జనదేశే।గురూణాంవివేకప్రవర్తకానాంశ్వశురాదీనాంఅధ్యక్షమగ్రతః॥ వివేకస్వామినఇతికర్మణిషష్ఠీ - వివేకరూపిణంస్వామినంప్రతి నిరుక్తః ఉక్తఇత్యర్థః ॥ పరిక్రామతి - భ్రమణంకృత్వా గచ్ఛతీత్యర్థః॥ అయివత్సేశ్రద్ధే- గృహీతాదేశైవగృహీతాజ్ఞైవ। కథమివేతి-కు

శ్రీకృష్ణేశ్వరః ॥ అనుప్రవిష్టా అంతర్గతా ॥ తర్కవిద్యాయా ఇతి పంచమీ। ప్రస్తోష్యతి వర్ణయిష్యతి- కథయిష్యతీతి యావత్ తదాగచ్ఛతు దేవో వివేకః పురుషనికటమితి శేషః॥ ఏష స్వామీ పురుషః- వివిక్తే ఏకాంతే ॥ ప్రక్రమవిరుద్ధః సముదాచారః శిష్టాచారః॥ పితృభావం పితృత్వమాపన్నః ప్రాప్తః॥ * పురాహీతి ॥ దేవాః భూదేవాః- పురా పూర్వకాలే - హి నిశ్చితం - ధర్మార్థ్వని ధర్మమార్గే- నష్టసంజ్ఞాః లుప్తబోధాః- తను ధర్మం తనయాన్

తద్దేవ్యా విష్ణుభక్త్యాసీత్ । యథా మందరాభిధానే శైలే మధుసూదనస్యాయతనే దేవ్యా సహాగతయా తర్కవిద్యాభయాదనుప్రవిష్టేతి॥ రాజా ॥ కథం పునస్తర్కవిద్యాయా భయం ॥ శ్రద్ధా॥ దేవతమేనమర్థం సైవ ప్రస్తోష్యతి తదాగచ్ఛతు దేవః॥ శాంతిః ॥ ఏష స్వామీ త్వదాగమనమేవానుధ్యాయన్ వివిక్తే వర్తతే॥ రాజా॥ ఉపసృత్య స్వామిన్నభివందయే॥ పురుషః॥ వత్స ప్రక్రమవిరుద్ధోయం సముదాచారః॥ యతో జ్ఞానవృద్ధతయా భవానేవాస్మాకముపదేశదానేన పితృభావమాపన్నః॥ కుతః ॥

శ్లో॥ పురాహి ధర్మార్థ్వని నష్టసంజ్ఞా దేవాస్తనూర్ధం తనయానపృచ్ఛన్। జ్ఞానేన సమ్యక్పరిగృహ్య చైతాన్ హే పుత్రకాస్సంశృణుతేత్యవోచన్॥౧౦॥

తద్భవానపి పితృత్వేనాస్మానువర్తతామిత్యేష ఏవ ధర్మః॥ శాంతిః॥ ఏష దేవి దేవేన సహ స్వామీ వివిక్తే వర్తతే। తదుపసర్పతు దేవీ ॥ ఉపనిషత్ ॥ ఉపసర్పతి ॥ శాంతిః॥ స్వామిన్నేషోపనిషద్దేవీ పాదవందనాయాగతా ॥ పురుషః॥ న ఖలు న ఖలు॥ యతోసౌ మాతేయమస్మాకం తత్త్వావబోధా

పుత్రాన్ అపృచ్ఛన్। తే పితనయాః ఏతాన్ ప్రశ్నకర్తౄన్ జ్ఞానేన హేతునా పరిగృహ్య స్వీకృత్య సంశృణుత సమ్యగధిగచ్ఛతేత్యవోచన్ అవదన్॥ తథోక్తం మనునా॥ అధ్యాపయామాస పితౄన్ శిశురాంగిరసః కవిః॥ పుత్రకా ఇతి హోవాచ జ్ఞానేన పరిగృహ్య తానితి॥ ఏతేనాస్య సంబంధాపేతయా జ్ఞాన సంబంధస్య మహత్త్వం దర్శితం ॥ ౧౦ ॥ జ్ఞానసంబంధాత్ పితృత్వమేవ త్వయ్యుచితమిత్యాహ॥ తద్భవానితి॥ దేవేన వివేకేన

ప్స్వామీపురుషః॥ తదిత్యాది అథవేత్యంతంసుగమం॥*॥అనుగ్రహేతి॥ అను
గ్రహావిధౌ అనుగ్రహైకతత్పర్యే- దేవ్యాః ఉపనిషదఃమాతుశ్చ అంతరం
భేదః మహత్ మహాన్॥ అంతరమేవాహ॥ మాతేతి॥ మాతాగాఢంద్ఢ
ఢంనిబధ్నాతి సంసారే ప్రక్షిపతి- దేవీఉపనిషత్ - బంధంసంసారం ని
కృంతతిభినత్తి॥ ౧౧॥ క్వచిత్॥ *॥ నీతానీతి॥ అమూనిపతాని వాసరా
ణిదినాని- మఠాఅవధూతనివాసస్థానాని- చత్వరాణినానావిధజనోపవేశ
నస్థానాని శూన్యదేవాగారాణిశూన్యదేవాలయాః- తేషు- మూఖాశ్చ
తే ముఖరాశ్చవాచాలాః తైస్సహనీతాని అతివాహితాని॥ త్త్వం తు

దయేనతదేషైవాస్మాకంనమస్యా॥ అథవా॥ వ॥ అనుగ్రహావి
ధౌదేవ్యామాతుశ్చమహదంతరం।మాతాగాఢం నిబధ్నాతిబం
ధం దేవీనికృంతతి॥ ౧౧॥ ఉపనిషత్ ॥ వివేకమువలోక్యనము
స్కృత్యకూరేసముపవిశతి॥ పురుషః॥ అంబకథ్యతాం, క్వ
భవత్యానీతావిశేదివసాః॥ ఉపనిషత్॥స్వామిన్॥ వ॥ నీతాన్య
మూనిమఠచత్వరశూన్యదేవాగారేషుమూఖముఖరైస్సహ
వాసరాణి॥ పురుషః॥అథతేజానంతికిముపిభవత్యాస్తత్త్వం॥
ఉపనిషత్॥నఖలునఖలు॥ కింతు॥తేస్వేచ్ఛయామమగిరాంద్ర
విడాంగనోక్తవాచామివార్థమవిచార్యవికల్పయంతి॥ ౧౨॥
తేనకేవలం తేషాంపాగ్ధగ్రహణప్రయోజనమేవమద్విచార

హిమానం॥ నఖల్వితి॥జానంతీతిశేషః। తహికథమతివాహితానీతిపృచ్ఛ
తి॥ కింత్వితి॥ ఉత్తరత్వేనోత్తరార్ధమవతారయతిపూర్వశ్లోకార్ధస్య॥ తే
స్వేచ్ఛయేతి॥ తేమూఖముఖరాః స్వేచ్ఛయాగురూపదేశపద్ధతిం వినా
మమగిరాంవాచామర్థమవిచార్యవికల్పయంతివిశేషేణకల్పయంతి - అ
న్యథానయంతీతియావత్। తత్రదృష్టాంతః। ద్రవిడాద్రవిడదేశస్థాఃపురు
షాః తేషామంగనాభిః స్త్రీభిరుక్తావాచస్తాసామివ- ద్రవిడస్త్రీయఃపురు
షాపేక్షయాఽస్పష్టవాచోభవంతీతిద్రవిడాంగనాదృష్టాంతః॥౧౨॥ ననుత
హితేషాంబహిర్ముఖానాముపనిషదర్థవిచారోవ్యర్థ ఇత్యాశంక్యా
హ॥ తేనేతి॥ తేషాంబహిర్ముఖానాంమద్విచారణంమదర్థవిచారణం-

పరేషామర్థో-ధనం తస్యగ్రహణం తదేవప్రయోజనం- పరధన గ్రహణా ర్థామిత్యర్థః ॥ పునరప్యాగచ్ఛంత్యాకుతశ్చిన్మయా కానిచిద్వాసరా ణ్యతిక్రమణీయానీతిమనసివిచార్య యజ్ఞవిద్యాసమీపమాగతమిత్యాహ॥ కృష్ణాజినేతి॥ అథానంతరంమయా ఉపసవదా అధ్వనిమార్గే యజ్ఞవిద్యా దృష్టా। కీదృశీ యజ్ఞవిద్యా। కృష్ణాజినంకృష్ణమృగచర్మ - అగ్నయో-గార్హపత్యాదయః - సమిధః పాలాశాద్యాః- ఆజ్యంఘృతం- జుహూః- స్రువః- ఆదిపదాత్ ఉపభృత్, ధ్రువా, ఇత్యాదీనియానిపాత్రాణితైః - తథా- ఇష్టిః దర్శపూర్ణమాసేష్టిః - పశుఃనిరూఢపశుః - సోమోగ్నిష్టో

మం॥ పురుషః॥ తత స్తతః॥ ఉపనిషత్॥ తతః॥ దాదిత్॥ ప॥ కృష్ణాజినాగ్నిసమిదాజ్యజుహూస్రువాది పాత్రైస్తథేష్టిపశుసోమముఖ్యైర్మఖైశ్చ। దృష్టామయాపరివృతాఖిలకర్మకాండవ్యాదిష్టపద్ధతిరథాధ్వనియజ్ఞవిద్యా॥ ౧౩ ॥పురుషః॥ తత స్తతః॥ ఉపనిషత్॥తతోమయాచింతితం।అపినామైషాపుస్తకభారవాహినీమేఽద్య స్థితిత్వం। అతివాహ్యాస్సన్నిధౌ కానిచిద్వాస[redacted]సయామీతి॥పురుషః॥తత స్తతః॥ ఉపనిషత్ ॥ తతస్తామహముపస్థితాతయాచాను యుక్తాస్మి భద్రేకింతేసమీహితమితి॥ తతో మయోక్తం,ఆర్యే అద్యానాథాస్మి త్వయివస్తుమిచ్ఛామీతి॥పురుషః॥తత స్తతః॥ఉపనిషత్॥తత స్తయోక్తం।భద్రేకింతేకర్మేతి। పురుషః॥తత స్తతః॥ఉపనిషత్॥తతోమయోక్తం॥

ప॥ యస్మాద్విశ్వముదేతియత్రరమతేయస్మిన్పునర్లీయతేభా

మః-ముఖమాద్యోయేషాంతాదృశాయేమఖాఃయాగాఃతైః-కిలనిశ్చయేన- పరివృతా వ్యాప్తా।పునఃకీదృశీయజ్ఞవిద్యా। కర్మకాండేవ్యాదిష్టా ఉపదిష్టా ఉపదర్శితాపద్ధతిః ఇతికర్తవ్యతాక్రమోయస్యాస్సా॥ ౧౩॥చింతితంవిచారితం॥ కింతదాహ॥అపీతి॥ఏషాయజ్ఞవిద్యా-నయామిపరికలయామి -తామహముపస్థితాప్రాప్తా-సమీహితంఈప్సితం॥ త్వయిత్వత్సమీపే॥ కింతేకర్మేతి॥ తేతవకింకర్మ-కార్యమిత్యర్థః॥ ॥ కిముక్తమిత్యాహ॥ యస్మాదితి। తంపూరుషమాత్మానం-అహమిత్యుక్తమ పురుషసంబంధాల్ల

ధ్యతే- ప్రస్తౌమి ప్రకర్షేణ స్తౌమి నిరూపయామి। తం, కం। యస్మాద్విశ్వం జగత్ ఉదేతి ఉత్పద్యతే। యత్ర యస్మిన్నాత్మని రమతే నందతి వ్యేతి। యస్మిన్పునరంతే లీయతే లయం ప్రాప్నోతి। యస్య భాసా జ్యోతిషా జగద్విభాతి ప్రకాశతే॥ యస్య భాసా సర్వమిదం విభాతీతి శ్రుతేః। యన్మహః యస్య తేజః సహజానందోజ్జ్వలం- సహజాయత ఇతి సహజః స్వాభావికః ఆనందః సుఖం తద్రూపః ఉజ్జ్వలః ప్రకాశో యస్య - నిత్యసుఖప్రకాశాభిన్నమిత్యర్థః। శాంతం వికారశూన్యం। శాశ్వతమవినాశి । అక్రియం క్రియారహితం । పునస్తం కం। కృతినః కుశలాః యం భూతేశ్వరం భూతానామీశ్వరం నియంతారం పరమాత్మానం అపునర్భవాయ సంసారవిచ్ఛిత్తయే యాంతి ప్రాప్నువంతి। కిం కృత్వా। ద్వైతం భేదః స ఏవ ధ్వాంతం తమః అపాస్య నిరస్య॥ (అపునర్భవాయ తేజోఽనధిమితి పాఠాంతరం)॥ ౧౪॥ యజ్ఞవిద్యా

సా యస్య జగద్విభాతి సహజానందోజ్జ్వలం యన్మహః । శాం
తం శాశ్వతమక్రియం యమపునర్భావాయ భూతేశ్వరం ద్వై
తధ్వాంతమపాస్య యాంతి కృతినః ప్రస్తౌమి తం పూరుషం॥ ౧౪॥
తతో యజ్ఞవిద్యా విచింత్యోక్తం ॥ ప ॥ పుమానకర్తా కథమీ
శ్వరో భవేత్ క్రియా భవచ్ఛేదకరీ నవస్తుధీః । కుర్వన్ క్రి
యాః పవనరో భవచ్ఛిదః శతం సమాశ్నాంతి మ

స్వసిద్ధాంతమావిష్కరోతి॥ పుమానితి ॥ పుమానాత్మా- అకర్తా అకర్తృత్వశూన్యః- కథమీశ్వరో భవేత్- నకథమపీత్యర్థః - తవమతే ఈశ్వరత్వం కర్తృత్వాద్యుపాధివిశిష్టం కర్తృత్వాద్యభావేన దేవన సిద్ధ్యతీతి భావః॥ నను తర్హి భూతేశ్వరారాధనం వినా కథం సంసారనిరాసస్తత్రాహ॥ క్రియా జ్యోతిష్టోమాదిరూపా సైవ భవచ్ఛేదకరీ సంసారనాశకరీ॥ (అపామ సోమమమృతా అభూమేత్యాది శ్రుతేః) ఉపనిషద్రహస్యం నిరస్యతి॥ నవస్తుధీరితి॥ వస్తు కాలత్రయాబాధ్యం పరం బ్రహ్మ తదాకారా ధీస్తత్సాక్షాత్కారః- న భవచ్ఛేదహేతురిత్యర్థః । కర్మ కుర్వతాం జీవనమపి సుందరమిత్యాహ॥ కుర్వన్నితి॥ అత ఏవ హేతోర్నరో జీవః- భవచ్ఛిదః సంసారవిచ్ఛేదికాః క్రియాః కర్మాణి కుర్వన్నేవ శాంతమనాః సావధానచిత్తః శ

తం సమాః వర్షాణి జిజీవిషేత్ ప్రార్థనాధర్మమిచ్ఛేత్ కర్మణా మే వజీవనమన్యేషాంభస్త్రైవనిశ్వసితమితిభావః ॥ ౧౫ ॥ ....

పరిగ్రహః- స్వీకారః ॥ అహోబాంధూమేతి॥ధూమ ఏవాంధకారః తేనశ్యామలితామలినాజాతాదృక్ దృష్టిర్యస్యాస్సా- తస్యాఃదుష్ప్రజ్ఞత్వం దుర్బుద్ధిత్వం॥ దుర్బుద్ధిత్వమేవాహ ॥ యేనైవమితి॥ యేనహేతునా- ఏవంపూర్వోక్తప్రకారేణకుతర్కేణ ఉపహతా విమోహితా ॥ తదుపహతత్వం వ్యనక్తి ॥ అయస్స్వభావాదితి॥ ఈశితుఃఈశ్వరస్యమాయా మూలావిద్యాజగంతిభువనాని తనోతిఉత్పాదయతి । మాయాపేరకత్వేనఈశ్వరస్యాపిచేష్టావత్త్వమిత్యాశంక్యమాయాంవిశినష్టి॥ కీదృశీమాయా । విశ్వేక్షితుఃవిశ్వసాక్షిణఃఈక్షితేనఈక్షణమాత్రేణప్రేరితా ॥ భగవ

నాజిజీవిషేత్ ॥ ౧౫ ॥ తన్మన్యేనాతిప్రయోజనోభవత్యాఃప రిగ్రహః । తథాపియదికర్తారంభోకారంచపురుషంప్రస్తువతి కియంతంకాలమస్త్రవస్తుమిచ్ఛసితతోనఃకోదోషః॥ రాజా॥సో పహాసం ॥ అహోబాంధూమాంధకారశ్యామలితదృశో దుష్ప్ర జ్ఞత్వంయజ్ఞవిద్యాయాః। యేనైవంకుతర్కోపహతా॥ ప ॥అ యస్స్వభావాదచలం బలా చ్చలత్యచేతనం చుంబకసన్నిధా వివ।తనోతివిశ్వేక్షితురీక్షణేరితాజగంతిమాయేశ్వరతేయమీశి తుః॥ ౧౬ ॥తస్మాత్త్వమోహాంధానామేవేయమీదృశీదృష్టిః । అ

దీక్షణప్రేరితాయామాయాయాః సృష్టికర్తృత్వం,నతుసిసృక్షాద్యుపాధివిశిష్టస్య కర్తృత్వమీశ్వరస్యేతిభావః। సన్నిచేతనంచేతనాధిష్ఠితమేవ కార్యకరంద్రష్టం, యథాచక్షురాదిమాయాయాస్త్వచేతనాకథమీక్షణమాత్రే ణకర్తృత్వమిత్యాశంక్యదృష్టాంతేనోపపాదయతి ॥ అయఇతి॥ స్వభావాదచేతనంచేతనాశూన్యమతఏవఅచలంజడంఅయఃలోహఃచుంబకపాషాణస్యసన్నిధౌసమీపేయథాబలాచ్చలతి। ఏవమచేతనావస్తుభూతామాయావిశ్వేక్షితురీక్షణేరితాజగన్నిర్మాతి- ఇయమేవేశ్వరతే శ్వరస్యేతిభావః॥ ౧౬॥ ఇహజగతియదజ్ఞానాద్రజ్జుభుజంగాద్యాపిభవతి తజ్జ్ఞానాదేవతిరోభవతినకర్మభిర్విరోధాదిత్యభిప్రేత్యాహ॥అప్రబోధేతి॥

అప్రబోధాదజ్ఞానాత్ప్రభవో జన్మ యస్య తాదృశం సంసారం కర్మభిః శమయంతీ యజ్ఞవిద్యా నూనం నిశ్చయేన తమసైవాంధతమసమవనేతుం తిరోధాతుమిచ్ఛతీత్యర్థః। కారణాభావేపి కార్యం భవతీతి జల్పంతీ మందతమేయం భాతి ॥౫౫॥ నను ఆత్మాజ్ఞానాదావిర్భూతం విశ్వమాత్మజ్ఞానాదేవ తిరోభవతి జ్ఞానాజ్ఞానయోరేవ బాధ్యబాధకభావో దృష్టశ్శాస్త్రేణ కర్మజ్ఞానయోః, జ్ఞానమజ్ఞానస్య ఘాతకమితి శ్రుతేః, అతో వస్తుజ్ఞానాదేవాజ్ఞాననాశ ఇత్యభిప్రేత్యాహ॥ స్వభావేతి॥ స్వభావలీనాని నశ్వరాణి తమః అజ్ఞానం తన్మయాని తత్స్వభావాని ఏతాదృశాని సప్తభువనాని యః స్వరూ

ప్రబోధ ప్రభవం సంసారం కర్మభిశ్శమయంతీయం యజ్ఞవి
ద్యా నూనం సంధతమసమన్యంధ తారేణాపనినీషతి ॥ తథా
హ ॥ ఏ ॥ స్వభావలీనాని తమోమయాని ప్రకాశయేద్యో భువనా
ని సప్త। తమేవ విద్వానతి [illegible] నాన్యోస్తి పంథా భవము
క్తిహేతుః ॥ ౧౬ ॥ [illegible] ॥ ఉపనిషత్ ॥ తతో య
జ్ఞవిద్యా [illegible] ॥ [illegible]
[illegible] వ్యాం [illegible]
[illegible] గమనాయ ॥ పురుషః ॥ తత
స్తతః ॥ ఉపనిషత్ ॥ [illegible] పురు
షః ॥ తతస్తతః ॥ ఉపనిషత్ ॥ [illegible] కర్మకాండ [illegible] ం
సా [illegible] ॥ ప ॥ విభజ్య [illegible] కారభాం జిత్వా

పత్ర [illegible] శేన ప్రకాశయేత్ ప్రకటయేత్। తమేవ స్వప్రకాశం విశ్వసాక్షిణం-విద్వాన్ తమేవ జానానః- అతిమృత్యుం మృత్యుమతిక్రాంతం పరబ్రహ్మ పదం ప్రాప్నోతి॥ ఇతరభిన్నాత్మజ్ఞానం మోక్షహేతు రితి మతం నిరస్యతి॥ నాన్యోస్తీతి॥ భవః సంసారస్తస్మాద్యా ముక్తిః తద్ధేతుః పంథాః ఉపాయః నాన్యోస్తీత్యర్థః * తమేవ విదిత్వాతి మృత్యుమేతి నాన్యః పంథా విద్యతేయనాయేతి శ్రుతేః॥ ౧౬॥ విమృశ్య విచార్య॥ దుర్వాసనోపహతైర్దుర్బుద్ధిగ్రస్తైః అంతేవాసిభిః శిష్యైః స్తంభాదరైర్మందాదరైః॥ స్వస్వాభిలషితః ఇష్టః - ప్రస్థితా నిర్గతా ॥౫౫॥ మీమాంసా స్వరూపమాహ ॥ విభ

శ్యేతి॥ మీమాంసామయాద్యదృష్టేతిపూర్వపక్తిర్గా స్థపదెవ్యన్యయో స్త్రిస
శ్లోకేసంబధ్యతె । కీదృశీమీమాంసా। అధికారః కర్మఫలభాగిత్వరూపః
తంభజంత ఇతితాని జ్యోతిష్టోమాదీనికర్మాణి-విభజ్యఫలభేదాత్కర్మ
భేదంప్రతిపద్య- అంగైః ప్రయాజానూయాజాదిభిర్విచిత్రై ర్జ్ఞానాభేద
భిన్నై స్సన్నిపత్యారాదుపకారిభిః ప్రాప్తోపదేశైః సాక్షాదుప దిష్టైః
అతిదేశః అన్యత్రశ్రుతస్యాన్యత్రసంబంధః- తేనాపిప్రమాణేన ప్రాప్తైః
అభియోజయంతీ ఉపకుర్వాణా । పునఃకీదృశీ మీమాంసా । శ్రుత్యాది
భిః శ్రుతిలింగవాక్యప్రకరణస్థానసమాఖ్యాదిప్రమాణైః అనధిగతార్థ
బాధితైః అనుగతాయుక్తా॥ ౧౮॥ అభ్యర్థితవతీయాచితవతీ॥పార్శ్వ స్వ

విధిశ్చానుగతాప్రమాణైః। అంగైర్విచిత్రైరభియోజయంతీ
ప్రాప్తోపదేశైరతిదేశగైశ్చ॥ ౧౮ ॥పురుషః॥ తత స్తతః॥ఉప
నిషత్ ॥ తతోహం తామపితథైవాభ్యర్థితవతీ । అథ
తయాప్యుక్తాస్మిభద్రే కింకర్మాసీతి।తతోమయాతదేవయస్మా
ద్విశ్వమిత్యాదిపఠితం ॥ పురుషః॥ తత స్తతః । ఉపనిషత్॥ త
తోమీమాంసయాపార్శ్వవర్తినాంముఖమవలోక్యాభిహితం।
అస్త్యేవాస్మాకం లోకాంతరఫలోపభోగయోగ్య పురుషోప
నయనేనోపయోగః। తద్ధ్రియతామేషాకర్మోపయుక్తేతి। తత్ర
తేషాం మధ్యేకేనాప్యంతేవాసినైతదనుమోదితమేవ । అప
రేణతుప్రసిద్ధప్రతిష్ఠేన మీమాంసా హృదయాభిజ్ఞేన దైవతేనేవ ప

ర్తినాంసమీపవర్తినాం॥ కిమభిహితంతదాహ ॥ అస్త్యేవేతి॥ లోకాంత
రఫలం స్వర్గసుఖాదిరూపంతదుపభోగయోగ్యస్యపురుషస్యఉపనయనే
నప్రతిపాదనేన -ఉపయోగః ప్రయోజనం- అస్యా ఉపనిషదః అస్త్యేవే
తియోజనా॥తతఃకింతత్రాహ॥ తదితి ॥ తత్తస్మాద్ధేతోరేషాఉపనిషత్ క
ర్మణిఉపయుక్తా ధ్రియతాంక్రియతామిత్యర్థః॥ ఏతత్కర్మోపయుక్తత్వమ
నుమోదితమేవ సాధ్వితి స్వీకృతమేవ॥ ప్రసిద్ధాఖ్యాతాప్రతిష్ఠాయస్యతే
న- మీమాంసాయాహృదయస్యతాత్పర్యస్యాభిజ్ఞేనతేన అధిష్ఠాతృదేవత
యేత్యర్థః-కుమారిలస్వామినాభట్టాచార్యేణప్రోక్తంప్రతిపాదితం॥కింప్రతి

పాదితం తదాహ॥ దేవీతి॥ ఉపనయతి ప్రతిపాదయతి॥ తర్హి కిద్భశం ప్రతిపాదయతీత్యత ఆహ॥ కింత్వితి॥ నను అకర్తా అభోక్తా వసిద్ధ్యతాం కాహానిస్తత్రాహ॥ నవాపావితి॥ నను అకర్తురభోక్తురీశ్వరస్య కర్మోపయోగేబాధాభావాత్ తాదృశస్యాపి కర్మోపయోగితాస్త్విత్యాశంక్యాహ॥ తతో పరోణేతి॥ అపరేణ మీమాంసైకదేశమతావలంబినా॥ కిముక్తమిత్యాశంక్యాహ॥ అథేతి॥ లౌకికాత్ లోకప్రసిద్ధాత్ పురుషాత్ జీవాత్ అన్యో నామ ఈశ్వరః కిమస్తి- నాస్తీత్యర్థః॥ తేనకుమారిలస్వామినా జీవాదన్య ఈశ్వరో నాస్తీతి శ్రుత్వా విహస్యేత్యుక్తం॥ కిముక్తం తదాహ॥ అస్తీతి॥ జీవాదన్య ఈశ్వరోస్తీత్యర్థః॥ ❀॥ తదేవాహ॥ తథాహి, ఏకఇతి॥ ఏకః ఈశ్వరః జగతాం చేష్టితాని కర్మాణి పశ్యతి- విశ్వసాక్షిత్వాదిత్య

> మారిలస్వామినాప్రోక్తం। దేవ నేయం కర్మోపయుక్తం పురుషముపనయతి। కింతు అకర్తారమభోక్తారమీశ్వరం। నచాసౌకర్మసూపయుజ్యతే। తతోఽపరేణోక్తం। అథకింలౌకికాత్పురుషాదన్య ఈశ్వరోనామాస్తి। తతస్తేనవిహస్యపునరుక్తం। అస్తి। తథాహి॥ ప॥ ఏకః పశ్యతి చేష్టితాని జగతామన్యస్తు మోహాంధధీరేకః కర్మఫలాని వాంఛతి దదాత్యన్యస్తు తాన్యర్థినే। ఏకః కర్మసు శిష్యతేతనుభృతాం శాస్తైవదేవో పరో నిస్సంగః పురుషః క్రి

ర్థః- తు- పునః- అన్యో జీవః మోహాంధధీః మోహావృతజ్ఞానః। తథోక్తం గీతాయాం॥ అజ్ఞానేనావృతం జ్ఞానం తేనముహ్యంతిజంతవ ఇతి। ఏకో జీవః కర్మఫలాని పుత్రపశ్వాదీని వాంఛతి కామయతే। తుపున రన్య ఈశ్వరః తానికర్మఫలాని అర్థినే అభిలాషవతే దదాతి। ఏకో జీవః కర్మసు జ్యోతిష్టోమాదిషు శిష్యతే నియోజ్యతే- ఆజ్ఞాప్యత ఇతి యావత్। అపరో దేవ ఈశ్వరః తనుభృతాం ప్రాణినాం శాస్తైవ॥ ఏవం జీవాదతివిలక్షణ ఈశ్వరః లౌకికపురుషాదన్యోనేతికథం సంభావనాపీత్యాహ॥ నిస్సంగ ఇతి॥ నిస్సంగః సంగరహితః * అసంగోహ్యయం పురుష ఇత్యాదిశ్రుతేః। పురుషః పూరణాత్ పూర్ణత్వాద్వా పురుషః - పరమాత్మా- క్రియాసుకర్మసుకర్తా

తికథం సంభావ్యతే- నకథం చిత్సంభావయితుమపి శక్యత ఇత్యర్థః ౹౧౯॥
రాజా వివేకః॥ సాధుప్రజ్ఞో౽సి ఉత్కృష్టబుద్ధిరసి॥ సోప్యుక్తైరర్థైరస్మృతి త్వే
నార్థతః శ్రుతిముపతారయతి ॥ ద్వాసుపర్ణేతి ॥ తౌ ప్రసిద్ధౌ- సుపర్ణౌ సుష్ఠు
పర్ణం గతిర్యయోస్తౌ॥ పర్ణం గతౌ సహాయేచ పత్రే౽పి చ గరుడేపి చేతి విశ్వః- గతిశబ్దో జ్ఞానార్థకః - అవ్యాహతజ్ఞానావిత్యర్థః । సయుజౌ
సహయోగవంతౌ- సఖాయౌ- పరస్పరానుగతౌ। ద్వౌ - జీవాత్మపరమా
త్మానౌ। సమానం ఏకం వృక్షం శరీరం పరిషస్వజాతే - ఆలింగయతః-స్వీ
కురుత ఇతి యావత్ । అనయోః కార్యభేదమాహ ॥ తయోరన్యః
కోజీవః పక్వం పరిణతం పిప్పలం కర్మఫలం అత్తి భుంక్తే-అన్యః ఈశ్వ

యోనుసకథం కర్తేతి సంభావ్యతే ॥ ౧౯ ॥ రాజా॥ హర్షం॥
సాధు తాత ప్రతి కుమారిల స్వామిన్ సాధుప్రజ్ఞో౽స్యాయుష్మాన్
భవ॥ ౭॥ ద్వా సుపర్ణా సయుజౌ సఖాయౌ సమానం వృక్షం పరిష
స్వజాతే। తయోరన్యః పిప్పలం స్వాద్వత్త్యనశ్నన్నన్యో అభిచా
కశీతి॥ ౨౦ ॥ పురుషః॥ తతస్తతః॥ ఉపనిషత్ । తతో౽హమీ
మాంసామామంత్ర్య ప్రస్థితా ॥ పురుషః॥ తతస్తతః ॥ ఉపనిష
త్ ॥ తతో మయా బహుభిశ్శిష్యైరుపాస్యమానా స్తార్కిక-వి
ద్యా విలోకితా॥ ౭ ॥ కాచిదిన్న శ్శ్వవిశేషకల్పనేషు స్వాధ్యాయేంప
రాత న్వతీ వాదం సచ్ఛలజాతి నిగ్రహ హ[illegible]ంటాక
గః- అనశ్నన్ అభుంజానః- అభిచాకశీతి సాక్షిత్వేన పశ్యతీత్యర్థః॥ ౨౦॥
ఉపనిషత్ ॥ తతః తదనంతరం- మయా బహుభిశ్శిష్యైరుపాస్యమానాః
[illegible] మానాః - న్యాయవిద్యాః పాతంజల న్యాయ కణాద సాంఖ్య
నిమిత్తాః- శాస్త్ర రచనాః - తాః వ్రితి పాదయతి ॥ కా
చిదితి ॥ కాచి త్పతంజలి నిమిత్తా - విశ్వస్మా ద్వ్యోవిశేషో జ
[illegible]ఃనితికాన్యసం ఎప్రపత్త్యాదిః తత్కల్పనా పరాతన్వతీ పాదన పరేశ్వ
[illegible]॥ ఆత్మా నైవః క్లైశై రపరామృష్టః అకర్మోభోక్తైవ మాదికల్ప
[illegible]పాతంజలా॥ ఉక్తం చోదయనాచార్యైః॥ నైకకర్మవిపాకాశయై
రపరామృష్టో నిర్మాణకాయ మధిష్ఠాయ సంప్రదాయప్రవర్తకో౽నుగ్రా

హాత శ్చేతి॥ కాచిద్ద్విత్వవిశేషకల్పనపరేతిపాఠేద్విత్వాద్యుత్పత్తివిషాశ తుణగణనారూపా యే విశేషా స్తత్కల్పనపరా తత్ప్రతిపాదనపరా. అ క్షపాదముని ప్రణీతావిద్యా। పరాగౌతమప్రణీతా న్యాయవిద్యా- న్యాయ్యైః నీయతేపార్థ్యతేవివక్షితోర్థోఽనైర్న్యాయాః - పంచావయవానుమా నవాక్యాని తైః వాదంత త్త్వబుభుత్సుకథాం- ఛలం అర్థాంతరేణ ప్రత్యు క్తిస్యశబ్దస్యార్థాంతరవర్ణనం-జాతిరసమ స్తరం - నిగ్రహః పరాహం కారనిరాకరణం - తన్మయ్యైః తత్ప్రధానైః - న్యాయైరితిప్రత్యేకసంబంధ నీయం। జల్పం విజిగీషుకథాం। వితండాం పరపక్షదూషణానసానాం కథా మపి న్యాయైస్తర్కైః తన్వతీ విస్తారయతీ। అన్యా సాంఖ్యనిమిత్తా విద్యా। ప్రకృతిం గుణత్రయసామ్యావస్థాం జగతాం కారణభూతాం వివిచ్య పృథక్కృ త్య పురుషస్య ఆత్మనోభిదాం భేదం ఉదాహరంతీ కథయంతీ కాయాం అపలో

పి। అన్యాతు ప్రకృతిం వివిచ్య పురుషస్యోదాహరంతీ భిదాంత

త్త్వానాంగణనా పరా మహదహంకారాదిక్రమైః ॥ ౨౧ ॥

పురుషః॥ తత స్తతః॥ ఉపనిషత్ ॥ నృ వాహా పతి తాస్సముపస్థి

తా। తాభిర్విద్యాభిః పృష్టో యథా తదేవ కిం రో దాహృతం

యస్మాద్విశ్వం తస్మాత్ ౹ తత్స్తాభిః సహ సోపహాసముక్తం ॥

కితేతి పూర్వపక్షితార్థనాన్వయ త్రిష్వపి యోజనీయః। కీదృశీసాంఖ్య విద్యా। మహదహంకారాదీనాం సర్గః సృష్టి స్తత్ర్క్రమైః తత్త్వానాం పం చవింశతితత్త్వానాంగణనాసంఖ్యాతిస్యాం పరాపావధానా- ప్రకృతేర్మ హాన్ మహతోహంకారః అహంకారాత్పంచతన్మాత్రాణి - ఏవం గణనా పరేత్యర్థః॥ ఏతావతా సాంఖ్యపాతంజలన్యాయవైశేషికశాస్త్రాణాం తుణలవాది గణనమై వాయుఃపర్యవసానాత్ పురుషార్థోపయోగిత్వా భావాదనాదరణీయత్వం తేషామితిభావః ॥ ౨౧ ॥ తత్రైవాహమితి॥ మీ మాంసామి వేద్మ్యర్థః - తాః విద్యాః ప్రతిసముపస్థితా ఆగతా। అనుయుక్త యాకింతేకార్యమితిపృష్టయా- కమోదాహృతంకార్యముక్తం॥ కింతది త్యాహ॥ యస్మాదితి॥ సప్రకాశోపహాసం స్పష్టోపహాస సహితం యథా స్యాత్తథా॥ సోపహాసముక్తింప్రకటయతి॥ అః వాచాలేత్యతి॥ అః ఇతికో

ష్టే- వాచాలే అనుపయుక్తభాషణశీలే- పరమాణుభ్యః చతుర్విధేభ్యః వి శ్వంజగత్ ఉత్పద్యతే- తఏవోపాదానీభూతా ఇత్యర్థః । ఈశ్వరః క ర్తృత్వాన్నిమిత్తం కులాలవదితి భావః॥ అన్యయా దూషణపురస్సరమేవము త్తరితమిత్యాహ॥ అన్యయేతి ॥ ఆః పాపే బ్రహ్మోపాదానవాదిని బ్ర హ్మైవోపాదానమితి మన్యానా యథా ఘటశరావాదేర్మృదుపాదానక త్వాన్మృద్వికారత్వం తథా బ్రహ్మణ ఉపాదానత్వే వికారిత్వం వికారి త్వాన్నశ్వరత్వమితి వదంతీ నాపత్రపస ఇతి తాత్పర్యార్థః ॥ సాంఖ్యవి ద్యయేదముత్తరమాభాణీత్యాహ॥ నన్వితి॥ రే ఇతి ధిక్సంబోధనే- ప్రధానాత్ప్ర కృతేరేవోపాదానాచ్చిదచిద్విశ్వోత్పత్తిః - పురుషస్యతు పుష్కర పలాశవన్నిర్లేపత్వమితి భావః॥ ఉక్తంచ ॥ మూలప్రకృతిరవికృతిర్మహ

ఆః వాచాలే పరమాణుభ్యో విశ్వముత్పద్యతే నిమిత్తకారణమీ శ్వర ఇతి । అన్యయాతు సక్రోధముక్తం । ఆః పాపే కథమీశ్వ రమేవ వికారిణం కృత్వా వినాశధర్మాణమాపాదయసి । నను రే ప్రధానాద్విశ్వోత్పత్తిః॥ రాజా॥ అహోమహామన్మతయా స్తర్కాపి ద్యాః, ఏతదపి న జానంతి । సర్వం ప్రమేయజాతం ఘటాదివత్ కార్యమితి పరమాణు ప్రధానోపాదాన కారణత్వ మప్యపే క్షణీయమేవ ॥ అపిచ॥ ప ॥ అంభశ్శీతకరాంతరితః నగర స్వ

దాద్యాః ప్రకృతివికృతయస్సప్త । షోడశకస్తు వికారో న ప్రకృతిర్నవికృతిః పురుష ఇతి ॥ అనేకపుత్తరోపప్లవే అవశ్యాపేక్షణీయో వివేక ఇత్యాహ ॥ రాజేతి ॥ రాజా వివేకః ॥ దుష్టత్వముపపాదయతి। ఏతదపీతి॥ పరమా ణవశ్చ ప్రధానం ప్రకృతిశ్చ తయోరుపాదానకారణత్వం సమవాయికార ణత్వం- సర్వం ప్రమేయం ప్రమావిషయః పతః ఉత్పద్యతే కార్యత్వాత్ ఘటవత్ యన్నైవం తన్నైవం- యథాత్మేత్యన్వయవ్యతిరేకిణాం పర మాణుప్రధానాదీనాముత్పత్తిమత్త్వే భావకార్యత్వాత్ సోపాదానత్వం వాచ్యం ఉపాదానగవేషణాయామనవస్థా భావాదాత్మైవోపాదానం। న చవికారిత్వాపత్తిరితి వాచ్యం- అధిష్ఠాతృత్వాదిత్యవగంతవ్యం ॥ విస్తర శ్శాస్త్రాత్ జ్ఞాతవ్యః ❋ ఏతదేవోపపాదయతి॥ తథాహి, అంభ ఇతి ॥ ప

తత్పరిదృశ్యమానం జగత్కార్యం అతఏవ అసత్యం మిథ్యా అనిర్వచనీయమి
త్యర్థః॥ కార్యత్వే హేతుమాహ॥ మేయమితి- జ్ఞానగోచరమిత్యర్థః
యతో జ్ఞానవిషయస్తతః కార్యమిత్యర్థః॥ అస్మిన్నర్థే దృష్టాంతః। అంభ
శ్శీతకరః జలచంద్రః- అంతరిక్షనగరం గంధర్వనగరం- స్వప్నో లోకప్రసి
ద్ధః- ఇంద్రజాలం మంత్రాదినా అన్యథావిద్యమానస్యాన్యథా ప్రతీత్యుత్పా
దనం - ఆదిపదాదన్యే భ్రమాః పీతశంఖాదిబుద్ధయః - తద్వత్ - యథా జ
లచంద్రాదయో మేయత్వాత్కార్యత్వాదనిర్వచనీయాః - ఏవం జగదితి
ధ్వనితం॥ జగతః కార్యత్వముపపాదయతి॥ ఉదయః ఉత్పత్తిః - ధ్వంసో
వినాశః- ఆదిపదాదుపచయాపచయౌ- తదుక్తం- జగతో జడత్వాదస్వప్ర
కాశతయా జ్ఞానవిషయత్వం ఆత్మనస్తు స్వప్రకాశతయా నజ్ఞానవిషయత్వ
మితిభావః॥ నన్వనిత్యత్వే జగతః నకదాచిదనీదృశం జగదిత్యుక్తే జగ
తః ఏవంరూపేణైవ సర్వదా సత్త్వాత్కథం ముక్తిరిత్యాశంక్యాహ॥ స్వా

ప్నేంద్రజాలాదివ కార్యం మేయమసత్యమేతదుదయాధ్వం
సాద్యుక్తం జగత్। శుక్తౌ రూప్యమివ స్రజీవ భుజగస్స్వాత్మా
వబోధే హరావజ్ఞాతే ప్రభవత్యథాస్తమయతే తత్త్వావబో
ధోదయాత్ ॥ ౨౩ ॥ వికారశంకా తు ముగ్ధవధూవికల్పవిలసిత

త్మావబోధ ఇతి॥ స్వాత్మావబోధే స్వస్వరూపప్రకాశే - హరౌ హరత్యా
జ్ఞానం తత్కార్యం చేతి హరిః పరబ్రహ్మ తస్మిన్నజ్ఞాతే సతి జగత్ప్రభవతి ఉత్ప
ద్యతే। అథానంతరం తత్త్వావబోధోదయాత్ - తత్త్వావబోధస్య అద్వితీ
యబ్రహ్మసాక్షాత్కారస్య ఉదయాత్ ఉత్పత్తేః జగత్ అస్తమయతే ప్ర
లీయతే- ఉభయత్ర దృష్టాంతః- శుక్తౌ రూప్యమివ- స్రజి మాలాయాం భుజగః
సర్ప ఇవ- యథా శుక్తిమాలయోరజ్ఞానేన రజతసర్పావుత్పద్యేతే- తయో
శ్చ తత్త్వావబోధాదుభయం విలీయతే। ఏవమాత్మాజ్ఞానాజ్జగద్భవతి తే
తజ్జ్ఞానాత్ విలీయత ఇత్యర్థః॥ నకదాచిదిత్యుక్తిస్తు జగతో బహుకాలావ
స్థాయిత్వేనోపపద్యతే- అన్యథా శ్రుతివిరోధ ఇతి భావః॥ ౨౩॥ పాతంజలపూ
ర్వపక్షమధిక్షిపతి॥ వికారశంకాత్వితి॥ ముగ్ధవధూః పామరస్త్రీ తస్యాః
వికల్పమానసో వికారః తస్య విలసితమేవ చేష్టితమివ - వికారశంకా సకల

మపి నాస్తి అసన్నారోప్యనత్సభావః ॥*॥ వికారాభావం ప్రకటయతి ॥ త
థాహి, శాంతమితి ॥ శాంతం అవికారి- జ్యోతిః ప్రకాశాంతర నిరపేక్షం-
నిష్కలం నిరంశం- నిర్మలం అజ్ఞానశూన్యం చ- న ఉదితః అనుదితః అనుత్ప
న్నః న అస్తః అనస్తః అతఏవ నిత్యోదయః ప్రకాశః గ్రహరూపం - ఏతైర్విశేష
ణైః సర్వథా వికారయోగ్యతాపి నాస్తీతి సూచితం ॥ ఈదృశం విశ్వోత్ప
త్తౌ వికృతిం వికారం కథం వ్రజతి ప్రాప్నోతి- న కథమపీత్యర్థః ॥ అముమర్థం
లోకసిద్ధదృష్టాంతేన సాధయతి ॥ శశ్వదితి ॥ శశ్వత్ ముహుర్ముహుః నీలో

మేవ ॥ తథాహి ॥ శాంతం జ్యోతిః కథమనుదితానస్తమవ్యప్రకా
శం విశ్వోత్పత్తౌ వ్రజతి వికృతిం నిష్కళం నిర్మలంచ । శశ్వన్నీలో
త్పలదళరుచామంబువాహావళీనాం ప్రాదుర్భావే భవతి వియతః
కీదృశో వా వికారః ॥ ౨౩ ॥ పురుషః ॥ సాధు సాధు । ప్రీణయతి మా
న సంమహాయాం ప్రజ్ఞావతోపమ్యః ॥ ఉపనిషదం ప్రతి ॥ తతస్త
తః ॥ ఉపనిషత్ ॥ [illegible] అ
[illegible] మేహావకంతి [illegible] పక్షం వ్రి
తాం నిగృహ్యతామితి । [illegible] ససంరంభం [illegible]
స్సర్వాః ॥ పురుషః ॥ [illegible] తతస్తతః ॥ ఉపనిషత్ ॥ తతో
హంసస్యాగ్రతః పరిక్రమ్య దండకారణ్యం ప్రవిష్టా । [illegible] మంద
రశైలోపకల్పితస్య మధుసూదనాయతనస్య నాతిదూరే ॥
ప ॥ బాహ్వోర్భగ్నా దళితమణయః [illegible] కంకణానాం

త్పలదళవత్ -రుక్ కాంతిర్యేషాం తేషాం- అంబువాహా మేఘాస్తేషామా
వళీనాం పఙ్క్తీనాం ప్రాదుర్భావే సతి ఉత్పత్తౌ సత్యాం వియతః ఆకాశస్య కీ
దృశో వా కీదృశోపి వికారః భవతి-అపితు నేత్యర్థః ॥ ౨౩ ॥ ప్రీణయతి సం
తోషయతి- విమర్శో విచారః ॥ నాస్తికపక్షం వేదనిందకమార్గం- నిగృహ్య
తాం బధ్యతాం ॥ ససంరంభం సకోపం । పరిక్రమ్య నిర్గత్య । మందరశై
లస్య మందరపర్వతస్య ఉపసమీపే కల్పితస్య నిర్మితస్య నాతిదూరే సమీ
పే । బాహుకంకణభంగాద్యవస్థామనుసంధత్తే తేనాన్వయః ॥ బా

హేత్యాదిత్యేతత్ ప్రథమం వ్యాఖ్యాతం। దేవాయతనాత్ దేవగృహాత్- పురుషైః గదాపాణిభిస్తాడ్యమానాః- అతిక్రాన్తాః అతిక్రమ్య ఉల్లఙ్ఘ్య దిగన్తం గతాః ప్రాప్తాః- సర్వాః విద్యాః॥ అతిక్రామతః అభిభవతః- స్వాధ్యస్తం విశ్వం తాదాత్మ్యసంబన్ధాత్ సాక్ష్యాదిత్యుక్త ఇతి విశ్వసాక్షీ నతు మతే సోఢుం నశక్నోతీత్యర్థః॥ ప్రాక్తనస్య బాహేత్యాభ్యాగ్న్నేత్య స్యపద్యస్యాన్యమత్ర గాథాం పఠతి॥ భిన్నేతి॥ ముక్తావళిః ముక్తాహారః భిన్నా త్రోటితః అంగాత్ స్రస్తం అధః పతితం దుకూలం అపహృతం బలాత్ గృ

చూడా రత్నగ్రహాసకృతిభిర్దూషితః కేశపాశః। §భిన్నాముక్తావళిరపహృతం స్రస్తమంగాద్దుకూలం। (ఇత్యాద్యవస్థా మమ సంజాతా)॥ పురుషః॥ తతస్తతః॥ ఉపసృత్య॥ తతో దేవాయతనాన్నిర్గత్య గదాపాణిభిః పురుషైరతినిర్దయం తాడ్యమానాస్సన్ గత్రాస్తాదిగంతమతిక్రాంతాస్సర్వాః॥ రాజా॥ సహర్షం॥ నఖలు భవతీమతిక్రామతో భగవాన్ విశ్వసాక్షీ క్షమతే॥ పురుషః॥ తతస్తతః॥ ఉపసృత్య॥ పాభీతా గీతాశ్రమమథ గళన్నూపురాహం ప్రవిష్టా॥ ౨౪॥ తత్రివత్సయా గీతయా మమా తత్రాగతామవలోక్య ససంభ్రమం మాతర్మాతరితి పరిరభ్యోపవేశితాస్మి। అథ దినత్రయం త్వంతమాతయా హో స్వం। అంబ నాత్ర [illegible] సురసత్వాః ప్రచరిష్యంతి తేహామీశ్వరవివశాస్తా॥ ఉక్తం చ

హితం॥ అథ అనంతరం అహం భీతా సతీ గీతాశ్రమం ప్రవిష్టా। కీదృశ్యహం। గళన్తీ స్పందంతీ నూపురే చరణభూషణే యస్యాస్సా॥ ౨౪॥ తత్రేత్యాది। వత్సయా గీతయా ఉపసృత్య మ్లానత్వాత్ [illegible] ఉక్త్వేతి శేషః- మాం పరిరభ్య ఆలింగ్య అహముపవేశితాస్మీతి యోజనా॥ విదితవృత్తాంతయా జ్ఞాతసమాచారయా। అసురాణాం దైత్యానాం సత్వవత్ మనోవత్ సత్వం చేతో యేషాం తే - నిర్దయహృదయా ఇత్యర్థః- ప్రచ

---

§ భిన్నాముక్తావళిరిత్యస్య పాఠస్య వ్యాఖ్యా ఉత్తరత్ర గీతాగీతాశ్రమమిత్యత్ర ద్రష్టవ్యా.

రిష్యంతి ప్రవర్తిష్యంతే। (వ్రిచరంతీతి పాఠాంతరం) శాస్త్రదండకతాన్। పతోక్తమిత్యత్రాహ॥ గీతాయామితి॥ ఉక్తమాహ॥ తానితి॥ అహం తాన్ క్రూరాన్ అత ఏవ నరాధమాన్ తథా ద్విషతో ద్వేషయుక్తాన్ అత ఏవ అశుభాన్ పాపిష్ఠాన్ సంసారేషు ఆసురీష్వేవ యోనిషు దైత్యయోనిషు అజస్రమనవరతం క్షిపామి- తేషాం కదాపి సంసారాన్నిస్తారో నాస్తీతి భావః॥ సకోపమివేత్యత్ర-విలోక్య వదతీతి శేషః॥ (సస్మితమితి పాఠాంతరం॥) బహిర్ముఖం ప్రతి కథమాత్మస్వరూపం వర్ణయితుం శక్యత ఇత్యాహ॥ కో నామేతి॥ కో నామ జనః ఆత్మానం స్వస్వరూపమజానంతం ప్రత్యుత్తరం దాస్యతి- న కోపీత్యర్థః- అంధమివేతి దృష్టాంతః - కేనచిదంధేన భగవత్స్వరూపం మమ లోచనగోచరం కరిష్యసీతి పృష్టో యథా తమంధం న కో

తేన భగవతా తానధికృత్య గీతాయాం * తానహం ద్విషతః
క్రూరాన్ సంసారేషు నరాధమాన్। క్షిపామ్యజస్రమశుభా
నాసురీష్వేవ యోనిషు॥ ఇతి ॥పురుషః॥ సకౌతుకం॥ దేవి త్వ
త్ప్రసాదాత్ జ్ఞాతుమిచ్ఛామి, కోఽయమీశ్వరో నామేతి॥ ఉపని
షత్॥ సకోపమివ॥ కో నామాత్మానమజానంతమంధమివ ప్రత్యు
త్తరం దాస్యతి॥ పురుషః॥ సహర్షం॥ కథమాత్మాసౌ ప
రమేశ్వరః॥ ఉపనిషత్॥ ఏవమేతత్॥ తథాహి॥ వ॥ అసౌ త్వ
దన్యో న సనాతనః పుమాన్ భవాన్న దేవాత్పురుషోత్తమాత్ ప్ర

వృత్తరయతి తథేత్యర్థః (అజానతః ప్రత్యుత్తరం దాస్యతీతి పాఠాంతరం) స్వస్వరూపాభేదముపపాదయతి ।అసావితి। అసౌ అపరోక్షః పుమాన్ యత్సాక్షాదపరోక్షాదితి శ్రుతేః। త్వదన్యో న త్వత్తః అన్యో భిన్నో న భవతీతి శేషః* ఉదరమంతరం కురుతే అథ తస్య భయం భవతీతి శ్రుతేః। భవాన్ పురుషోత్తమాత్ దేవాత్ పరమాత్మనః స్వప్రకాశాత్ * ఉత్తమః పురుషస్త్వన్యః పరమాత్మేత్యుదాహృత ఇతి స్మృతేః - పరోఽన్యో న * తత్త్వమసీతి శ్రుతేః। కీదృశః పుమాన్।సనాతనః అవినాశీ। నను బాధితమర్థం వేదోపి కథం బోధయేత్ -సూర్యో యూపో యజమానః ప్రస్తర ఇత్యాదివత్,కించ ప్రత్యక్షపరిగృహ్యమాణే భేదే కథం స్వరూపాద్వైతం ప్రతిపాద్యతే ఇ

త్యాశంక్య భేదస్తత్త్వస్య కృతో న వాస్తవ ఇత్యాహ॥ స ఏవేతి । స ఏవ పరమే శ్వరాభిన్న ఏవ త్వం అనాదిమాయయా అనాద్యవిద్యయా భిన్నః భేదం గతః॥ నన్వావిద్యకేఽపి భేదే సతి కథమహమీశ్వరో భవేయమిత్యాశంక్య మిథ్యాభూతో భేదః పారమార్థికమభేదం న విరోద్ధుం శక్నోతీత్యాహ॥ సలిలే జలే వివస్వతః సూర్యస్య బింబం మండలం ద్విధేవ ద్విప్రకారమివ। తథోక్తం ఏక ఏవ హి భూతాత్మా భూతే భూతే వ్యవస్థితః। ఏకధా బహుధా చైవ దృశ్యతే జలచంద్రవదితి॥ అధికం శాస్త్రాంతరేఽవగంతవ్యం- ఇహ విస్తరభయాద్విరమామః॥ ౫౫॥ తత్త్వమస్యాది వాక్యాదపి జాయమానం జ్ఞానం విచారం వినా అనవధారణమేవేత్యాహ॥ పురుష ఇతి ॥ ❁ అసంభావిత ఏవాయ

రః। స ఏవ భిన్నస్త్వమనాదిమాయయా ద్విధేవ బింబం సలిలే వివస్వతః॥ ౫౫ ॥పురుషః॥ వివేకం ప్రతి॥ భగవన్నుక్తమప్యర్థం భగవత్యా న సమ్యగవధారయామి ॥ ౫ ॥ అవచ్ఛిన్నస్యభిన్నస్యజరామరణధర్మిణః । మమ బ్రవీతి దేవీయం నిత్యానందచిదాత్మతాం ॥౫౬ ॥వివేకః ॥పదార్థాపరిజ్ఞానాదయం వాక్యార్థానవబోధస్తే॥ (పా ॥ పదార్థాపరిజ్ఞానాద్వాక్యార్థో నావగమ్యతే ఇత్యార్యోక్తం సత్యమేవ) పురుషః ॥తదవబోధాయ భవానుపాయమాజ్ఞాపయతు॥వివేకః॥ అయముచ్యతే॥ ౫॥ ఏషోఽస్మీతి వివిచ్య నేతి పరితశ్చిత్తేన సార్ధం కృతే తత్త్వానాం విలయే చిదాత్మని ప

మర్థ ఇత్యాహ॥ అవచ్ఛిన్నస్యేతి॥ ఇయం దేవీ ఉపనిషత్- అవచ్ఛిన్నస్య శరీరావచ్ఛిన్నస్య పరిచ్ఛిన్నస్యేతి యావత్- భిన్నస్య భేదబుద్ధ్యా గృహీతస్య-జరామరణైకధర్మా యస్య తాదృశస్య మమ నిత్యానందచిదాత్మతాం నిత్యసుఖజ్ఞానస్వరూపతాం బ్రవీతి నిరూపయతి - ఇదమసంభావితమేవేతి లక్ష్యత ఇత్యర్థః॥ ౫౬॥ పదార్థాపరిజ్ఞానాత్ తత్త్వంపదార్థయోస్సమ్యగనవబోధాత్ - ఉపనిషత్ప్రతిపాదితతత్త్వమస్యాదిమహావాక్యార్థస్య అఖండైకరసస్య జీవపరాభేదస్యానిర్ధారణాదిత్యర్థః ॥ తదవబోధాయ వాక్యార్థజ్ఞానాయ భవాన్ వివేకః ఆజ్ఞాపయతు కథయతు ॥ ❁॥ కిముచ్యతే తదేవాహ ॥ ఏషోఽస్మీతి ॥ చిదాత్మని తత్పదార్థే చైతన్యే-

త్వమర్థే తత్పదార్థే నిష్కృష్టజీవచైతన్యే పరిజ్ఞాతే సతి సమ్యగవబుద్ధే సతి- పునరనంతరం - తత్త్వమసీతి వాక్యం శ్రుత్వా తత్ ఆత్మప్రభం స్వప్రకాశం జ్యోతిః అంతః మనోవృత్తౌ అఖండవాక్యార్థరూపం సముద్యోతతే ప్రకాశతే । తథోక్తం ఛాందోగ్యే ॥ తత్సత్యం స ఆత్మా తత్త్వమసి శ్వేతకేతో ఇతి జ్యోతిషో విశేషణాని। అనంతం వస్తుతో దేశతః కాలతశ్చేతి త్రివిధపరిచ్ఛేదశూన్యం- బాధితం తిరస్కృతం భవః సంసారస్తస్య ధ్వాంతం మూలకారణమజ్ఞానం యేన తత్తథా - శాంతం నిరుపద్రవం- ఉదితానందం అనస్తమితసుఖరూపం। తత్త్వంపదార్థపరిశోధనప్రకారమాహ।కస్మిన్ సతి। ఏవః అహంకారాది నతిప్రసిద్ధైః పదార్థం మనసా సహ విచిన్త్య ప

రిజ్ఞాతే త్వమర్థే పునః । శ్రుత్వా తత్త్వమసీతి బాధితభవధ్వాం
తం తదాత్మప్రభం శాంతం జ్యోతిరనంతమంతరుదితానందం
సముద్యోతతే॥ ౨౭ ॥పురుషః॥ సానందం॥ శ్రుతిమర్థం పరి
భావయతి ॥ తతః ప్రవిశతి నిదిధ్యాసనం ॥ నిదిధ్యాసనం॥ ఆదిష్టో
స్మి భగవత్యా విష్ణుభక్త్యా। యథా నిగూఢమస్మదభిప్రాయము
పనిషద్వివేకేన సహ బోధయితవ్యా, త్వయా చ పురుష ఏవ స్త
వ్యమితి ॥ విలోక్య ॥ ఏషా దేవీ వివేకపురుషాభ్యాం సహ నాతి
దూరే వర్తతే। యావదుపసర్పామి॥ ఉపసృత్య॥ ఉపనిషదం
ప్రతి॥ జనాంతికం ॥ దేవ్యా విష్ణుభక్త్యా సమాదిష్టం। యథా,

తత్కృత్వా పరితః సమంతాత్ సర్వేషామిత్యర్థః - సర్వేషాం తత్త్వానాం విలయే వినాశే కృతే సతి అథాద్వివేకతస్తత్త్వంపదార్థశోధనాదనంభావనాదినివృత్తౌ తత్త్వమసీత్యాదిమహావాక్యావధారణం నిశ్చయరూపం భవతీతి భావః॥ ౨౭॥ సానందమితి॥ పరిభావయతి విచింతయతి॥ శ్రవణమననే నిరూపితే, ఇదానీం నిదిధ్యాసనప్రవేశమాహ ॥ తత ఇతి ॥ నితరాం గూఢం గుప్తం యథా స్యాత్తథా వివేకేన సహ ఉపనిషదస్మదభిప్రాయం బోధయితవ్యేతి యోజనీయం - గుప్తాఽస్మదీయవార్తా ఉపనిషద్వివేకయోరగ్రే కథనీయేత్యర్థః॥ కిం బోధయితవ్యేత్యత ఆహ ॥ త్వయా చేతి॥ పురుషే జీవే ॥ జనాంతికం లోకసమక్షం ॥ సమాదిష్టమర్థమాహ ॥ యథేతి ॥

సంకల్పయోనయః సంకల్పో మానసో వ్యాపారః సఏవ యోనిః ఉత్ప
త్తికారణం యాసాంతాః దేవతాః భవంతి- సంకల్పమాత్రా దేవోత్ప
త్తిర్నగార్హ్య ధర్మేణేతిభావః * బ్రహ్మవాఇదమగ్ర ఆసీదిత్యారభ్య
*ఇదం సర్వమభవదిత్యంతే సంకల్పప్రభవత్వం దర్శితం బృహదారణ్యకే॥
త్వయాకథమేతత్ జాతమిత్యాహ॥ సమాధినేతి॥ సమాధానేనయోగసామ
ర్థ్యజన్యధ్యానేనేత్యర్థః। ఆపన్నసత్వాస్వీకృతగర్భా- వివేకసంకల్పా
దేవగర్భాధానమితిభావః। క్రూరసత్త్వాక్రూరాభిప్రాయా- జగద్వినా
శకత్వాత్॥ తద్రేతి॥ తత్రసంకర్షణవిద్యయాయోగేనాకర్షణా
రూపయా విద్యయా-విద్యాం ఆత్మనా ఊఢాం రూపాం సంక్రామయి
ష్యసీతియోజనా॥ శ్రూయతేహి-సంకర్షణవిద్యయాసంకర్షణో బలదే

సంకల్పయోనయో దేవతా భవంతి। సా యా చ సమాధానేన
విదితం। యథా, ఆపన్నసత్వా భవతీతి। తత్ర క్రూరసత్త్వావి
ద్యానామకస్య కాత్యదునదేవర్తతే। ప్రబోధచంద్రస్య। తత్ర
విద్యాం సంకర్షణవిద్యయా మనసి సంక్రామయిష్యసి। ప్రబో
ధ చంద్రంచ పురుషే సమర్ప్య భవత్యా వివేకేన సహ మ
త్సకాశమాగంతవ్యమితి॥ ఉపనిషత్॥ యదాదిశతి దేవీతి వివేక
మాదాయ నిష్క్రాంతా॥ నిదిధ్యాసనం పురుషం ప్రవిశతి॥ పురు
షః॥ ధ్యానం నాటయతి॥ నేపథ్యే। ఆశ్చర్యమాశ్చర్యం॥ పు॥ ఉద్గా

వో దేవకీజఠరాద్రోహిణీజఠరం ప్రాపితః ఇతి శ్రీమద్భాగవతే॥ శ్రవణమ
ననే నిరూపితే ఇత్యుక్తం - తత్ర శ్రవణం నామాద్వైతే బ్రహ్మణి ఉపనిష
దాం తాత్పర్యావధారణం- మననం నామ యుక్తిభిరనుచింతనం - ఏతేఅ
ర్థాన్నిరూపితే। నిదిధ్యాసనం నామ విజాతీయప్రత్యయ తిరస్కారేణస
జాతీయప్రత్యయప్రవాహీకరణం తదప్యర్థాదేవేతి జ్ఞాతవ్యం - విద్యా
యా అంతఃకరణవృత్తిరూపత్వాన్మనసిసంక్రమణంయుక్తమితిభావః॥ ధ్యా
నం నాటయతి॥ నిదిధ్యాసనం విచారవిశేషాత్మకం-సచ విచారవిశేషో ధ్యా
నాత్మా తద్ధ్యానరూపం నిదిధ్యాసనం పురుషం ప్రవిశ్య నాటయతి విస్తారయతి।
ఆశ్చర్యమాశ్చర్యం- ఆదరాద్ద్విరుక్తిః- అత్యాశ్చర్యమిత్యర్థః॥ ఉద్గామేతి॥

ఇయం కన్యా విద్యారూపా-సహసా అకస్మాదంతర్ధానం భజతి తిరోధానం ప్రాప్నోతి। కీదృశీ కన్యా। మనసో వక్షస్స్థలం నిర్భిద్య నిర్గతేతి శేషః। కీదృశం వక్షస్స్థలం। ప్రత్యక్షం సమక్షం స్ఫుటంతి భిద్యంతే- ఉత్కటాని స్థూలాని అస్థీని యస్మిన్ తత్। పునః కీదృశీ కన్యా। ఉద్దామా అప్రతిహతా ద్యుతయః కాంతయ ఏవ దామాని మాలాస్తాభిః తటిదివ విద్యుదివ దిశః ప్రద్యోతయంతీ ప్రకాశయంతీ। పునః కీదృశీ కన్యా। పరికరైః సేవకైః కామాదిభిస్సమం సార్ధం మోహం గ్రసంతీ గిళంతీ- ఉత్పన్నమాత్రా విద్యా మోహాదిసర్వం వినాశ్య స్వయమపి నశ్యతీతి భావః। చ- పునః- ఏషః శ్రీమాన్ ప్రబోధోదయః నిరతిశయ బ్రహ్మప్రకాశః ఏవ పురుషం క్షేత్రజ్ఞం ఉ

ఉద్యుతి దామభిస్తటిదివ ప్రద్యోతయంతీ దిశః ప్రత్యక్షస్ఫుట
ముత్కటాస్థి మనసో నిర్భిద్య వక్షస్స్థలం । కన్యేయం సహసా స
మం పరికరైర్మోహం గ్రసంతీ భజత్యంతర్ధానముపైతి చైష పు
రుషం శ్రీమాన్ప్రబోధోదయః॥ ౨౮ ॥ తతః ప్రవిశతి ప్రబోధచం
ద్రః॥ ప్రబోధచంద్రః॥ ప ॥ కిం వ్యాప్తం కిమపోహితం కిముద్వా
తం కిం వా సముత్సారితం స్యూతం కిన్ను విలాపితం నుకిమిదం
కించిన్న వా కించన । యస్మిన్నభ్యుదితే వితర్కపదవీం నైవం స
మారోహతి త్రైలోక్యం సహజప్రకాశదళితం సోహం ప్రబో

పైతి భజతి ఆవిశ్యవతి- చకారో భజత్యుపైత్యోః సమానకాలార్థః॥౨౮॥ కిం వ్యాప్తమితి॥ సోహం ప్రబోధోదయోస్మి॥ సః, కః॥ యస్మిన్ ప్రబోధే అభ్యుదితే జాతే సతి త్రైలోక్యం జగత్- ఏవమనేన ప్రకారేణ వితర్కపదవీం వితర్కవిషయం న సమారోహతి న ప్రాప్నోతి । కీదృశం త్రైలోక్యం, సహజప్రకాశే నస్వాభావిక ప్రకాశేన దళితం వినాశితం ॥ తర్కమేవ ప్రకటయతి॥ కిం వ్యాప్తం కిమాక్రాంతం కిమపోహితం కిం మారీకృతం కిముద్వాతంసీతం కిం వా సముత్సారితం అపసారితం కిం ను స్యూతం ఉచ్చావచవస్త్రవత్సమీకృతం ॥ కిమిదన్ను విలాపితం స్త్యానఘృతవత్ ద్రవీకృతం - కించిదస్తీతి శేషః ॥ వేత్యథవా - న కించన- కిమపి నాస్తీత్యర్థః ॥ నుకిమిత్యాది

వితరాం ఖేదః- అస్మత్ప్రబోధే సమ్యగుదితే సాంసారిక త్రైలోక్య విషయా
నేకతర్కకర్కశా పరిభావనా పలీయతే అన్యథా తర్కదుర్గమ ప్రాకార
పరిఖాభిరావృతో నకించన గణయతీతి భావః ॥ తర్క గోచరత్వాదా
త్మనాస్త్యేవేతి న మంతవ్యం - నాస్తికా అపి క్షణిక పరిమాణమణీయాంస
మీశ్వరం వ్యాపకమాత్మానం వర్ణయంతి - సకథమవస్థాత్రయసాక్షిణో
వ్యాపకో నిర్గుణ స్సర్వత్ర పూర్ణః పరిణామాంతరనిరపేక్ష స్సర్వాంత
రో నాస్తీతి వక్తుం శక్యతే - తస్మాదస్త్యనురూపసాక్షీ - సోహం ప్రబోధోద
యో స్మీత్యుక్తమన్వయాపసరే గురుభిః ॥ ౨౯ ॥ నిర్వికల్పరూపతయా విద్యా
ప్రబోధయో రాకారో నిరూపయితుం న శక్యత ఇతి తయోరవస్థైవ పాత్రద్వా
రా నిరూపితేతి జ్ఞేయం యథాయోగ్య సంభావనయా ॥ పరిక్రమ్యేత్యాది

ధోదయః ॥ ౨౯ ॥ పరిక్రమ్య ॥ ఏష పురుషః, యావదుపసర్పా
మి ॥ ఉపసృత్య ॥ భగవన్ ప్రబోధచంద్రోహమభివాదయే ॥
పురుషః ॥ సాహ్లాదం ॥ ఏహి వత్స పరిష్వజస్వ మాం ॥ ప్రబోధ
చంద్రః ॥ తథా కరోతి ॥ పురుషః ॥ సానందం ॥ అహో అపఘట
తతిమిరపటలం ప్రభాతం సంజాతం ॥ తథాహి ॥ ౩౦ ॥ మోహాం
ధకారమవధూయ వికల్పనిద్రాముస్మథ్య కోప్యజని బోధతుషా

పురుష ఇత్యంతం సుగమం ॥ పురుషే ప్రబోధస్య జాతత్వాత్ వత్సేతి సంబో
ధనం ॥ తథా కరోతి - పరిష్వజతీత్యర్థః । తిమిరపటల తిమిరం అజ్ఞానమే
వ పటలం ఆచ్ఛాదనం విఘటితం వినాశితం, యస్మిన్నేవంభూతం ప్రభా
తం ప్రభాతమివ సంజాతం । సంసారరాత్ర్యపగమాద్బోధః ప్రాతః కు
శోమత ఇత్యుక్తత్వాదితి భావః ❖ తదేవ దర్శయతి ॥ తథాహి, మోహే
తి ॥ కోపి విశిష్యాశక్యవచనః - తుషారాః హిమాః రశ్మయో యస్యప్ర
బోధశ్చాసౌ తుషారరశ్మిశ్చ తాదృశః ప్రబోధచంద్ర ఇత్యర్థః - అజ
ని ప్రాదుర్భూతః ॥ యేన ప్రబోధచంద్రేణ - శ్రద్ధా - వేదబోధితఫలావశ్యం
భావనిశ్చయాత్మికా పూర్వోక్తా - వివేకమతిశాంతియమనియమాదికం చ
వ్యాఖ్యాతం - ఇదం విశ్వాత్మకం జగద్రూపం - సప సోహం విష్ణుః - స్ఫురతి ప్రకా

శతే। కింకృత్వా। మోహః సంసారహేతురజ్ఞానం తదేవాంధకారంఆ
వరణం అవధూయ నిరస్య వికల్పాభ్రనికరపవనదాత్రితా మున్మథ్యస్యకృ
త్వా-యమాదికే నేతిపాఠే యమాదికేనబోధతుషారగిరజనీన్య॥
౩౦॥ ఉత్పన్నప్రమాసాదో తారకస్య వర్తమానప్రారబ్ధస్య వస్థామా
హ॥ సంగంనకేనచిదితి॥ సోఽహం- సాయంగృహః- సాయంకాలేన
పశిష్టం స్థానమేవగృహం యస్యససాయంగృహః - మునిమననశీలః స
ద్యోఽభవితాస్మి- ఇదానీంభవిష్యామీత్యర్థః। సంగంయదృచ్ఛావశాత్ కే

రరశ్మిః। శ్రద్ధావివేకమతిశాంతియమాదియేనవిశ్వాత్మకంస్ఫు
రతివిష్ణురహంసఏవ॥౩౦॥ సర్వథాకృతకృత్యోఽస్మిభగవత్యా
విష్ణుభక్త్యాఃప్రసాదాత్॥ సోఽహమిదానీం॥ వ॥సంగంనకేన
చిదుపేత్య కిమప్యపృచ్ఛన్నచ్ఛన్నతర్కితఫలంవిదిశందిశంవా।
శాంతోవ్యపేతభయశోకకషాయమోహః సాయంగృహో
మునిరహంభవితాస్మిసద్యః॥ ౩౧ ॥విద్యావిష్ణుభక్తిః॥ సహ
ర్షమువసృత్య॥చిరేణఖల్వస్మాకంసంపన్నాస్సర్వేమనోరథాః।
యేనప్రశాంతారాతిం భవంతమువలోకయామి॥ పురుషః॥ దే
వ్యాః ప్రసాదాత్కిం నామదురవగకతి సాదమోంతఃపరం॥వి
ష్ణుభక్తిః॥ పురుషముత్థాపయతి॥ ఉత్తిష్ఠవత్స కింతేభూయః
ప్రియముపహరామి॥ పురుషః॥ అతఃపరమపికిం మేప్రియమస్తి॥

నదికమపినోపేత్య ప్రాప్యకిమప్యపృచ్ఛన్ అప్రష్టవాన్ ప్రయోజనాభా
వాదపిభావః॥ అచ్ఛన్నతర్కితం ప్రత్యక్షానుమానాభ్యాం-విదిశమాగ్రేనయానాభ్యాం- న
తర్కితంనలక్షితం ఫలం ప్రయోజనం యథాస్యాత్తథా గచ్ఛన్ పరిభ్ర
మన్। శాంతః రాగద్వేషాదిశూన్యః-వ్యపేతాః గతాః భయంచశోకశ్చ క
షాయశ్చప్రారబ్ధాత్మకర్మఫలభోగః మోహశ్చయస్మాత్తాదృశః॥
౩౧॥యేనేతి॥ ప్రశాంతారాతింనిర్దళితమోహం-భవంతంవిలోకయామి॥పురుష
ఇత్యాది పురుషఇత్యంతం సుగమం॥ అతఃపరం అతోఽస్మాత్పరం ఉత్కృ
ష్టం ప్రియమస్తి ❋ అతఃపరమిత్యుక్తస్యార్థస్యాంపదర్ఞ ఫలితమర్థమాహ॥

ప్రశాంతేతి॥ వివేకః కృతకృత్యతాం అగమత్ పరినిష్పన్నకార్యోఽభవత్। కీదృశోఽపి వివేకః। ప్రశాంతో ధ్వస్తః అరాతిః మోహరూపః శత్రుర్యేన సః- యద్వా- ప్రకర్షేణ శాంతః అరాతిః కామక్రోధాద్యరిషడ్వర్గో యస్య సః। విద్యాప్రబోధౌ శ్రీయుత్యా విష్ణుభక్తేః ప్రసాదాన్మహామోహంస సైన్యం వినాశ్య శ్రీమతా వివేకేన సముత్పాదితావితి ధ్వనితం। భోః నీరజాక్షి కమలనయనే- సదానందపదే అవినాశిపరబ్రహ్మపదే జీవన్ముక్తిలక్షణే అహం నివేశితః స్థాపితః- ఇతోఽన్యః పురుషార్థో నాస్తీతి భావః॥ నీరజస్కే- సదానంద ఇతి పాఠే నిర్గతం రజః ఆవరణరూపం యస్మాత్ తస్మిన్ నిరావరణే ప

యతః॥ ప॥ ప్రశాంతారాతిరగమద్వివేకః కృతకృత్యతాం। నీర
జస్కే- సదానందపదే చాహం నివేశితః॥ ౩౨ ॥............
(పూర్వం తావద్వివేకప్రముఖనిజబలైర్నిర్జితే సానుబంధే మో
హే స్మాకం కుమారే తదను సముదితే హంత వైరాగ్యయోగే।
శాంతిశ్రద్ధాదియుక్తాన్ పునరుపనిషదా సాదితా సంప్రయో
గాదస్మాభిస్త్వత్ప్రసాదాద్ధ్రువమయమధునా లబ్ధ ఏవ ప్రబో
ధః॥ తథాపీదమస్తు॥ సంసారాపారసింధుప్లవకుశలగుహాక్షుణ్ణ
ధారే మురారౌ భక్తిర్యుక్తేః పరా సా ప్రసరతు జననీ సార్వకా
లం జనస్య। కించాన్యత్ స్వప్రకాశం పరతరమమలం జ్యోతిరానం
దరూపం శాంతాత్మానో మునీంద్రాః ప్రముదితమనసస్సం
తతం భావయంతు॥) ... ...

గ ఇత్యస్య విశేషణం నీరజస్కే ఇతి। సదానంద ఇతి పాఠాంతరం॥ ప్రశాంతారాతిరిత్యాదినా కృత్స్నస్య కావ్యార్థస్య పరమప్రయోజనస్యోపసంహారాదుపసంహారః॥ ౩౨॥ (సంసారేత్యాదిశ్లోకద్వయే శుభశంసనరూపా ప్రశస్తిః) ఇత్థం సకలశాస్త్రరహస్యం ప్రబోధచంద్రోదయాఖ్యనాటకచ్ఛలేనాపాతతః ప్రదర్శ్య స్థలే స్థలే పూర్వపక్షాపరపక్షైర్వేదాంతసిద్ధాంతానపి ప్రదర్శ్య వివేకపురస్సరం కామక్రోధాదిషడ్వర్గపరాజయద్వారా సర్వానపి సంసారనిరాకరణపరిపంథినః పరాభూయాంతేవాసిన మతిదయాపాత్రం సమ్యగవబోధ్య విష్ణుభక్తిం ప్రార్థయంతః శ్రీకృష్ణమిశ్రాః త

థాప్యేతదస్త్వితి గ్రంథాంతే ఆశీర్లక్షణం మంగళమాచరంతి॥ పర్జన్య ఇతి॥
పర్జన్యో జలపూర్ణో మేఘః- అస్మిన్ జగతి అస్యాం భూమౌ-మహతీం అధి
కాం ఇష్టాం సమయే యావదపేక్షితాం - ఇష్టామితి పదేనాతివృష్టిం నివార
యతి-వృష్టిం విధత్తాం కరోతు। గళితో నష్టః వివిధోపప్లవో దేశరాజ్యాద్యుప
ద్రవో యేభ్యస్తై రాజానః క్ష్మాం పృథివీం పాలయంతు ॥ సంసారిభ్యః అశి
షావత్త్వాజ్జ్ఞానిభ్యోపి దదాతి ॥ మహాంతః జ్ఞానినః త్వత్ప్రసాదాద్విష్ణుభ
క్తిప్రసాదాత్ సంసారపివాబ్ధిః సముద్రస్తం తరంతు ॥ సముద్రసామ్య
మాహ॥ కీదృశం సంసారాబ్ధిం। విషయాః స్రగాదయః ఏవ మతా మమత్వా
భిమానః ఆతంకో భయం ఏతాన్యేవ పంకః కర్దమో యస్మిన్ తం । కీదృ

శి థాప్యేతదస్తు భరతవాక్యం॥ ప॥ పర్జన్యోస్మిన్ జగతి మహతీం
వృష్టిమిష్టాం విధత్తాం రాజానః క్ష్మాం గళితవివిధోపప్లవాః
పాలయంతు। తత్త్వోన్మేషోపహతతమస స్త్వత్ప్రసాదాన్మహాంత
స్సంసారాబ్ధిం విషయమమతాతంకపంకం తరంతు ॥ ౩౩ ॥
ఇతి నిష్క్రాంతాస్సర్వే ॥ ... ...

ఇతి శ్రీకృష్ణమిశ్రవిరచితే శాంతరసాసారే
ప్రబోధచంద్రోదయనామ్ని నాటకే
జీవన్ముక్తినిరూపణం నామ షష్ఠోంకః

కాః మహాంతః, తత్త్వానాం ఉన్మేషః సాక్షాత్కారస్తస్మాదుపహతం వి
నాశితం తమః అజ్ఞానం యేషాం తే- విష్ణుభక్తేః ప్రసాదాత్ సర్వం ప్రాప్య
త ఇతి భావః॥ ౩౩॥ అంకసమాప్తిం ద్యోతయతి॥ ఇతి నిష్క్రాంతాస్సర్వే
ఇతి॥ అంకసమాప్తౌ సర్వేషాం నిష్క్రమణమిత్యర్థః॥..........*

ఇతి శ్రీమద్భట్టవినాయకాత్మజ దీక్షితరామదాస విరచితే
ప్రబోధచంద్రోదయనాటకవ్యాఖ్యానే ప్రకాశాఖ్యే
జీవన్ముక్తి నిరూపణం నామ షష్ఠోంకః

ప్రబోధచంద్రోదయనాటకం సంపూర్ణమ్
మంగళమస్తు.